

**ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. Корецького
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТОПОНАР ОЛЕКСІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 346.7:504.03(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ**

081 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. І. Топонар

Науковий керівник –
доктор юридичних наук,
Заслужений юрист України
Демченко Сергій Федорович

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Топонар О. І. Господарсько-правові засади функціонування циркулярної економіки в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (08 – Право). – Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню господарсько-правових засад функціонування циркулярної економіки в Україні. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю трансформації традиційної лінійної моделі господарювання, що ґрунтується на послідовності «видобуток – виробництво – споживання – утилізація» та не відповідає сучасним економічним, екологічним і соціальним викликам сталого розвитку. Обґрунтовано, що циркулярна економіка не повинна зводитися виключно до технічних заходів у сфері поводження з відходами або розглядатися як складова лише екологічної політики. Вона становить якісно нову модель організації господарської діяльності та господарського обороту, функціонування якої передбачає застосування системи господарсько-правових засобів, спрямованих на раціональне використання ресурсів, продовження життєвого циклу продукції, її повторне використання, ремонт, відновлення та рециклінг, розвиток промислового симбіозу, запобігання утворенню відходів і повернення вторинної сировини у виробничий цикл. Метою дисертаційної роботи є розроблення цілісної науково обґрунтованої концепції господарсько-правових засад функціонування циркулярної економіки в Україні, визначення їх теоретико-методологічної основи, принципів, суб'єктно-інституційної структури, системи господарсько-правових засобів, стимулів, обмежень і зобов'язань, а також формулювання науково-практичних пропозицій щодо вдосконалення господарського законодавства України у відповідній сфері.

У першому розділі дисертації розкрито теоретико-методологічну характеристику формування циркулярної економіки в Україні. Досліджено генезу правового регулювання циркулярної економіки у світовій та національній правовій практиці, показано еволюцію відповідних ідей від концепцій обмеженості природних ресурсів, сталого розвитку, промислової екології, біоміметики, економіки продуктивності та моделі «від колиски до колиски» до сучасних правових інститутів екодизайну, розширеної відповідальності виробника, права на ремонт, вторинної сировини, побічних продуктів і промислового симбіозу. Обґрунтовано, що циркулярна економіка поступово трансформувалася з економіко-філософської концепції в юридично значущу модель господарської поведінки, яка потребує не лише програмних документів, а й спеціальних нормативних механізмів. Автором показано, що міжнародне екологічне право, право Європейського Союзу, рекомендаційні документи ОЕСР, ЮНЕП та інші міжнародні стандарти сформували методологічний фундамент для розвитку циркулярного регулювання. У межах цього розділу сформульовано поняття правового забезпечення функціонування циркулярної економіки.

У другому розділі дисертації досліджено правовий механізм забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні. Значну увагу приділено суб'єктно-інституційній системі, у межах якої взаємодіють органи публічної влади, суб'єкти господарювання, у процесі діяльності яких утворюються відходи, професійні учасники діяльності з управління відходами, виробники продукції, на яких поширюється розширена відповідальність виробника, організації колективної або індивідуальної розширеної відповідальності виробника, адміністратори послуги з управління побутовими відходами, оператори відновлення та видалення відходів, торговці, брокери, аудитори, лабораторії та інші допоміжні учасники ресурсного обороту. Доведено, що специфіка циркулярної економіки полягає у функціональній множинності суб'єктів: один і той самий учасник ринку може виступати виробником, утворювачем відходів, власником вторинних

ресурсів, учасником промислового симбіозу, замовником послуг з перероблення або суб'єктом, відповідальним за виконання інформаційних і звітних обов'язків. Саме тому ефективне правове забезпечення потребує не лише загального визначення учасників, а й чіткого розподілу їхніх статусних, договірних, інформаційних, фінансових і контрольних обов'язків. У цьому ж розділі визначено систему правових інструментів забезпечення та стимулювання циркулярної економіки, до яких віднесено стратегічне планування, державне програмування, розширену відповідальність виробника, циркулярні публічні закупівлі, державну допомогу, податкові та фінансові стимули, технічне регулювання, екодизайн, стандартизацію, маркування, договірні механізми промислового симбіозу, публічно-приватне партнерство, індустріальні парки, цифровий облік матеріальних потоків, контроль і відповідальність. Обґрунтовано, що ці інструменти мають діяти не ізольовано, а як взаємопов'язана система, функціональне призначення якої полягає у створенні таких умов, за яких циркулярна модель стає для суб'єкта господарювання юридично визначеною, економічно доцільною і організаційно можливою.

Окреме місце в дисертації займає дослідження правових зобов'язань суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки. Обґрунтовано, що такі зобов'язання не можуть бути вичерпно пояснені традиційною цивілістичною дихотомією «договірні – позадоговірні», оскільки значна їх частина виникає не лише з договору або делікту, а з нормативного статусу суб'єкта, факту введення продукції в обіг, участі у системі розширеної відповідальності виробника, отримання дозволу, виконання державної або місцевої програми, участі в індустріальному парку, промисловому симбіозі чи публічно-приватному партнерстві. Запропоновано авторську класифікацію правових зобов'язань у сфері циркулярної економіки на нормативні, статусні, договірні, публічно-управлінські, деліктні та планово-програмні. Доведено, що такі зобов'язання мають комплексний характер, оскільки поєднують майнові, організаційні, інформаційні, технологічні, фінансові, превентивні й

відновлювальні елементи. У дисертації розкрито також трирівневу природу циркулярних зобов'язань: горизонтальну, що проявляється у відносинах між контрагентами; вертикальну, що виникає у відносинах між суб'єктом господарювання та державою; дифузну, що пов'язана із суспільним інтересом у збереженні ресурсів, екологічній безпеці та сталому розвитку. Розкрито роль розширеної відповідальності виробника не лише як фінансового механізму післяспоживчого поводження з продукцією, а як засобу впливу на стадію її проєктування і виробництва, зокрема через екомодуляцію внесків залежно від ремонтпридатності, безпечності, тривалості використання, частки вторинної сировини та придатності до рециклінгу.

У третьому розділі дисертації проаналізовано європейський досвід, актуальні проблеми та шляхи вдосконалення правового механізму забезпечення циркулярної економіки в Україні. Доведено, що право ЄС поступово переходить від класичного регулювання відходів до ширшого регулювання ресурсного обороту, яке охоплює екодизайн, цифрові паспорти продукції, обов'язкові квоти вторинної сировини, ремонтпридатність, простежуваність матеріальних потоків, заборону грінвошингу, розширення прав споживачів і формування єдиного ринку вторинних матеріалів. Особливе значення у роботі надано інституту припинення статусу відходів, або end-of-waste, який визначає юридичні умови, за яких речовина або предмет, що раніше вважалися відходами, можуть отримати статус продукту або вторинної сировини і вільно обертатися на ринку. Обґрунтовано, що без чіткого правового режиму вторинної сировини циркулярна економіка залишається декларативною, оскільки суб'єкти господарювання не мають достатньої правової визначеності щодо можливості використання перероблених матеріалів у виробництві. У роботі виявлено ключові проблеми українського законодавства: фрагментарність правового регулювання, відсутність єдиного рамкового закону про циркулярну економіку, недостатня визначеність правового режиму вторинних ресурсів і побічних продуктів, слабкість механізмів розширеної відповідальності виробника, відсутність ефективної

цифрової простежуваності матеріальних потоків, недостатня інтегрованість законодавства про відходи, публічні закупівлі, індустриальні парки, державну допомогу, публічно-приватне партнерство та повоєнну відбудову. Зроблено висновок, що головною проблемою є не повна відсутність окремих циркулярних елементів у законодавстві, а їхня несистемність і нездатність у чинному вигляді сформулювати цілісний правовий механізм переходу до економіки замкненого циклу.

Ключовим напрямом удосконалення визначено ухвалення рамкового Закону України «Про циркулярну економіку» (Додаток Б), який є правовим актом прямої дії і виконує подвійну функцію: конкретизує загальні цивільно-правові конструкції ЦК України (майно, договір, зобов'язання, відповідальність) стосовно циркулярного обороту ресурсів, а також формує самостійний правовий режим циркулярної діяльності з публічно-організаційними, стимулюючими, контрольними та інформаційними елементами. Реалізація запропонованих у дисертації положень створює об'єктивні передумови для перетворення циркулярної економіки з декларативної політичної ідеї на реально діючу модель господарювання, що поєднує завдання сталого розвитку, відповідає вимогам європейської інтеграції України, її ресурсної безпеки та зеленої післявоєнної реконструкції.

Ключові слова: циркулярна економіка, правове забезпечення, правовий механізм, управління відходами, розширена відповідальність виробника, припинення статусу відходів, екодизайн, ресурсна безпека, циркулярна відбудова, відходи війни, євроінтеграція, *acquis communautaire*.

ABSTRACT

Toponar O. I. Economic and Legal Foundations for the Functioning of the Circular Economy in Ukraine. – *A qualifying scholarly work submitted as a manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – «Law» (08 – Law). – V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the economic and legal foundations of the functioning of the circular economy in Ukraine. The relevance of the chosen topic is determined by the need to transform the traditional linear economic model, which is based on the sequence of “extraction – production – consumption – disposal” and no longer meets the contemporary economic, environmental, and social challenges of sustainable development. It is substantiated that the circular economy should not be reduced exclusively to technical measures in the field of waste management or regarded solely as a component of environmental policy. It constitutes a qualitatively new model for organising economic activity and economic circulation, the functioning of which requires the application of a system of economic and legal instruments aimed at the rational use of resources; extending the life cycle of products; promoting their reuse, repair, refurbishment, and recycling; developing industrial symbiosis; preventing waste generation; and returning secondary raw materials to the production cycle. The purpose of the dissertation is to develop a comprehensive and scientifically substantiated concept of the economic and legal foundations of the functioning of the circular economy in Ukraine; to determine their theoretical and methodological basis, principles, actor-based and institutional structure, and system of economic and legal instruments, incentives, restrictions, and obligations; and to formulate scholarly and practical proposals for improving Ukrainian economic legislation in the relevant field.

The first chapter of the dissertation reveals the theoretical and methodological characteristics of the formation of the circular economy in Ukraine. It examines the

genesis of legal regulation of the circular economy in global and national legal practice and demonstrates the evolution of relevant ideas from the concepts of limited natural resources, sustainable development, industrial ecology, biomimetics, performance economy and the “cradle-to-cradle” model to modern legal institutions of ecodesign, extended producer responsibility, the right to repair, secondary raw materials, by-products and industrial symbiosis. It is substantiated that the circular economy has gradually transformed from an economic and philosophical concept into a legally significant model of economic conduct that requires not only policy documents but also special regulatory mechanisms. The author demonstrates that international environmental law, European Union law, OECD and UNEP recommendation documents, as well as other international standards, have formed the methodological foundation for the development of circular regulation. Within this chapter, the concept of economic-law support for the functioning of the circular economy is formulated.

The second chapter of the dissertation examines the law mechanism for ensuring the functioning of the circular economy in Ukraine. Considerable attention is paid to the subject-institutional system within which public authorities, business entities whose activities generate waste, professional participants in waste management activities, producers of products subject to extended producer responsibility, collective or individual extended producer responsibility organizations, administrators of municipal waste management services, operators of waste recovery and disposal, traders, brokers, auditors, laboratories and other auxiliary participants in resource circulation interact. It is proven that the specificity of the circular economy lies in the functional multiplicity of its participants: one and the same market actor may act as a producer, waste generator, owner of secondary resources, participant in industrial symbiosis, customer of recycling services or entity responsible for fulfilling information and reporting obligations. Therefore, effective legal support requires not only a general definition of participants but also a clear distribution of their status-based, contractual, informational, financial and supervisory obligations. This chapter also defines the system of economic-law

instruments for ensuring and stimulating the circular economy, which include strategic planning, state programming, extended producer responsibility, circular public procurement, state aid, tax and financial incentives, technical regulation, ecodesign, standardization, labeling, contractual mechanisms of industrial symbiosis, public-private partnership, industrial parks, digital accounting of material flows, control and liability. It is substantiated that these instruments should operate not in isolation but as an interconnected system whose functional purpose is to create conditions under which the circular model becomes legally certain, economically feasible and organizationally possible for a business entity.

A separate place in the dissertation is devoted to the study of economic-law obligations of business entities in the field of the circular economy. It is substantiated that such obligations cannot be exhaustively explained by the traditional civil-law dichotomy of “contractual – non-contractual”, since a significant part of them arises not only from a contract or tort but also from the legal status of the entity, the fact of placing products on the market, participation in the extended producer responsibility system, obtaining a permit, implementation of a state or local program, participation in an industrial park, industrial symbiosis or public-private partnership. The author proposes a classification of economic-law obligations in the field of the circular economy into normative, status-based, contractual, public-administrative, tort-based and planning-programmatic obligations. It is proven that such obligations are complex in nature, as they combine property-related, organizational, informational, technological, financial, preventive and restorative elements. The dissertation also reveals the three-level nature of circular obligations: horizontal, manifested in relations between counterparties; vertical, arising in relations between a business entity and the state; and diffuse, associated with the public interest in resource conservation, environmental safety and sustainable development. The role of extended producer responsibility is disclosed not only as a financial mechanism for the post-consumer management of products but also as a means of influencing the stage of their design and production, in particular through

eco-modulation of contributions depending on repairability, safety, durability of use, share of secondary raw materials and recyclability.

The third chapter of the dissertation analyzes European experience, current problems and ways to improve the economic-law mechanism for ensuring the circular economy in Ukraine. It is proven that EU law is gradually moving from classical waste regulation to broader regulation of resource circulation, which encompasses ecodesign, digital product passports, mandatory quotas for secondary raw materials, repairability, traceability of material flows, prohibition of greenwashing, expansion of consumer rights and formation of a single market for secondary materials. Particular attention is paid to the institution of the termination of waste status, or end-of-waste, which defines the legal conditions under which a substance or object previously considered waste may acquire the status of a product or secondary raw material and circulate freely on the market. It is substantiated that without a clear legal regime for secondary raw materials, the circular economy remains declarative, since business entities do not have sufficient legal certainty regarding the possibility of using recycled materials in production. The dissertation identifies key problems of Ukrainian legislation: fragmentation of legal regulation, absence of a single framework law on the circular economy, insufficient certainty of the legal regime of secondary resources and by-products, weakness of extended producer responsibility mechanisms, absence of effective digital traceability of material flows, insufficient integration of legislation on waste, public procurement, industrial parks, state aid, public-private partnership and post-war reconstruction. It is concluded that the main problem is not the complete absence of individual circular elements in legislation, but their unsystematic nature and their inability, in their current form, to establish a coherent economic-law mechanism for the transition to a closed-loop economy.

The key direction of improvement is identified as the adoption of the framework Law of Ukraine “On the Circular Economy” (Appendix B), which is an economic-law act of direct effect and performs a dual function: it specifies the general civil-law constructions of the Civil Code of Ukraine, namely property,

contract, obligations and liability, in relation to the circular circulation of resources; and it also forms an independent economic-law regime of circular activity with public-organizational, incentive-based, supervisory and informational elements.

The implementation of the provisions proposed in the dissertation creates objective preconditions for transforming the circular economy from a declarative political idea into a genuinely functioning model of economic activity that combines the objectives of sustainable development and meets the requirements of Ukraine's European integration, resource security and green post-war reconstruction.

Key words: circular economy, legal framework, legal mechanism, waste management, extended producer responsibility, end-of-waste status, ecodesign, resource security, circular reconstruction, war waste, European integration, *acquis communautaire*.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Топонар О. І. Нормативна та організаційна складові функціонування циркулярної економіки в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 3. С. 146–150. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.26>
2. Топонар О. І. Теоретико-методологічні основи господарсько-правового регулювання циркулярної економіки. *Право.иа*. 2025. № 4. С. 486–499. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.4.68>
3. Топонар О. І. Становлення та розвиток правового регулювання циркулярної економіки: міжнародний і національний вимір. *Наше право*. 2026. № 1. С. 470–483. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2026.1.65>

Статті у наукових періодичних виданнях проіндексованих наукометричними базами даних Scopus:

4. Gorokhova T., Shpatakova O., **Toponar O.**, Zolotarova O., Pavliuk S. Circular Economy as an Alternative to the Traditional Linear Economy: Case Study of the EU. *Revista de Gestão Social e Ambiental*. 2023. Vol. 17, No. 5. P. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n5-002>
5. **Toponar O.**, Shpatakova O., Kopchak Y., Klievtsievych N., Miniailenko I. Integrating the Circular Economy into Business Processes to Reduce Waste and Increase Environmental Sustainability. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2024. Vol. 7, No. 2. P. 140–159. DOI: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.070207>

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Топонар О. Провідний досвід ЄС щодо правового регулювання циркулярної економіки. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 6 (74). С. 131–135. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.6.19>

Тези доповідей на науково-практичних конференціях:

7. Топонар О. І. Проблеми рейдерства в Україні: правові та організаційні засади протидії. *Scientific research in the modern world: proceedings of the XI International scientific and practical conference* (Toronto, Canada, August 24–26, 2023). Toronto: Perfect Publishing, 2023. Р. 387–390.

8. Топонар О. І. Історична трансформація правових механізмів у сфері циркулярної економіки: міжнародний та національний досвід. *Безпека в інтелектуальному вимірі: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 22 квітня 2026 р.). Київ, 2026. С. 66–71.

9. Топонар О. І. Методологія господарсько-правового регулювання циркулярної економіки в Україні. *Юридична наука в умовах глобалізації та євроінтеграції: виклики, цифровізація та права людини: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 1 травня 2026 р.) / упоряд. М.О. Денисюк. Київ: Видавництво Людмила, 2026. С. 202–205.

10. Топонар О. І. Правове регулювання циркулярної економіки як необхідність (виклик) сучасності. *Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 8 травня 2026 р.). Київ, 2026. С. 347–351.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	27
1.1 Генеза господарсько-правового забезпечення циркулярної економіки у світовій та національній правовій практиці	27
1.2 Теоретико-методологічні засади господарсько-правового забезпечення циркулярної економіки	45
1.3 Поняття, зміст та ознаки господарсько-правового регулювання відносин у сфері циркулярної економіки	58
Висновки до Розділу 1.....	78
РОЗДІЛ 2 ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ	80
2.1 Суб'єктно-інституційна система забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні.....	80
2.2 Господарсько-правові інструменти забезпечення та стимулювання циркулярної економіки в Україні.....	99
2.3 Система господарсько-правових зобов'язань суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки	117
2.4 Державний нагляд (контроль) та господарсько-правова відповідальність у сфері циркулярної економіки.....	136
Висновки до Розділу 2	154
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРСЬКО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ	156
3.1 Особливості господарсько-правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в країнах ЄС	156
3.2 Проблеми господарсько-правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні	173
3.3 Шляхи удосконалення господарсько-правового механізму забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні	192
Висновки до Розділу 3.....	205
ВИСНОВКИ	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	221
ДОДАТКИ.....	300

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний етап цивілізаційного розвитку характеризується усвідомленням вичерпності природних ресурсів та обмеженості асиміляційного потенціалу довкілля, що зумовлює потребу заміни домінуючої у XX ст. лінійної моделі господарювання («видобуток – виробництво – споживання – утилізація») циркулярною, у межах якої матеріальні та енергетичні потоки організуються за принципом замкненого циклу. За оцінками Європейської комісії, до 80 % екологічного впливу продукту визначається ще на етапі проєктування, а повномасштабний перехід до циркулярної економіки здатний забезпечити до 600 млрд євро щорічних заощаджень у промисловому секторі ЄС, скорочення викидів парникових газів і створення сотень тисяч нових робочих місць. Циркулярна економіка перетворилася з периферійного сегмента природоохоронної політики на самостійну горизонтальну стратегію економічного розвитку – від екодизайну та публічних закупівель до права на ремонт, промислового симбіозу й обігу вторинної сировини.

Для України правове забезпечення циркулярної економіки набуває особливого значення. По-перше, на момент проголошення незалежності на території держави було накопичено понад 25 мільярдів тонн відходів – одне з найбільших у Європі техногенних навантажень, що дісталось у спадок від лінійної радянської моделі й досі не отримало адекватного правового вирішення. По-друге, повномасштабна російська агресія, розпочата 24 лютого 2022 р., породила безпрецедентний масив відходів від руйнувань цивільної і промислової інфраструктури, ефективного поводження з якими можливе лише в межах циркулярної парадигми повоєнної відбудови. По-третє, надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС 23 червня 2022 р. та відкриття переговорного процесу 25 червня 2024 р. перетворили рецесію європейського циркулярного права на пряме юридичне зобов'язання, що підлягає скринінгу в межах розділу 27 переговорів «Довкілля та зміна клімату».

Додаткової складності надає трансформація системи джерел господарського права України, спричинена ухваленням Закону України від 9 січня 2025 р. № 4196-IX та втратою Господарським кодексом України чинності з 28 серпня 2025 р. Відтак правове забезпечення циркулярної економіки має формуватися як комплексний міжгалузевий інститут на основі Цивільного кодексу України, законів України «Про управління відходами» (2022 р.) і «Про основні засади державної кліматичної політики» (2025 р.), секторальних законів та актів вторинного права ЄС. Окремим викликом залишається розрив між програмними деклараціями (Національна стратегія управління відходами до 2030 року, Національна економічна стратегія до 2030 року, проєкт Стратегії розвитку циркулярної економіки України до 2035 року) та реальним нормативно-правовим інструментарієм, у якому бракує дієвих механізмів розширеної відповідальності виробника, екодизайну, права на ремонт і простежуваності матеріальних потоків. Подолання цього розриву неможливе без цілісної правової концепції, що поєднувала б імперативні, дозвільні, стимулюючі та договірно-координаційні правові засоби.

Окремим аспектам проблематики присвячено праці провідних представників вітчизняної правової школи – В. К. Мамутова, Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини, О. М. Вінник, А. Г. Бобкової, О. П. Подцерковного, В. А. Устименка, Р. А. Джабраїлова, Д. В. Задихайла та Б. В. Дерев'янка, у роботах яких сформульовано доктринальні засади правового забезпечення господарської діяльності, обґрунтовано концепцію екологічного підприємництва та досліджено проблеми гармонізації правового й еколого-правового регулювання. Еколого-правовий вимір ґрунтовно опрацьовано у працях Ю. С. Шемшученка, А. П. Гетьмана, В. І. Андрейцева, Н. Р. Малишевої, М. В. Краснової, Г. І. Балюк, В. А. Зуєва та О. А. Трегуб, а концептуальне оформлення категорії «циркулярне право» запропоновано в дослідженнях О. В. Мікічурової. Значний внесок в економічне підґрунтя циркулярної моделі здійснили Л. Г. Мельник, Т. П. Галушкіна, І. Я. Зварич, Б. В. Буркинський, М. А. Хвесик та Б. М. Данилишин. Концептуальний каркас сучасної доктрини

сформовано у працях зарубіжних дослідників – К. Боулдінга, В. Штагеля, Д. Пірса, Р. Тернера, М. Браунгарта, В. Макдонафа, Дж. Бенюс, Й. Кірхгерра та ін. Водночас у вітчизняній правовій науці донині відсутнє комплексне дисертаційне дослідження, спеціально присвячене правовому забезпеченню функціонування циркулярної економіки в Україні, що й зумовило вибір теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках програми науково-дослідної діяльності Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України і є частиною планових науково-дослідних тем відділу цивільно-правових наук: «Право і прогрес: запити громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: РК0117U002697) та «Роль правової доктрини в реформуванні національної правової системи: запити-підходи-рішення» (номер державної реєстрації: РК0119U103206).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розроблення цілісної науково обґрунтованої концепції правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні, визначення його теоретико-методологічних засад, суб'єктно-інституційної структури, системи правових інструментів і зобов'язань, а також формулювання науково-практичних пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у цій сфері з урахуванням європейських стандартів, потреб сталого розвитку, ресурсної безпеки та післявоєнного відновлення національної економіки.

Для реалізації зазначеної мети необхідно виконати такі *завдання*:

- дослідити генезу правового забезпечення циркулярної економіки у світовій та національній правовій практиці, з'ясувати історико-правові передумови переходу від лінійної моделі господарювання до моделі замкненого циклу використання ресурсів;
- розкрити теоретико-методологічні засади правового забезпечення циркулярної економіки, визначити основні наукові підходи, принципи, методи та категорії;

- сформулювати поняття, зміст та ознаки правового забезпечення функціонування циркулярної економіки;
- охарактеризувати суб'єктно-інституційну систему забезпечення циркулярної економіки в Україні, визначити місце і роль суб'єктів господарювання, організацій розширеної відповідальності виробника, операторів управління відходами, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших учасників відповідних правовідносин;
- визначити систему правових інструментів забезпечення та стимулювання циркулярної економіки;
- обґрунтувати систему правових зобов'язань суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки;
- проаналізувати стан та ефективність механізмів державного нагляду (контролю) і правової відповідальності у сфері циркулярної економіки;
- дослідити особливості правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в країнах ЄС;
- виявити проблеми правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні;
- розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового механізму забезпечення циркулярної економіки в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у процесі організації, правового забезпечення і здійснення господарської діяльності, спрямованої на функціонування циркулярної економіки в Україні.

Предмет дослідження – господарсько-правові засади функціонування циркулярної економіки в Україні.

Методи дослідження. Методологічну базу становлять загальнонаукові й спеціально-правові методи. *Історико-правовий метод* застосовано для дослідження становлення правового забезпечення та переходу до замкненого ресурсного циклу (підрозділ 1.1); *діалектичний* – для розгляду циркулярної

економіки як динамічного правового явища (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2, 3.3); *системно-структурний* – для визначення суб'єктів, об'єктів, інструментів, режимів, зобов'язань та інституційних зв'язків (підрозділи 1.3, 2.1–2.3); *формально-юридичний* – для аналізу Конституції України, Цивільного кодексу України, законодавства про відходи, публічні закупівлі, технічне регулювання, індустриальні парки, державну допомогу й актів ЄС (1.3, 2.2, 2.3, 3.1–3.3); *порівняльно-правовий* – для зіставлення моделей Європейського Союзу, Китаю, Японії, Республіки Корея, Великої Британії, Франції, Нідерландів та інших держав із підходами України (підрозділи 1.1, 3.1, 3.3).

Логіко-семантичний метод дав змогу уточнити поняття «циркулярна економіка», «правове забезпечення», «правовий механізм», «правові інструменти», «правові зобов'язання», «вторинна сировина», «побічний продукт», «промисловий симбіоз» (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3). *Метод класифікації* використано для групування суб'єктів, інструментів і зобов'язань (підрозділи 2.1–2.3), *функціональний* – для з'ясування ролі стимулювання, планування, контролю, координації, договірного регулювання, відповідальності й державної підтримки (підрозділи 2.1–2.3, 3.2). Методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції забезпечили формування авторської концепції (усі розділи), а прогностичний метод і метод правового моделювання – пропозиції щодо Закону України «Про циркулярну економіку», режиму вторинних ресурсів, промислового симбіозу, розширеної відповідальності виробника, цифрової простежуваності потоків і циркулярної відбудови України (підрозділ 3.3). Метод узагальнення використано при формулюванні висновків.

Нормативне підґрунтя дослідження утворюють Конституція України, Цивільний кодекс України, законодавчі та підзаконні акти, спрямовані на регулювання суспільних відносин, пов'язаних із функціонуванням циркулярної економіки, управлінням відходами, залученням вторинних ресурсів у господарський обіг, розвитком індустриальних парків, механізмами

публічно-приватного партнерства, реалізацією розширеної відповідальності виробника та забезпеченням сталого господарювання.

Емпіричну основу дисертаційного дослідження становлять матеріали судової практики Конституційного Суду України, Верховного Суду та судів загальної юрисдикції, а також міжнародні та європейські нормативні акти, програмні документи і практика їх застосування, зокрема акти Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та інших міжнародних інституцій, які визначають правові стандарти у сфері циркулярної економіки, ресурсного обігу та управління відходами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації вперше у вітчизняній правовій науці запропоновано комплексне концептуальне бачення правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні, яке враховує сучасну трансформацію господарського законодавства, європейські інтеграційні стандарти та потреби повоєнної відбудови національної економіки. На основі проведеного дослідження сформульовано низку положень, висновків та пропозицій, зокрема:

вперше:

- сформульовано поняття правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні як системи нормативних, інституційних, організаційно-господарських, договірних, стимулюючих, контрольних, інформаційних та відповідальнісних засобів, за допомогою яких держава, суб'єкти господарювання, органи місцевого самоврядування та інші учасники правовідносин забезпечують перехід від лінійної до циркулярної моделі господарювання;

- обґрунтовано необхідність формування самостійного правового режиму циркулярної господарської діяльності як спеціального правового порядку здійснення діяльності суб'єктами господарювання у сфері циркулярної економіки, який охоплює правовий статус суб'єктів циркулярної економіки, критерії припинення статусу відходів, оборотоздатність вторинних ресурсів, правовий режим побічних продуктів, договірні форми промислового

симбіозу, розширену відповідальність виробника та цифрову простежуваність матеріальних потоків, що забезпечує перетворення циркулярної економіки з декларативної політичної ідеї на реальну модель господарювання;

- запропоновано авторську модель правових зобов'язань суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки, відповідно до якої такі зобов'язання виникають із різних юридичних фактів та охоплюють майнові, організаційні, інформаційні, технологічні, фінансові, превентивні й відновлювальні елементи правового забезпечення циркулярної господарської діяльності;

- обґрунтовано категорію «втрата циркулярного капіталу» як самостійну підставу правової відповідальності, що охоплює не лише екологічне забруднення, а й протиправне виведення придатних до повторного використання чи рециклінгу ресурсів із господарського обороту;

- розроблено цілісну концепцію правового переходу України від лінійної до циркулярної моделі економіки, що передбачає створення самостійного міжгалузевого правового режиму функціонування циркулярної економіки на макрорівні через ухвалення рамкового Закону України «Про циркулярну економіку», легалізацію ключових понять у цій сфері та запровадження юридично обов'язкової ієрархії R-стратегій як системи правил поведінки учасників господарського обороту;

удосконалено:

- періодизацію розвитку правового регулювання циркулярної економіки у світовій та національній практиці, у межах якої виокремлено чотири основні етапи її формування: 1) інтелектуально-концептуальний (1960–1980-ті рр., праці К. Боулдінга, В. Штагеля, Д. Пірса); 2) політико-програмний (1990–2000-ні рр., Стокгольмська конференція 1972 р., Брундтландська доповідь 1987 р., Конференція Ріо 1992 р.); 3) нормативно-стратегічний (2010-ті рр., ЦСР ООН, Паризька угода, Перший пакет ЄС з циркулярної економіки 2015 р.); 4) інституційно-консолідуєчий (2020-ті рр., Європейський зелений курс, Регламент ESPR, анонсований Circular Economy Act 2026 р.);

– систему спеціальних принципів правового забезпечення циркулярної економіки, до якої віднесено принципи: ієрархії управління відходами; екологічного проєктування (екодизайну); розширеної відповідальності виробника; оцінки життєвого циклу продукції; простежуваності матеріальних потоків; «забруднювач сплачує» у його превентивному та ресурсозберігаючому значенні; стимулювання циркулярних бізнес-моделей; справедливого розподілу екологічних витрат — та доведено, що ці принципи утворюють внутрішню логіку відповідного нормативного масиву і знаходяться у субординаційному зв'язку з принципом сталого розвитку як системоутворюючою засадою;

– правовий інститут розширеної відповідальності виробника шляхом обґрунтування його трансформації з фіскально-екологічного механізму на інструмент економічного впливу на стадії проєктування та виробництва через запровадження імперативу екомодуляції внесків, диференційованих залежно від ремонтпридатності продукції, відсутності небезпечних домішок і використання вторинної сировини, а також удосконалення договірної моделі розподілу відповідальності між організаціями розширеної відповідальності виробника та виробниками-учасниками з метою запобігання фіктивному делегуванню обов'язків;

– доктринальні підходи до розуміння системи правових зобов'язань суб'єктів підприємництва шляхом відходу від класичної цивілістичної дихотомії «договірні – позадоговірні» та обґрунтування класифікації таких зобов'язань за підставами виникнення на нормативні, статусні, договірні, публічно-управлінські, деліктні та планово-програмні, а також доведення «передконтрактної» і «статусної» природи значної частини циркулярних зобов'язань та їх трирівневого характеру, що одночасно проявляється у горизонтальних (між контрагентами), вертикальних (перед державою) і дифузних (перед суспільством загалом) правовідносинах;

– правовий режим вторинної сировини шляхом деталізації інституту припинення статусу відходів (end-of-waste), що передбачає

розроблення чіткого алгоритму переходу матеріалу від режиму екологічного нагляду до режиму вільного цивільного обороту через ідентифікацію, сортування або оброблення, лабораторне підтвердження безпечності та декларування відповідності, а також обґрунтовано необхідність запровадження національних критеріїв end-of-waste для критичних потоків вторинних ресурсів;

дістали подальшого розвитку:

- теоретичні засади імплементації *acquis communautaire* ЄС у національне законодавство шляхом обґрунтування з урахуванням статусу України як держави-кандидата та новітньої хвилі європейського регулювання 2023–2024 рр. (Регламент ESPR 2024/1781 про екодизайн, Регламент 2023/1542 про батареї, підготовка Circular Economy Act 2026) положення про стратегію «правового стрибка», відповідно до якої держава має унікальну можливість не копіювати старі директиви початку 2000-х, що втрачають чинність у ЄС, а одразу імплементувати регламентарні норми прямої дії щодо екодизайну, цифрових паспортів і обов'язкових квот вторинної сировини;

- доктринальна модель права власності на відходи та вторинні матеріали шляхом подолання класичної парадигми дерелікції та обґрунтування положення про модифікований, обтяжений публічним інтересом характер права власності у цій сфері, відповідно до якого розміщення вторинних ресурсів у системі роздільного збирання є конклюдентною дією, що супроводжується передачею статусу володіння та комплексу публічно-правових обов'язків щодо обліку та рециклінгу визначеним законом або договором операторам ринку;

- правове регулювання інфраструктури циркулярної економіки через механізми індустріальних парків та публічно-приватного партнерства (ППП) шляхом розвитку ідеї трансформації класичних індустріальних парків у «еко-індустріальні» (циркулярні) парки, резиденти яких нормативно зобов'язані здійснювати промисловий симбіоз із наданням їм додаткових державних преференцій, а також шляхом розширення розуміння договорів

ППП у сфері поводження з побутовими відходами через обов'язкове включення ключових показників ефективності (КРІ) щодо мінімального рівня рециклінгу та скорочення обсягів захоронення як умови збереження партнерських відносин із публічним суб'єктом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки, узагальнення та рекомендації можуть бути використані у:

– *правотворчому процесі* – з метою вдосконалення господарського та екологічного законодавства України, зокрема при внесенні змін до законодавства про управління відходами, індустріальні парки, публічно-приватне партнерство, розширену відповідальність виробника та регулювання обігу вторинних ресурсів, а також при подальшому розвитку нормативної бази циркулярної економіки з урахуванням запропонованих у дисертації концептуальних підходів. Результати дисертаційного дослідження, зокрема пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері функціонування циркулярної економіки та розроблений проєкт Закону України «Про циркулярну економіку», розглянуто Комітетом Верховної Ради України з питань економічного розвитку; відповідні пропозиції доведено до відома народних депутатів України – членів Комітету та можуть бути враховані під час подальшого опрацювання законодавчих ініціатив у сфері економічного розвитку, промислової політики та підтримки сталого підприємництва (лист Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку від 10.08.2026 р.);

– *правозастосовній діяльності* – у роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, регуляторних і контрольних органів під час впровадження механізмів циркулярної економіки, здійснення дозвільних, контрольних і наглядових процедур у сфері поводження з відходами та вторинною сировиною, а також при формуванні практики застосування норм щодо розширеної відповідальності виробника та правових зобов'язань у сфері ресурсного обороту (довідка про впровадження результатів дисертаційного

дослідження в діяльність Бучанської міської ради Київської області від 26.06.2026 р. № 12.1-09/4216);

– *науково-дослідній діяльності* – при подальшому опрацюванні правових аспектів функціонування циркулярної економіки, правового статусу вторинних ресурсів, інституційного забезпечення циркулярних ринків та формування доктрини сталого господарювання;

– *освітній сфері*, зокрема під час викладання навчальних курсів «Господарське право», «Екологічне право», «Право сталого розвитку», «Європейське економічне право», а також при створенні навчально-методичних комплексів, підготовці лекційних матеріалів і організації семінарських та практичних занять.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано автором самотійно; усі основні наукові результати та висновки отримано на основі власних досліджень здобувача. Використані у роботі положення інших учених мають характер допоміжного аргументування та супроводжуються відповідними посиланнями.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження пройшли наукову апробацію шляхом їх представлення та обговорення на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: XI Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific research in the modern world» (м. Торонто, Канада, 24–26 серпня 2023 р.); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Безпека в інтелектуальному вимірі» (м. Київ, 22 квітня 2026 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука в умовах глобалізації та євроінтеграції: виклики, цифровізація та права людини» (м. Київ, 1 травня 2026 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів» (м. Київ, 8 травня 2026 р.).

Публікації. Основні результати дисертації оприлюднено у 10 наукових працях, серед яких 3 статті у фахових виданнях України, 2 статті у науковому

періодичному виданні іншої держави з юридичних наук, що індексується у міжнародній наукометричній базі Scopus, а також 5 тез доповідей у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дослідження становить 349 сторінки, з яких 206 сторінок становить основний текст. Список використаних джерел налічує 630 найменувань і займає 79 сторінок. Додатки (3) розміщено на 50 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМУВАННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

1.1 Генеза правового регулювання циркулярної економіки у світовій та національній правовій практиці

Дослідження правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні неможливо здійснити без звернення до історико-правових витоків самої концепції, оскільки право, як справедливо зауважує Ю. А. Краснова, постає не як ізольована система формальних приписів, а як результат тривалої взаємодії між економічними потребами суспільства, екологічними викликами цивілізації та світоглядними ідеями про межі експлуатації природних ресурсів [213]. А. П. Гетьман, у свою чергу, теж зазначає, що сучасне розуміння взаємозв'язку економічного розвитку та охорони довкілля неможливе без аналізу генези тих концептуальних положень, які поступово трансформувалися з філософсько-етичних постулатів у нормативно закріплені принципи права [70]. Саме історико-правовий підхід дозволяє виявити витoki сучасного регулювання господарювання замкненого циклу.

Правове регулювання циркулярної економіки як самостійний напрям правової думки має відносно коротку, але надзвичайно інтенсивну історію, в якій переплелися економічні, екологічні, соціальні та юридичні ідеї останніх десятиліть. Циркулярна (кругова, замкненого циклу) економіка прийшла на зміну панівній протягом значної частини XX ст. лінійній моделі господарювання, що базувалася на формулі «видобуток – виробництво – споживання – утилізація» і виходила з припущення про практичну невичерпність природних ресурсів та необмежену здатність довкілля асимілювати відходи. Як справедливо наголошує В. А. Єфанов, лінійна модель виявила свою принципову нежиттєздатність в умовах глобальної екологічної

кризи, що зумовило пошук альтернативних парадигм господарювання, найперспективнішою з яких стала саме циркулярна модель, орієнтована на максимальне утримання матеріалів і ресурсів у виробничо-споживчому циклі [133]. Адже логіка нескінченного зростання у скінченному світі є внутрішньо суперечливою.

Концептуально-філософське підґрунтя циркулярної економіки сягає праць американського економіста К. Боулдінга, який у роботі «Економіка майбутнього космічного корабля «Земля» («The Economics of the Coming Spaceship Earth») (1966 р.) уперше системно протиставив «економіку ковбоя» (відкриту, лінійну) та «економіку космонавта» (замкнену, циклічну), ствердивши, що Земля є єдиним «космічним кораблем», ресурси якого циркулюють у замкнених циклах, а отже, господарська діяльність має пристосуватися до обмеженого характеру біосфери [509]. Подальшого розвитку ці ідеї набули у працях швейцарського архітектора та економіста В. Штагеля, який у 1982 р. сформулював концепцію «економіки продуктивності» (англ. Performance Economy), запропонувавши перехід від продажу продуктів до продажу їхньої функціональності [602].

Вагомий внесок у формування ідейного підґрунтя зробила й теорія промислової екології (англ. industrial ecology) Р. Фроша та Н. Галополуса, які у праці «Стратегії виробництва» 1989 р. запропонували розглядати промислову систему за аналогією з природними екосистемами, де відходи одного організму є поживою для іншого [551]. На практиці ця ідея втілилася у концепції «промислового симбіозу», найвідомішим прикладом якої є данський промисловий парк у Калунборзі [490]. Як зазначає О. Ю. Нікітченко та ін., промислова екологія створила методологічну основу для переходу від ізольованого екологічного управління окремими підприємствами до системного управління матеріальними потоками на рівні кластерів і регіонів [284]. Обґрунтувавши ідею відповідальності за весь життєвий цикл матеріальних потоків, вона стала концептуальним містком до розширеної відповідальності виробника.

Окрему лінію циркулярного мислення представляє концепція «біоміметики» (biomimicry) Дж. Бенюс (1997 р.), що пропонує черпати інженерні рішення з природної еволюції, де нічого не зникає безслідно. На наш погляд, саме синтез цих інтелектуальних традицій – економічної (Боулдінг, Пірс), інженерно-технічної (Штагель, Браунгарт), екосистемної (Фрош, Бенюс) – утворив концептуальну палітру, з якої викристалізувалася сучасна правова доктрина циркулярної економіки.

Безпосередньо термін «циркулярна економіка» (англ. circular economy) увели в науковий обіг британські економісти Д. Пірс та Р. Тернер у праці «Economics of Natural Resources and the Environment» 1990 р., протиставивши її лінійній моделі та обґрунтувавши економічну доцільність повторного використання ресурсів через включення до розрахунків екстерналій – зовнішніх ефектів господарської діяльності [587]. Ця праця стала економіко-теоретичним фундаментом правового оформлення концепції, довівши, що дбайливе поводження з ресурсами є логічним наслідком економічної раціональності.

Концептуальний прорив здійснили також Міхаель Браунгарт та Вільям Макдонаф у книзі «Від колиски до колиски: переосмислення способу виробництва» 2002 р., обґрунтувавши принцип, за яким продукт має проєктуватися так, щоб після завершення життєвого циклу його компоненти поверталися або у біологічний, або у технічний цикл, без утворення відходів як таких [577]. Револьюційність цієї праці – у перенесенні центру ваги регулювання з поводження з відходами на стадію проєктування, що і є принциповою відмінністю циркулярної парадигми від природоохоронної.

Інституційне поширення концепції забезпечила діяльність Фонду Еллен Мак-Артур (Ellen MacArthur Foundation), створеного у 2010 р., який у серії доповідей 2012–2015 рр. [612] систематизував принципи циркулярної економіки та представив їх політикам, бізнесу й дослідникам. Як справедливо зазначає І. Я. Зварич, саме завдяки цьому фонду концепція з академічної ідеї перетворилася на повноцінний політичний наратив, що визначає глобальний порядок денний в економіко-екологічній сфері [150].

Ці філософські та економічні передумови сформували інтелектуальний «клімат», у якому стало можливим виникнення власне правової конструкції циркулярної економіки. Як слушно зазначає В. І. Андрейцев, у генезі будь-якого правового інституту спочатку формуються емпіричні передумови та концептуальне осмислення явища, потім воно відображається у програмних документах міжнародних організацій, і лише після цього інкорпорується у позитивне право – спочатку як принципи, а згодом як конкретні правові інститути [10]. Циркулярна економіка пройшла саме такий шлях: від розвідок 1960–1970-х рр. через концептуалізацію 1990-х до інституціоналізації у 2000–2020-х рр.

Паралельно у 1970-х роках у більшості розвинених держав розпочалося прийняття спеціального законодавства про поводження з відходами. Так, у Японії було прийнято Закон про управління відходами та публічне очищення (1970 р.) [401], у Великій Британії – Закон про захоронення отруйних відходів (Deposit of Poisonous Waste Act, 1972 р.) [527], у ФРН – Закон про видалення (утилізацію) відходів (Abfallbeseitigungsgesetz, 1972 р.) [554], у США – Закон про збереження та відновлення ресурсів (Resource Conservation and Recovery Act, 1976 р.) [598]. Примітно, що вже в більшості цих законів закладалася логіка «розширеної відповідальності виробника» – покладення на виробника відповідальності за повний життєвий цикл продукту, включаючи утилізацію. Ця ідея є, на наш погляд, найбільш революційним правовим внеском доктрини циркулярної економіки.

Потужним каталізатором перетворення концептуальних ідей на нормативно-правові інститути виступила глобалізація. Як обґрунтовано стверджує М. Г. Хаустова, глобалізаційні процеси кінця XX – початку XXI ст. сформували нове середовище правотворення, у якому національні правові системи формуються під впливом транснаціональних стандартів та практик глобальних гравців [460]. Глобалізація, як зазначав А. П. Гетьман, має для екологічного права подвійну природу: з одного боку, вона уніфікує екологічні стандарти, оскільки забруднення довкілля є проблемою планетарного

характеру; з іншого – створює загрозу екологічного демпінгу, коли шкідливі виробництва переміщуються до юрисдикцій з менш суворим регулюванням, перетворюючи національну територію на «екологічний офшор» [71]. У цьому контексті циркулярна економіка постає як правова відповідь на виклики глобалізації: вона обмежує транскордонні потоки відходів і вирівнює правила конкуренції через єдині вимоги до екодизайну продукції.

О. М. Вінник, зі свого боку, теж підкреслювала, що глобалізаційні процеси якісно змінили природу господарських відносин, перетворивши їх з переважно національних на транскордонні, що зумовило потребу в гармонізованих правових підходах до регулювання економічної діяльності та її екологічних наслідків [56]. Відповідно, ізольоване національне регулювання циркулярної економіки не може бути ефективним поза міжнародними та регіональними правовими режимами – інакше воно буде обійдене через переміщення «брудних» виробництв у «забруднювальний рай» [212].

Водночас глобалізація породила і протилежний феномен – глобальний консенсус щодо необхідності переходу до циркулярних моделей, який виявився у послідовній серії міжнародно-правових документів. Як наголошує В. А. Устименко, саме глобальний характер сучасних екологічних викликів – зміна клімату, виснаження ресурсів, забруднення океанів пластиком – перетворив циркулярну економіку з варіативної національної політики на необхідний компонент глобальної відповідальності держав [78].

Перші міжнародні акти, які заклали фундамент майбутнього циркулярного регулювання, з'явилися у 70-х рр. XX ст. разом зі становленням міжнародного екологічного права. Основи заклала Конференція ООН з проблем оточуючого людину середовища (Стокгольмська конференція) 1972 р., на якій було ухвалено Стокгольмську декларацію, що містить 26 принципів, та План дій зі 109 пунктів [526]. Як зазначає Ю. С. Шемшученко, Стокгольмська декларація стала першим універсальним актом, який системно проголосив принципи відповідальності держав за стан довкілля та необхідність раціонального використання природних ресурсів, заклавши

аксіологічний фундамент міжнародного екологічного права [127]. Визнана тут ідея нерозривної єдності економічного розвитку й охорони довкілля отримала концептуальне оформлення у Доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку 1987 року «Наше спільне майбутнє» (Брундтландська доповідь) з її класичним визначенням сталого розвитку як розвитку, що задовольняє потреби нинішнього покоління, не підриваючи здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [628].

Знаковим моментом, як зазначає Н. Р. Малишева, стала Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку 1992 року в Ріо-де-Жанейро, за результатами якої було ухвалено Декларацію Ріо [600], «Порядок денний на XXI століття» («Agenda 21») [503] та низку конвенцій, зокрема Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату [618] і Конвенцію про біологічне різноманіття [200]. У цих актах закріплено принципи «забруднювач платить», запобігання та спільної, але диференційованої відповідальності держав [239], які заклали юридичну основу подальшого режиму розширеної відповідальності виробника. Саме концепція сталого розвитку, на нашу думку, поєднала традиційне природоохоронне регулювання з новою моделлю циркулярного права, спрямованою на запобігання утворенню відходів.

Особливе значення має Глава 4 «Порядку денного на XXI століття» [324], присвячена зміні моделей споживання, у якій, як підкреслює В. М. Ісаєнко та співавт., уперше на рівні універсального міжнародного документа сформульовано вимогу переходу до моделей виробництва і споживання, що забезпечують збалансованість матеріальних та енергетичних потоків [175]. Саме тут концепція кругообігу ресурсів уперше отримала міжнародно-правове закріплення – нехай у формі «м'якого» права.

Принципово важливим етапом стало ухвалення на Саміті ООН зі сталого розвитку 25–27 вересня 2015 р. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», яка визначила сімнадцять Цілей сталого розвитку (ЦСР) [613]. Особливе значення для циркулярної економіки має ціль 12

«Відповідальне споживання та виробництво», що орієнтує держави на мінімізацію відходів через профілактику, скорочення, переробку та повторне використання, а також низка суміжних цілей (6, 7, 11, 13, 14, 15). Саме ЦСР перевели циркулярну економіку з категорії бажаного до категорії належного, а ухвалена того ж року Паризька угода про зміну клімату [304] опосередковано посилила цей імператив як механізм декарбонізації.

Поряд з універсальними рамковими актами особливу роль відіграють спеціальні угоди про окремі категорії відходів і небезпечних речовин. Зокрема, Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (1989 р.) встановила систему регулювання міжнародного руху відходів, визначила відходи як речовини чи предмети, які підлягають видаленню, призначені для видалення або видаляються згідно з національним законодавством, та запровадила механізм попередньої згоди приймаючої держави щодо імпорту небезпечних відходів [506]. Як справедливо вказує В. А. Зуєв, Базельська конвенція вперше на нормативному рівні визнала, що проблема відходів виходить за межі національних юрисдикцій і потребує скоординованої міжнародної дії [165]. Водночас її дефініція відображає лінійну логіку – відходи як предмети для видалення, а не потенційні ресурси, – і подальша еволюція міжнародного права полягала у її переосмисленні. Науковці, серед яких Р. Ю. Семенець, наголошують, що запозичення Україною положень Конвенції має враховувати не статичну дефініцію 1989 р., а динамічну концепцію відходів, розвинену в європейському праві [406].

Окремою лінією генези є інститут транскордонного перевезення відходів. Започаткований Базельською конвенцією механізм попередньої письмової згоди держави призначення (prior informed consent) був реакцією на вивезення небезпечних відходів з розвинених країн до держав із м'якшим регулюванням [506]. У праві ЄС ці засади розвинулися спочатку в Регламенті (ЄС) № 1013/2006 про перевезення відходів [592], а згодом – у Регламенті (ЄС) 2024/1157, який змістив акцент регулювання: експорт відходів дедалі більше

розглядається не як суто екологічна, а як ресурсна проблема, оскільки разом із відходами держава втрачає матеріали, придатні до повторного залучення у виробничий цикл [383].

Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 р. [603] та Мінаматська конвенція про ртуть 2013 р. [579] поглибили ці підходи щодо особливо небезпечних речовин. Як справедливо зазначає С. О. Синчанський, ці спеціалізовані конвенції, попри фрагментарність, у системній єдності сформували комплексний міжнародно-правовий режим, що сприяв переходу до циркулярних моделей через обмеження небезпечних потоків та стимулювання безпечної переробки [413]. Значну роль відіграють і рекомендаційні документи ОЕСР, ЮНЕП та Світового економічного форуму.

Найбільш послідовну та комплексну модель правового забезпечення циркулярної економіки сформовано у праві Європейського Союзу, що зумовлено як рівнем інституційного розвитку ЄС, так і потребою наднаціонального регулювання в єдиному внутрішньому ринку. Детальніше про це йтиметься у підрозділі 3.1, тут же окреслимо ключові моменти.

Основу європейської правової архітектури складає Рамкова директива про відходи 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 р. [107], яка вперше нормативно закріпила п'ятиступеневу ієрархію поводження з відходами (запобігання – підготовка до повторного використання – перероблення – інше відновлення – видалення) і сформулювала принцип розширеної відповідальності виробника. Ю. Дубневич та співавт. зауважують, що ієрархія поводження з відходами стала юридичним вираженням переорієнтації європейського права з постфактного реагування на забруднення на превентивну логіку [121]. Директива стала структуроутворюючим актом: вона запровадила розширену відповідальність виробника як універсальний регуляторний інструмент, уперше визначила умови, за яких речовина або предмет припиняє бути відходом (статус *end-of-waste*), та зобов'язала держави-члени розробляти національні плани управління відходами. Без реєстрації її положень сумісна з європейською моделлю українська правова система неможлива.

Передумови такої рецепції формувалися раніше, у межах діяльності ОЕСР та ЮНЕП: наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. саме в ОЕСР було вперше системно сформульовано концепцію розширеної відповідальності виробника, а рекомендація ОЕСР 2001 р. окреслила базовий інструментарій – фінансову відповідальність виробника за післяспоживчу долю продукту, інформаційні зобов'язання, маркування, цільові показники збору та переробки [585]. На думку А. А. Петренко, акти ОЕСР та ЮНЕП виконують подвійну роль: слугують концептуальною базою національного правотворення і водночас формують стандарти оцінки якості законодавства через механізми міжнародного моніторингу [306]. Формальне ж запозичення норм Директиви 2008/98/ЄС без цих рекомендацій означало б текстуальну відповідність без змістовної функціональності.

Концептуальний прорив стався 2 грудня 2015 р., коли Європейська комісія ухвалила Перший пакет циркулярної економіки «Замкнений цикл – План дій ЄС у сфері циркулярної економіки» [548]. Як справедливо вказує польська дослідниця Йоанна Кульчицька (J. Kulczycka), чию позицію поділяють і українські науковці, цей акт мав революційне значення: вперше на рівні ЄС циркулярну економіку було концептуалізовано не як підрозділ екологічної політики, а як самостійну горизонтальну стратегію, що пронизує усі сфери економічного регулювання [568]. І. Я. Зварич теж зазначає, що саме пакет 2015 р. ознаменував перехід ЄС від фрагментарного екологічного регулювання до цілісної політики циркулярної економіки [150; 151]. Пакет уперше встановив кількісні цілі переробки муніципальних відходів (65 % до 2035 р.) та упаковки (75 % до 2030 р.), обмежив захоронення придатних до переробки відходів (менше 10 %) і запропонував стимули для ринку вторинних ресурсів [548]. Відповідно, саме з цього моменту циркулярна економіка остаточно перестала бути проблемою винятково екологічного права і перетворилася на предмет регулювання багатьох галузей – насамперед господарського, торгового, публічних закупівель та технічного регулювання.

Особливістю європейського підходу є комплексний характер, який реалізується через систему секторальних директив, що доповнюють Рамкову директиву 2008/98/ЄС: Директиву 94/62/ЄС про упаковку та відходи упаковки [542], Директиву 2000/53/ЄС щодо транспортних засобів, що вийшли з експлуатації [105], Директиву 2006/66/ЄС про батареї та акумулятори [106], Директиву 2012/19/ЄС про відходи електричного та електронного обладнання [108], Директиву 1999/31/ЄС про захоронення відходів [111], а також Директиву 2010/75/ЄС про промислові викиди [110]. Згідно з Л. Кремер, така багаторівнева архітектура враховує специфіку різних потоків відходів і продуктів, а виклики координації долаються через консолідуючі механізми на кшталт Європейської платформи зацікавлених сторін у сфері циркулярної економіки (ECESP) [566].

Подальшого розвитку європейська політика набула в Європейському зеленому курсі (European Green Deal) від 11 грудня 2019 р. та у Новому плані дій з циркулярної економіки від 11 березня 2020 р., яким визначено мету перетворення циркулярної економіки на «провідну економічну стратегію» Союзу [130]. Новий план уперше системно охопив етап проєктування продуктів (англ. «ecodesign»), запровадив концепцію «права на ремонт», розширив дію політики на сім ключових ланцюгів вартості (електроніка, акумулятори, упаковка, пластмаси, текстиль, будівництво, продовольство) та передбачив створення цифрового продуктового паспорту. О. Фітч-Рой та ін. слушно зауважують, що План 2020 р. засвідчив якісну еволюцію: циркулярна економіка перестала ототожнюватися з політикою поводження з відходами і набула значення цілісної економічної моделі, що охоплює весь життєвий цикл продукту [549].

У межах цієї стратегії ухвалено низку секторальних актів – Регламент про екодизайн стійких продуктів (Regulation 2024/1781 ESPR) [384], Регламент про батареї та відходи від батарей (Regulation 2023/1542) [382], Регламент про перевезення відходів (Regulation 2024/1157) [383], а також Регламент Таксономії 2020/852 [381]. А. Ногейра обґрунтовує, що ця регуляторна хвиля

свідчить про перехід європейського законодавця від стимулюючого до зобов'язального підходу: якщо раніше циркулярна економіка переважно заохочувалася, то після 2020 р. вона стала об'єктом прямого нормативного припису з цільовими показниками та санкціями [583].

У лютому 2026 року Європейська Комісія анонсувала розробку нового комплексного акта – Circular Economy Act, який має бути запропонований у другій половині 2026 року та спрямований на усунення чотирьох структурних бар'єрів: регуляторної фрагментації між державами-членами, несприятливих економічних умов для вторинних матеріалів, прогалин у прозорості даних та втрати матеріалів через неефективні системи збору й сортування [543]. Цей акт стане одним із стовпів Чистого промислового пакту (Clean Industrial Deal) [541]. Саме у документах ЄС 2020–2024 рр. (Регламенті 2023/1542 про акумулятори, Регламенті 2024/1781 про екодизайн, Директиві (ЄС) 2024/1799 про право на ремонт) сформовано найдосконалішу на сьогодні модель правового забезпечення циркулярної економіки, що має для України особливе значення з огляду на зобов'язання за Угодою про асоціацію з ЄС.

Окрім ЄС, значний досвід сформувався в азійських державах. І. Зварич та співавт. підкреслюють, що китайська модель, на відміну від європейської, побудована переважно за принципом «зверху вниз» (top-down) – через директивне державне планування, цільові показники та жорсткі нормативні вимоги [154]. Ухвалений у 2008 р. Закон КНР «Про стимулювання циркулярної економіки» визначив її через діяльність зі скорочення, повторного використання та переробки у виробництві, обігу й споживанні [515], закріпивши цільові показники, обов'язки підприємств та фінансові стимули. Саме китайське визначення через «три R» (reduce, reuse, recycle) стало одним із найпоширеніших у світі [153]. Для України це приклад комплексного оформлення циркулярної економіки в єдиному акті.

Японія сформувала модель «суспільства переробки ресурсів» (Sound Material-Cycle Society): базовий закон 2000 р. визначив таке суспільство як систему, в якій споживання природних ресурсів стримується, а екологічне

навантаження зменшується [507], установив ієрархію поводження з ресурсами та відповідальність підприємств за збір і утилізацію продукції. На його розвиток ухвалено спеціальні акти щодо упаковки, побутової техніки, будівельних матеріалів, харчових відходів тощо [556], що дало змогу Японії досягти одного з найвищих у світі показників переробки промислових відходів – понад 50 % [270]. У Республіці Корея Рамковий закон про циркуляцію ресурсів 2016 р. передбачив зменшення кінцевого захоронення відходів і підвищення рівня переробки [571]; особливістю корейського підходу є збір за захоронення, що створює прямий економічний стимул до переробки.

Велика Британія після Brexit розробила власну модель, насамперед через Закон про навколишнє середовище 2021 р. (Environment Act 2021) [534], який запровадив розширену відповідальність виробника для упаковки, обмеження щодо одноразового пластику та юридично обов'язкові цілі підвищення рівня переробки до 65 % до 2035 р. Як зазначають Н. Мацуеда та ін., британська модель поєднує імперативні норми з ринковими інструментами, зокрема торгівлею квотами на відходи та податковими стимулами [576]. Попри вихід із ЄС, вона зберігає концептуальну спорідненість із європейським підходом, що підтверджує трансрегіональний характер принципів циркулярної економіки.

Бразилія у 2010 р. ухвалила Національну політику щодо твердих відходів (Lei nº 12.305/2010) [572] – перший у Латинській Америці комплексний акт із запровадження зворотної логістики для електроніки, упаковки, шин, батарейок та інших категорій продукції. С. О. Синчанський зазначає, що бразильська модель поєднує принцип «забруднювач платить» із механізмами циркулярності, однак її реалізація ускладнюється інституційною слабкістю муніципалітетів і потребою формалізувати неформальний сектор переробки [411]. Отже, досвід Бразилії показує можливість адаптації циркулярної економіки до умов країн, що розвиваються.

Нідерланди реалізують одну з найамбітніших стратегій: програма «Нідерланди циркулярні до 2050» передбачила скорочення споживання

первинних матеріалів удвічі до 2030 р. і повний перехід до циркулярної економіки до 2050 р. [514]. Її правову основу становлять Закон про управління навколишнім середовищем (Wet milieubeheer), секторальні декрети та Директива 2008/98/ЄС [624; 107]. Особливість моделі – акцент на трансформації виробничих ланцюгів через «угоди про перехід» (transitieakkoorden), у межах яких держава, бізнес і наука узгоджують галузеві дорожні карти. Для України ця практика цінна поєднанням добровільних зобов'язань з нормативними вимогами.

Французька Республіка у 2020 р. ухвалила Закон проти відходів та на користь циркулярної економіки (AGEC), який запровадив, зокрема, «індекс ремонтпридатності» (indice de réparabilité) – обов'язкове маркування побутової електроніки за можливістю ремонту, що стало прообразом Директиви ЄС про право на ремонт 2024 р. [575], а також поетапну заборону одноразового пластику, обов'язкове сортування відходів для підприємств та розширення режиму відповідальності виробника. М. Є. Шкурат та ін. слушно наголошують, що французька модель демонструє ефективність поєднання заборон з інформаційними інструментами, які стимулюють циркулярний вибір через формування усвідомленого попиту [479]. Досвід Канади та Австралії показує інший шлях – регулювання через міжурядові угоди й провінційне законодавство: Канада ухвалила Стратегію управління відходами від пластику у 2018 р. [584], а Онтаріо ще у 2016 р. – Закон про відновлення ресурсів і циркулярну економіку з розвиненим режимом відповідальності виробника [599]. Це доводить, що ефективне регулювання можливе і без єдиного федерального рамкового закону, хоча така модель містить ризик регуляторної фрагментації.

Отже, світова практика демонструє еволюцію від фрагментарного поводження з відходами до комплексного правового забезпечення циркулярної економіки: наднаціональна інтегрована модель ЄС, централізована модель Китаю, комбіновані механізми Японії та Кореї, ринково-імперативна модель Великої Британії, секторально-договірна модель

Нідерландів, інформаційно-заборонна модель Франції, міжрівневі моделі Канади й Австралії. Спільним для них є поєднання імперативних норм з економічними стимулами та пріоритети ресурсоефективності, повторного використання й мінімізації відходів.

Становлення циркулярної економіки в Україні має розглядатися з урахуванням радянської спадщини, посткомуністичної трансформації та європейської інтеграції. Як зазначає А. П. Гетьман, радянська модель господарювання, попри декларації про раціональне природокористування, фактично діяла за лінійною логікою, у якій нагромадження виробничих відходів сприймалося як допустимий наслідок індустріального розвитку [70]. В. І. Андрейцев пов'язує цей спадок із колосальними обсягами неперероблених індустріальних відходів, які на момент проголошення незалежності оцінювалися у понад 25 млрд тонн [10]. Парадокс радянського підходу полягав у тому, що за наявності розгалуженої природоохоронної нормативної бази планова економіка не формувала ринкової ціни на вторинну сировину, тож стимули повторного використання були мінімальними [406]. Тому радянська практика «вторинного збору» була радше мобілізаційною, ніж циркулярною, і сучасній Україні доводиться впроваджувати європейські підходи в умовах несформованої ринкової інфраструктури матеріальних потоків.

Після здобуття незалежності основу нового підходу заклала Конституція України 1996 р., зокрема статті 13, 14, 16 і 50, які визначають природні ресурси об'єктами права власності Українського народу, землю – основним національним багатством, екологічну безпеку – обов'язком держави, а безпечне довкілля – правом людини [203]. Т. І. Салашенко підкреслює, що ці положення створили конституційно-правову основу для впровадження принципів циркулярної економіки, орієнтуючи господарську діяльність на сталий, нелінійний характер [398]. Водночас конституційні приписи є лише фундаментом, що потребує конкретизації в законодавстві.

На рівні законів першим важливим актом став Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 р., що закріпив

принципи запобігання шкоді довкіллю та раціонального використання природних ресурсів [144]. Відправною точкою регулювання поводження з відходами був Закон України «Про відходи» 1998 р. [139]. За оцінкою Г. І. Балюк та ін., він відображав переважно традиційну природоохоронну парадигму і ще не містив системного бачення повторного використання відходів як господарського ресурсу [127]. Н. Р. Кобецька слушно зауважує, що цей закон був прогресивним для свого часу, бо вперше системно закріпив поняттєвий апарат поводження з відходами, однак залишався побудованим у логіці лінійної економіки [191]; навіть численні зміни не подолали його орієнтованості на вже утворені відходи, а не на запобігання їх утворенню [406].

Важливим проміжним етапом стало ухвалення Господарського кодексу України 2003 р. [85], підготовленого за участю представників вітчизняної правової школи – В. К. Мамутова, Г. Л. Знаменського, А. Г. Бобкової, В. С. Щербини. Як зазначав О. П. Подцерковний, Кодекс завершив доктринальний пошук форми кодифікації господарського законодавства та створив підґрунтя для соціально й екологічно орієнтованого господарювання [321]. Його значення для циркулярної економіки було концептуальним: статті 5, 6 та Глава 15 «Використання природних ресурсів у сфері господарювання» закріплювали екологічні межі господарської свободи та обов'язок раціонального використання і відновлення природних ресурсів [85]. Є. О. Липницька вважає, що саме ці положення сформували нормативний каркас подальшого розвитку законодавства про відходи, енергозбереження й раціональне природокористування [222]. Водночас ГК не містив інститутів сучасної циркулярної моделі – ієрархії поводження з відходами, розширеної відповідальності виробника, статусу end-of-waste, екодизайну чи права на ремонт. Законом України № 4196-IX від 9 січня 2025 р. передбачено припинення чинності ГК з 28 серпня 2025 р. [143] – за позицією Міністерства юстиції України, через його застарілість, колізії з Цивільним кодексом та потребу адаптації до європейської моделі корпоративного управління [266];

відтак господарські відносини регулюються переважно Цивільним кодексом України та спеціальними законами.

Принципово новий етап розпочався з підписанням 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [447], Глава 6 розділу V якої передбачила поступове наближення українського законодавства до права ЄС у сфері довкілля, зокрема щодо поводження з відходами. В. В. Ступак слушно визначає Угоду як юридично обов'язковий план інкорпорації європейських стандартів у національну правову систему [429]. Саме з 2014 р. доцільно вести відлік нового етапу українського циркулярного права, зумовленого вже не лише внутрішніми потребами, а й євроінтеграційними зобов'язаннями.

Практичним виявом цього етапу стало затвердження Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 р. [368], яка вперше на стратегічному рівні закріпила ієрархічний підхід відповідно до Директиви 2008/98/ЄС. О. Є. Ілляш та ін. зауважують, що Стратегія мала програмний, але не самовиконавчий характер і потребувала ухвалення законів та підзаконних актів [173]. Подолання цього розриву почалося з ухвалення 20 червня 2022 р. Закону України «Про управління відходами», який набрав чинності 9 липня 2023 р. і, як підкреслюють С. О. Синчанський та ін., фактично здійснив рецепцію Рамкової директиви ЄС 2008/98/ЄС, замінивши застарілий Закон 1998 р. [413]. Закон уперше закріпив п'ятиступеневу ієрархію поводження з відходами, статус *end-of-waste*, розширену відповідальність виробника, інституційну архітектуру управління відходами та принцип «забруднювач платить» [370]. Водночас, як зазначає С. Кривенко, він ще не створив повноцінної системи стимулів для розвитку циркулярної економіки і залишив значний масив питань для підзаконного врегулювання [215]. Експерти UNIDO також наголошують, що застосування циркулярних принципів у підзаконних актах залишається обмеженим, а окремі положення щодо розширеної відповідальності виробника запрацюють лише після ухвалення спеціальних законів для конкретних видів продукції [619].

У цьому контексті особливого значення набувають фундаментальні принципи циркулярної моделі: ієрархія поводження з відходами, «забруднювач сплачує», розширена відповідальність виробника, запобігання та стале використання ресурсів. І. Камінська слушно зауважує, що нормативне закріплення цих принципів у міжнародних і європейських актах має не лише декларативну, а й регулятивну функцію, оскільки вони орієнтують законодавця і судову практику [180]. Тому їх інкорпорація в Закон 2022 р. має системоутворююче значення.

Важливими складовими цієї архітектури є й інші акти, ухвалені в межах виконання Угоди про асоціацію: Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» 2017 р. [362], Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» 2018 р. [146], Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» 2019 р. [141]. В. І. Сидор зазначає, що разом вони формують інтегрований правовий каркас, у якому циркулярна економіка переходить із категорії бажаного до категорії належного через обов'язкові процедури оцінки, контролю та планування [410]. Додаткове значення має Національна економічна стратегія до 2030 року, де циркулярна економіка визначена одним зі стратегічних напрямів [179], а також спеціальні акти й проєкти щодо відходів видобувної промисловості [375], обмеження пластикових пакетів [357], упаковки та відходів упаковки [374]. Водночас цілісна система потребує не лише рамкового закону, а й узгоджених галузевих режимів для окремих категорій продукції та потоків відходів [438].

Порівняння європейського й українського контекстів дозволяє виокремити кілька закономірностей. Європейська правова традиція проходила шлях від концепції до повноцінного нормативного інституту приблизно з 1990-х до 2020-х рр., тоді як Україна долає його у стислі строки – переважно з 2014 р. Т. І. Салашенко та В. С. Самойленко називають це «компресованим розвитком», який дає змогу запозичити готові рішення, але створює ризик поверхневого засвоєння імпортованих концепцій [398]. Крім того, якщо право ЄС уже регулює весь життєвий цикл продукту, то українське законодавство

поки зосереджене на відходах; тому перспективними є норми щодо екодизайну, права на ремонт та цифрових паспортів продуктів.

У науці триває дискусія щодо галузевої належності норм про циркулярну економіку. Г. В. Анісімова відносить їх переважно до екологічного права, наголошуючи на охоронній функції регулювання [17]. В. С. Щербина, навпаки, пов'язує їх із господарським правом, оскільки об'єктом регулювання є господарська діяльність в умовах замкненого ресурсного циклу [484]. Найбільш виваженою видається позиція А. Г. Бобкової та співавт., які розглядають відповідні норми як комплексний міжгалузевий інститут, що поєднує правові, еколого-правові, адміністративно-правові та цивільно-правові елементи [332]. Такий підхід найточніше відображає реальну природу циркулярної економіки.

Окремим чинником сучасного розвитку є повномасштабна російська агресія, що розпочалася 24 лютого 2022 р. О. А. Трегуб підкреслює, що війна створила безпрецедентний масив відходів руйнувань [443]; за оцінками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, їх обсяг уже становить десятки мільйонів тонн і потребує системного підходу до переробки та повторного використання [44]. У цьому сенсі циркулярна економіка стає для України не лише євроінтеграційним орієнтиром, а й умовою раціональної післявоєнної відбудови. Додатковий нормативний контекст створив Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» 2025 р., який дозволяє розглядати циркулярні принципи як інструмент скорочення викидів парникових газів [142].

Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС 23 червня 2022 р. [449] та відкриття переговорного процесу 25 червня 2024 р. [450] істотно змінили правовий ландшафт. Н. І. Андрусевич зазначає, що рецепція європейського циркулярного права стала вже не політичною амбіцією, а юридичним зобов'язанням, яке підлягає скринінгу Європейської комісії в межах розділу 27 «Довкілля та зміна клімату» [15]. Україна змушена одночасно імплементувати класичну екологічну *acquis communautaire* і новітні

регуляторні пакети циркулярної економіки, що створює подвійне навантаження, але й дає можливість інкорпорувати найсучасніші рішення без проходження проміжних етапів. Н. Р. Малишева характеризує такий підхід як «правовий стрибок», типовий для молодих правових систем, що входять до глобальних регуляторних режимів пізніше за держав-засновників [237].

Отже, правове забезпечення циркулярної економіки є результатом тривалого еволюційного процесу, який пройшов інтелектуально-концептуальний, політико-програмний, нормативно-стратегічний та інституційно-консолідуєчий етапи. Глобалізація, з одного боку, посилила транскордонні екологічні ризики, а з іншого – сприяла міжнародній координації та конвергенції національних моделей. Українська генеза має характер «компресованого розвитку»: від фрагментарних норм перших років незалежності через стратегічні документи 2017 р. до системного закріплення в Законі України «Про управління відходами» 2022 р. Однак цей процес ще не завершено: він потребує поглиблення секторального регулювання щодо упаковки, електронних відходів, текстилю та будівництва і розширення правового впливу на етапи проектування, виробництва, споживання й повторного використання продукції. Таким чином, становлення циркулярної економіки у світовій та національній правовій практиці є складним процесом, у межах якого філософські ідеї, економічні концепції, політичні декларації та юридичні норми формують сучасну архітектуру правового забезпечення сталого господарювання.

1.2 Теоретико-методологічні засади господарсько-правового регулювання циркулярної економіки

Дослідження правового регулювання циркулярної економіки потребує чітких методологічних орієнтирів, оскільки саме вони забезпечують цілісність аналізу й не дозволяють звести проблему лише до екологічної, економічної чи технічної площини. Як зазначає В. В. Копча, методологія перетворює загальні

уявлення про екологізацію економічної діяльності на систему пізнавальних процедур, аналітичних підходів і нормативних орієнтирів [204]. У цій сфері поєднуються публічно-правові обов'язки держави щодо гарантування безпечного довкілля та приватно-правові інструменти залучення суб'єктів господарювання до сталого використання ресурсів. Тому правове регулювання циркулярної економіки формується як комплекс імперативних приписів, економічних стимулів і поведінкових орієнтирів, що впливають на моделі господарської діяльності.

У правовій доктрині така комплексність має усталене підґрунтя. В. С. Щербина та В. В. Резнікова підкреслюють, що правове регулювання історично поєднує приватноправові та публічно-правові засоби впливу на економічні відносини [79]. Це особливо помітно у сфері циркулярної економіки, де інтерес підприємця у зниженні витрат через повторне використання ресурсів поєднується з публічним інтересом у зменшенні антропогенного навантаження. Водночас, як зазначають О. П. Подцерковний та співавт., господарське право не лише відображає економічні процеси, а й формує економічну реальність, забезпечуючи реалізацію державної економічної політики [82]. Отже, перехід від лінійної до циркулярної моделі відбувається не стихійно, а через систему правових стимулів, обмежень і вимог, які визначають пріоритетні способи використання ресурсів [229].

Особливого значення ця методологічна проблема набуває після прийняття Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 р. № 4196-IX [360], яким передбачено втрату чинності Господарським кодексом України з 28 серпня 2025 р. Така трансформація трактується як прояв тенденції до уніфікації приватноправового регулювання та відмови від дуалістичної моделі співіснування цивільного і господарського права [405]. При цьому І. С. Похиленко слушно підкреслює, що уніфікація не усуває специфіки господарських відносин, а лише змінює форми її нормативного вираження,

зміщуючи акцент із кодифікованого акта на Цивільний кодекс України, спеціальні закони та інституційні механізми [329]. Встановлений перехідний період до 28 серпня 2028 року, за В. С. Щербиною, має забезпечити правову визначеність і стабільність економічного обороту [487].

За таких умов предмет дослідження охоплює не один кодифікований акт, а сукупність нормативних джерел різної галузевої належності: цивільного, адміністративного, кримінального, податкового, екологічного та спеціального законодавства. Така багаторівнева структура відповідає теорії міжгалузевих правових інститутів, розроблених М. М. Драгомерецьким, відповідно до якої складні соціально-економічні явища не можуть бути повноцінно врегульовані в межах однієї галузі права [116]. Методологічно важливою є і зміна уявлень про об'єкт регулювання: як наголошує А. П. Гетьман, матеріальні об'єкти дедалі частіше розглядаються не тільки як економічна цінність, а й як носії екологічних ризиків і ресурсного потенціалу [70]. У циркулярній економіці річ набуває динамічного правового статусу, адже виріб може трансформуватися у вторинний ресурс, побічний продукт або відхід залежно від умов подальшого використання, що відповідає концепції життєвого циклу продукції [286]. Закон України «Про управління відходами» від 20 червня 2022 р. № 2320-IX закріплює можливість припинення статусу відходу та визнання побічних продуктів [370], тому правове регулювання має охоплювати не лише екологічні вимоги, а й майновий оборот, стандартизацію, відповідальність виробника, публічні закупівлі та податкове стимулювання.

У науковій літературі щодо правової природи циркулярної економіки можна виокремити три основні підходи. Перший є еколого-правовим і виходить із того, що циркулярна економіка конкретизує завдання екологічного права, оскільки спрямована на зменшення навантаження на довкілля, скорочення відходів, збереження ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Цей підхід розвивається у працях Г. В. Анісімової [18], А. П. Гетьмана [70], Г. І. Балюк [24], М. В. Красної [212], В. А. Зуєва [169], Т. К. Оверковської [287], Н. Р. Малишевої [238]. Г. В. Анісімова підкреслює комплексність

екологічного регулювання та пріоритетність екологічної безпеки для державної політики [18], а В. Л. Бредіхіна застерігає від фрагментації екологічного права, наголошуючи на необхідності цілісного забезпечення права людини на безпечне довкілля, закріпленого у статті 50 Конституції України [41]. Аналогічну інтегративну логіку демонструє А. П. Гетьман, який розглядає екологічну безпеку як узагальнюючу мету, що об'єднує природоресурсне, природоохоронне та господарське законодавство [70].

Еколого-правовий підхід не обмежується природоохоронною регламентацією. У колективному підручнику «Екологічне право» [124] проблематика відходів розглядається як один із ключових напрямів забезпечення екологічної безпеки, а автори, зокрема В. А. Зуєв та М. К. Черкашина, вказують на потребу системного правового впливу через значні обсяги утворення й накопичення відходів [406]. Поряд із природоохоронними заходами обґрунтовується застосування економіко-правових інструментів, які стимулюють суб'єктів господарювання зменшувати утворення відходів, розвивати повторне використання ресурсів та відповідну інфраструктуру. Саме тому у цій частині еколого-правова і правова проблематика зближуються.

Другий підхід можна визначити як правовий у функціональному розумінні. Він акцентує, що циркулярна економіка не лише має екологічний ефект, а й створює нові ринки, ланцюги доданої вартості, форми договірної кооперації, моделі промислового симбіозу та обов'язки виробників. У працях М. В. Мельникової промисловий симбіоз розглядається як інструмент сталого розвитку регіонів, за якого матеріали й енергія циркулюють між підприємствами, а відходи одного суб'єкта стають ресурсом для іншого [252; 253]. В. А. Зуєв аналізує поводження з відходами крізь взаємодію правового й еколого-правового регулювання, поширюючи правовий вплив на всі стадії життєвого циклу продукції [166; 167]. О. А. Трегуб також доводить міжгалузевий характер правовідносин у сфері поводження з відходами та необхідність узгодження еколого-правових і правових норм [441; 444]. Після

втрата чинності Господарським кодексом України така координація здійснюється через Цивільний кодекс України і спеціальне законодавство, що посилює значення міжгалузевих інструментів.

Третій підхід пов'язаний із концепцією циркулярного права. О. В. Мікічурова розглядає циркулярну економіку у зв'язку з Цілями сталого розвитку ООН, відповідальним виробництвом і споживанням та політикою ЄС у межах Європейського зеленого курсу [257]. У працях Г. Вінтера [627], П. Лауфс [570], Н. де Садлера [525] циркулярне право пов'язується не з формуванням ізольованої галузі, а з перебудовою існуючих правових інститутів відповідно до принципів замкненого циклу ресурсів і мінімізації відходів. В українській літературі І. Я. Зварич, М. В. Руда, Т. С. Яремчук, М. Г. Бортнікова [152; 395], а також Ж. В. Дерій, Н. В. Бутенко та Т. І. Зосименко [97] пов'язують розвиток циркулярної економіки з імплементацією європейських стандартів, стратегічним плануванням і вдосконаленням законодавства. Водночас, як підкреслюють М. М. Драгомерецький [116], Л. М. Добробог [113] і С. П. Погребняк [317], нові правові утворення виникають через взаємодію вже наявних галузей права, тому циркулярне право доцільно розуміти як комплексний міжгалузевий інститут.

Найбільш продуктивним видається інтегративний підхід, за якого циркулярна економіка постає не як суто екологічна концепція, а як багатовимірне правове явище. Такий підхід відображений у сучасних дослідженнях [17; 286; 408], а А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова та В. А. Зуєв підкреслюють, що її регулювання формується на перетині екологічного, цивільного, адміністративного, фінансового, господарського та інших галузей права [168]. У цьому контексті важливими є позиції І. В. Спасибо-Фатєєвої щодо подолання дуалізму цивільного і господарського права [423] та Р. А. Майданика щодо посилення ролі Цивільного кодексу як універсального акта регулювання майнових відносин [230]. О. М. Вінник, своєю чергою, наголошує, що правове регулювання господарської діяльності поєднує

публічно-правові та приватноправові засоби, забезпечуючи баланс держави й суб'єктів господарювання [55].

Практичним проявом інтегративного підходу є договори, що опосередковують обіг вторинних ресурсів: поставки вторинної сировини, переробки, ремонту, сервісного обслуговування, зворотної логістики чи спільного використання ресурсів. За своєю природою вони залишаються цивільно-правовими, але змістовно збагачуються екологічними та ресурсними умовами. Особливу увагу слід приділяти майновому режиму об'єктів, які можуть втрачати статус відходу і ставати матеріальними ресурсами. Саме тут норми Закону України «Про управління відходами» [370] поєднуються з положеннями ЦК України про речі, майно, договори та зобов'язання. Як зазначає М. Г. Кравченко, важливим практичним аспектом є визначення власника відходів, розміщених на земельній ділянці, адже за відсутності спеціальної домовленості новий власник ділянки може бути змушений усувати такі відходи власним коштом [207; 370; 452].

Взаємопроникнення цивільно-правового та екологічного регулювання особливо помітне у поводженні з будівельними відходами, що утворилися внаслідок воєнних руйнувань. Їх захоронення відтворює лінійну модель, тоді як сортування, оброблення та повторне використання створюють циркулярні ланцюги вартості [483]. Законодавство передбачає операції відновлення відходів, однак, як слушно зазначають Р. Ю. Семенець і В. К. Малолітнева, їх ефективність неможлива без договорів, технічних стандартів, контролю якості та публічних закупівель із урахуванням вартості життєвого циклу [241; 406]. Подібні закономірності існують і в обігу металобрухту та побічних продуктів виробництва, які можуть бути предметом договірних відносин за умови дотримання спеціальних вимог.

На цьому тлі актуалізується питання принципів правового регулювання циркулярної економіки. Л. В. Сергієнко вважає їх системоутворюючими орієнтирами теоретико-методологічного осмислення цієї сфери [408], а В. А. Зуєв розглядає принципи як елементи методологічного рівня правового

пізнання, що відображають характер і спрямованість впливу на відносини використання ресурсів, поводження з відходами та формування замкнених виробничих циклів [168]. Н. М. Пархоменко наголошує, що юридичні поняття мають досліджуватися через їх фундаментальні засади [305], а стаття 50 Конституції України гарантує право кожного на безпечне довкілля [203]. Тому у цій сфері слід розмежовувати загальноправові принципи верховенства права, пропорційності, превентивності, інтеграції екологічних вимог у господарську діяльність і сталого розвитку та спеціальні принципи циркулярної економіки [85; 192].

Серед спеціальних принципів ключове значення мають замкненість матеріальних потоків, ієрархія управління відходами, розширена відповідальність виробника, екологічне проєктування, стимулювання та інформаційна прозорість. Принцип превентивності, обґрунтований Т. М. Кондратюк і В. М. Єрмоленком, вимагає спрямовувати регулювання насамперед на запобігання утворенню відходів [201]. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» виступає рамковим актом екологічного законодавства [361], а Закон України «Про управління відходами» конкретизує ці засади через ієрархію управління відходами: запобігання, підготовку до повторного використання, рециклінг, відновлення і лише в останню чергу видалення [370]. У працях Д. Т. Д. Ель-Рабай'а [129] та Н. Є. Летуновської і співавт. [414] цей закон справедливо розглядається як спеціальний акт імплементації принципів циркулярної економіки. Його положення деталізуються підзаконними актами про ліцензійні умови управління небезпечними відходами [343] та віднесення речовин або предметів до побічних продуктів [98].

Ієрархія управління відходами фактично є нормативним ядром циркулярної економіки, оскільки переносить акцент із поводження з уже утвореними відходами на проєктування і виробництво продукції. У науковій та політико-правовій літературі наголошується, що до 80 % екологічного впливу продукції формується ще на стадії її дизайну [312; 398]. О. Є. Кузьмін,

О. Г. Мельник, Н. І. Горбаль, Т. І. Салашенко і В. С. Самойленко пов'язують із цим необхідність розвитку екодизайну як виробництва ресурсоефективної та довговічної продукції. Орієнтиром для гармонізації національного законодавства виступає Регламент ЄС 2024/1781 про екодизайн сталих продуктів [595]. Логічним продовженням екодизайну є розширена відповідальність виробника, закріплена в Законі України «Про управління відходами», яка поширює обов'язки виробників та імпортерів на післяспоживчий обіг продукції [370]. У правовому вимірі це означає інтерналізацію витрат на збирання, сортування, переробку або утилізацію в господарський ризик виробника.

Реалізація спеціальних принципів має узгоджуватися із загальними засадами економічного обороту. Принцип свободи господарської діяльності впливає зі статті 42 Конституції України, положень колишніх статей 42–43 Господарського кодексу України та свободи договору, закріпленої у статті 627 ЦК України [467]. У сфері циркулярної економіки він проявляється у виборі бізнес-моделей: продажу, оренди, сервісного використання або повернення товару в обіг після ремонту. Водночас свобода підприємництва не є абсолютною і врівноважується балансом приватних і публічних інтересів, який у працях О. М. Вінник і Н. Р. Кобецької пов'язується з раціональним використанням природних ресурсів та сталим розвитком [57; 59; 190]. Важливим є також принцип правової визначеності, оскільки інвестиції у переробну інфраструктуру, логістику чи екодизайн мають довгостроковий характер і потребують прогнозованих правил [335].

Циркулярна економіка потребує не лише заборон, а й позитивних стимулів. Д. В. Задихайло розглядає правову політику як інструмент упорядкування економічних відносин і реалізації державної економічної політики [136], а у докторській дисертації обґрунтовує потребу системних механізмів, що інтегрують економічну, інноваційну та промислову політику [137]. Тому законодавство має не тільки забороняти захоронення ресурсно цінних відходів, а й створювати умови для кредитування, податкового

стимулювання, державної підтримки, публічних закупівель, індустріальних парків, технопарків, кластерів і промислового симбіозу. Водночас така підтримка повинна відповідати Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [339].

Окреме значення має принцип життєвого циклу продукції. Як зазначають О. П. Подцерковний та співавт., він відображає еволюцію економічної відповідальності суб'єктів господарювання від стадії обігу товару до всього його життєвого циклу [80]. Нормативно цей підхід відображено у Законі України «Про публічні закупівлі» [363], де використовується категорія вартості життєвого циклу, що, за В. К. Малолітневою, дозволяє перейти від найнижчої ціни до економічно й екологічно обґрунтованої оцінки предмета закупівлі [242]. Саме тому закупівлі через систему «Prozorro» можуть стати потужним інструментом формування ринку циркулярних товарів і послуг [323].

Із принципом життєвого циклу пов'язаний принцип належного інформаційного забезпечення та простежуваності ресурсних потоків. Н. Р. Малишева та М. І. Єрофєєв підкреслюють, що без інформаційної інфраструктури екологічне право не здатне забезпечити планування, контроль і оцінку політики у сфері відходів [240]. Закон України «Про управління відходами» встановлює обов'язки щодо обліку, звітності, класифікації, дозволів і планування [370], а О. М. Вінник наголошує на необхідності цифровізації екологічного обліку та створення єдиних інформаційних систем управління ресурсними потоками [56]. Постанова Верховної Ради України № 2967-IV ще у 2005 р. фіксувала проблему недостовірності статистики щодо відходів [367], тому сучасне регулювання має передбачати електронні реєстри, системи декларування та інтеграцію екологічних даних із податковими й митними інформаційними системами [214].

Важливим є також принцип «забруднювач платить», який у працях Г. І. Балюк [27] та А. П. Гетьмана [70] традиційно розглядається як інструмент відшкодування шкоди довкіллю. У циркулярній економіці, за В. І. Андрейцевим, він набуває превентивного змісту і передбачає фінансову

участь виробника у забезпеченні життєвого циклу продукції [10]. Тобто йдеться не лише про компенсацію шкоди, а й про фінансування збирання, переробки та утилізації. Такий підхід, як зазначає О. В. Фатхутдінова, відповідає справедливому розподілу економічних та екологічних витрат і зобов'язанням України в межах Угоди про асоціацію з ЄС [457].

Для практичної реалізації принципів необхідний відповідний методологічний інструментарій. О. М. Вінник виходить із того, що господарське право охоплює не лише майнові відносини, а й організацію, здійснення та управління господарською діяльністю [54]. У циркулярній економіці це означає, що недостатньо дозволити переробку відходів; потрібно створити організаційно-правову систему, у якій вони класифікуються, сортуються, набувають правового режиму, стають економічно доступними для вторинного використання і передаються між суб'єктами на договірній основі. Функціональний підхід дозволяє розмежувати заборонні, дозвольні, стимулюючі та договірно-координаційні норми [114]. Заборонні норми запобігають екологічно небезпечній поведінці, дозвольні забезпечують легітимний доступ до діяльності, стимулюючі заохочують циркулярні моделі, а договірно-координаційні формують мережеву взаємодію між виробниками, операторами, громадами та споживачами [193; 296].

Водночас діалектичний метод дає змогу виявити внутрішні суперечності циркулярної економіки. Т. Л. Антонова підкреслює, що категорія відходів поєднує втрату споживчої вартості й потенціал виробничого ресурсу [20]. Ця суперечність не долається декларативно: потрібні критерії припинення статусу відходу, стандарти якості вторинних ресурсів, визначення відповідальних суб'єктів і режиму їх відповідальності [21]. Закон України «Про управління відходами» формує таку рамку через інститути побічного продукту та припинення статусу відходу [370], що О. О. Кузуб і Т. В. Єрмолаєва пов'язують із гармонізацією з *acquis* ЄС [219]. А. Гуськов слушно зауважує, що без ринку вторинної сировини, технічного регулювання і відповідальності за недостовірну інформацію ці інститути не будуть

ефективними [91]. Інша суперечність полягає між короткостроковою економічною вигодою та довгостроковими суспільними витратами, тому завдання права полягає у вирівнюванні часових горизонтів економічних рішень через стимули й обов'язки [434].

Розподіл функцій між галузями права підтверджує міжгалузеву природу циркулярної економіки. Цивільне право виконує трансакційну функцію, забезпечуючи обіг ресурсів через договори повторного використання, ремонту, оренди, лізингу, сервісного обслуговування та переробки; відповідальність за шкоду за ст. 1166 і ст. 1187 ЦК України має особливе значення для підприємств, що працюють із небезпечними матеріалами [467]. Адміністративне право забезпечує дозвільно-контрольну функцію, а законодавство про оцінку впливу на довкілля та стратегічну екологічну оцінку встановлює процедурні вимоги до допуску діяльності на ринок циркулярної економіки. С. О. Синчанський наголошує, що ефективність цієї моделі залежить не від формального запозичення норм ЄС, а від створення дієвих інституцій: дозволів, реєстрів, цифрового обліку та системи розширеної відповідальності виробника [413]. Кримінальне право виконує охоронну функцію: статті 236, 239, 241 КК України встановлюють межі допустимої поведінки у сфері екологічної безпеки [216].

Інституційний підхід дозволяє визначити суб'єктів реалізації циркулярної економіки. Закон України «Про управління відходами» формує багаторівневу систему управління, що охоплює Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади у сферах довкілля, житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, державного нагляду, а також органи місцевого самоврядування [370]. Через цю систему оцінюється готовність держави до ведення Національного реєстру об'єктів оброблення відходів, видачі дозволів, планування інфраструктури та впровадження розширеної відповідальності виробника. Отже, теоретико-методологічні засади правового забезпечення циркулярної економіки в Україні доцільно розглядати крізь призму інтегративного міжгалузевого підходу, який поєднує

еколого-правову, правову та цивільно-правову доктрини з урахуванням сучасної трансформації системи джерел права після втрати чинності Господарським кодексом України.

Слід підкреслити, що попри стрімке актуалізування ідей циркулярної економіки в Україні після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, ухвалення Національної стратегії управління відходами до 2030 року (2017 р.) та набрання чинності Законом України «Про управління відходами» (2022 р.), у вітчизняній правовій науці досі бракує системних і комплексних досліджень, присвячених саме правовому забезпеченню функціонування циркулярної економіки. Водночас наявний науковий доробок охоплює окремі аспекти цієї проблематики, що дозволяє умовно згрупувати відповідні праці за такими основними напрямками:

1. Загальнотеоретичні та правові засади сталого розвитку й екологізації економіки: до цієї групи належать дослідження, які формують методологічну основу аналізу правового забезпечення економічних процесів, включаючи екологічне підприємництво та «зелену» економіку. Фундаментальне значення мають праці В. К. Мамутова [244], Г. Л. Знаменського [163], В. С. Щербини [488], О. М. Вінник [58], О. П. Подцерковного [320], В. С. Мілаш [260], Б. В. Дерев'янка [96]. Концептуальні підходи до правового забезпечення екологічного підприємництва розробляла А. Г. Бобкова [33]. Питання сталого розвитку та адаптації законодавства до права ЄС досліджували В. А. Устименко [455], Р. А. Джабраїлов [103], Я. В. Петруненко [309], тоді як проблеми екологізації господарського законодавства аналізував Д. В. Задихайло [137];

2. Еколого-правове регулювання поводження з відходами та природокористування: цей напрям охоплює дослідження, що становлять базис для формування циркулярної економіки як правової моделі. Доктринальні засади екологічного права розроблені Ю. С. Шемшученком [128], С. Ф. Демченком [95], В. І. Андрейцевим [12], А. П. Гетьманом [72], Н. Р. Малишевою [236], М. В. Красновою [211], Г. І. Балюк [26],

В. М. Комарницьким [198] та ін. Спеціалізовані дослідження проблем поводження з відходами здійснили В. О. Юрескул [493], Н. О. Максименцева [234], О. Ю. Кронда [218], О. А. Трегуб [444], Р. Ю. Семенець [406], В. М. Плохий [314]. Питання адаптації екологічного законодавства України до права ЄС висвітлюються у працях А. П. Гетьмана [72], В. А. Устименка [455], О. Б. Кишко-Єрлі [188], О. А. Шомпол [481], О. В. Сушик [431], тоді як окремі аспекти управління відходами досліджують А. О. Гуськов [91], О. Г. Балобанов, А. О. Шпарло [23], Ю. М. Павлюченко [303];

3. Економічні концепції циркулярної та «зеленої» економіки: у межах цього напрямку сформовано теоретичне підґрунтя розуміння циркулярної економіки як економічної моделі. Засадничими є праці Л. Г. Мельника [248] та І. М. Сотник [421]. Значний внесок у розвиток економіки природокористування здійснили М. А. Хвесик [461], Б. М. Данилишин [92], В. М. Геєць [67], О. М. Алимов [7], Є. В. Хлобистов [463], О. О. Веклич [46], Л. В. Жарова [134], С. К. Харічков [459], Л. Б. Шостак [482], Н. В. Зіновчук [159], О. І. Маслюківська [247]. Питання «зеленого» зростання досліджують Б. В. Буркинський [43], Т. П. Галушкіна [66], В. Г. Потапенко [327]. Безпосередньо проблематиці циркулярної економіки присвячені праці Н. І. Горбаль [74], О. Г. Мельник [249], М. В. Руди [394], М. Б. Нагари [276], Л. Г. Квасній [186], І. Л. Татомир [433], В. В. Гурочкіної [89], О. Ю. Чуріканової [473], М. В. Дубель [120];

4. Техніко-екологічні та природничі передумови циркулярної моделі: цей напрям включає дослідження, що розкривають технологічні аспекти функціонування циркулярної економіки, зокрема у сфері поводження з відходами, впровадження безвідходних технологій та забезпечення екологічної безпеки. Відповідні проблеми досліджують Л. Д. Пляцук [315], Л. Л. Гурець [88], І. Ю. Аблєєва [4], М. С. Мальований [243], В. Г. Петрук [308], В. А. Іщенко [178]. Інституціональні аспекти модернізації сфери поводження з відходами аналізують В. С. Міщенко, Г. П. Виговська [267; 268], Ю. М. Маковецька [269];

5. Державно-управлінські механізми впровадження циркулярної економіки: до цієї групи належать дослідження, присвячені формуванню державної політики та механізмів публічного управління у сфері циркулярної економіки. Найбільш комплексно ці питання розглянуто у працях Л. В. Сергієнко [407; 408] та Р. Ю. Набоки [272]. Окремі аспекти державного регулювання екологічної політики та управління відходами досліджують О. П. Ігнатенко [171], Н. А. Малиш [235], М. В. Андрієнко [13], Г. М. Буканов [42], С. М. Лутковська [227], А. Е. Омаров [291], О. О. Радченко [378], А. О. Надежденко [278], О. М. Дзюбенко [104].

Таким чином, хоча комплексна правова концепція функціонування циркулярної економіки в Україні наразі перебуває на стадії формування, наявні наукові напрацювання створюють належне підґрунтя для подальшої систематизації підходів і розроблення цілісної моделі правового забезпечення переходу до економіки замкненого циклу.

1.3 Поняття, зміст та ознаки господарсько-правового регулювання відносин у сфері циркулярної економіки

Правові відносини у сфері циркулярної економіки залишаються недостатньо дослідженими, що зумовлює актуальність з'ясування їхніх сутнісних характеристик як одного з важливих теоретико-прикладних завдань сучасної юридичної науки. Правове регулювання циркулярної економіки розглядається як комплексна сфера, що поєднує елементи як приватноправового, так і публічно-правового регулювання. Для належного розкриття специфіки відповідних правовідносин та визначення напрямів їх подальшого вдосконалення необхідно дослідити їхню структуру, проаналізувавши кожен із її елементів. Водночас самі правові відносини у сфері циркулярної економіки доцільно розглядати крізь призму базових категорій теорії господарського права, що дає змогу комплексно охарактеризувати їх зміст, суб'єктний склад та об'єктну спрямованість.

Суспільні відносини набувають характеру правових тоді, коли поведінка їх учасників регулюється нормами права та реалізується через систему суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єктів господарювання. Як підкреслює І. В. Стаднік, недоліки у функціонуванні механізму правового регулювання призводять до дезорганізації господарських відносин, що негативно позначається на досягненні цілей правового регулювання [425]. Зокрема, наявність неефективних правових норм, які не забезпечують належного виникнення та розвитку відносин у сфері управління відходами й використання вторинних ресурсів, унеможлиблює належне врегулювання окремих суспільних відносин [444]. Враховуючи, що правові відносини є одним із ключових елементів механізму правового регулювання, доцільно насамперед з'ясувати їх сутність і характерні ознаки.

О. П. Віхров розглядає правовідносини як одну з базових категорій науки господарського права, що відображає систему правових зв'язків між суб'єктами господарювання, які виникають на підставі норм господарського законодавства [60].

На думку В. С. Щербини, господарські правовідносини є самостійним різновидом суспільних відносин, урегульованих нормами господарського права, для яких характерною є наявність взаємопов'язаних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників господарської діяльності [484]. Подібною позиції дотримується й О. М. Вінник, яка зазначає, що такі правовідносини виникають на підставі приписів господарського законодавства, а їхні учасники наділяються відповідними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, пов'язаними зі здійсненням господарської діяльності [53].

За визначенням Г. В. Смолина та співавт., господарські правовідносини являють собою врегульовані нормами права суспільні відносини, що відображають реальні господарські зв'язки, в межах яких один учасник на підставі юридичних приписів має право вимагати від іншого вчинення певних дій або утримання від них, тоді як інший зобов'язаний виконати такі вимоги, забезпечені можливістю державного примусу [419].

Відтак господарські правовідносини становлять закріплені нормами об'єктивного права юридичний зв'язок між суб'єктами господарювання, який визначає межі їхньої можливої та належної поведінки. Їхня сутність виявляється у взаємозумовленості прав та обов'язків учасників: реалізація суб'єктивних прав однієї сторони кореспондує виконанню юридичних обов'язків іншою. Водночас юридично значущі дії та події виступають підставою виникнення, зміни або припинення відповідних правових зв'язків.

У сфері циркулярної економіки такі правовідносини набувають особливого значення, бо безпосередньо пов'язані з реалізацією конституційного обов'язку держави забезпечувати екологічну безпеку та сталий розвиток господарської системи [213]. Тому їх дослідження потребує врахування не лише економічної природи господарських зв'язків, а й ролі правових норм у функціонуванні циркулярної моделі господарювання.

О. А. Беяневич трактує господарські відносини як явища, породжені правом, наголошуючи, що в межах чинної правової системи юридичні зв'язки між суб'єктами господарювання існують винятково завдяки правовим приписам [30]. Взаємини при цьому постають як окремий різновид співдії, за якої перетворення з одного боку спричиняють відповідні перетворення з іншого.

Отож господарські відносини доцільно розглядати як єдність фактичних суспільних відносин і правових приписів, що забезпечують їх юридичне впорядкування. На цьому наголошує Г. Л. Знаменський, підкреслюючи, що при їх виникненні простежується тісний зв'язок між реальними господарськими відносинами та нормами права, які впорядковують ці відносини і надають їм характеру правових суспільних відносин [163].

Господарські відносини зберігають єдність правової системи та сприяють досягненню її цілей лише за умови, що ця система узгоджується із суспільно-економічним поступом. На думку Д. В. Задихайла, саме завдяки правовим відносинам у сфері циркулярної економіки гарантується єдність господарського ладу та ощадливе використання природних ресурсів –

неодмінна передумова повноцінного матеріального виробництва, скорочення відходів і зростання господарської системи [81].

Згідно з В. С. Мілаш переважна частина суспільних відносин не має правового характеру, оскільки не охоплюється сферою правового регулювання. Водночас у разі, коли відповідні відносини підпадають під юридичне впорядкування і для них встановлюються нормативні приписи (або чинне законодавство поширюється на раніше неврегульовані відносини у сфері обігу вторинних ресурсів), вони набувають правового значення та трансформуються у правові відносини. При цьому, як зазначається в доктрині, у «чистому» вигляді правових відносин у сфері циркулярної економіки не існує – йдеться радше про застосування правового методу регулювання відповідних суспільних відносин [258].

Як частина механізму правового регулювання, такі відносини вирізняються тим, що з двох учасників один наділений суб'єктивним правом, а другий – відповідним зобов'язанням, виконання якого слугує інструментом реалізації права першого [62].

Наведені дефініції ґрунтуються на спільному поняттєвому підґрунті та взаємно доповнюють одна одну. Попри відмінності у формулюваннях, усі вони відображають ключову ознаку господарських відносин – наявність у одного учасника суб'єктивних прав та кореспондуючих їм юридичних обов'язків іншого. Такий зв'язок «право – обов'язок» становить основу господарських відносин як самостійного різновиду суспільних відносин, що врегульовуються нормами господарського права та забезпечуються можливістю державного примусу.

Отже, позиції дослідників узгоджуються в тому, що господарські відносини є юридично оформленою взаємодією суб'єктів господарювання, за якої право однієї сторони обумовлює обов'язок іншої, що виступає необхідною передумовою функціонування правового господарського порядку.

На цій підставі сформулюємо авторське визначення: правові відносини у сфері циркулярної економіки – це суспільні відносини, врегульовані нормами господарського права, які виникають між спеціальними суб'єктами у процесі провадження господарської діяльності, спрямованої на замкнення матеріальних і енергетичних циклів, мінімізацію відходів та перехід від лінійної до циркулярної моделі господарювання.

Щодо самого поняття «циркулярна економіка», у вітчизняній і зарубіжній літературі зустрічається значна кількість дефініцій, що відображає полісемантичну природу концепції. Як зауважують дослідники, попри появу перших праць із цієї проблематики ще у 2006 році, серед теоретиків і практиків досі немає усталеної думки ні щодо її дефініції, ні щодо змісту, ні щодо головної мети [480].

Фонд Еллен МакАртур визначає циркулярну економіку як систему, засновану на принципах відновлення та регенерації, у якій відходи і забруднення усуваються конструктивними рішеннями, продукти й матеріали якомога довше зберігаються у використанні, а природні системи відновлюються [225]. В. Штахель, який ще у 1970-х роках обґрунтував концепцію замкненого ресурсного циклу, підкреслює, що вона ґрунтується на переході від продажу продуктів до надання послуг, суттєво змінюючи характер правовідносин між виробниками та споживачами [150]. Й. Кірхгерр та співавт., проаналізувавши 114 визначень, виявили десять ключових елементів («R-типологій»): *recover*, *recycle*, *repurpose*, *remanufacture*, *refurbish*, *repair*, *reuse*, *reduce*, *rethink*, *refuse* [563]. На цій основі вони запропонували узагальнене тлумачення: циркулярна економіка – це господарська система, що витісняє ідею «вичерпання строку використання» скороченням, заміщувальним застосуванням, перетворенням та поновленням матеріалів у процесі вироблення, розподілення й вжитку, діючи на мікро- (товари, підприємства, покупці), мезо- (екоіндустріальні зони) та макрорівні (населений пункт, регіон, держава) задля збалансованого поступу й належного стану довкілля, господарського розквіту та суспільної рівноправності [563].

Циркулярна економіка – це специфічний тип організації господарської діяльності, за якого суб'єкти на всіх стадіях виробничо-збутового циклу (від проєктування продукції до кінця її терміну служби) зобов'язані максимально довго зберігати ресурси й матеріали в господарському обороті, мінімізуючи утворення відходів [76].

Ключова відмінність від традиційної лінійної моделі полягає в тому, що матеріали та вироби, які раніше безповоротно виводилися з обороту після споживання, стають ресурсною основою наступних виробничих циклів. Це визначає й особливості предмета правового регулювання: він охоплює не лише власне поводження з відходами, а й весь господарський цикл – від проєктування товарів і вибору сировини до організації систем збору, відновлення та переробки [78].

І. Зварич, досліджуючи циркулярну економіку на мікро-, мезо-, макро- та мегарівнях, обґрунтовує доповнення класичних принципів 3R (Reduce, Reuse, Recycle) четвертим – «глобальної соціальної корпоративної відповідальності (Responsibility), обов'язкової при формуванні глобальних циркулярних ланцюгів створення доданої вартості» [153]. Цей підхід інтегрує соціальну відповідальність суб'єктів господарювання у модель циркулярної економіки, що відповідає конституційним засадам соціальної спрямованості господарської діяльності.

У. Я. Андрусів та Г. О. Зелінська розглядають циркулярну економіку як систему, в межах якої потоки сировини ефективно керуються й трансформуються, енергозабезпечення здійснюється лише за рахунок відновлюваних джерел, а господарська діяльність не шкодить людині та екосистемам [16]. Це визначення окреслює цільову нормативно-ціннісну модель, на реалізацію якої має бути спрямований механізм правового забезпечення.

Концепцію «циркулярного права» як самостійного правового явища обґрунтувала у вітчизняній доктрині О. Мікічурова, розглядаючи його як систему правових норм, що встановлюють засади й регулюють суспільні

відносини у межах циркулярної економіки [257]. Ця позиція, на наш погляд, теоретично найбільш амбітна, адже передбачає не просто застосування наявного господарсько- чи еколого-правового інструментарію, а формування окремого нормативного масиву зі своїм предметом, принципами та методами регулювання.

Вона також вказує, що перехід до циркулярної моделі вимагає злагодженої роботи уряду, а державний сектор має демонструвати приклад, надаючи бізнесу гарантії незмінності відповідної політики [257].

Значний внесок зробила І. Я. Зварич, яка розглядає циркулярну економіку як систему господарювання, що забезпечує відтворення ресурсів у замкнутому циклі та вимагає правового середовища для стимулювання суб'єктів до циркулярних практик [152]. О. Є. Кузьміна, О. Г. Мельник та ін., досліджуючи концептуальні основи такого переходу, наголошують на необхідності системного правового забезпечення, оскільки ринкові механізми самі по собі не здатні створити достатні стимули для замикання ресурсних циклів [312].

Суттєвий внесок зробив В. А. Зуєв, який у праці «Проблеми гармонізації правового та еколого-правового регулювання у сфері поводження з відходами» обґрунтував комплексну тривекторну модель правового регулювання. За його концепцією, така модель має реалізувати три завдання: запобігання утворенню відходів у майбутньому; функціонування системи, що забезпечує мінімізацію їх утворення та безпечне поводження з ними; створення умов для розв'язання проблем раніше накопичених відходів [168].

Відповідно, правове регулювання циркулярної економіки – це системний вплив норм господарського законодавства, суміжних екологічних, адміністративних, фінансових та конкурентних норм, а також програмних і договірних механізмів на відносини з організації та здійснення господарської діяльності, спрямованої на запобігання утворенню відходів, продовження життєвого циклу продукції, її підготовку до повторного використання, ремонт, модернізацію, рециклінг та інше відновлення ресурсів, безпечне видалення

лише тих залишків, що об'єктивно не підлягають відновленню, і формування ринків вторинної сировини та циркулярних послуг.

У цьому визначенні принциповими є кілька акцентів. По-перше, відходи втрачають статус винятково «кінцевого залишку» й розглядаються як один із вузлів ресурсного циклу. По-друге, об'єктом регулювання є не лише діяльність оператора з відходами, а весь ланцюг учасників – виробник, імпортер, дистриб'ютор, споживач, організація EPR, перевізник, сортувальник, переробник, орган місцевого самоврядування, інвестор, кредитор і держава як суб'єкт економічної політики. По-третє, циркулярна економіка поєднує імперативні засоби (заборони, цільові показники, стандарти безпеки) зі стимулюючими (податкові пільги, пільгове кредитування, субсидії, депозитні схеми, амортизаційні переваги, умови публічних закупівель, державна допомога). Такий підхід впливає з чинного закону [370], який водночас встановлює ієрархію управління відходами, інститут розширеної відповідальності виробника, національне та регіональне планування і спеціальні економічні інструменти для її дотримання.

З огляду на наведене тлумачення, виокремимо специфічні ознаки відповідних правових відносин, що відображають їх комплексний, багатосуб'єктний та функціонально спрямований характер:

1. Правові відносини у сфері циркулярної економіки виникають, змінюються та припиняються на підставі приписів господарського й екологічного законодавства, що регулює здійснення циркулярного господарювання.

Підставою їх виникнення, зміни та припинення є юридичні факти – конкретні обставини господарської, виробничої чи управлінської діяльності, з якими норми права пов'язують відповідні наслідки. У циркулярній економіці ці факти мають специфіку, зумовлену замкненістю ресурсних циклів, необхідністю повторного використання ресурсів, мінімізації відходів і дотримання екологічних вимог.

Відповідно до Законів України «Про управління відходами» та «Про охорону навколишнього природного середовища» такими фактами є: 1) здійснення діяльності з поводження з відходами; 2) укладення договорів щодо переробки та вторинного використання ресурсів; 3) впровадження циркулярних технологій виробництва; 4) отримання ліцензії чи дозволу на діяльність у сфері поводження з небезпечними відходами; 5) реалізація програм розширеної відповідальності виробника [361; 370].

Д. Д. Задихайло підкреслює, що особливу роль відіграє добровільне прийняття суб'єктом зобов'язань щодо дотримання принципів циркулярного господарювання, зафіксоване у договірних документах або корпоративній політиці сталого розвитку [138]; цей факт є важливим для виникнення відповідних відносин.

Зміна цих відносин зумовлюється факторами, що трансформують зміст прав і обов'язків учасників: зміною технологічних можливостей переробки відходів; оновленням законодавства; зміною умов договорів про поставку вторинної сировини; кон'юктурою ринків вторинних ресурсів; переходом суб'єкта до нових моделей циркулярного бізнесу [168].

В. А. Устименко зазначає, що така зміна може відбуватися як за ініціативою суб'єкта, так і внаслідок зміни нормативного регулювання чи рішень органів державного нагляду [334], за умови дотримання стабільності господарських зобов'язань і прогнозованості правового середовища для інвестування в циркулярні технології.

Припинення цих відносин зумовлюється чинниками, які доцільно розмежовувати на об'єктивні та суб'єктивні: повне виконання договірних зобов'язань щодо переробки відходів чи постачання вторинних ресурсів; ліквідація суб'єкта господарювання; анулювання ліцензії; технологічна неможливість подальшого замикання ресурсних циклів; розірвання договору за згодою сторін.

М. К. Черкашина, досліджуючи поводження з небезпечними відходами в Україні, звертає увагу на надмірну кількість об'єктів для їх захоронення й

обґрунтовує доцільність формування універсальних інфраструктурних комплексів, об'єднаних у спеціалізовані зони, та інституційної системи спеціалізованих суб'єктів, діяльність яких охоплюватиме весь комплекс операцій із поводження з відходами – від їх зберігання та оброблення до утилізації, видалення, знешкодження і захоронення. [470]. Такий підхід видається нам обґрунтованим, адже належне врегулювання завершення таких правовідносин зумовлює ефективність циркулярної економіки загалом.

Є. П. Суєтнов та А. В. Лазєбна підкреслюють, що для належного упорядкування цієї сфери необхідні поетапне впровадження Національної стратегії управління відходами до 2030 року, систематизація чинного нормативного масиву та практична реалізація відповідних механізмів [430]. Без цього підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин залишатимуться розпорошеними між галузевими актами, ускладнюючи правозастосування.

О. П. Подцерковний та співавт. зазначають, що припинення господарських правовідносин може мати правомірний або неправомірний характер [82]. Правомірне відбувається згідно з вимогами законодавства чи за згодою сторін, неправомірне – внаслідок порушення зобов'язань, зокрема невиконання вимог щодо повернення ресурсів у обіг чи незаконного вилучення ресурсів із циркулярних виробничих циклів [319].

Припинення окремих відносин не завжди означає повне виключення суб'єкта з циркулярного обігу ресурсів: вони можуть трансформуватися в інші форми, зокрема перехід від виробництва продуктів до надання циркулярних послуг чи участі в промислових мережах.

В. А. Зуєв наголошує на потребі чіткого законодавчого врегулювання підстав і порядку припинення таких відносин, яке має забезпечувати захист прав виробників і споживачів циркулярних товарів та послуг, а також охорону суспільних інтересів у сфері раціонального використання природних ресурсів [168].

Отже, підстави виникнення, зміни та припинення цих відносин є важливим елементом механізму їх регулювання, бо забезпечують динамічність і адаптивність правовідносин до змін у технологіях замкнутого ресурсокористування, наукових підходах та нормативній базі. Належне осмислення й правове закріплення таких підстав – необхідна умова результативного функціонування механізму та гарантування прав усіх учасників.

2. Наявність особливого кола суб'єктів (суб'єкти господарювання різних форм власності, оператори поводження з відходами, організації розширеної відповідальності виробника, органи державного управління у сфері охорони довкілля тощо). Такі відносини охоплюють різноманітні взаємозв'язки між учасниками з приводу реалізації принципів замкненості ресурсних циклів та мінімізації відходів.

3. Спрямованість на реалізацію принципів циркулярної економіки та сталого розвитку господарської системи.

4. Наявність взаємних юридичних прав і обов'язків сторін правовідносин.

5. Можливість реалізації заходів державного примусу [484].

Як зазначає Л. В. Сергієнко, характерною ознакою таких відносин є те, що вони виникають і розвиваються у межах екологічних та ресурсних обмежень господарської діяльності, спрямованих на перехід від лінійної (незамкнутої) до циркулярної (замкнутої) моделі господарювання [407].

Водночас практична реалізація цього підходу супроводжується низкою проблем, пов'язаних із недостатньою визначеністю та динамічним розвитком регулювання. Складність циркулярних процесів, поява нових бізнес-моделей і технологій та багатосуб'єктність правовідносин нерідко зумовлюють колізії, прогалини й труднощі правозастосування.

Зокрема, коли регулювання не охоплює окремих ситуацій, виникають спори між учасниками. Так, проблемним є визначення правового статусу відходів, які для одного суб'єкта є цінним ресурсом, а для іншого –

непридатними залишками виробництва. Не всі елементи циркулярних відносин піддаються однозначному врегулюванню, а окремі випадки залишаються поза межами чинної регламентації, що породжує прогалини у врегулюванні новітніх ситуацій – як-от промисловий симбіоз чи використання цифрових платформ для обміну ресурсами.

Складність посилюється постійною трансформацією складу учасників. Поряд із виробниками, операторами управління відходами та органами державного управління постають питання щодо статусу інших учасників: посередники у ланцюгах постачання вторинних ресурсів чи оператори цифрових платформ обміну вживаними товарами нерідко не мають чітко визначених прав та обов'язків. Із розвитком платформної економіки та моделей спільного споживання традиційні ролі учасників істотно змінюються, що потребує адаптації їхнього правового статусу для забезпечення правової визначеності.

Колізії виникають і тоді, коли принципи циркулярної економіки суперечать короткостроковим інтересам суб'єктів чи фіскальним інтересам держави. Так, економічна не вигідність використання вторинної сировини через відсутність належних стимулів уповільнює розвиток відповідного ринку. До того ж зміст поняття «реалізація засад циркулярної економіки» не завжди визначається однозначно, бо варіюється залежно від соціально-економічних умов та національної системи природокористування.

Це зумовлює необхідність багатоаспектного підходу до регулювання, що передбачає адаптацію приписів до нових технологічних та економічних викликів, баланс інтересів учасників і запровадження ефективних стимулів для розвитку циркулярних практик.

Значна різноманітність і складність цих відносин зумовлює потребу їх класифікації за різними критеріями, що дає змогу глибше розкрити їхню сутність і місце в механізмі регулювання. Найпоширенішим є розмежування на такі види:

1. Договірні господарські відносини виникають на підставі договорів щодо постачання вторинних ресурсів, перероблення відходів, надання послуг із замикання ресурсних циклів тощо й регулюються нормами господарського законодавства та спеціальними актами. Вони зумовлюють взаємні зобов'язання: замовник передає відходи або вторинну сировину, а виконавець здійснює їх оброблення, перероблення чи знешкодження. Нормативну основу становить Закон України «Про управління відходами», що визначає засади укладення таких договорів [370].

Як наголошує О. А. Трегуб, угода у сфері управління відходами є провідною формою реалізації принципу розширеної відповідальності виробника та організаційно-правовим інструментом замикання ресурсних циклів [444].

2. Нормативні господарські відносини виникають безпосередньо на підставі приписів законодавства у сфері управління відходами та охорони довкілля й не потребують укладення договору. До них належать, зокрема, відносини щодо обов'язкового роздільного збирання відходів і дотримання екологічних нормативів. Вони регулюються законами та підзаконними актами, що встановлюють стандарти управління відходами, вимоги до найкращих доступних технологій перероблення, порядок екологічного маркування тощо, і спрямовані на узгодженість та стабільність практик поводження з ресурсами й запобігання порушенням.

3. Адміністративно-господарські відносини виникають у взаємодії суб'єктів господарювання з органами виконавчої влади, що здійснюють регулювання та контроль у цій сфері. Вони охоплюють надання дозволів у сфері управління відходами, перевірку дотримання екологічних вимог, державний екологічний контроль та інші форми публічного адміністрування. Їм притаманна імперативна природа – встановлення обов'язкових вимог уповноваженими органами та контроль за їх дотриманням.

А. Г. Бобкова виокремлює критерії класифікації таких відносин: за сферою регулювання (адміністративно-господарські, договірно-господарські,

кримінально-правові тощо); за ступенем визначеності (повністю та частково визначені); за методом регулювання (імперативні та диспозитивні) [34]. Подібний підхід у контексті сталого розвитку обґрунтовують і В. А. Устименко та Р. А. Джабраїлов [78].

За характером дій зобов'язаного суб'єкта їх поділяють на активні (наприклад, обов'язок передати відходи оператору для перероблення) та пасивні (обов'язок утримуватися від захоронення ресурсів, придатних для повторного використання) [250].

За напрямками діяльності виділяють правовідносини у сферах: збирання та сортування відходів; переробки й відновлення матеріалів; повторного використання продуктів та компонентів; надання послуг у форматі «продукт як послуга»; промислового симбіозу та обміну ресурсами; екологічного проектування продуктів тощо [312]. Аналогічну типологію на основі принципів 3R (reduce, reuse, recycle) наводять й інші українські дослідники [75]. Такий поділ розкриває функціональне різноманіття відносин, проте для комплексного аналізу важливою є й їх внутрішня юридична побудова: саме через суб'єктний склад, об'єкти та зміст прав і обов'язків розкривається механізм реалізації циркулярної моделі. Тому розглянемо ці елементи структури детальніше.

Суб'єктами відносин у сфері циркулярної економіки є учасники, наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Правовий статус кожного визначається насамперед Цивільним кодексом України [467], Законами України «Про управління відходами» [370], «Про охорону навколишнього природного середовища» [361], «Про оцінку впливу на довкілля» [362], «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України» [357] та ін.

Суб'єктам господарювання присвячено окремий підрозділ дослідження (2.1), де аналізуватимуться їхній правовий статус, види, функції та специфіка участі. Утім уже тут окреслимо основних учасників, адже саме через їх взаємодію реалізуються механізми циркулярного господарювання.

Відповідно до господарського законодавства основними суб'єктами є: 1) суб'єкти господарювання – виробники продукції, постачальники сировини, оператори поводження з відходами, переробні підприємства, оператори цифрових платформ повторного використання, ФОП; 2) споживачі (фізичні та юридичні особи), які набувають продукцію з рециклованих матеріалів чи користуються послугами ремонту, повторного використання, шерингових платформ; 3) органи державної влади – КМУ, Мінзахисту довкілля та природних ресурсів, Держекоінспекція, інші центральні органи у сфері технічного регулювання й ринкового нагляду; 4) органи місцевого самоврядування, що організовують поводження з побутовими відходами та роздільне збирання; 5) організації розширеної відповідальності виробника (PRO), які колективно виконують обов'язки з РВВ; 6) громадські організації, науково-дослідні інституції та заклади вищої освіти, залучені до формування державної політики [370].

На думку Д. В. Задохайла та В. А. Устименка, ці відносини мають комплексний характер, поєднуючи публічно- та приватноправові елементи [48]. З одного боку, забезпечення засад циркулярного господарювання є пріоритетним завданням держави в умовах ресурсних та екологічних обмежень, що зумовлює імперативні методи регулювання: держава визначає засади політики, формує систему уповноважених органів, здійснює контроль і нагляд за дотриманням екологічних вимог [167].

З іншого боку, відносини між суб'єктами господарювання, що складаються під час здійснення операцій із вторинними ресурсами та відходами, регулюються переважно приватноправовими нормами, для яких характерними є юридична рівність учасників, свобода договору та диспозитивний метод правового регулювання. [30].

Як наголошує В. А. Зуєв, центральне місце посідають взаємини між суб'єктами господарювання та операторами управління відходами, бо саме в них реалізується ключовий принцип циркулярності – трансформація матеріального потоку зі статусу «відходу» у статус «ресурсу» [169].

Відносини між виробниками та операторами характеризуються взаємними правами й обов'язками: за Законом «Про управління відходами», виробник має право вимагати належного виконання зобов'язань щодо прийняття та переробки відходів, а оператор – на справедливую компенсацію витрат, що відповідає принципу розширеної відповідальності виробника [370].

Як підкреслює О. А. Трегуб, особливістю відносин між суб'єктами господарювання та закладами з поводження з відходами є поєднання базових положень господарського права з нормами законодавства про управління відходами та охорону довкілля [441].

З огляду на багатосуб'єктність циркулярної економіки, відповідні відносини формуються не лише у класичній взаємодії товаровиробника й оператора, а й між іншими учасниками ланцюга, і залежно від складу та призначення мають договірний, організаційно- чи адміністративно-господарський характер. Зокрема, вони виникають на основі договорів про спільну діяльність, промисловий симбіоз, передачу вторинної сировини, консультування щодо впровадження циркулярних технологій тощо. Саме такі зв'язки забезпечують обіг ресурсів у замкненому циклі та формують ринок циркулярних послуг.

Поряд із цим важливими є переважно адміністративно-господарські відносини між суб'єктами господарювання та органами державної влади, пов'язані з ліцензуванням, акредитацією, державним контролем у сфері поводження з відходами, дотриманням екологічних нормативів та економічним стимулюванням циркулярної діяльності.

Отже, ефективність циркулярної економіки залежить від координації всіх учасників. На цьому акцентують Ю. Загороднюк, К. Загороднюк та ін., зазначаючи, що результативність системи визначається належною взаємодією суб'єктів, неможливою без правового забезпечення [177]. Взаємодія виробників та операторів ґрунтується на принципах розширеної відповідальності виробника, достовірного обліку відходів і збереження комерційної та технологічної таємниці; за Законом «Про управління

відходами», суб'єкти зобов'язані вести облік відходів і передавати їх ліцензованим операторам [370].

Натомість взаємодія між самими операторами забезпечує безперервність і ефективність сортування, переробки та відновлення ресурсів, а обмін технологічною інформацією між операторами різних рівнів – узгодженість усієї циркулярної системи.

Отже, ці відносини вирізняються різноманітністю, багатоаспектністю та тісним взаємозв'язком учасників, а їх належне регулювання є передумовою ефективного циркулярного господарювання та реалізації державної політики сталого розвитку.

При регулюванні таких відносин має бути забезпечено оптимальне співвідношення публічних і приватних інтересів. Як зазначає А. П. Гетьман, публічний інтерес полягає у замкненості ресурсних циклів, скороченні відходів і зниженні екологічного навантаження, а приватний – в економічній вигоді від циркулярних бізнес-моделей, свободі вибору контрагентів і захисті комерційної таємниці циркулярних технологій [69].

За О. А. Трегуб, відносини у сфері управління відходами регулюються нормами господарського законодавства з урахуванням специфіки спеціальних приписів (щодо реєстрів видів відходів, дозволених до перероблення, обмежень поводження з небезпечними відходами, підстав анулювання дозволів тощо) [444].

Водночас обмеження регулювання винятково межами законодавства про відходи не повною мірою враховує специфіку циркулярного господарювання, яке потребує комплекснішого підходу. По-перше, оператори та виробники у циркулярних ланцюгах мають специфічний рівень господарської відповідальності, що виходить за межі традиційних підприємницьких відносин, адже їхня діяльність безпосередньо впливає на довкілля. По-друге, потрібні спеціальні інструменти стимулювання – податкові пільги, субсидії, «зелені» публічні закупівлі – для економічної привабливості циркулярних моделей. По-третє, йдеться про інституційний

нагляд і специфіку відповідальності: попри загальні підстави в господарському законодавстві, у цій сфері виникають особливі підстави для санкцій (незаконне захоронення придатних до перероблення ресурсів, недотримання принципу РВВ, фальсифікація даних екологічного обліку тощо), що потребує деталізованішого регулювання. Закон «Про управління відходами» визначає, що така діяльність здійснюється згідно з вимогами господарського та екологічного законодавства суб'єктами, які мають ліцензію або дозвіл [370], чим гарантується контроль за якістю послуг через ліцензійний механізм.

Об'єктами цих відносин є те, з приводу чого вони виникають, змінюються та припиняються. До основних об'єктів належать:

1. Матеріальні ресурси в замкненому циклі – відходи виробництва та споживання, вторинна сировина, регенеровані матеріали й компоненти. В. А. Зуєв підкреслює, що відходи є специфічним об'єктом, бо водночас є небажаним результатом діяльності та потенційним ресурсом для повторного використання [168]: вони не мають прямої економічної вартості, але набувають її після переробки чи відновлення. Як сукупний матеріальний потенціал, вторинні ресурси мають значну цінність і є основою ринків вторинної сировини, тож регулювання їх обігу потребує особливого підходу, що поєднує екологічні вимоги та ринкові стимули.

2. Господарські послуги у сфері циркулярної економіки – діяльність суб'єктів зі збирання, сортування, переробки та відновлення матеріалів, надання послуг у форматі «продукт як послуга», реалізації програм повторного використання продуктів тощо [69].

Поняття «господарські послуги у сфері циркулярної економіки» може тлумачитися доволі широко, що створює ризики неоднозначності: не кожен вид діяльності з обігу ресурсів належить до цієї категорії (наприклад, неформальні практики відновлення товарів чи громадські ініціативи у сфері ресайклінгу). Поява нових цифрових платформ, що пов'язують власників

вторинних ресурсів із переробниками, також порушує питання правового статусу таких посередників.

3. Циркулярні продукти та технології – товари з вторинних матеріалів, продукти, що підпадають під схеми повернення й відновлення, технологічні рішення для замикання ресурсних циклів тощо. Їх включення до об'єктів регулювання має й недоліки. Їхня різноманітність за відсутності чітких критеріїв ідентифікації спричиняє прогалини та ускладнює нормативне впорядкування. Існує ризик «циркулярного псевдопозиціонування» – недобросовісного маркування традиційних товарів як циркулярних без фактичного забезпечення замкненого циклу, що потребує спеціальних механізмів протидії. Нарешті, відсутність стандартів вмісту вторинних матеріалів ускладнює захист прав споживачів і суб'єктів господарювання, які обирають циркулярні продукти.

Захист прав суб'єктів, залучених до циркулярних ланцюгів, є одним із ключових елементів цих відносин. Їхні права та обов'язки закріплені в Цивільному кодексі та спеціальному законодавстві (Закони «Про управління відходами», «Про охорону навколишнього природного середовища») й охоплюють право на справедливую компенсацію витрат на переробку, на достовірну інформацію про вміст вторинних матеріалів, на доступ до ринків вторинних ресурсів тощо [361; 370; 467].

Важливим механізмом захисту прав є інститут господарської відповідальності за порушення вимог у сфері поводження з відходами. За законодавством, згода суб'єкта на виконання вимог розширеної відповідальності виробника є необхідною умовою діяльності у певних секторах, що безпосередньо впливає на виникнення відповідних правовідносин [281].

Особливого значення набуває належне виконання учасниками обов'язків і наслідки їх порушення: саме через механізми відповідальності забезпечуються стабільність системи, дотримання екологічних стандартів і баланс інтересів. З огляду на це Д. В. Задихайло підкреслює, що правова відповідальність може мати правомірний характер (відповідає законодавству та згоді сторін) або

неправомірний, коли уникнення відповідальності знижує ефективність усієї системи [136].

Важливу роль відіграють моральні та екологічні аспекти, що виходять за межі суто юридичного регулювання й охоплюють етичні та професійні стандарти. Моральні норми тут нерідко випереджають правові приписи та слугують основою законодавства, що простежується в екологічному маркуванні продукції та стандартах корпоративної соціальної відповідальності. Етичні аспекти регулюють галузеві кодекси добросовісної практики, стандарти ISO 14001 (системи екологічного управління) [117], ISO 14040 (оцінювання життєвого циклу) [119] та рекомендаційні документи Європейської Комісії; не маючи статусу закону, вони є важливими орієнтирами для суб'єктів господарювання. Водночас розвиток цих відносин визначається й динамічними технологічними змінами, які створюють нові можливості та виклики для регулювання: яскравими прикладами є цифрові платформи обміну вторинними ресурсами, блокчейн-системи простежуваності продуктів і технології «цифрового двійника».

Отже, правові відносини у сфері циркулярної економіки є базовим елементом механізму правового регулювання, що впорядковує взаємодію виробників, операторів поводження з відходами, організацій розширеної відповідальності виробника та органів публічної влади задля реалізації принципів замкненого ресурсного циклу й переходу до циркулярної моделі господарювання. Вони ґрунтуються на нормах права, поєднують публічно- та приватноправові засади, охоплюють договірні, нормативні й адміністративно-господарські форми та вирізняються динамічністю, багатосуб'єктністю й специфічними умовами виникнення, зміни та припинення. Ефективність їх регулювання залежить від чіткого закріплення прав і обов'язків учасників, узгодження приватних і публічних інтересів та своєчасного оновлення нормативної бази з урахуванням розвитку циркулярних технологій і бізнес-моделей.

Висновки до Розділу 1

Розділ присвячено теоретико-методологічній характеристиці формування циркулярної економіки в Україні, на підставі якої сформульовано такі висновки:

1. Обґрунтовано чотириетапну періодизацію генези правового регулювання циркулярної економіки: інтелектуально-концептуальний (1960–1980-ті рр.), політико-програмний (1990–2000-ті рр.), нормативно-стратегічний (2010-ті рр.) та інституційно-консолідуючий (2020-ті рр.) етапи. Доведено, що така періодизація відображає закономірну правогенетичну послідовність – від філософсько-економічних розвідок К. Боулдінга, В. Штагеля, Д. Пірса до формування комплексної архітектури імперативно-стимулюючого регулювання у праві ЄС та національних правопорядках.

2. Проаналізовано становлення провідних світових моделей правового забезпечення циркулярної економіки (ЄС, Китай, Японія, Республіка Корея, Велика Британія, Нідерланди, Франція, Канада) та виявлено принципову особливість української траєкторії – «компресований розвиток» в умовах виконання Угоди про асоціацію з ЄС, набуття статусу кандидата на членство та потреби одночасної імплементації як класичного *acquis communautaire*, так і новітніх регуляторних пакетів (Регламент 2024/1781 про екодизайн, Регламент 2023/1542 про батареї, Регламент 2024/1157 про перевезення відходів). Доведено, що ефективність стратегії «правового стрибка» залежить від інституційної спроможності та якості імплементаційного процесу.

3. Розкрито інтегративний міжгалузевий підхід до правового забезпечення циркулярної економіки, що поєднує еколого-правову, правову та цивільно-правову доктрини в умовах трансформації системи джерел права після втрати чинності Господарським кодексом України. Доведено, що циркулярне право не утворює відокремленої галузі, а функціонує як комплексний міжгалузевий інститут, у межах якого взаємодіють норми цивільного, екологічного, адміністративного, фінансового, податкового, конкурентного та кримінального законодавства.

4. Систематизовано принципи правового регулювання циркулярної економіки з їх поділом на загальноправові (верховенство права, пропорційність, превентивність, сталий розвиток) та спеціальні (ієрархія управління відходами, екодизайн, розширена відповідальність виробника, оцінка життєвого циклу продукції, простежуваність матеріальних потоків, інформаційна прозорість, «забруднювач платить» у превентивному значенні, справедливий розподіл екологічних витрат). Аргументовано, що принцип ієрархії управління відходами виконує функцію «нормативного ядра», переорієнтуючи право з постфактного реагування на превентивний підхід щодо проєктування продукції та організації ресурсних потоків.

5. Сформульовано авторські дефініції ключових категорій: правових відносин у сфері циркулярної економіки як суспільних відносин, врегульованих нормами господарського права, що виникають між спеціальними суб'єктами у процесі діяльності, спрямованої на замкнення матеріальних і енергетичних циклів та перехід від лінійної до циркулярної моделі господарювання; та правового регулювання циркулярної економіки як системного впливу господарських, екологічних, адміністративних, фінансових і конкурентних норм на весь ланцюг учасників – від виробника, імпортера та організації РВВ до переробника й органу місцевого самоврядування – із поєднанням імперативних та стимулюючих засобів. Виявлено та систематизовано специфічні ознаки таких правовідносин: виникнення на підставі юридичних фактів, пов'язаних із замиканням ресурсних циклів; розширений багатосуб'єктний склад (виробники, оператори поводження з відходами, організації РВВ, органи публічної влади, споживачі); динамічний правовий статус матеріальних об'єктів (відхід–побічний продукт–ресурс); поєднання публічно-правових та приватноправових механізмів регулювання; спрямованість на реалізацію принципів сталого розвитку. Запропоновано класифікацію відповідних правовідносин за видами (договірні, нормативні, адміністративно-господарські) та функціональним призначенням.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

2.1 Суб'єкти господарювання у сфері циркулярної економіки та система органів публічної влади, що здійснюють її правове забезпечення

Перехід України до циркулярної економіки є пріоритетним напрямом реформування національного господарського комплексу, зумовленим виконанням зобов'язань за Угодою про асоціацію з ЄС та потребою сталого розвитку, ресурсної безпеки й екологічної рівноваги. Заснована на принципах замкненого циклу, вона передбачає нову систему правових відносин, у якій взаємодіють суб'єкти господарювання та органи публічної влади [469]. Ефективність цієї системи визначає результативність державної політики щодо запобігання утворенню відходів, рециклінгу та повторного залучення ресурсів.

Належне правове забезпечення циркулярної економіки передбачає чітку ідентифікацію її суб'єктного складу: без визначення правового статусу учасників, обсягу їх прав та обов'язків, а також системи органів публічної влади, що здійснюють регулюючий, дозвільний і контрольний вплив, неможливо побудувати цілісний механізм регулювання. Тому його дослідження має не лише класифікаційне, а й системоутворювальне значення.

Конституційно-правові засади регулювання визначаються статтями 13, 16 та 50 Конституції України, якими закріплено належність природних ресурсів до об'єктів права власності Українського народу, обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку, а також право кожного на безпечне довкілля та відшкодування завданої його порушенням шкоди [203]. Ці приписи формують конституційне ядро публічно-правового регулювання.

Категорія «суб'єкт господарювання» належить до фундаментальних понять правової науки. Тривалий час її закріплення містилося у ст. 55

Господарського кодексу України, де такими суб'єктами визнавалися учасники господарських відносин, які реалізують господарську компетенцію, володіють відокремленим майном і несуть майнову відповідальність у його межах: господарські організації – юридичні особи, державні, комунальні та інші підприємства, а також фізичні особи-підприємці [85].

Після набрання чинності Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 р. № 4196-IX Господарський кодекс України втратив чинність з 28 серпня 2025 р. [360]. Втім категорія «суб'єкт господарювання» збережена у ст. 2 цього Закону, Цивільному кодексі України та спеціальних актах — законах України «Про управління відходами» [370], «Про ліцензування видів господарської діяльності» [354], «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [359], а також у ст. 20 Господарського процесуального кодексу України [86], що підтверджує її системно-доктринальне значення.

О. М. Вінник розглядає суб'єктів господарювання як категорію, що відображає правове оформлення участі осіб у виробничій діяльності, обміні та споживанні матеріальних благ [55]. В. С. Щербина та ін. вбачають у них особливий вид учасників суспільних відносин, наділених господарською компетенцією та здатних реалізовувати права й обов'язки у визначеній законом формі [79].

В. К. Мамутов визначає суб'єкта господарювання як організаційно-правову форму участі особи в економічному обороті з господарською правоздатністю і дієздатністю, відокремленим майном та самостійною юридичною відповідальністю [280]. О. П. Подцерковний пов'язує цю категорію з участю у виробництві, реалізації товарів, виконанні робіт чи наданні послуг [82], а Г. Л. Знаменський наголошує, що господарські зв'язки існують завдяки наявності таких учасників [163].

Д. В. Задихайло, Б. В. Деревянко та ін. акцентують функціональний аспект категорії через поєднання приватноправових і публічно-правових елементів статусу господарюючих осіб [81; 95]. В. С. Мілаш зазначає, що такий статус не зводиться до класичної цивільно-правової правосуб'єктності, а доповнюється правовою компетенцією — законодавчо визначеним обсягом прав і обов'язків, пов'язаних з участю особи у суспільному виробництві [259].

Попри відмінності у формулюваннях, ці визначення наголошують на спільних ознаках: відокремленому майні, господарській правосуб'єктності, самостійній юридичній відповідальності та участі у господарській діяльності у визначеному законом порядку. Тріада «правосуб'єктність – компетенція – відповідальність» становить основу правового статусу суб'єкта господарювання як встановленої правом форми участі особи в економічних відносинах.

Цей доктринальний фундамент дозволяє перейти до специфіки суб'єктного складу у сфері циркулярної економіки. Такі суб'єкти реалізують конституційне право на господарську діяльність і водночас несуть обов'язки щодо екологічної безпеки, раціонального використання ресурсів та управління відходами [203]. Суб'єкт господарювання діє тут не ізольовано, а як ланка ланцюга матеріальних потоків між виробництвом, споживанням, відновленням і повторним використанням ресурсів. А. Г. Бобкова та ін. зазначають, що господарські зв'язки існують завдяки їх учасникам, а зміни у статусі одного впливають на становище інших [35]: статус утворювача відходів, оператора чи виробника продукції з розширеною відповідальністю функціонально пов'язаний зі статусом інших учасників ланцюга.

Аналіз статті 17 Закону України «Про управління відходами» дає підстави вважати, що суб'єкти господарювання у сфері циркулярної економіки – це учасники господарських відносин, які здійснюють операції з управління відходами, діяльність, у результаті якої утворюються відходи, або діяльність із запобігання їх утворенню, повторного використання та рециклінгу [370].

Зміна їх правового статусу можлива внаслідок реорганізації, зміни предмета діяльності, умов дозвільних документів чи законодавства; припинення правосуб'єктності – у разі ліквідації, банкрутства, анулювання ліцензії, скасування дозволу на оброблення відходів або припинення державної реєстрації.

Регулювання у цій сфері перебуває на перетині господарського, екологічного, адміністративного права та права публічних послуг [148]. Ця міжгалузева природа зумовлює складність суб'єктного складу. По-перше, об'єкт правовідносин (відходи, побічні продукти, вторинні ресурси, вторинна сировина, продукція) є складним і багатоаспектним. По-друге, відносини регулюються нормами публічного й приватного права – екологічного, господарського, адміністративного, цивільного, фінансового. По-третє, циркулярна модель передбачає взаємодію за принципом «розширеної відповідальності виробника» (РВВ), за якого виробник відповідає не лише за виготовлення продукції, а й за всі стадії її життєвого циклу – до утилізації відходів [457].

Стаття 14 Закону відносить до учасників правовідносин громадян України, іноземців, осіб без громадянства, суб'єктів господарювання, у діяльності яких утворюються відходи, та суб'єктів, що провадять діяльність у сфері управління відходами [370]. Єдиного уніфікованого підходу законодавець не запропонував: повноваження органів влади розпорошені у статтях 19–26 Закону, а статус ОРВВ, адміністраторів послуги, торговців і брокерів урегульований фрагментарно та потребує конкретизації у секторальному законодавстві, зокрема у законопроекті № 10066 [373].

У доктрині поширеним є поділ суб'єктів циркулярної економіки на три групи: суб'єктів господарювання як безпосередніх учасників циркулярних відносин; органи публічної влади, що забезпечують регулювання, організацію й контроль; громадян та їх об'єднання як носіїв права на безпечне й екологічно належне середовище [126]. Ю. Я. Дубневич та ін. наголошують, що суб'єкт

господарювання має послідовно реалізовувати ієрархію управління відходами – від запобігання їх утворенню до повторного залучення ресурсів у обіг [121].

Ця модель є базовою, однак недостатньо деталізованою. Тому доцільно розглядати учасників за їх функціональною роллю у господарському обороті відходів та вторинних ресурсів:

громадяни (фізичні особи) та їх об'єднання як носії конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та похідного від нього права на належне поводження з відходами;

органи публічної влади (ВРУ, КМУ, центральні органи виконавчої влади у сфері охорони довкілля, національні регулятори, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування), що здійснюють нормативне, дозвоільне, тарифне регулювання, контроль (нагляд) та надання публічних послуг;

суб'єкти господарювання, у процесі діяльності яких утворюються відходи (утворювачі відходів) – підприємства добувної, переробної промисловості, аграрного сектору, будівництва, торгівлі, домогосподарства тощо;

суб'єкти професійної господарської діяльності у сфері управління відходами (збирачі, перевізники, оператори об'єктів оброблення, відновлення та видалення відходів);

виробники продукції, на яку поширюється режим розширеної відповідальності виробника, та утворені ними організації колективної або індивідуальної розширеної відповідальності виробника (ОКРВВ/ОІРВВ);

адміністратори послуги з управління побутовими відходами, а також визначені на конкурсних засадах суб'єкти господарювання, що здійснюють операції з відновлення та видалення побутових відходів;

допоміжні професійні учасники обороту – торговці, брокери відходів, аудитори, лабораторії.

Ця класифікація відображає специфіку регулювання, адже суб'єкт уже на початковому етапі має визначити свою функціональну роль: оформити

декларацію про відходи, ліцензію на управління небезпечними відходами, дозвіл на операції з їх оброблення тощо.

Центральне значення мають суб'єкти господарювання та органи публічної влади, наділені не лише загальногосподарською правосуб'єктністю, а й спеціальним публічно-правовим статусом, зумовленим завданнями екологічної безпеки, принципом «забруднювач платить» і гарантуванням права кожного на безпечне довкілля (стаття 50 Конституції України) [203].

Ключовою складовою цього статусу є поділ суб'єктів господарювання на дві категорії за статтею 14 Закону: утворювачів відходів та суб'єктів, що здійснюють діяльність у сфері управління відходами [230]. Перші є побічними продуцентами відходів у процесі профільної діяльності; другі – професійними учасниками ринку, для яких поводження з чужими відходами становить основний предмет господарювання. Окремо Закон вирізняє виробників продукції (п. 4 ч. 1 ст. 1), які вводять її в обіг на ринку України вперше та на яких поширюється розширена відповідальність виробника [230]. Як зазначає О. М. Вінник, функціональна спеціалізація учасників впливає на зміст їх правового статусу та характер регуляторного впливу держави [53].

Утворювачі відходів є первинною ланкою правовідносин, оскільки саме їх діяльність запускає рух відходів. За статтею 1 Закону утворювачем відходів є фізична або юридична особа, у результаті діяльності якої утворюються відходи [370]. Окрім домогосподарств, цей статус мають суб'єкти господарювання, чия профільна діяльність пов'язана з виробництвом продукції, наданням послуг чи виконанням робіт.

Стаття 16 Закону закріплює права й обов'язки утворювачів: запобігання утворенню відходів та зменшення їх шкідливості; облік; подання декларації; передання відходів на оброблення суб'єктам, що мають відповідну ліцензію або правовий титул [370]. Спеціальні режими встановлюються для надрокористувачів, аграрних і будівельних організацій, що деталізується Кодексом України про надра [194] та секторальними актами.

Утворювачі, зазвичай, не надають публічних послуг; їх статус формується через систему імперативних вимог, контрольованих Держекоінспекцією [346]. Ю. А. Краснова підкреслює, що в екологічно орієнтованому господарському праві імперативний метод залишається основним інструментом забезпечення екологічної безпеки [213], а Н. Р. Кобецька – що у сферах підвищеного екологічного ризику держава зберігає посилений контрольний і дозвільний вплив [191].

Практичні ризики порушень концентруються навколо двох проблем: підміни режиму відходів режимом побічного продукту (стаття 28 Закону [370]) та ухилення від передання відходів операторам через посилення на припинення статусу відходу («end-of-waste», стаття 29 Закону [370]). Р. Ю. Семенець вказує, що «by-products» та «end-of-waste» є вразливими для зловживань, оскільки межа між відходом і вторинним ресурсом часто має оціночний характер [406].

На думку Д. Д. Задихайла, держава має формувати ефективні процедури верифікації та контролю, здатні запобігати використанню правових конструкцій для обходу публічно-обов'язкових вимог [138]. Поділяючи цей підхід, вважаємо необхідним посилення контролю, цифрового обліку матеріальних потоків і нормативної конкретизації критеріїв віднесення речовин до побічних продуктів чи вторинної сировини.

На відміну від утворювачів, суб'єкти господарювання у сфері управління відходами є професійними учасниками ринку, для яких збирання, перевезення, оброблення, відновлення та видалення відходів становлять основний зміст діяльності (стаття 17 Закону) [370]. З урахуванням виду відходів і суспільної значущості діяльності доцільно виокремити три підгрупи.

Перша охоплює діяльність, що підлягає обов'язковому ліцензуванню за статтею 44 Закону [370] та Ліцензійними умовами, затвердженими постановою КМУ від 5 грудня 2023 р. № 1278 [343] зі змінами, внесеними постановою КМУ від 13 листопада 2025 р. № 1465 [338]. Ліцензія має правовстановлюючу функцію: без неї така діяльність неможлива, а ліцензіат

набуває статусу професійного учасника обороту небезпечних відходів і повинен мати дозвіл на їх оброблення (стаття 27 Закону) [370].

Друга підгрупа – суб'єкти у сфері управління побутовими відходами, які визначаються на конкурсних засадах за постановою КМУ від 5 вересня 2023 р. № 941 [347]. Їх діяльність має складну інституційну структуру: утворювачі побутових відходів, адміністратор послуги (ст. 32 Закону) та суб'єкти, що безпосередньо надають послуги зі збирання, перевезення, оброблення та видалення побутових відходів (ст. 53 Закону) [370].

У цій конструкції проявляється модель надання публічних послуг неадміністративного характеру, описана Г. М. Писаренко [311], Р. І. Раїмовим [379], О. В. Карпенком [183]: територіальна громада через орган місцевого самоврядування наділяє постачальника правом і обов'язком надавати послугу безперервно, якісно та за регульованим тарифом. І. І. Килимник, Т. А. Коляда та А. В. Домбровська розглядають це як загальну модель організації публічних послуг, у якій приватні особи виконують суспільно значущі функції під контролем публічної адміністрації [333].

Договір між утворювачем відходів та адміністратором із цивілістичної точки зору є консенсуальним, двостороннім, відплатним і публічним відповідно до статті 633 Цивільного кодексу України [467]. Однак його формальна «приватноправова прописка» не пояснює ні складного суб'єктного складу, ні публічно-правової природи права вимоги утворювача. Договір як індивідуальний регулятор тут практично витіснений публічно-правовим інструментарієм: імперативним порядком надання послуги (стаття 34 Закону [370]), адміністративною відповідальністю, укладенням без письмового документа (приєднання), ціновим регулюванням (постанова КМУ від 26 липня 2006 р. № 1010 [351]) та державним контролем. Тут слід погодитися з висновком Н. Р. Кобецької про необхідність визнання гібридного правового режиму таких договорів – на стику екологічного, господарського та цивільного права [190]. Цю позицію поділяє М. В. Краснова, наголошуючи на

неможливості зведення відповідних відносин винятково до приватноправової конструкції [209].

Третя підгрупа – суб'єкти, що здійснюють інші операції, зокрема щодо окремих класів небезпеки, будівельних відходів, відходів знесення чи металобрухту. Їх правовий режим частково лібералізований: збирання та зберігання власних небезпечних відходів до одного року не потребує ліцензування (частина 1 статті 44 Закону) [370]. Т. О. Скоробагатько вбачає у цьому перехід від суто дозвільного регулювання до ризик-орієнтованого підходу [417].

Водночас Закон України «Про управління відходами» та Національний план управління відходами до 2033 року [345; 370] засвідчують, що навіть лібералізовані сегменти ринку потребуватимуть посилення публічно-правового регулювання. Циркулярна економіка вимагає простежуваності матеріальних потоків та інтеграції вторинної сировини у господарський обіг, тому такі суб'єкти поступово переходитимуть у сферу публічно значущої діяльності з додатковими реєстраційними, інформаційними й дозвільними процедурами.

Принциповою новелою законодавства, що відображає концепцію циркулярної економіки, є інститут розширеної відповідальності виробника (РВВ). Стаття 10 Закону передбачає запровадження РВВ «щодо виробників продукції, у результаті використання якої утворюються відходи упаковки, електричного та електронного обладнання, батарей і акумуляторів, транспортних засобів, мастил, шин, текстилю тощо» [370]. У науковому вимірі ця модель пов'язується з концепцією Т. Ліндквіста [155] та розвитком ідей Н. Тоджо про стимулювання «eco-design» і мінімізацію відходів ще на етапі проєктування продукції [611].

У сучасній європейській доктрині РВВ розглядається як один із центральних механізмів переходу від лінійної до циркулярної моделі, оскільки змінює логіку розподілу екологічних витрат між державою, споживачем і виробником [395].

Прикладом успішної реалізації принципу РВВ є німецька система «*Duales System Deutschland*» (DSD, бренд «*Der Grüne Punkt*»), запроваджена ще у 1991 році: через неї понад 200 тис. виробників фінансують збирання, сортування та рециклінг близько 5,6 млн тонн пакувальних відходів щорічно, забезпечуючи 98 % покриття території Німеччини роздільним збиранням [501]. Інший приклад – французька система «*éco-organismes*» із 14 спеціалізованими ОРВВ за різними потоками відходів (CITEO – для упаковки, Ecologic та Ecosystem – для електроніки, Refashion – для текстилю тощо); з 2022 року у Франції діє принцип «*bonus-malus*» (екомодуляція внесків) залежно від ремонтпридатності, гарантійного строку та можливості рециклінгу продукції [550].

На думку Є. О. Липницької, такі механізми формують новий тип правової відповідальності, у якому екологічний компонент стає невід’ємним елементом економічної діяльності суб’єкта [222]. Вважаємо, що РВВ здатна стати ключовим інструментом інтеграції принципів циркулярної економіки у господарське право України, поєднуючи ринкові стимули, екологічні цілі та публічне регулювання.

Виробники можуть виконувати обов’язки індивідуально – через ОІРВВ, або колективно – через ОКРВВ; створювані ними ОРВВ становлять новий вид суб’єктів господарювання у сфері циркулярної економіки [400]. Їх правова природа подвійна: це юридичні особи приватного права, які водночас виконують суспільно значущі функції з приймання і збирання відходів, фінансування систем управління відходами, інформування споживачів, обліку та звітності.

Покладення на ОРВВ таких функцій зумовлює особливий характер їх статусу як «*public-private hybrid governance*», коли приватні юридичні особи виконують частину публічних функцій під наглядом держави [621]. У. Тішнер і М. Чартер наголошують, що без державного регулювання перехід до циркулярної економіки практично неможливий [609]; З. Ковачич, Р. Стренд та

Т. Фьолкер також підкреслюють роль держави у встановленні «правил гри» для циркулярних відносин [565].

Наразі в Україні відсутній рамковий секторальний акт, який би повністю легітимував діяльність ОРВВ: Україна є єдиною європейською країною, де РВВ для упаковки досі не запроваджено на практиці. Ключовим інструментом подолання цього дефіциту є урядовий законопроект «Про упаковку та відходи упаковки» № 10066 від 18 вересня 2023 р. [373], над яким Верховна Рада України працює у другому читанні; аналогічні акти готуються щодо відходів ЕЕО, батарей і акумуляторів. Закріплення за приватними особами адміністративних, по суті, функцій (приймання звітності, верифікація показників збирання) ставить питання про межі делегування публічної влади та гарантії прав виробників. На цей виклик звертають увагу А. П. Гетьман [70], Н. Р. Малишева [240], В. Л. Бредіхіна [124], наголошуючи на необхідності збалансування публічно-правових та приватноправових засад.

Система професійних учасників управління відходами не вичерпується операторами, що забезпечують РВВ: законодавство передбачає також суб'єктів організаційно-посередницького характеру – торговців і брокерів.

За статтею 1 Закону торговець відходами здійснює діяльність, пов'язану з придбанням і подальшою реалізацією відходів, у тому числі без набуття фактичного володіння ними, а брокер організовує процес оброблення відходів від імені інших осіб без набуття таких відходів у володіння. [370].

Р. Ю. Семенець зазначає, що запровадження цих категорій відображає формування в Україні ринку вторинних ресурсів, де відходи розглядаються не лише як об'єкт екологічного контролю, а й як економічний ресурс [406]. На думку В. А. Зуєва та О. А. Трегуба, торговці й брокери забезпечують взаємодію між утворювачами відходів, перевізниками, операторами оброблення та іншими учасниками ринку, виконуючи координаційну, логістичну й комерційну функції [170], чим забезпечується обіг вторинної сировини та стимули для повторного використання ресурсів [440].

Водночас правовий статус торговців і брокерів залишається недостатньо деталізованим. На відміну від статті 26 Рамкової директиви ЄС 2008/98/ЄС, яка передбачає обов'язкову реєстрацію таких суб'єктів, національне законодавство не встановлює спеціального дозвільного чи реєстраційного режиму [107]. Це створює ризики обходу екологічних вимог та приховування потоків вторинної сировини, тому необхідним є запровадження їх державної реєстрації та спеціальних вимог до діяльності.

Отже, система суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки є функціонально диференційованою: від утворювачів відходів і професійних операторів до ОРВВ, торговців та брокерів, кожен з яких має власну роль, обсяг прав, обов'язків і відповідальності. Правовим зобов'язанням цих суб'єктів присвячено окремий підрозділ дослідження (2.3).

Ефективність діяльності цих груп залежить від належного механізму публічного управління, контролю та координації. Науковці Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України підкреслюють, що ефективне управління відходами можливе лише за належної інституційної взаємодії між органами влади та суб'єктами господарювання і чіткого нормативного регулювання [293].

Це зумовлює перехід до аналізу системи органів публічної влади. Держава та територіальні громади є не лише учасниками правовідносин, а й політично-владними суб'єктами, які реалізують нормотворчі повноваження через спеціально створені органи. Сучасна українська адміністративно-правова доктрина (В. Б. Авер'янов [49], Р. С. Мельник, В. М. Бевзенко [251], Ю. П. Битяк [5]) виходить із необхідності розмежування двох стадій: коли органи влади встановлюють обов'язкові вимоги, адресовані невизначеному колу осіб, і коли вони у межах конкретних правовідносин здійснюють контроль, видають ліцензії, затверджують тарифи, ведуть реєстри. За принципом поділу влади (стаття 6 Конституції України) функції держави розподіляються між законодавчою, виконавчою та судовою гілками [203], а на

місцевому рівні – між представницькими та виконавчо-розпорядчими органами.

На думку В. В. Гурочкіної та М. С. Будзинської, ефективність переходу до циркулярної економіки значною мірою визначається участю держави у формуванні інституційного середовища, адже ринкові механізми самі не забезпечують координації матеріальних потоків [90]. Цю тезу підтримує Р. Ю. Набока, вказуючи, що держава задає орієнтири для циркулярних відносин та формує концептуальні засади їх регулювання [273]. Схожої позиції дотримується Д. В. Задихайло, який розмежовує органи публічного управління за критерієм наявності чи відсутності спеціальної нормотворчої та наглядово-контрольної компетенції [135] і підкреслює, що система публічного управління в економіці базується на поєднанні органів загальної та спеціальної компетенції, причому останні відіграють визначальну роль [137].

Зважаючи на викладене, систему органів публічної влади, що здійснюють правове забезпечення циркулярної економіки, доцільно класифікувати за критерієм обсягу та характеру їхньої компетенції:

I. Органи публічної влади загальної компетенції:

Верховна Рада України;

Президент України;

Рада національної безпеки і оборони України;

Кабінет Міністрів України;

Верховна Рада Автономної Республіки Крим;

місцеві державні адміністрації;

органи місцевого самоврядування.

II. Спеціально уповноважені органи публічної влади у сфері циркулярної економіки:

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (з 2025 р. інтегроване до Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України [99]);

Міністерство економіки України;

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України;
Державна екологічна інспекція України;
Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів;
Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України;
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП);
Антимонопольний комітет України (у частині регулювання конкуренції на ринках вторинних ресурсів).

Ця класифікація структурує інституційне середовище та поєднує загальнодержавне стратегічне управління з галузевим спеціалізованим регулюванням. Поділ має функціональний характер, оскільки органи загальної компетенції також впливають на цю сферу через нормативно-правові акти та управлінські рішення.

Так, Верховна Рада України забезпечує нормативно-правове регулювання шляхом прийняття базових законів, зокрема законів України «Про управління відходами» [370], «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2030 року» [358] та «Про охорону навколишнього природного середовища» [361]. Парламент діє у контексті виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію з ЄС щодо наближення законодавства до Рамкової директиви 2008/98/ЄС про відходи [107], Директиви 1999/31/ЄС про захоронення відходів [523], Директиви 94/62/ЄС про упаковку та відходи упаковки [109], Директиви 2012/19/ЄС про відходи ЕЕО [108] та Директиви 2006/66/ЄС про батареї та акумулятори [531]. Особливе значення має Регламент (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 р. про створення Ukraine Facility, який пов'язує реформування сфери з європейським фінансуванням повоєнного відновлення України [596].

Кабінет Міністрів України відповідно до статті 19 Закону забезпечує реалізацію державної політики, координує роботу міністерств та інших ЦОВВ, затверджує національні плани, ліцензійні умови, порядок ведення

інформаційної системи та процедури визначення суб'єктів у сфері побутових відходів [370]. Реалізація рамкового законодавства забезпечується, зокрема, постановами КМУ № 556 щодо декларування відходів [102], № 941 про відбір операторів побутових відходів [347] і № 1278 про ліцензійні умови управління небезпечними відходами [343].

Функції центрального органу виконавчої влади у сфері управління відходами виконувало Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля), утворене у 2020 році реорганізацією Міністерства екології та природних ресурсів України постановою КМУ від 25 червня 2020 р. № 614 [100]. У межах реформи 2024–2025 років частину його функцій інтегровано у новостворене Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, у структурі якого діє окреме управління кругової економіки та надрокористування [99]. Стаття 20 Закону закріплює за цим органом формування державної політики із запобігання утворенню та управління відходами; розроблення національного плану; ведення Інформаційної системи управління відходами та відповідних реєстрів; затвердження методик класифікації та переліку відходів; ліцензування діяльності з небезпечними відходами; видачу дозволів на транскордонне перевезення небезпечних відходів [370].

Функціонально цей орган поєднує ролі регулятора й адміністратора, що створює ризик конфлікту інтересів і актуалізує розмежування нормопроектних та правозастосовних функцій. Така модель відома у США, де ЕРА виконує переважно правозастосовні функції [615], і в Німеччині, де політика та адміністрування розмежовані між Bundesministerium für Umwelt та Umweltbundesamt [617]. Н. Борисочева та ін. слушно називають поєднання цих функцій «архітектурною» вадою вітчизняної виконавчої влади [39].

Контрольні та наглядові функції здійснює Державна екологічна інспекція України на підставі Положення, затвердженого постановою КМУ від 19 квітня 2017 р. № 275 [346]. Вона контролює додержання природоохоронного законодавства у сфері поводження з відходами за

процедурами Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [359].

Правозастосовна практика засвідчує низку проблемних аспектів у діяльності Держекоінспекції. По-перше, її повноваження дублюються з повноваженнями Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (побутові відходи) і Державної служби геології та надр України (відходи видобувної діяльності). По-друге, недосконаліми є методики визначення розміру заподіяної довкіллю шкоди, що в окремих випадках призводило до відмов у задоволенні позовів про її відшкодування (постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13 квітня 2018 р. у справі № 904/6886/17 [325]; постанова від 30 січня 2025 р. у справі № 922/618/22 [326]). По-третє, мораторій на планові перевірки в період воєнного стану обмежив ефективність контролю, зокрема у сфері будівельних відходів.

У сфері тарифів на послуги з управління побутовими відходами важливу роль відіграє НКРЕКП, правовий статус якої визначено Законом України № 1540-VIII [356]. На комунальному рівні тарифи затверджують виконавчі органи місцевого самоврядування, проте методологія тарифоутворення та норми накопичення побутових відходів визначаються на національному рівні.

З огляду на територіальний характер послуг з управління побутовими відходами, ключове значення мають місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, на які покладено організаційні, регуляторні й контрольні повноваження. Ратифікувавши Європейську хартію місцевого самоврядування [365], Україна визнала принципи субсидіарності та фінансової спроможності громад, що відображено у статтях 25 і 26 Закону [370].

Згідно зі ст. 51 Закону обласні державні адміністрації відповідають за розроблення та затвердження регіональних планів управління відходами, міжрегіональну координацію, контроль виконання делегованих органам

місцевого самоврядування повноважень та ведення регіональних реєстрів [370].

Органи місцевого самоврядування територіальних громад затверджують місцеві плани управління відходами, організовують послугу з управління побутовими відходами, визначають оператора на конкурсних засадах, затверджують схеми санітарного очищення, організовують роздільне збирання та облаштування відповідних пунктів [355; 370]. Децентралізація 2014–2020 років посилила спроможність громад, що створює передумови для локальних проєктів циркулярної економіки – сортування, компостування біовідходів і пілотних механізмів РВВ.

На підставі викладеного можна виокремити основні групи повноважень публічної адміністрації у сфері циркулярної економіки. Їх розмежування важливе, адже кожна група формує власну модель юридичних зв'язків з приватними особами та відповідний режим правового захисту:

повноваження з відбору постачальників публічних послуг – конкурсне визначення суб'єктів, які надають послуги з управління побутовими відходами [347];

повноваження з тарифного регулювання – реалізуються НКРЕКП та органами місцевого самоврядування на основі загальнодержавних методик;

повноваження з персонального нормування – встановлення обов'язкових вимог до конкретних утворювачів відходів через дозволи, програми та плани управління відходами;

ліцензійні повноваження – видача, переоформлення й анулювання ліцензій з управління небезпечними відходами;

контрольно-наглядові повноваження – перевірка дотримання обов'язкових вимог Держекоінспекцією та іншими контролюючими органами;

адміністративно-деліктні повноваження – ініціювання притягнення до відповідальності за порушення вимог щодо поводження з відходами (статті 82–82-3 КУпАП [193]);

юрисдикційні повноваження – розгляд звернень і скарг фізичних та юридичних осіб, зокрема щодо неналежного надання послуг з управління побутовими відходами;

інформаційні повноваження – створення та підтримка Інформаційної системи управління відходами, відкритих реєстрів виробників, ОРВВ і ліцензіатів;

фінансово-інструментальні повноваження – екологічний податок (ст. 240 Податкового кодексу України [318]), плата за управління відходами (ст. 38 Закону [370]) та перспективні компенсаційні збори.

Отже, система повноважень публічної адміністрації у сфері циркулярної економіки є комплексною й багаторівневою. Вона дає змогу державі впливати на відповідні відносини різними інструментами, але водночас породжує системні проблеми, які доцільно згрупувати у три блоки.

Перший – фрагментарність законодавчого закріплення статусу нових суб'єктів. Якщо традиційні суб'єкти (зокрема утворювач відходів) отримали в Законі більш-менш системне врегулювання, то такі ключові гравці, як ОРВВ, ОКРВВ/ОІРВВ, торговці й брокери відходів, адміністратори послуги з управління побутовими відходами, залишаються об'єктом фрагментарного регулювання, що потребує термінового ухвалення секторальних законів «Про упаковку та відходи упаковки», «Про відходи електричного та електронного обладнання» та «Про батареї й акумулятори». Вважаємо за доцільне законодавчо закріпити визначення «суб'єкти господарської діяльності у сфері циркулярної економіки» як підприємств, організацій та державних інституцій, які впроваджують моделі виробництва та споживання, спрямовані на подовження життєвого циклу продукції, зменшення відходів та повторне використання матеріалів. Це дозволить чіткіше визначити їх правовий статус і межі публічно-правового регулювання.

Другий блок – недосконалість державного нагляду й контролю: дублювання повноважень між Держекоінспекцією, Держпродспоживслужбою та іншими органами; обмежена застосовність методик розрахунку шкоди; брак

моніторингу несанкціонованих звалищ; правовий вакуум щодо будівельних відходів. Перспективним є консолідація контрольно-наглядових повноважень за досвідом США (EPA) та Німеччини (UBA) й ухвалення єдиного акта про засади екологічного контролю.

Третій блок – слабка інституційна спроможність органів місцевого самоврядування щодо впровадження циркулярних практик: не всі громади здатні забезпечити роздільне збирання, інфраструктуру перероблення біовідходів та ефективну роботу адміністратора послуги. Зміцнення цієї спроможності потребує міжмуніципального співробітництва, державної й міжнародної фінансової підтримки, зокрема з Ukraine Facility, методичної допомоги профільних міністерств і посилення фіскальної бази громад.

Перспективним напрямом є також закріплення суб'єктивного права громадян на участь у функціонуванні циркулярної економіки як похідного від права на безпечне довкілля (стаття 50 Конституції України) та права на належне врядування. Йдеться про доступ до систем повторного використання ресурсів, роздільного збирання, екологічно безпечного споживання та участь у прийнятті рішень щодо екологічної політики. Закріплення такого права сприятиме формуванню цілісної правової основи циркулярної економіки, включно з правом на судовий захист за статтею 124 Конституції України і статтями 5, 19 КАС України.

Таким чином, суб'єктно-інституційна система забезпечення циркулярної економіки в Україні перебуває у становленні. Їй властива асиметрія між сформованими режимами (ліцензування діяльності з небезпечними відходами, конкурсний відбір операторів побутових відходів, тарифне й дозвільне регулювання) та тими, що лише формуються на рівні законопроектних ініціатив, зокрема РВВ для упаковки, ВЕЕО, текстилю, шин і мастил. Ефективність діяльності суб'єктів господарювання у цій сфері залежить від узгодженості та інституційної спроможності центральних і місцевих органів публічної влади.

2.2 Господарсько-правові інструменти забезпечення та стимулювання циркулярної економіки в Україні

Дослідження системи інструментів забезпечення циркулярної економіки потребує понятійного впорядкування, адже в науковій літературі немає єдиного підходу ні до поняття «правовий інструмент», ні до його розмежування із суміжними категоріями адміністративно-, фінансово- та екологічно-правового регулювання. Як зауважує Д. В. Задихайло, правовий вплив держави на економіку відрізняється від класичного адміністративно-правового тим, що поєднує владно-організаційний (вертикальний) елемент з організаційно-господарським (горизонтальним), передбачаючи взаємодію публічного і приватного інтересів у межах єдиного господарського правовідношення [137].

Цю думку поділяють О. П. Подцерковний, В. Г. Олюха та О. О. Квасніцька: правовий інструмент має дуальну природу – є водночас елементом державного регулювання економіки і засобом саморегуляції суб'єктів господарювання [82].

В. С. Мілаш обґрунтовує, що особливе місце серед правових засобів посідає господарський договір, який поєднує функції приватноправового регулятора та інструмента реалізації економічної політики держави [262].

Виходячи з цього, правові інструменти забезпечення циркулярної економіки можна визначити як систему передбачених господарським законодавством регуляторних, дозвільних, договірних, фінансово-господарських, корпоративно-правових та організаційно-управлінських засобів, за допомогою яких держава та суб'єкти господарювання забезпечують перехід від лінійної моделі «видобуток – виробництво – споживання – захоронення» до замкнених матеріально-сировинних циклів і стимулюють ресурсоефективне, низьковуглецеве й безвідходне господарювання.

Як зазначає А. Г. Бобкова, важливою рисою таких інструментів є організаційно-господарська спрямованість: вони регулюють не безпосередню

природоохоронну поведінку (характерну для еколого-правових засобів), а господарську діяльність з обігу ресурсів, відходів, вторинної сировини та побічних продуктів, що дозволяє говорити про самостійну сферу правового забезпечення [34]. Співзвучна цьому й думка О. П. Віхрова: центральну роль відіграють організаційно-господарські відносини, у межах яких реалізується більшість інструментів – від ліцензування до зелених публічних закупівель та індустріального симбіозу [61].

На відміну від адміністративно-правових засобів, що ґрунтуються на субординації та владних приписах, правові інструменти допускають договірний, стимулюючий і погоджувальний вплив, ефективніший в умовах ринку. На відміну від фінансово-правових, їхньою метою є не наповнення бюджету, а зміна господарської поведінки суб'єктів. Від екологічно-правових засобів вони відрізняються тим, що предметом їхнього впливу є господарська діяльність з ресурсами та відходами – на стадіях проєктування, виробництва, обігу, повторного використання, рециклінгу та відновлення енергії.

Такий комплексний характер дозволяє підтримати позицію дослідників (зокрема Т. І. Швидкої, Д. В. Задихайла), які наголошують, що поєднання договірних і організаційно-правових інструментів забезпечує гнучкість і адаптивність економічної політики держави та дозволяє реалізовувати її без надмірного адміністративного втручання [135; 137; 476], що придатне й для циркулярної економіки.

Пропонуємо систематизувати правові інструменти циркулярної економіки за кількома критеріями. За характером впливу на господарську поведінку: 1) регуляторні (обов'язкові нормативи, технічні регламенти, мінімальні показники збору та рециклінгу); 2) стимулюючі (податкові пільги, прискорена амортизація, диференціація екологічного податку); 3) обмежувальні (заборона захоронення певних відходів, мита на одноразову упаковку); 4) заохочувальні (гранти, субсидії, преференції в публічних закупівлях). За юридичною формою: 1) нормативні (закони, кодекси, технічні регламенти); 2) договірні (договори рециклінгу, зворотного приймання,

енергосервісні, product-as-a-service, про діяльність у межах індустріального парку); 3) дозвільні (ліцензії, інтегрований довкіллевий дозвіл, екологічні умови ведення діяльності); 4) фінансово-господарські (державні гарантії, зелені облігації, фонди, субвенції); 5) корпоративні (статутні та локальні акти, кодекси корпоративного управління та ESG-політики). За функціональним призначенням – ресурсозберігаючі, інвестиційні, інноваційні, інформаційні та контрольні. Така класифікація дозволяє ідентифікувати «прогалини» правового поля та формулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Регуляторні та дозвільні інструменти становлять «ядро» владно-організаційного впливу держави на господарську діяльність. У сфері циркулярної економіки їхня роль – встановлення обов’язкових вимог щодо запобігання утворенню відходів, повторного використання ресурсів, утилізації, екологічного менеджменту та застосування найкращих доступних технологій (BAT/BREF). Базовим актом став Закон України «Про управління відходами» [370], який визначає засади запобігання утворенню відходів, їх рециклінгу та відновлення. Принциповим нововведенням стало закріплення у статті 4 ієрархії управління відходами за принципом пріоритетності: запобігання утворенню; підготовка до повторного використання; рециклінг; відновлення (у тому числі виробництва енергії) і лише як останній рівень – видалення [370]. Це означає перехід від «контролю за відходами» до «управління ресурсними циклами». На цей самий пріоритет вказує й інфографіка Програми U-LEAD з Європою [616].

У літературі наголошується, що ієрархія управління відходами набуває юридичної сили лише через систему обов’язкових нормативних вимог до суб’єктів господарювання – утворювачів і власників відходів [121]. Так, за Законом № 2320-IX утворювачі або власники відходів, які не є суб’єктами господарювання у цій сфері, зобов’язані забезпечувати безпечне зберігання відходів і передавати їх відповідним суб’єктам протягом одного року [370]. Отже, господарська діяльність зі створення продукції більше не може

здійснюватися без урахування «постпродукційної» стадії, що відповідає базовій ідеї циркулярної економіки.

Як зазначає І. Я. Зварич зазначає, що становлення циркулярної економіки пов'язане із комплексною трансформацією економічних відносин, яка виходить за межі виробничої сфери. Вона передбачає зміну управлінських підходів і моделей мислення, а також системне реформування правового регулювання, бізнес-моделей, логістичних процесів, будівництва, сільського господарства та інших сфер суспільної діяльності [153].

Серед регуляторно-дозвільних механізмів окреме значення має інтегрований дозвіл (ІДД), запроваджений Законом України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» [353]; він, за даними Державної екологічної інспекції України, набрав чинності 8 серпня 2025 року та імплементує глави 1, 2 і 7 Директиви 2010/75/ЄС. Нова модель замінює розпорошені галузеві дозволи єдиним документом (викиди в атмосферу, спецводокористування, поводження з відходами тощо). Як зазначає А. Гунько, його важливим ефектом є зменшення бюрократичного тиску – один дозвіл замість кількох [87]; при цьому Директива 2010/75/ЄС довела свою ефективність: з 2004 року підприємства Європи зменшили викиди діоксиду сірки на 77 %, оксиду азоту – на 49 %, пилу – на 81 % [110]. Таким чином, ІДД перетворюється на інструмент стратегічного впливу, прив'язуючи можливість виробництва до найкращих доступних технологій і трансформуючи промислову модель у напрямі ресурсоощадності й циркулярності.

Технічне регулювання у циркулярній економіці набуває нового виміру – від безпеки продукції до її ресурсоефективності, придатності до повторного використання, ремонту та рециклінгу. На цей вектор звертає увагу платформа «CirCLER»: вимоги щодо циркулярності та сталості мають бути інтегровані на всіх етапах ланцюга виробництва – від дизайну до споживача, охоплюючи екодизайн, відстежуване походження сировини, довговічні й ремонтпридатні вироби та відновлення матеріалів [512]. У національній системі ці підходи

реалізуються через імплементацію стандартів ДСТУ ISO 14001 (екологічний менеджмент) [117] та ДСТУ ISO 14024 (екологічне маркування) [118], а також прийняття секторальних регламентів щодо упаковки й електричного та електронного обладнання.

Економіко-правові стимули утворюють найпроблемніший блок інструментарію. Як зазначають Н. А. Мазур та О. К. Кушнір, нормативно-правова база України активно розвивається, але потребує комплексного підходу – інтеграції міжнародних стандартів і стимулювання внутрішніх ініціатив, серед яких особливе місце посідає екологічне оподаткування [229]. Чинна модель ґрунтується на Розділі VIII Податкового кодексу України. За пп. 14.1.223 та статтею 240 ПКУ екологічний податок – це загальнодержавний платіж із фактичних обсягів викидів, скидів і розміщення відходів, а також тимчасового зберігання радіоактивних відходів понад ліцензійний строк [318]. Особливе значення має пункт 246.4 статті 246 ПКУ, за яким за розміщення відходів на звалищах, що не виключають повністю забруднення повітря чи води, ставки збільшуються у 3 рази [318]. Цей коефіцієнт відповідає принципу «забруднювач платить» і має стимулювати розміщення відходів на полігонах, що відповідають екологічним вимогам.

Проте національні ставки екологічного податку залишаються істотно нижчими за середньоєвропейські [299]. Зокрема, у 23 країнах ЄС, а також у Швейцарії та Великій Британії податок для захоронення побутових відходів коливається приблизно від 5 до понад 100 євро/т, причому за вищого рівня оподаткування створюються кращі умови для переробки, а за низьких ставок обсяги рециклінгу залишаються незначними [299].

Українська практика корелює з цим: за даними Офісу Сталих Рішень, переважну частину відходів декларують як малонебезпечні, хоча значну їх частку можна було б спрямувати на рециклінг, натомість вони потрапляють на полігони. Недоліки регулювання дозволяють класифікувати більшість відходів як безпечні й уникати підвищених платежів за захоронення [299]. У межах реформи передбачено підвищувальний коефіцієнт 10 для ставки

податку на змішані побутові відходи, що захоронюються без попереднього оброблення [299]. Водночас чинна система недостатньо стимулює перехід від захоронення до переробки, оскільки ставки мають враховувати ієрархію управління відходами, вид відходів, клас полігона та масу відходів, непридатних для повторного використання чи відновлення [345].

До фіскально-регуляторних інструментів належать також заходи митно-тарифного регулювання експорту відходів і вторинної сировини. Україна залишається помітним експортером металобрухту чорних і кольорових металів – цінного вторинного ресурсу, повторне залучення якого у металургійне виробництво є прикладом замкненого циклу [524]. Установлення вивізного (експортного) мита та інших обмежень виконує подвійну функцію: стримує вплив придатних до рециклінгу матеріалів за кордон і сприяє завантаженню національних переробних потужностей. Разом із тим такі заходи потребують узгодження з зобов'язаннями України в межах Угоди про асоціацію з ЄС, оскільки невинуватні кількісні обмеження експорту можуть кваліфікуватися як торговельні бар'єри; тому їх доцільно розглядати як тимчасовий інструмент структурної політики [383].

Найвагомішим інструментом стимулювання, що реалізує принцип «забруднювач платить» у виробничій сфері, є інститут розширеної відповідальності виробника (РВВ). За статтею 1 Закону України «Про управління відходами» РВВ – «комплекс економічних, фінансових, адміністративних та організаційних заходів для забезпечення відповідальності виробників певних видів продукції за управління стадією відходів у життєвому циклі продукції» [370]. Концептуальну основу інституту обґрунтував шведський економіст Томас Ліндквіст наприкінці ХХ століття [574]. За висновком Українського екологічного альянсу, РВВ переносить відповідальність і витрати за негативні зовнішні впливи продуктів з платників податків на виробників, маючи метою розв'язання питань споживання ресурсів і зростання утворення відходів [451].

Стаття 10 Закону передбачає РВВ щодо виробників продукції, після використання якої утворюються визначені законодавством види відходів [370]. Обов'язок можна виконувати колективно – через організацію колективної РВВ, або індивідуально [370], що дає підприємствам свободу вибору й водночас забезпечує концентрацію ресурсів через колективні організації. Як зазначають фахівці Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, РВВ більше 30 років доводить свою ефективність у ЄС, тоді як Україна залишається однією з небагатьох європейських держав, де він не набув повноцінного впровадження, при тому що їх частка у структурі побутових відходів становить від третини до майже половини [392]. Саме виробник має забезпечити приймання, роздільне збирання, сортування, підготовку до повторного використання та відновлення упаковки [392], а організаційно-фінансовий обов'язок переходить від держави та громад до виробника, зменшуючи навантаження на споживачів [390]. У сфері відходів електричного та електронного обладнання РВВ запроваджується шляхом імплементації Директиви 2012/19/ЄС [108] через спеціальний закон, що поширюватиметься на теплообмінне обладнання, екрани, монітори, лампи, обладнання для телекомунікацій та інформаційних технологій [372].

Правова специфіка РВВ проявляється не лише у закріпленні обов'язків виробника, а й у складній організаційній архітектурі: створюються спеціальні суб'єкти – некомерційні організації колективної або індивідуальної РВВ. За частиною 5 статті 10 Закону фінансові внески виробників мають покривати витрати на приймання, роздільне збирання, перевезення та оброблення відходів задля досягнення цільових показників, з урахуванням прибутку від продажу вторинної сировини та невикористаних депозитних внесків [370]. Таким чином, модель РВВ поєднує приватноправові елементи (договірні внески, обіг вторинної сировини) з публічно-правовими; за недосягнення показників виробники несуть адміністративно-господарську відповідальність, встановлену законом, на що вказує й Офіс Сталих Рішень [302]. Країни ЄС ще

до 2025 року зобов'язалися забезпечити функціонування систем РВВ для всіх видів пакування [546]; за Стратегією державної екологічної політики до 2030 року Україна зобов'язалася переробляти до 65 % упаковки [358], сподіваючись досягти рівня ЄС швидше, ніж країни, які імплементували Директиву 94/62/ЄС ще з 1994 року [109; 221].

Практична імплементація РВВ в Україні засвідчує низку прикладних проблем. За спостереженням О. Лаущенка, відповідальність за подальше використання упаковки наразі не є обов'язковою, водночас триває ухвалення Закону України «Про упаковку та відходи упаковки», а міжнародні компанії, не очікуючи його, вже об'єднують зусилля для спільного збирання, сортування та перероблення відходів упаковки в межах механізму РВВ [221]. Така практика показова: правова мотивація доповнюється репутаційною (виробники, орієнтовані на міжнародний ринок, демонструють прихильність до циркулярних стандартів навіть без прямих обов'язків), а добровільна модель формує типові договірні шаблони й створює інфраструктуру обігу вторинної сировини в громадах. Показовим є й французький приклад заводу «Renault» у Шуазі-ле-Руа: відновлені комплектуючі – від водяних pomp до двигунів – реалізуються з річною гарантією за 50–70 % ціни нових виробів, підприємство має понад 300 працівників і близько 270 млн доларів річного доходу за рентабельності, співставної з основним виробництвом [597]. Отже, циркулярні бізнес-моделі можуть бути екологічно й економічно вигідними за умови адекватного правового забезпечення.

Поряд з РВВ і екологічним податком до економіко-правових стимулів циркулярної економіки належить інструментарій державної підтримки: гранти, субсидії, публічно-приватне партнерство, зелені облігації та сталі фінанси, преференційний режим у межах індустріальних парків.

Р. Ю. Набока виокремлює бюджетну підтримку як один із ключових механізмів державного регулювання розвитку циркулярної економіки [272]. Однак її застосування в Україні обмежене: дефіцит бюджетних коштів в умовах воєнного стану стримує пряме фінансування проєктів; бракує

координації між державним і місцевим рівнями фінансування; недостатньою є прозорість критеріїв надання коштів та контролю за їх цільовим використанням; відсутній системний підхід до використання коштів від екологічного податку, значна частина яких не спрямовується на природоохоронні заходи.

На необхідності цільового використання коштів від екологічних платежів та системного підходу до бюджетної підтримки природоохоронної діяльності неодноразово наголошувалося у науковій літературі, зокрема М. Хвесиком та І. Бистряковим [462]. Одним із можливих рішень є створення спеціалізованого фонду забезпечення циркулярної економіки за рахунок коштів від екологічного податку, фінансових внесків у системі РВВ та інших джерел.

Окрему категорію інструментів державної підтримки утворюють зелені облігації та інші інструменти сталого фінансування. Зелені облігації (англ. green bonds) – це боргові цінні папери, кошти від розміщення яких спрямовуються винятково на проєкти, що відповідають екологічним критеріям, зокрема циркулярні. В Україні їх правове регулювання лише формується. Як підкреслюють дослідники та експерти ПРООН, розвиток цього ринку потребує створення національної зеленої таксономії, яка визначала б перелік екологічно сталої діяльності та критерії її відповідності й давала б змогу відмежувати справді сталі проєкти від декларативного «зеленого» маркування та забезпечити довіру інвесторів [158]. У ЄС таку роль виконує Регламент 2020/852 (таксономія ЄС) [594], який має стати орієнтиром для України. Без неї неможливо забезпечити юридичну визначеність щодо проєктів, які фінансуються через зелені облігації, що створює ризики «грінвошингу» (англ. greenwashing) – позиціонування звичайних проєктів як зелених. Правова специфіка зелених облігацій полягає також у договірному закріпленні «цільового використання» коштів та звітності емітента. У межах публічно-приватного партнерства, що регулюється Законом України «Про публічно-приватне партнерство» [364], циркулярні проєкти (сміттєпереробні

комплекси, заводи з RDF-палива, об'єкти механіко-біологічного оброблення відходів) можуть поєднувати приватні й публічні інвестиції, що актуально для громад без достатніх ресурсів. Стратегія державної екологічної політики до 2030 року, затверджена Законом України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII, передбачає інтеграцію екологічної політики до інших політик та екологічну модернізацію підприємств, зокрема через зниження ставки екологічного податку в поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції [358]. Утім, як зазначають Н. І. Горбаль та С. В. Сліпачик, за даними Державної служби статистики України, організація діяльності підприємств на засадах економіки замкнутого циклу залишається фрагментарною [76]. Ключовою передумовою руху до циркулярної моделі вчені називають розроблення ефективної нормативно-правової бази та швидку адаптацію підприємств до екологічно орієнтованого проектування, ремонту, повторного використання й відновлення продукції [76, с. 262]. Це особливо актуально з огляду на масштаби руйнувань, спричинених повномасштабною агресією РФ, та потребу відбудови, що відкриває «вікно можливостей» для інтеграції принципів циркулярної економіки в стратегію відновлення.

Власну підсистему утворюють організаційно-господарські та договірні засоби, серед яких особливе місце посідають зелені публічні закупівлі. Як зазначається на платформі Prozorro, їх правовою основою став Закон України «Про публічні закупівлі» у новій редакції від 19 вересня 2020 року № 114-IX, що дозволив замовникам застосовувати, окрім ціни, нецінові критерії оцінки для досягнення стратегічних екологічних і соціальних цілей [3]. Виступаючи найбільшим замовником товарів, робіт і послуг, держава формує попит на циркулярну продукцію. Застосування екологічних критеріїв до предмета закупівлі забезпечує захист довкілля [363]; за статтею 22 Закону замовник може застосовувати їх у технічних специфікаціях [363]. Натомість встановлення кваліфікаційних критеріїв обмежене статтею 16, що містить вичерпний перелік (наявність обладнання та матеріально-технічної бази, працівників відповідної кваліфікації, підтвердженого досвіду виконання

аналогічного договору) [363]. Тому екологічні характеристики, відповідно до частини 5 статті 23 Закону, встановлюються саме до предмета закупівлі [363]. Це підтверджено й Верховним Судом: замовник має право вимагати підтвердження відповідності товарів, робіт чи послуг екологічним характеристикам, але, встановивши їх, зобов'язаний зазначити у тендерній документації способи підтвердження [337]. Така позиція розширює можливості замовників щодо інтеграції циркулярних критеріїв і водночас встановлює межі їхньої дискреції.

Розвиток зелених публічних закупівель в Україні має тривалу історію проєктного супроводу: за даними Prozorro, відповідні проєкти активно працюють з 2015 року [3]. Європейський досвід передбачає «lifecycle approach» – оцінку вартості закупівлі не за моментною ціною, а з урахуванням повного життєвого циклу продукту, включно з вартістю утилізації, енергоспоживанням і ремонтпридатністю. У поєднанні з преференціями для «циркулярних» продуктів – з вторинної сировини або з екомаркуванням за ДСТУ ISO 14024 – такі закупівлі здатні створити стійкий попит. Як зауважує Світлана Берзіна, президент ВГО «Жива планета», зелені закупівлі проводять з турботою про тих, для кого вони здійснюються, і про довкілля [217]. Це відображає триєдину природу зелених закупівель – економічну (раціональне використання коштів), соціальну (захист здоров'я вразливих груп) та екологічну (запобігання відходам і забрудненню довкілля).

Іншим перспективним напрямом є індустріальний симбіоз – кооперація підприємств, за якої побічні продукти, відходи та ресурсні потоки одного підприємства стають вхідними ресурсами для іншого. Його правовою формою поступово стає еко-індустріальний парк, концепція якого розвивається у межах змін до Закону України «Про індустріальні парки» від 21 червня 2012 року № 5018-VI [352]. За статтею 1 цього Закону індустріальний парк – облаштована інфраструктурою територія, де учасники можуть провадити діяльність у сфері переробної промисловості, переробки промислових та/або побутових відходів (крім захоронення), альтернативної енергетики, зберігання

енергії та науково-технічну діяльність [352]. Втім, чинна база не забезпечує можливості промислового симбіозу та не встановлює вимог щодо екологічних і соціальних аспектів діяльності парків, тож Міністерство економіки ініціювало проєкт закону про модель еко-індустріального парку [300]. Реформа передбачає дерегуляцію окремих видів діяльності, розвиток промислового симбіозу та взаємодії з громадами, фінансові й нефінансові стимули та державну підтримку інфраструктурних проєктів [174]. У межах ініціативи «Глобальна програма еко-індустріальних парків в Україні» відібрано пілотні парки – «Мольфар» у Закарпатській та «Калуський індустріальний ХАБ» в Івано-Франківській областях [265].

Третім блоком організаційно-господарського інструментарію є господарські договори циркулярної економіки. Господарський договір є ключовим інструментом регулювання відносин між підприємствами, що встановлює їх взаємні права та обов'язки, умови співпраці, порядок поставок і розрахунків, відповідальність та строки виконання зобов'язань [84]. Після втрати чинності Господарським кодексом України загальні положення про договір містять глави 52, 53 ЦКУ [467], що зумовлює переоцінку доктринальних позицій. Як слушно зауважує Т. І. Швидка, трансформація господарського законодавства та процеси декодифікації актуалізують проблему збереження системності правового регулювання, зокрема узгодженості договірних і організаційно-правових засобів впливу на економічні процеси [476]. Саме її висновок про те, що ці інструменти мають розглядатися як взаємопов'язані елементи єдиного правового механізму [476], лежить в основі розуміння договору як інструмента реалізації публічної, у тому числі екологічної, політики.

Особливості правової природи договорів у сфері циркулярної економіки полягають у поєднанні ознак приватноправових (цивільно-правових) та публічно-правових (адміністративно-правових) договорів: з одного боку, вони опосередковують економічні відносини між рівноправними суб'єктами

господарювання, а з іншого – регулюють відносини публічно-правового характеру (виконання обов’язків, передбачених екологічним законодавством).

Так, особливе місце серед господарсько-договірних інструментів займають публічно-приватні партнерства (ППП) та концесії у сфері управління відходами. Проєкти PPP дозволяють об’єднати ресурси держави, місцевого самоврядування та приватного бізнесу для створення дорогої інфраструктури (заводи з рециклінгу, сортувальні лінії, об’єкти енергетичного відновлення відходів). У 2020-х роках в Україні розпочато перші проєкти PPP у сфері управління побутовими відходами, проте ширшому впровадженню перешкоджають недостатня детальність правового регулювання та недосконалість інвестиційного клімату [428].

У контексті циркулярної економіки доцільно виокремити кілька принципово нових видів господарських договорів, які раніше не отримували систематичного нормативного оформлення. По-перше, це договори рециклінгу – між утворювачем чи власником відходів та суб’єктом господарювання, що має ліцензію; вони реалізують обов’язок передавати відходи спеціалізованим суб’єктам [370], а їх істотними умовами є предмет, вимоги до якості рециклінгу, цільові показники відновлення та звітність. По-друге, договори зворотного приймання продукції, що реалізують модель RBV на договірному рівні між виробником/імпортером та організацією RBV або споживачем. По-третє, договори «product-as-a-service», у яких виробник зберігає право власності на продукцію, передаючи її на умовах оренди, лізингу чи підписки, а тому зацікавлений у продовженні строку служби продукту. По-четверте, енергосервісні договори, регулювання яких ґрунтується на Законі України щодо масштабної енергомодернізації [341]. По-п’яте, договори постачання вторинної сировини, ключовою умовою яких є відповідність партії вимогам припинення статусу відходів за статтею 8 Закону «Про управління відходами» [370]. Окремо слід виділити ESG-клаузули (англ. environmental, social, governance) – положення про дотримання екологічних, соціальних і управлінських стандартів, що дедалі частіше включаються до

зовнішньоторговельних контрактів [205]. Як зазначає Т. Сахарук, Директива CSDDD [544] змушує компанії ЄС звітувати по всьому ланцюгу постачання, тож багато українських бізнесів муситимуть готувати таку звітність з 2025 року, інакше Україна ризикує стати менш привабливою для інвесторів [403].

Таким чином, господарський договір у системі циркулярної економіки переростає рамки приватноправового інструменту й набуває рис «прикладного» механізму реалізації публічної екологічної політики. У цьому проявляється його дуалізм: залишаючись актом автономії волі сторін, він несе тягар нормативно встановлених обов'язків (досягнення показників рециклінгу, дотримання ієрархії управління відходами, відстежуваність походження вторинної сировини) і виконує функцію приватноправової реалізації публічно-правових приписів. Як зазначає В. С. Мілаш, такий розвиток договірному інституту є закономірним, оскільки сучасний господарський договір стає інструментом балансу публічного й приватного, що особливо виразно проявляється у сферах із підвищеним суспільним інтересом, до яких належить і циркулярна економіка [261].

Інноваційно-інформаційний та комплаєнсний блок інструментів циркулярної економіки в Україні перебуває на початковому етапі формування. Центральне місце посідають інструменти ESG та нефінансова звітність, обов'язковість якої для значної частини українського бізнесу зумовлена не так національним правом, як прямою дією європейських директив – передусім CSRD (Corporate Sustainability Reporting Directive) [538] та CSDDD [544]. Як зазначається в публікації SEC Ecology, національне законодавство поки не зобов'язує компанії подавати повноцінну ESG-звітність (на кшталт GRI чи ESRS), проте для компаній, що мають зв'язки з ЄС, вона фактично стає обов'язковою через імплементацію CSRD/ESRS [537]. Отже, ESG-практики стимулюються не національними стимулами, а екстериторіальною дією європейського права. Як наголошує Офіс Сталих Рішень, ESG-звітність показує, як компанія впливає на людей і довкілля та наскільки прозоро управляє процесами, охоплюючи екологічний, соціальний і управлінський

напрями [298]. Як зазначає Т. Сахарук, недотримання вимог може призвести до штрафів – фіксованих або у відсотках від обороту, тоді як дотримання дозволяє говорити з європейськими партнерами однією мовою [402].

Поряд із ESG важливим інструментом є екологічний аудит – інститут, передбачений Законом України «Про екологічний аудит» від 24 червня 2004 року № 1862-IV [340]. У контексті циркулярної економіки він виконує подвійну функцію: оцінює відповідність господарської діяльності екологічним вимогам та виявляє резерви ресурсоефективності, що можуть бути реалізовані через циркулярні практики.

Розрізняють добровільний та обов’язковий екологічний аудит, причому останній проводиться у випадках, передбачених законом, зокрема при приватизації або зміні форми власності суб’єктів господарювання, що мають значний екологічний вплив [477]. Внутрішній ESG-контроль, який охоплює й функції екологічного аудиту, поступово стає стандартною практикою корпоративного управління в Україні.

О. С. Орлова підкреслює, що в умовах цифровізації економіки відбувається трансформація правових інструментів регулювання [294]. У циркулярній економіці це проявляється у цифрових платформах для обліку відходів та електронних договорах у сфері поводження з відходами. Створена відповідно до Закону України «Про управління відходами» інформаційна система управління відходами [349] стає важливим інструментом забезпечення прозорості правових відносин у цій сфері [301].

До цифрових інструментів належать також цифрові паспорти продукції, системи відстежуваності (англ. traceability) походження сировини та цифрові платформи вторинних ресурсів. Як зазначають дослідники, на другому етапі цифровізації змінюється бізнес-модель підприємства, а для внутрішньогосподарських відносин між його реальними та віртуальними підрозділами можуть використовуватися локальні нормативні акти та внутрішньогосподарські договори [295, с. 290]. Цей висновок придатний і для циркулярної цифровізації: цифрові паспорти продукції, що запроваджуються

у європейському праві в межах Регламенту ESPR (англ. Ecodesign for Sustainable Products Regulation) [595], дозволять прослідкувати весь життєвий цикл виробу – від походження матеріалів до завершення стадії споживання – і стануть невід’ємною умовою доступу української продукції до європейського ринку. Інноваційний характер мають також механізми підтримки «чистих технологій» (англ. clean-tech) та зелених стартапів, які в Україні поки реалізуються переважно в межах грантових програм Українського фонду стартапів, проєктів USAID та ЄБРР, без сформованої національної правової рамки.

Підсумовуючи, слід виокремити кілька ключових проблем. Першою і найбільш системною є фрагментарність правового регулювання: відсутній єдиний рамковий закон про циркулярну економіку, а її елементи розпорошені по численних актах різного рівня – від Закону «Про управління відходами» та Податкового кодексу до підзаконних актів Мінекономіки й Мінприроди. Як констатує О. М. Гелетука, національна правова база активно розвивається, але потребує комплексного підходу – інтеграції міжнародних стандартів і стимулювання внутрішніх ініціатив [68]. Аналогічну думку висловлюють М. Г. Бортнікова, М. В. Руда та Т. С. Яремчук, наголошуючи на необхідності системної законодавчої роботи з урахуванням досвіду країн ЄС [395, с. 217].

Другою проблемою є домінування адміністративного підходу. Українська модель залишається каральною й дозвільною: зосереджена на заборонах, контролі та санкціях і не приділяє уваги стимулюючим інструментам. Як зауважує М. Б. Нагара, для ефективного переходу до циркулярної моделі потрібна якісна зміна філософії регулювання – від наказу й покарання до спонукання та винагороди [277]. Схожу позицію відстоюють Н. І. Горбаль і Ю. Р. Ломага: циркулярна модель стане реальністю лише тоді, коли буде економічно вигідною для підприємства, а отже потребує цілеспрямованих стимулів [75].

Третьою проблемою є недостатність економічних стимулів. Ставки екологічного податку в Україні залишаються істотно нижчими за

середньоєвропейські, що дозволяє суб'єктам господарювання продовжувати лінійну модель поведінки без значного фінансового тиску. Істотним пробілом є й відсутність національної зеленої таксономії, яка класифікувала б господарську діяльність за критеріями сталості. Слабко розвинуті інструменти прискореної амортизації для циркулярних інвестицій, диференційованого ПДВ для продукції з вторинної сировини та цільових податкових кредитів для впровадження найкращих доступних технологій.

Четвертою проблемою є низький рівень імплементації *acquis communautaire* ЄС – зокрема в частинах розширеної відповідальності виробника (поза сферою упаковки та ВЕЕО), зелених публічних закупівель (де процес залишається переважно добровільним), ESG-звітності (де відсутня національна база, що відповідає вимогам CSRD/CSDDD) та політики циркулярних продуктів (де ще не сприйнято концепцію цифрових паспортів продукції та обов'язкового екодизайну).

П'ятою проблемою, на яку звертають увагу низка дослідників – зокрема Р. Ю. Семенець [406], Т. В. Курман [220] та О. П. Подцерковний і М. М. Войнарівський [322], – є слабкість системи правової відповідальності. Згідно з Законом України «Про управління відходами», недосягнення визначених законодавством цільових показників зі збирання, підготовки відходів до повторного використання та рециклінгу є підставою для застосування до виробників адміністративно-господарської відповідальності. [370]. Однак конкретні санкції за невиконання обов'язків РВВ, порушення зелених критеріїв публічних закупівель чи подання недостовірної ESG-інформації досі не отримали чіткого закріплення, що створює дефіцит «правозастосовної рамки». Як зазначає К. А. Возняковська, адміністративно-господарські санкції є невід'ємним елементом повноцінної системи регуляторного впливу, і саме їх системне закріплення дозволяє говорити про реальність, а не декларативність режиму [63]. Тому у рамковому Законі «Про циркулярну економіку» особливу увагу слід приділити компонентам відповідальності – від штрафів за порушення вимог щодо рециклінгу до

відповідальності виробників за недостовірну інформацію про екологічні характеристики продукції («грінвошинг»).

Ще однією проблемою є недостатньо розвинута інфраструктура правового забезпечення «циркулярних» договірних інструментів. Чинне договірне законодавство, навіть з урахуванням переходу до уніфікованого Цивільного кодексу, не містить спеціальних положень про договори рециклінгу, product-as-a-service, зворотного приймання продукції чи енергосервісні договори. У результаті учасники обороту будують ці конструкції на основі непойменованих договорів, що відповідає свободі договору, але створює правову невизначеність щодо застосовних норм, оподаткування та судового захисту. Цю проблему влучно ілюструє ситуація з договорами SaaS (англ. Software as a Service), описана М. О. Мельничук, О. Ф. Мельничук та М. І. Пипяк: договір у сфері інформатизації має змішану природу, поєднуючи елементи підряду, послуг і передання майнових прав інтелектуальної власності, є непоіменованим і прямо не врегульованим Цивільним кодексом [254]. Аналогічно й договори циркулярної економіки матимуть змішаний характер, об'єднуючи елементи купівлі-продажу (вторинної сировини), послуг (рециклінгу, ремонту), оренди/лізингу (у моделях PaaS) та підряду. Тому доктринальне опрацювання нових типів таких договорів і їх нормативне «офіціювання» – одне з найважливіших завдань сучасної української правової науки.

Серед перспективних напрямів варто виділити оцінку життєвого циклу продукції (Life Cycle Assessment, LCA) [630], яка у європейському праві стає одним із базових інструментів циркулярної політики. LCA дозволяє системно оцінити сукупний екологічний вплив продукції на всіх стадіях – від видобутку сировини до утилізації – і за результатами приймати правові рішення (про закупівлю, сертифікацію, оподаткування). В Україні методологія LCA фактично не інкорпорована нормативно, що є перешкодою і для бізнесу (немає чітких орієнтирів для обчислення «зелених» характеристик продукції), і для держави (немає методологічної бази для надання «зелених» преференцій).

Запровадження національної методології LCA, узгодженої зі стандартами ISO 14040 та ISO 14044, є необхідною передумовою повноцінного впровадження циркулярних інструментів.

Отже, правові інструменти забезпечення та стимулювання циркулярної економіки в Україні формують складну багаторівневу систему правового впливу на поведінку суб'єктів господарювання, що поєднує регуляторні, дозвоільні, економіко-стимулюючі, договірні, корпоративні та організаційно-господарські засоби. Їх призначення полягає не лише у встановленні обов'язкових вимог щодо управління відходами, рециклінгу, екодизайну та екологічного менеджменту, а й у створенні економічної мотивації для переходу бізнесу від лінійної моделі виробництва до моделі замкнених ресурсних циклів.

2.3 Система господарсько-правових зобов'язань суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки

Категорія «зобов'язання» є загальноправовою та охоплює широке коло відносин – від цивільних договірних до публічно-правових і природоохоронних. Як зауважує К. П. Сінявський, вона історично формувалася як цивілістична конструкція, орієнтована на відносини обміну між приватними особами [416], а її сутність – у відносному правовому зв'язку між визначеними сторонами, що зумовлює межі застосування до публічно-правових відносин [73].

Однак, як стверджують Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova, в умовах постіндустріальної трансформації відбувається відхід від дихотомії «приватне – публічне» у бік «змішаних правовідносин», де приватноправовий і публічно-правовий елементи поєднуються нерозривно [458].

Згідно зі ст. 509 Цивільного кодексу України зобов'язанням є правовідношення, в якому боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора певну дію або утриматися від неї, а кредитор має право вимагати

виконання цього обов'язку. Підставами їх виникнення ч. 2 ст. 11 ЦКУ називає договори та інші правочини, завдання шкоди іншій особі та інші юридичні факти, передбачені законом [467].

Х. В. Горецька та С. О. Фіцик зазначають, що конструкція зобов'язання у ст. 509 ЦК України базується на римсько-правовій формулі «*obligatio est iuris vinculum*», яка передбачає особистий характер зв'язку між боржником і кредитором [77] і є універсальною основою для будь-яких зобов'язальних правовідносин незалежно від галузі [73].

Закон України «Про управління відходами» встановлює специфічний комплекс зобов'язань: статті 16, 17 і 10 закріплюють обов'язки утворювачів, суб'єктів збирання, перевезення, оброблення й видалення відходів, а також виробників у межах розширеної відповідальності [370]. Із втратою чинності Господарським кодексом України (Закон № 4196-IX від 9 січня 2025 р. [360]) нормативна база таких зобов'язань формується на основі Цивільного кодексу, Закону «Про управління відходами», законодавства про ліцензування, державний нагляд (контроль) та підзаконних актів.

Г. Л. Знаменський стверджує, що правові зобов'язання неможливо звести до сукупності цивільно- та адміністративно-правових елементів, оскільки вони мають інтегральну природу – єдність організаційно-господарського та майново-господарського аспектів [163].

У доктрині існують різні підходи до визначення зобов'язання. Є. О. Харитонов та співавт. трактують його як різновид цивільних правовідносин відносного характеру, в яких кредитор вправі вимагати від боржника дій або утримання від них [164]. О. М. Вінник зауважує, що в підприємницькій діяльності зобов'язання пов'язані не лише з майновими, а й з організаційними, управлінськими, інформаційними та публічно-правовими компонентами, що ускладнює їх структуру порівняно з класичними цивільними [53]. М. Сібільов додає, що зобов'язання є динамічним правовим зв'язком, який виникає з правових фактів, розвивається у процесі виконання та припиняється внаслідок юридично значущих дій чи визначених законом обставин [415].

Зобов'язання слід розглядати не як статичну конструкцію, а як послідовність правових станів, що змінюють один одного в часі [415]: у сфері розширеної відповідальності виробника первинне зобов'язання породжує похідні – щодо звітності, фінансування поводження з відходами, моніторингу цільових показників тощо.

А. П. Гетьман розглядає екологічні зобов'язання як особливу категорію, що поєднує приватноправові та публічно-правові елементи й нерідко має однією зі сторін державу [70]. М. В. Краснова підкреслює, що природоохоронні зобов'язання мають переважно публічно-правовий характер, а їх виконання забезпечується не лише договірними механізмами, а й адміністративними санкціями та кримінальною відповідальністю [209].

М. В. Шульга та співавт. стверджують, що у сфері природокористування зобов'язання суб'єктів господарювання мають «трирівневий» характер: горизонтальний (відносини з контрагентами за договорами), вертикальний (відносини з державою як регулятором) і «дифузний» (відносини з невизначеним колом осіб, зацікавлених у збереженні довкілля) [115]. Саме дифузний рівень визначає публічно-правову природу екологічних зобов'язань, оскільки бенефіціаром їх виконання виступає суспільство.

З огляду на наведені підходи та чинну нормативну базу пропонуємо таке визначення зобов'язань суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки: це комплекс правових відносин, у яких суб'єкт господарювання як зобов'язана сторона повинен – на підставі закону, договору або адміністративного акта – вчинити конкретні дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх безпечне збирання, перевезення, оброблення, відновлення та видалення відповідно до принципів ієрархії управління відходами, або утриматися від дій, що шкодять довкіллю, а управнена сторона (державна в особі уповноважених органів, інший суб'єкт господарювання або споживач послуги) має право вимагати виконання цих обов'язків.

Іноземні дослідники М. Гайсдорфер, П. Саваже, Н. Бокен та Е. Гультінк у статті «The Circular Economy – A new sustainability paradigm?» визначають

циркулярні зобов'язання як системно інтегровані правові обов'язки учасників економічного циклу, спрямовані на закриття матеріальних і енергетичних потоків через стратегії пролонгації, інтенсифікації та повторного циклування [552]. Відмінність запропонованого визначення в тому, що воно адаптує цей концепт до української правової системи, чітко окреслюючи підстави виникнення зобов'язань (закон, договір, адміністративний акт) та виокремлюючи специфічного бенефіціара – державу як представника публічних інтересів у сфері екології та сталого розвитку.

Суб'єкти господарювання виступають ключовими учасниками відносин циркулярної економіки у різних ролях – від виробників, на яких поширюється розширена відповідальність, до операторів послуг з управління відходами, ресайклерів та постачальників екопослуг. Кожна категорія несе специфічний комплекс зобов'язань, зміст яких визначається загальними нормами цивільного законодавства (після скасування Господарського кодексу) та спеціальним законодавством, насамперед Законом «Про управління відходами».

У сфері циркулярної економіки до підстав виникнення зобов'язань, визначених ст. 11 ЦК України, додаються адміністративні акти (дозволи, ліцензії, приписи органів державного нагляду), що породжують організаційно-правові зобов'язання між суб'єктами господарювання та органами публічної влади [467].

Класична доктрина господарського права (В. С. Щербина, О. М. Вінник, Г. Л. Знаменський) диференціювала господарські зобов'язання на майново-господарські та організаційно-господарські [280]. Як зазначає О. А. Беляневич, цінність цієї дихотомії – у можливості диференційованого застосування різних правових режимів виконання, забезпечення та припинення зобов'язань [30].

До майново-господарських зобов'язань належать договори купівлі-продажу вторинної сировини, надання послуг з управління побутовими відходами, виконання робіт з рециклінгу та підготовки відходів до повторного

використання тощо. Організаційно-господарські зобов'язання виникають між суб'єктами господарювання та органами публічної влади (Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, Державною екологічною інспекцією, органами місцевого самоврядування) щодо отримання дозволів, ліцензій, погоджень, подання звітності, виконання приписів та реєстрації у спеціальних реєстрах.

Особливістю зобов'язань у сфері циркулярної економіки є комплексний характер: норми господарського права переплітаються з екологічним, адміністративним та податковим правом. Ю. С. Шемшученко стверджує, що їх кваліфікація потребує мультиплікативного підходу, коли одне фактичне відношення може одночасно породжувати цивільно-правове, господарське, адміністративне, екологічне і навіть кримінально-правове зобов'язання [125].

Систему правових зобов'язань суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки доцільно класифікувати за кількома критеріями.

За підставами (джерелами) виникнення вони поділяються на:

1) нормативні зобов'язання, що виникають безпосередньо із закону або підзаконного акта: обов'язки утворювачів запобігати утворенню відходів, класифікувати їх, не змішувати відновлювані й невідновлювані відходи, вести облік і звітність, а також обов'язки суб'єктів управління відходами мати дозвіл, ліцензію та дотримуватися технологічних і санітарних вимог;

2) договірні зобов'язання, що виникають із договорів та інших правочинів: про надання послуги з управління побутовими відходами, між виробниками та організаціями розширеної відповідальності, про збирання, перевезення й оброблення відходів, купівлі-продажу вторинної сировини, сервісного обслуговування в моделях «продукт як послуга». В. С. Мілаш підкреслює, що договірна форма тут часто «змішана» – поєднує елементи купівлі-продажу, підряду і послуг, що ускладнює застосування типових цивільних конструкцій [262];

3) публічно-управлінські зобов'язання, що виникають із індивідуальних адміністративних актів: ліцензій, дозволів на оброблення відходів, приписів

органів державного нагляду, рішень органів місцевого самоврядування про визначення адміністратора послуги чи виконавця операцій, затвердження тарифів. Наприклад, рішення міської ради про визначення підприємства виконавцем послуги зі збирання побутових відходів автоматично породжує обов'язки щодо обслуговування громади, навіть якщо договір з адміністратором ще не укладено;

4) статусні зобов'язання, що виникають унаслідок набуття правового статусу – утворювача чи власника відходів, суб'єкта у сфері управління відходами, виробника продукції під розширеною відповідальністю, організації розширеної відповідальності, адміністратора послуги, брокера чи дилера;

5) деліктні та компенсаційні зобов'язання, що виникають унаслідок порушення законодавства, заподіяння шкоди довкіллю, здоров'ю чи майну або передачі небезпечних відходів особі без дозволу. Класичним прикладом є справи про відшкодування шкоди від несанкціонованих сміттєзвалищ, зокрема ситуація з Грибовицьким сміттєзвалищем у Львівській області (2016 рік), де пожежа призвела до загибелі рятувальників і значних екологічних збитків [439; 607];

6) планово-програмні та інвестиційні зобов'язання, що встановлюються на основі державних, регіональних чи місцевих планів управління відходами, інвестиційних програм та цільових показників рециклінгу. Як наголошує І. А. Колодійчук, вони особливо важливі там, де ринковий механізм не забезпечує самостійного руху ресурсів [196], – а такою є сфера обороту вторинних ресурсів, де економічна доцільність нерідко поступається екологічній необхідності;

7) судові зобов'язання, що виникають на підставі судового рішення – щодо укладення обов'язкового договору, відшкодування шкоди, припинення порушення чи усунення наслідків неналежного управління відходами.

Такий поділ відрізняється від традиційної моделі «договірні – позадоговірні» тим, що враховує специфіку циркулярної економіки, де значна частина обов'язків виникає не з волі сторін, а із самого факту включення

суб'єкта у матеріальний потік «продукція – споживання – відходи – вторинний ресурс – нова продукція». Згідно з К. Крила-Цудною, розширення переддоговірних інформаційних обов'язків, гарантійних механізмів, права на ремонт і можливості заміни товару відновленим свідчить, що циркулярна економіка виходить за межі класичної моделі договірного зобов'язання та потребує окремої правової кваліфікації [567].

За змістом зобов'язання поділяються на: 1) майнові – передача відходів, вторинної сировини, продукції або оплата послуг; 2) організаційні – отримання дозволів, ліцензій, реєстрація, визначення виконавців, укладення обов'язкових договорів; 3) технологічні – дотримання правил збирання, перевезення, сортування, оброблення, відновлення та видалення; 4) інформаційні – облік, звітність, декларації, маркування, інформування споживачів та органів влади; 5) фінансові – оплата послуг, сплата внесків і податків, фінансування систем розширеної відповідальності; 6) контрольні й відновлювально-компенсаційні – виникають у разі порушення і спрямовані на усунення наслідків.

Подібний підхід простежується у працях А. Г. Бобкової та А. М. Захарченка, які розглядають організаційно-господарські зобов'язання не як однорідну категорію, а як систему відносин, що відрізняються за суб'єктним складом та співвідношенням майнової й організаційної складових. Одне порушення утворювача відходів може одночасно зачепити кілька зобов'язань (інформаційне, технологічне, фінансове), кожне з яких вимагає окремої правової реакції.

За функціональним призначенням зобов'язання поділяються на: із запобігання утворенню відходів (екодизайн, ресурсоефективні процеси, подовження строку використання продукції); з підготовки відходів до повторного використання; з рециклінгу та відновлення вторинної сировини; з безпечного видалення невідновлюваних відходів; інформаційно-звітні; фінансові в межах систем розширеної відповідальності виробника.

Окремий критерій – суб'єктний склад. Розглянемо його детальніше.

Першу групу становлять зобов'язання утворювачів відходів (крім домогосподарств). Стаття 16 Закону «Про управління відходами» покладає на них коло обов'язків, до яких належать вжиття заходів щодо запобігання їх утворенню та скорочення їх кількості, здійснення класифікації, забезпечення належного управління шляхом самостійного оброблення за наявності відповідного дозволу або передачі спеціалізованим суб'єктам, укладення договорів про надання послуг з управління побутовими відходами, забезпечення роздільного поводження з відновлюваними та невідновлюваними відходами, ведення обліку і звітності, відшкодування шкоди та виконання обов'язку щодо подання декларації про відходи [370].

Як підкреслює Р. Ю. Семенець, обов'язок запобігання утворенню відходів (prevention) є центральним елементом ієрархії управління відходами, закріпленої ст. 4 Рамкової директиви ЄС 2008/98/ЄС [406]. С. О. Синчанський аргументує, що цей обов'язок має конкретний зміст: він зобов'язує суб'єкта переглянути технологічні процеси, упаковку, логістику та продуктовий портфель задля недопущення утворення відходів [413].

За правовою природою ці зобов'язання є переважно нормативними і статусними, бо виникають не з договору, а з самого факту утворення відходів. В. О. Юрескул зазначає, що правовідносини у сфері поводження з відходами мають комплексний характер, поєднуючи публічно- та приватноправові елементи, де кожна наступна стадія юридично зумовлена попередньою [493].

Особливим різновидом є зобов'язання щодо небезпечних відходів. Їх утворювачі та власники зобов'язані зберігати їх окремо, забезпечувати збирання, перевезення й оброблення лише за наявності дозволу і ліцензії або за договором з належним суб'єктом і не передавати особам без дозволу [370]. Цей комплекс має підвищений публічно-правовий характер, адже небезпечні відходи створюють ризик для невизначеного кола осіб. Прикладом ускладненої архітектури таких обов'язків є практика лікувальних закладів: у разі передачі відходів неліцензованому суб'єкту заклад несе не лише адміністративну, а й кримінальну відповідальність за ст. 240 чи ст. 239 КК

України («Забруднення або псування земель») [342]. Як зазначає С. О. Синчанський, така кумуляція обов'язків відображає природу небезпечних відходів як «предмета підвищеної правової охорони» [411].

Другу групу становлять зобов'язання власників відходів. Власник має не лише майновий інтерес у використанні відходів як ресурсу, а й публічно-правовий обов'язок не допустити їх незаконного видалення, змішування чи передачі неналежному суб'єкту. Тому право власності на відходи слід тлумачити не як необмежену свободу розпорядження, а як обтяжене спеціальними обов'язками право.

У доктрині триває дискусія щодо концепції права власності на відходи. Р. А. Майданик вважає його «класичним» правом власності, обмеженим лише публічно-правовими нормами охорони довкілля як зовнішніми обмеженнями [230]. Натомість О. А. Трегуб доводить, що це модифіковане право, у якому публічно-правові обов'язки «вмонтовано» в правомочності розпорядження, а не лише накладено зовні [442]. Щодо моменту переходу права власності Р. В. Цалин зазначає, що воно набувається на підставі різних договорів (купівлі-продажу, міни, дарування) і регулюється ст. 334 ЦК України, за якою право власності виникає з моменту передання майна, якщо інше не передбачено договором або законом [466].

Третю групу становлять зобов'язання виробників продукції під розширеною відповідальністю та відповідних організацій. Стаття 10 Закону «Про управління відходами» передбачає, що виробники виконують їх колективно через організацію колективної розширеної відповідальності або індивідуально [370]. Ці зобов'язання поширюються на чітко визначені категорії продукції: упаковку, електричне та електронне обладнання, батареї та акумулятори, транспортні засоби та шини, відпрацьовані оливи, сільськогосподарські плівки. У проєкті Стратегії розвитку циркулярної економіки України до 2035 року, представленому Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України на громадське обговорення на

початку 2026 року, передбачено поетапне впровадження розширеної відповідальності для текстилю, меблів, будівельних матеріалів [157; 427].

Зміст зобов'язань виробника охоплює: збирання відходів в обсязі не меншому за цільові показники; підготовку зібраних відходів до повторного використання, рециклінгу чи відновлення; фінансування системи поводження з ними; впровадження екодизайну; маркування продукції; щорічну звітність. Як зазначають Н. С. Карвацька, В. І. Габай та Н. Ю. Глабчастий, ефективна реалізація циркулярної економіки на промислових підприємствах пов'язана з розвитком системи економічної безпеки та потребує комплексних організаційно-правових рішень [182]. Отже, розширену відповідальність виробника слід розглядати не лише як публічно-правовий обов'язок, а як інтегрований елемент господарської компетенції. Показовою є ініціатива «Сільпо» спільно з ГО «Україна без сміття» зі встановлення в магазинах контейнерів для роздільного збирання та фінансування переробки [389].

Організації розширеної відповідальності виробника мають похідний, але відносно самостійний комплекс обов'язків. Це змішані зобов'язання: вони виникають із закону і статусу організації, але реалізуються через договори з виробниками, операторами та громадами. Дискусійним є питання їх аудиту. О. В. Шаповалова вважає його класичним прикладом «організаційно-господарського» зобов'язання, спрямованого не на товарний обмін, а на перевірку добросовісності суб'єкта перед публічними інтересами [475]. С. І. Бевз зазначає, що аудиторська перевірка тут набуває характеру «правового забезпечення», порівнянного зі стандартами ISO 14001 [29].

Четверту групу становлять зобов'язання суб'єктів господарювання у сфері управління відходами. Відповідно до ст. 17 Закону «Про управління відходами» вони зобов'язані забезпечувати належне збирання, перевезення та оброблення відходів, здійснювати їх класифікацію та облік, подавати встановлену законодавством звітність, не допускати змішування відходів, придатних і непридатних до відновлення, виконувати операції з оброблення виключно на відповідних об'єктах, підтримувати такі об'єкти у належному

санітарному й технічному стані, надавати необхідну інформацію компетентним органам, відшкодовувати заподіяну шкоду, отримувати передбачені законодавством дозвільні документи, зокрема дозвіл на здійснення операцій з оброблення відходів і, у визначених випадках, ліцензію на управління небезпечними відходами, а також забезпечувати належну професійну підготовку персоналу та визначати осіб, відповідальних за організацію діяльності у цій сфері [370].

Першою підгрупою є суб'єкти у сфері управління небезпечними відходами. Їхні зобов'язання включають наявність дозволу на оброблення відходів і ліцензії, діяльність лише на належних об'єктах, дотримання технологічних регламентів, звітність, професійну підготовку персоналу та готовність до перевірки органом ліцензування [370]. Як зазначає К. І. Апанасенко, ліцензійні (дозвільні) зобов'язання мають подвійну природу: це водночас публічно-управлінське зобов'язання перед органом ліцензування (Мінекономіки або Міндовкілля) і приватноправові гарантії перед контрагентами, які покладаються на наявність у партнера дійсної ліцензії. Подібну позицію відстоює Н. О. Максименцева, яка вважає ліцензію «правовим фільтром» доступу до ринку небезпечних відходів, що визначає не лише доступ суб'єкта, а й дійсність укладених ним правочинів [232].

Друга підгрупа – суб'єкти у сфері управління побутовими відходами. Їхні зобов'язання виникають на перетині закону, рішення органу місцевого самоврядування, конкурсної процедури та договору: виконавець не є повністю вільним контрагентом, адже діє в межах громади, за регульованим тарифом та з обов'язком безперервного надання суспільно необхідної послуги. За позицією М. Г. Кравченка, такі послуги належать до «суспільно необхідних» з особливим правовим режимом, що поєднує елементи договірної зобов'язання з ознаками публічної служби [208]. О. А. Трегуб обґрунтовує доцільність «розширеного стандарту належної поведінки» для виконавців – прозорого звітування, обов'язкового страхування відповідальності та участі в системах роздільного збирання [444].

Прикладом критичного значення цих зобов'язань є уже згадана «Львівська сміттєва криза» 2017 року, коли після пожежі на Грибовицькому полігоні Львів понад рік не міг вирішити вивезення сміття, бо сусідні громади відмовлялися його приймати [439; 607]. Ця ситуація виявляє «правовий вакуум» між договірними та статусними обов'язками виконавця, коли сам факт визначення суб'єкта виконавцем ще не замінює належного договірного оформлення прав та обов'язків [424].

Адміністратор послуги з управління побутовими відходами займає проміжне місце між органом місцевого самоврядування, виконавцем послуги та споживачем. Його зобов'язання мають організаційно-господарський характер: забезпечити укладення та виконання договорів, взаємодію між учасниками, облік, претензійно-договірну роботу, контроль якості послуги та фінансові розрахунки – тобто адміністратор виступає елементом публічно організованого ринку. Як стверджує О. О. Саліхов, цей інститут є новацією, аналогів якій у класичному цивільному праві не існує. Однак А. В. Замрига та співавт. слушно зауважує, що така подвійна функція створює ризик конфлікту інтересів, який має нейтралізуватися жорсткими публічно-правовими стандартами діяльності [148].

Третя підгрупа – суб'єкти, які здійснюють інші операції: підготовку до повторного використання, рециклінг, сортування, оброблення будівельних відходів, поводження з металобрухтом, біовідходами, текстилем, відходами деревини, скла, паперу тощо. Їхні зобов'язання залежать від класу відходів і виду операції, але типовими є забезпечення роздільного приймання, технологічної придатності об'єктів, обліку потоків, підтвердження якості вторинної сировини, дотримання критеріїв припинення статусу відходів та недопущення спалювання чи видалення відходів, призначених для повторного використання і рециклінгу. Прикладами є ТОВ «Київміськвторресурси», що працює з вторинною сировиною через мережу пунктів прийому [187], та ТОВ «ФЛЕКСС» (Київська область), яке виробляє поліефірні волокна і вторинні полімери з ПЕТ-пластику [129].

Зобов'язання ресайклерів та інших суб'єктів відновлення відходів поєднують організаційно- та майново-господарські аспекти: вони мають отримати дозвільні документи, дотримуватися технологічних регламентів, вести облік відходів і продукції, підтверджувати якість вторинної сировини та здійснювати лабораторний контроль впливу на довкілля.

Особливої уваги потребує правовий режим вторинної сировини як предмета зобов'язань ресайклерів. Як стверджує Р. Ю. Семенець, найскладнішою проблемою рециклінгу є визначення моменту, коли матеріал перестає вважатися «відходом» і набуває статусу товару [406]. А. П. Гетьман зазначає, що без чіткого закріплення «end-of-waste criteria» ресайклери опиняються у правовій невизначеності: фактично виробляючи якісну вторинну сировину, продовжують нести зобов'язання утворювача відходів [70]. Підтримуємо цю позицію: інструментом розв'язання проблеми може стати затвердження Кабінетом Міністрів України національних «end-of-waste criteria» для основних видів вторинної сировини [101; 370].

Особливими є й договірні зобов'язання ресайклерів у відносинах з виробниками та операторами послуг: договори купівлі-продажу вторинної сировини, переробки давальницької сировини чи оброблення відходів містять специфічні умови щодо якості сировини, технологій оброблення, екологічних вимог та документального супроводу. Так, у Системі Кока-Кола в Україні за підсумками 2020 року зібрано та відправлено на переробку 43 % випущеної на ринок упаковки (9 297 т) як добровільне зобов'язання до впровадження розширеної відповідальності виробника [494]. Це корелює з вимогою Директиви (ЄС) 2019/904 щодо мінімального вмісту вторинного пластику в одноразових ПЕТ-пляшках – 25 % з 2025 р. та 30 % з 2030 р. [529].

Слід відзначити й фінансові зобов'язання: сплата екологічного податку (розділ VIII Податкового кодексу України [318]), внесків до організацій розширеної відповідальності виробника, фінансування ліквідації наслідків неналежного поводження з відходами, відшкодування шкоди довкіллю. Екологічне оподаткування виконує не лише фіскальну, а й регулятивну

функцію, стимулюючи мінімізацію відходів та циркулярні бізнес-моделі. Як зазначає І. В. Свиноус, фіскальні зобов'язання мають побічний ефект «зеленого зміщення інвестицій», коли підвищення податкового навантаження на «брудні» технології стимулює перерозподіл капіталу на користь «чистих» циркулярних бізнес-моделей [404]. За правовою природою їх слід кваліфікувати як адміністративно-господарські.

Безпрецедентним викликом є зобов'язання у сфері поводження з відходами війни. Як зазначає М. М. Потіп, вони становлять специфічну категорію, для якої необхідне особливе регулювання – використання відходів як ресурсу для відновлення України [328]. Цю позицію підтримує М. Л. Злотнік, аналізуючи переваги циркулярної економіки для українських підприємств в умовах воєнного стану та відновлення [161]. За оцінками Київської школи економіки, на початок 2026 року внаслідок війни в Україні утворилося понад 6 млн тонн будівельних відходів від зруйнованих та пошкоджених об'єктів [448]. Для них необхідний режим «контрольованої циркуляції», за яким кожна партія матеріалів проходить лабораторну верифікацію перед поверненням в обіг [412].

М. Л. Злотнік підкреслює, що переробка цих відходів у будівельні матеріали (бетонна крихта, металобрухт) може забезпечити до 30 % потреб при відбудові, а повоєнне відновлення дає змогу одразу впровадити циркулярні стандарти у будівництві, минаючи «лінійну» фазу [161]. Це підтверджує необхідність законодавчого закріплення спеціального режиму відходів війни, що корелює з Планом відновлення України 2022 р. та Концепцією управління відходами руйнувань, схваленою Кабінетом Міністрів. Як зазначають Я. В. Петруненко та Р. А. Джабраїлов, особливість цих зобов'язань – у поєднанні мирних господарських режимів з режимом надзвичайних ситуацій воєнного часу, коли звичайні строки видачі дозволів, проведення ОВД та конкурсних процедур не можуть застосовуватися механічно, а потрібні «прискорені» процедури з посиленням «post factum»-контролем [310].

Таким чином, формуються нові зобов'язання – щодо ідентифікації, ізоляції та оброблення зруйнованих будівельних конструкцій, металевого брухту військового призначення, забруднених ґрунтів і токсичних відходів, а особливою проблемою є відходи від використання вибухонебезпечних предметів та хімічно забруднених територій. Їх реалізація потребує координації між Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, Державним агентством відновлення та розвитку інфраструктури, ДСНС і суб'єктами господарювання.

З огляду на масштаби відходів війни доцільним є виокремлення в господарському законодавстві спеціального правового режиму діяльності з поводження з ними та особливих умов договорів між замовниками робіт з відновлення та їх виконавцями. Як демонструють Т. С. Новак та В. М. Єрмоленко, такі договори мають містити умови щодо попередньої екологічної експертизи об'єктів, безпечного поводження з вибухонебезпечними та хімічно забрудненими відходами, розподілу витрат на знешкодження, гарантій якості рекультивациі та страхування відповідальності за можливі екологічні наслідки [285].

Наступну групу становлять зобов'язання допоміжних професійних учасників – брокерів, дилерів, аудиторів, лабораторій, консультантів і цифрових операторів інформаційних систем. Їхня діяльність не завжди охоплює володіння відходами, однак забезпечує укладення договорів, перевірку інформації, підтвердження якості вторинної сировини, аудит організацій розширеної відповідальності, лабораторний контроль безпечності та цифрову простежуваність потоків. Ці зобов'язання мають інформаційно-сервісний характер і полягають у достовірності даних, професійній незалежності, збереженні доказовості документів, недопущенні фіктивного підтвердження рециклінгу та прозорості операцій.

Окремої уваги заслуговують зобов'язання акредитованих лабораторій, які виконують функцію «технічного арбітра»: їхній протокол дослідження підтверджує склад, властивості й безпечність відходів, а отже – дотримання

суб'єктом технологічних і екологічних вимог [348]. Подібну роль у Європі виконують лабораторії типу TÜV SÜD [614], SGS [601], Bureau Veritas [511]. Як випливає з висновків Оглядового стратегічного форсайту циркулярної економіки в Україні, для держави доцільним є розвиток інноваційної інфраструктури – центрів і лабораторій для циркулярних матеріалів і дизайну та стимулів для МСП; зокрема, мережа регіональних публічних лабораторій із пільговими тарифами може знизити трансакційні витрати переходу до циркулярних бізнес-моделей [289].

Брокери та дилери відходів у європейському праві мають особливий статус, закріплений у статтях 12 і 26 Директиви 2008/98/ЄС [107]. У Нідерландах та Бельгії вони зобов'язані реєструватися у спеціальному реєстрі і несуть субсидіарну відповідальність за дотримання законодавства перевізником або оператором оброблення [591]. В українському праві статус брокера закріплений лише на загальному рівні, що, як зазначає О. А. Трегуб, є істотним пробілом, який сприяє «сірим» схемам перепродажу відходів між регіонами [442].

Окремою категорією виступають експортери відходів та вторинної сировини, правовий статус яких формується на стику господарського, митного та екологічного законодавства. Здійснюючи транскордонне переміщення потоків, вони фактично виводять ресурс з національного циркулярного циклу. Конфлікт інтересів у тому, що приватна мотивація експортера (реалізація відходів чи брухту на зовнішніх ринках за вигідними цінами) суперечить публічному інтересу щодо забезпечення вітчизняних переробників сировинною базою. Відсутність обов'язків щодо пріоритетного задоволення внутрішнього попиту перетворює експортерів на канал витоку циркулярного капіталу України, тож цей конфлікт потребує спеціального регуляторного інструментарію, що збалансував би свободу підприємництва із завданнями національної ресурсної безпеки.

Восьму групу становлять зобов'язання органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Як зазначає В. К. Колпаков, обсяг повноважень

публічної влади корелює з обсягом її обов'язків перед суспільством, що проявляється у концепції «адміністрації зобов'язань» – системі обов'язків публічних органів забезпечити належне функціонування відповідного сектора суспільних відносин [197].

Так, Кабінет Міністрів України відповідно до ст. 19 Закону «Про управління відходами» зобов'язаний забезпечувати реалізацію державної політики та координувати роботу центральних органів виконавчої влади, затверджувати національні плани управління відходами та ліцензійні умови діяльності з управління небезпечними відходами, встановлювати порядок ведення Інформаційної системи управління відходами, регулювати визначення операторів послуг та ухвалювати підзаконні акти, без яких рамковий закон не може бути застосований [370].

Центральний орган виконавчої влади у сфері довкілля (з 2025 р. – Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, до структури якого увійшло окреме управління кругової економіки та надрокористування) відповідно до ст. 20 Закону зобов'язаний формувати державну політику у сфері запобігання утворенню та управління відходами, розробляти національний план, вести Інформаційну систему управління відходами та реєстри, затверджувати методики класифікації та переліки відходів, ліцензувати діяльність з небезпечними відходами, видавати дозволи на транскордонне перевезення та забезпечувати міжнародну співпрацю [370].

Державна екологічна інспекція України зобов'язана здійснювати державний нагляд (контроль) за дотриманням природоохоронного законодавства у сфері поводження з відходами, опрацьовувати повідомлення про порушення, ініціювати притягнення винних до відповідальності та інформувати громадськість – з урахуванням ризик-орієнтованого підходу та прав суб'єктів господарювання, визначених Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [255].

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), зобов'язана формувати методичні підходи до встановлення тарифів на послуги з управління побутовими відходами, визначати нормативи їх накопичення та забезпечувати прозорий розгляд тарифних матеріалів [297].

Місцеві державні адміністрації та відповідні військові адміністрації в умовах воєнного стану зобов'язані сприяти створенню об'єктів оброблення відходів, реалізації національних і регіональних планів, обліку та ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ і відходів з невстановленим власником, взаємодіяти з органами місцевого самоврядування та надавати інформацію. Їхні зобов'язання мають координуючий характер [370; 498].

Органи місцевого самоврядування мають найбільш практично орієнтований комплекс зобов'язань: їх виконавчі органи організовують управління побутовими відходами та відходами будівництва і знесення, визначають виконавців операцій та адміністратора послуги, запроваджують роздільне збирання, ліквідовують несанкціоновані сміттєзвалища, затверджують норми і тарифи та укладають договори з організаціями розширеної відповідальності виробників [370].

Усі зобов'язання органів публічної влади мають дуалістичну природу: вони є частиною публічної компетенції органу і водночас формують основу для індивідуальних правовідносин з конкретними суб'єктами господарювання, у межах яких управнена сторона має право вимагати їх виконання, зокрема через суд. В. А. Устименко зазначає, що повноваження місцевого самоврядування у цій сфері належать до «делегованих повноважень з публічним інтересом» із вищим стандартом відповідальності за їх неналежне виконання [330].

Зобов'язання органів публічної влади не слід змішувати із зобов'язаннями суб'єктів господарювання, хоча вони взаємозалежні. Тому система зобов'язань циркулярної економіки має не лінійний, а мережевий характер: на думку В. В. Нагайчук, жоден учасник не може діяти ізольовано,

кожен елемент мережі залежить від виконання обов'язків іншими, і ця взаємозалежність становить суть правового механізму [274].

Окремою проблемою є забезпечення виконання зобов'язань. Після втрати чинності Господарським кодексом механізми відповідальності доцільно переосмислити через Цивільний кодекс, спеціальні закони, законодавство про державний нагляд, ліцензування та відшкодування шкоди. Наявні засоби – від приписів, штрафів, анулювання дозволів і ліцензій до цивільно-правової відповідальності за шкоду довкіллю – залишаються недостатньо ефективними. У сфері розширеної відповідальності виробника забезпечення має охоплювати не лише штраф чи анулювання ліцензії, а й превентивний моніторинг, ризик-орієнтований контроль, цифрову простежуваність, обов'язковий аудит організацій, доступ громадськості до інформації та механізми страхування потенційної шкоди [19]. Т. Бігун, Ф. Полтавець та Е. Туліна пропонують обов'язковий «екологічний аудит» для великих утворювачів відходів, що дозволило б виявляти порушення на ранніх стадіях [32].

Отже, правові зобов'язання у сфері циркулярної економіки є самостійним елементом організаційно-господарського механізму її функціонування. Вони виникають із різних джерел, адресуються різним групам суб'єктів, мають неоднаковий зміст, але спільно спрямовані на перетворення відходів із кінцевого продукту споживання на контрольований, безпечний і економічно корисний ресурс господарського обороту. Зобов'язання кожної групи поєднують нормативні, договірні та адміністративно-правові елементи – публічно-правові обов'язки за Законом «Про управління відходами» та підзаконними актами, ліцензійні й дозвільні, договірні, фінансові, інформаційні та звітні, а також зобов'язання у межах розширеної відповідальності виробника як системоутворювального інституту циркулярної економіки.

2.4 Державний нагляд (контроль) та господарсько-правова відповідальність у сфері циркулярної економіки

У правовій доктрині поняття «контроль» і «нагляд» нерідко вживаються як синоніми, хоча мають різний зміст. Як стверджує В. Б. Авер'янов, нагляд, на відміну від контролю, не передбачає права оцінювати доцільність діяльності піднаглядного суб'єкта та втручатися в його оперативну самостійність; контроль же є «активнішою» формою впливу, що охоплює не лише спостереження, а й коригування поведінки [6]. Ю. П. Битяк та співавт. розглядають контроль як органічний елемент державного управління, а нагляд – як ближчий до правоохоронної функції [5]; Д. М. Лук'янець доводить, що у вітчизняному законодавстві межа між цими поняттями розмита, а формула «нагляд (контроль)» є радше законодавчим компромісом, ніж доктринальною конструкцією [226].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 р. № 877-V (далі – Закон про нагляд), державний нагляд (контроль) є діяльністю уповноважених законом органів публічної влади, які в межах наданих повноважень здійснюють контроль за додержанням суб'єктами господарювання вимог законодавства, запобігають їх порушенню та забезпечують захист публічних інтересів, зокрема у сфері безпеки населення, охорони навколишнього природного середовища, а також належної якості продукції, робіт і послуг [359].

На думку Н. І. Хумарової та співавт., ефективність нагляду в умовах циркулярної трансформації залежить від інтеграції його процедур у систему управління матеріальними потоками, а не лише від контролю за кінцевою стадією – поводженням із відходами [465]. О. М. Маценко та І. М. Сотник пов'язують його результативність із децентралізацією наглядових функцій і наближенням їх до промислових зон та міських агломерацій [313].

З огляду на наведені позиції, у сфері циркулярної економіки термінологічна дискусія має поступитися функціональному підходу: оскільки матеріальний потік є безперервним, державний вплив на нього має органічно поєднувати спостереження і коригування, адже дотримання принципу замкнутого циклу є одночасно правовим обов'язком суб'єкта господарювання і публічним інтересом.

Відтак, державний нагляд (контроль) у сфері циркулярної економіки – це інтегрована, безперервна та ризик-орієнтована діяльність уповноважених органів виконавчої влади, їх територіальних органів і органів місцевого самоврядування зі спостереження за дотриманням суб'єктами господарювання обов'язкових вимог ресурсоефективності, мінімізації відходоутворення, повторного використання, перероблення та відновлення матеріальних ресурсів на всіх стадіях виробничо-споживчого циклу, а також із запобігання, виявлення і припинення порушень таких вимог із застосуванням як коригувальних (примусових), так і стимулювальних заходів.

Ключовою ознакою цього визначення є поширення нагляду на весь життєвий цикл ресурсу, а не лише на стадію поводження з відходами. Як зазначає Н. Р. Нижник, сучасний державний контроль повинен здійснюватися не фрагментарно, а системно, охоплюючи всі стадії процесів, на які спрямований управлінський вплив держави [283]; згідно ж з О. Ф. Андрійко, сутність нагляду полягає не лише у виявленні порушень, а й у забезпеченні публічного інтересу превентивним та коригувальним впливом [14], тому контрольна діяльність тут має поєднувати примусові та стимулювальні механізми.

У циркулярній економіці нагляд виконує такі цільові функції: превентивну – спрямування суб'єктів господарювання до дотримання стандартів ресурсоефективності, мінімізації відходоутворення та повторного використання матеріалів; інформаційну – збір і аналіз даних про матеріальні потоки, обсяги вторинних ресурсів, рівень перероблення відходів. Т. П. Галушкіна та співавт. наголошують, що такий моніторинг потребує переходу

від разових перевірок до безперервного відстеження потоків із залученням інформаційних технологій [2], як-от в електронних реєстрах відходів ЄС; примусову – застосування до порушників заходів правової та адміністративної відповідальності. Так, за 2023 р. Держекоінспекцією проведено 6 109 заходів нагляду зі складанням актів перевірок і видачею приписів щодо усунення порушень природоохоронного законодавства, зокрема у сфері поводження з відходами [377], проте без реальної «каральної» складової ця функція залишається декларативною; стимулювальну – формування правового середовища, яке сприяє впровадженню екодизайну, промислового симбіозу, продовженню строку придатності продукції.

Наочним прикладом стимулювальної функції є запровадження в ЄС «права на ремонт» (right to repair): обов'язок виробників забезпечувати доступність запасних частин і ремонтної документації перетворює нагляд з інструмента покарання на інструмент формування ринкової поведінки [530] вже на стадії проектування продукту.

Правова основа нагляду та відповідальності у цій сфері є багаторівневою. На міжнародному рівні базисом виступають Базельська конвенція про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р. [506], Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі 2001 р. [603], Цілі сталого розвитку ООН до 2030 р. (зокрема Ціль 12 – «Відповідальне споживання та виробництво») [491], Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р. [380] та Паризька угода 2015 р. [304]. На рівні *acquis* ЄС, що підлягає імплементації за главою 6 розділу V Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [447], ключовими є Рамкова директива про відходи 2008/98/ЄС [107], Директива 1999/31/ЄС про захоронення відходів [523], Директива 94/62/ЄС про упаковку та відходи упаковки [109], Директива 2012/19/ЄС про відходи електричного та електронного обладнання [108], Регламент (ЄС) № 1013/2006 про перевезення відходів [592].

Національний рівень представлений Конституцією України (статті 13, 14, 16, 50, 66) [203], Цивільним кодексом України [467], Кодексом України про адміністративні правопорушення [193], Кримінальним кодексом України [216], а також спеціальними законами – «Про управління відходами» [370], «Про охорону навколишнього природного середовища» [361], «Про оцінку впливу на довкілля» [362], «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України» [357], Законом про нагляд [359]. Після втрати чинності Господарським кодексом України відповідні правовідносини підпадають під дію Цивільного кодексу України, Закону № 4196-IX та спеціального законодавства; на перехідний період (до 28 серпня 2028 р.) збережено поняття «суб'єкт господарювання» та «господарська діяльність», визначені у статті 2 Закону № 4196-IX [360]. Підзаконний рівень охоплює постанови Кабінету Міністрів України – Національний план управління відходами [345], Положення про Державну екологічну інспекцію України [346], акти щодо розширеної відповідальності виробника та відповідних реєстрів. Відсутність кодифікованого акта, який регулював би господарські відносини в єдиній системі, є суттєвим недоліком, що підвищує ризик прогалин і колізій – зокрема щодо господарських санкцій, відповідальності операторів і стандартів розширеної відповідальності виробника.

Цивільний кодекс України виконує функцію загального регулятора майнових відносин у цій сфері: особливе значення мають статті 11 (підстави виникнення цивільних прав та обов'язків, включно з договорами щодо передачі відходів як вторинної сировини), 22 (відшкодування збитків), 335 і 336 (режими безхазяйної речі – для статусу «покинутих» відходів), 1166 і 1167 (підстави відповідальності за майнову та моральну шкоду), 1187 (шкода від джерела підвищеної небезпеки) і 1192 (способи відшкодування шкоди) [467]. За правовими позиціями Великої Палати Верховного Суду, шкода довкіллю є особливим різновидом майнової шкоди з публічно-правовою природою, а її відшкодування здійснюється за нормами як Цивільного кодексу України, так і екологічного та господарського законодавства [288].

На основі аналізу чинного законодавства пропонуємо виокремити такі основні різновиди державного нагляду (контролю).

1. Державний екологічний нагляд (контроль) – відповідно до статті 20 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», система заходів, спрямованих на дотримання суб'єктами господарювання екологічного законодавства [361]. У циркулярному контексті його предметом є дотримання нормативів утворення відходів, виконання планів поводження з ними, регенерація та повторне використання матеріалів, відповідність технологічних процесів принципам мінімізації втрат. Так, предметом перевірки може стати систематичне захоронення підприємством придатних до перероблення відходів (картонної чи поліетиленової упаковки) замість передачі їх операторам вторинної сировини: прямого порушення тут може не бути, однак із позицій циркулярного підходу йдеться про невиправдане виведення ресурсу з обігу та порушення ієрархії поводження з відходами (ст. 4 Закону України «Про управління відходами» [370]).

2. Господарський нагляд (контроль) у сфері використання ресурсів та поводження з відходами здійснюється відповідно до Закону про нагляд [359]; його предметом є дотримання вимог щодо дозволів на діяльність з відходами, лімітів їх розміщення, обліку утворених, використаних і переданих відходів як вторинних ресурсів, технічних регламентів у частині екодизайну. Прикладом є перевірка наявності в оператора з оброблення небезпечних відходів ліцензії: її відсутність або невідповідність фактичним операціям є самостійною підставою для заходів реагування.

3. Виробничий екологічний контроль – згідно зі статтею 22 того ж Закону, здійснюється самим суб'єктом господарювання з метою дотримання нормативів граничнодопустимих викидів і скидів, стандартів ресурсоефективності, планів упровадження циркулярних практик [361]. Класичним прикладом є промисловий симбіоз у данському Калуннборзі, де відходи та побічні продукти одних підприємств системно використовуються як ресурси іншими учасниками мережі [490]: у циркулярній парадигмі

виробничий контроль набуває міжсуб'єктного, мережевого характеру і потребує відповідних правових форм координації.

4. Громадський екологічний контроль. Стаття 21 цього ж Закону передбачає право громадян і громадських організацій на інформацію про стан довкілля та участь у прийнятті рішень [361]. У циркулярній економіці він є додатковим механізмом прозорості матеріальних потоків: громадські інспектори зафіксували й оприлюднили дані про численні стихійні звалища в Київській, Харківській та Одеській областях, що стало підставою для позапланових перевірок Держекоінспекції [31]; лише на Харківщині за зверненнями громадян упродовж 2020 р. виявлено 451 стихійне звалище, з яких 428 ліквідовано [271]. Слід, однак, урахувати зауваження Х. І. Чопко: в українських реаліях громадський екологічний контроль нерідко залишається декларативним через брак дієвих процедур обов'язкового реагування влади на звернення громадськості [472]. Подоланню цього має сприяти впровадження стандартів Орхуської конвенції, яка розглядає доступ до інформації та участь громадськості як повноцінний елемент екологічного врядування [199].

Систему органів нагляду очолює Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, що формує й реалізує державну політику у сфері охорони довкілля, поводження з відходами та переходу до циркулярної економіки, розробляє критерії ресурсоефективності і стандарти екодизайну та координує екологічний нагляд [99]. Держекоінспекція здійснює планові та позапланові перевірки, видає приписи, складає протоколи про адміністративні правопорушення й подає матеріали до суду [346]; до її повноважень, на нашу думку, слід нормативно включити контроль за виконанням планів поводження з відходами як вторинними ресурсами та за дотриманням розширеної відповідальності виробника – нині цю функцію не закріплено за жодним органом. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів здійснює нагляд у сфері безпечності продукції, зокрема виконання технічних регламентів зі стандартами відновлюваності та переробності матеріалів [366], а органи місцевого самоврядування

контролюють поводження з побутовими відходами, роздільне збирання та систему повторного використання матеріалів.

Важливим аспектом є розмежування повноважень між центром і місцями. На думку І. М. Сотник та І. Б. Дегтярьової, децентралізація наглядових функцій є необхідною умовою ефективного контролю на рівні промислових зон і міських агломерацій, де формуються замкнені виробничо-споживчі ланцюги [422]. Натомість Н. Р. Малишева, Т. В. Дмитренко та Д. І. Росохата зауважують, що історично саме розпорошеність наглядових повноважень між відомствами була однією з ключових причин неефективності екологічного контролю в Україні, й обстоюють пріоритет єдиної централізованої системи [28; 240; 393]. На нашу думку, найперспективнішою є не жорстка альтернатива «централізація або децентралізація», а модель субсидіарного розподілу повноважень, за якої рівень нагляду визначається значенням об'єкта для матеріального балансу: великі підприємства і спеціальні полігони – предмет держнагляду центрального рівня, об'єкти місцевого значення – муніципального контролю. Така модель ґрунтується на принципах субсидіарності та пропорційності – основі багаторівневого врядування в ЄС [456].

Операціоналізувати субсидіарну модель дозволить запровадження поіменних переліків об'єктів державного екологічного нагляду (контролю). Чинне законодавство визначає об'єкти нагляду через абстрактні категорії («суб'єкти господарювання, що здійснюють операції з відходами», «об'єкти підвищеної небезпеки» тощо), унаслідок чого той самий об'єкт може потрапляти у сферу нагляду кількох органів або, навпаки, випадати з нагляду взагалі. Поіменний перелік – це формалізований реєстр, у якому кожен об'єкт (підприємство-утворювач відходів, полігон, об'єкт оброблення чи утилізації, оператор розширеної відповідальності виробника) поіменно віднесено до визначеного рівня нагляду та закріплено за конкретним органом.

Закріплення цього інституту має бути трирівневим: рамкову норму доцільно внести до Закону України «Про охорону навколишнього природного

середовища» або до майбутнього Закону «Про державний екологічний контроль» (нині в проєкті); порядок формування та ведення переліків – затвердити постановою Кабінету Міністрів України, визначивши структуру переліку, критерії віднесення об’єкта до рівня нагляду, періодичність оновлення та орган-розпорядник; самі переліки мають затверджуватися наказами Мінекоенерго (об’єкти загальнодержавного значення) та рішеннями обласних і місцевих рад і вестися в електронній формі як складова відповідного державного реєстру. Кожний запис має містити найменування та місцезнаходження об’єкта, відомості про оператора (власника), вид діяльності, категорію екологічного ризику, рівень нагляду, уповноважений орган і періодичність планових заходів; принципово важливими є публічність переліків та щорічне оновлення.

Запровадження поіменних переліків усуне дублювання наглядових функцій, закрий прогалини (унеможлививши «нічийні» об’єкти), підвищить прозорість процедури, стане основою річних планів перевірок і операціоналізує субсидіарну модель.

Загальні засади здійснення нагляду визначені Законом про нагляд [359]: заходи поділяються на планові та позапланові, причому плановий захід щодо одного суб’єкта може проводитися не частіше разу на рік [359]. Це обмеження, покликане захистити суб’єктів від зловживань, може виявитися недостатнім для оперативного реагування на порушення з небезпечними відходами, тому особливого значення набувають позапланові заходи – за скаргами, виявленими моніторингом фактами недотримання нормативів, для перевірки виконання приписів, за відомостями про незаконне розміщення чи ввезення відходів. Прикладом є виявлені у 2021 р. факти ввезення в Україну понад 22 тис. тонн пластикових відходів за п’ять місяців (близько половини – з Польщі), що, за висновками Рахункової палати України, відбувалося без квот на ввезення вторинної сировини та належного екологічного контролю на кордоні і стало підставою для позапланової перевірки та кримінального провадження [156].

Аналогічні, а подекуди й масштабніші проблеми постають у сфері експорту відходів: значним викликом є прихований експорт ресурсоцінних та небезпечних відходів під виглядом готових товарів чи матеріалів, що нібито втратили статус відходу, коли недобросовісні суб'єкти, уникаючи екологічного контролю та попередньої обґрунтованої згоди за Базельською конвенцією [506] і Законом України «Про управління відходами» [370], декларують відходи за невідповідними митними кодами. Ситуацію ускладнює недостатня координація між Державною митною службою та Держекоінспекцією: без наскрізної цифрової простежуваності потоків держава не може моніторити реальні обсяги експортованого циркулярного капіталу. Тому необхідна інтеграція електронних реєстрів відходів із митними базами даних та спільне ризик-орієнтоване профілювання, що дозволить автоматично перевіряти наявність в експортера дозволів і унеможливить нелегальне вивезення відходів.

В акті перевірки у цій сфері, окрім стандартних реквізитів, мають фіксуватися: обсяги та склад утворених відходів; заходи з підготовки до повторного використання, перероблення та відновлення відходів як вторинних ресурсів; дотримання планів поводження з відходами та договорів з операторами; показники ресурсоефективності; заходи з екодизайну.

Л. Якимишин, В. Фалович та О. Краузе наголошують на потребі переходу від точкових перевірок до безперервного відстеження матеріальних потоків із залученням інформаційно-телекомунікаційних технологій [496], тоді як М. Прокопенко застерігає від надмірного адміністративного навантаження на малий і середній бізнес [376]; тому обсяг вимог до електронної звітності має корелювати з масштабом діяльності суб'єкта та небезпечністю його матеріальних потоків. В Україні вже запроваджено Електронний реєстр відходів на базі Національної платформи ЕкоСистема [1], через яку здійснюється державний облік е-Відходи: автоматизовано Реєстр дозволів на операції з оброблення відходів, Національний перелік відходів та

перелік небезпечних компонентів, Реєстр ліцензіатів з управління небезпечними відходами, Електронний кабінет для подання декларацій [282].

Результати нагляду, відображені в актах перевірок, можуть бути підставою для: а) видачі припису про усунення порушень; б) складання протоколу про адміністративне правопорушення; в) подання позовів до господарського суду про відшкодування шкоди довкіллю; г) зупинення або обмеження діяльності суб'єкта господарювання за рішенням суду.

Правова відповідальність є ключовим інструментом забезпечення механізму циркулярної економіки: це правовий наслідок протиправної поведінки суб'єкта господарювання у вигляді заходів державного примусу майнового характеру або обмеження його правового статусу. Із втратою чинності Господарським кодексом України його стаття 216, що слугувала нормативною основою цього інституту, більше не застосовується; відповідні відносини регулюються Цивільним кодексом України, Законом № 4196-IX та спеціальним законодавством.

Питання природи правової відповідальності є одним із найбільш дискусійних у вітчизняній науці. Як зазначає В. С. Щербина, правова відповідальність має комплексний характер і не зводиться ані до цивільно-правової, ані до адміністративної [484]; В. К. Мамутов розглядав її насамперед як засіб забезпечення господарського правопорядку [279], а Г. Л. Знаменський наголошував на її органічному зв'язку з господарським механізмом [162]. О. П. Подцерковний та співавт. обґрунтовують подвійну – правовідновлювальну та штрафну (каральну) – функцію такої відповідальності, що дозволяє компенсувати майнові втрати й запобігати новим правопорушенням [82]; саме це поєднання робить її придатним інструментом захисту циркулярного ресурсообігу. Водночас представники школи екологічного права – В. І. Андрейцев і М. В. Краснова – обстоюють самостійну правову природу відповідальності за екологічну шкоду, оскільки її безпосереднім об'єктом є не майно у цивілістичному розумінні, а природні ресурси як надбання Українського народу [9; 211]. Зіставлення цих позицій свідчить, що для

циркулярної економіки найперспективнішим є комплексний, міжгалузевий підхід, здатний охопити всю різноманітність відносин – від майнових (за договорами щодо вторинних ресурсів) до публічно-правових (щодо відшкодування екологічної шкоди), – тоді як «замикання» відповідальності в межах однієї галузі залишає частину відносин поза увагою.

З огляду на це пропонуємо таке авторське визначення: правова відповідальність у сфері циркулярної економіки – це самостійний за змістом, але міжгалузевий за природою інститут, що становить сукупність несприятливих наслідків майнового та організаційно-господарського характеру, які застосовуються до суб'єкта господарювання за вчинене ним господарське правопорушення у сфері ресурсообігу і які поєднують компенсаційну (правовідновлювальну) та превентивно-каральну функції з пріоритетом відновлення виведеного з обігу ресурсу. Відмінною ознакою такої відповідальності є цільова спрямованість на повернення ресурсу до господарського обігу, а не лише на компенсацію майнових втрат потерпілого; її підставою, відповідно, є господарське правопорушення у сфері ресурсообігу – протиправне, зазвичай винне діяння (дія чи бездіяльність), що порушує вимоги щодо ресурсоефективності, поводження з відходами як вторинними ресурсами або розширеної відповідальності виробника.

Правова відповідальність базується на принципах відповідальності лише за вину (крім передбачених законом випадків), у межах і порядку, визначених законом і договором, невідворотності та пропорційності санкції правопорушенню. Особливістю циркулярної сфери є те, що для суб'єктів, діяльність яких пов'язана з джерелом підвищеної небезпеки (оператори полігонів небезпечних відходів, утворювачі токсичних відходів), відповідальність настає незалежно від вини на підставі статті 1187 ЦК України [467].

Проаналізуємо систему санкцій. До 28 серпня 2025 р. їх види визначала глава 24 Господарського кодексу України (відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції) та його стаття 239 (адміністративно-

господарські санкції) [85]. Нині, за роз'ясненнями Верховного Суду і Міністерства юстиції України, порядок їх застосування регулюється статтею 15 Закону № 4196-IX [360] та іншими законами, причому перелік майже не змінився: відшкодування збитків і штрафні санкції регулюються Цивільним кодексом України та спеціальним законодавством, адміністративно-господарські санкції – статтею 15 Закону № 4196-IX [360], а оперативно-господарські санкції як кодифікована категорія зникли, проте, за позицією Мін'юсту, сторони можуть і надалі передбачати їх у договорах, керуючись, зокрема, статтями 611, 615, 627, 628 ЦК України [492]. Розглянемо кожен різновид.

1. Відшкодування збитків. Відповідно до статей 22 та 623 Цивільного кодексу України, відшкодуванню підлягають як реальні збитки (*damnum emergens*), так і упущена вигода (*lucrum cessans*) [467]; у циркулярній сфері цей інститут застосовується насамперед до екологічної шкоди, яка згідно зі статтею 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» компенсується в повному обсязі [361]. Так, у 2019 р. Держекоінспекція у Дніпропетровській області подала позов про відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю норковою фермою ТОВ «ВБК «Агропромінвест» через незаконне розміщення відходів тваринного походження поблизу с. Шульгівка [228]: як зазначає П. Вишебаба, населення фіксувало масштабні звалища посліду норок площею декілька гектарів із забрудненням підземних вод нітратами, фосфатами та коліформними бактеріями [51]. Такі діяння кваліфікуються як адміністративні правопорушення у сфері поводження з відходами, що одночасно породжують цивільно-правову (майнову) відповідальність за шкоду довкіллю (В. І. Бойко) [37]; розмір шкоди розраховано за Методикою визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів [344].

Специфіка екологічної шкоди в циркулярній економіці полягає в тому, що вона може виникати не лише через пряме забруднення довкілля, а й через «лінійну» поведінку виробника, що перешкоджає відновленню ресурсів, –

наприклад, захоронення придатних до перероблення матеріалів. Прикладом є стаття 1187 ЦК України: у разі займання на полігоні небезпечних відходів його оператор як володілець джерела підвищеної небезпеки відповідатиме навіть без вини, якщо не доведе непереборної сили або умислу потерпілого [467].

Як зазначають Г. І. Балюк та співавт., перевага методики обчислення шкоди перед методикою розрахунку плати за розміщення відходів (екологічного податку) полягає в тому, що плата справляється за допустимий вплив у межах нормативів, тоді як відшкодування шкоди є відповідальністю за позанормативний вплив; змішування цих категорій – поширена помилка практики [371]. На думку М. В. Краснової, таксовий метод спрощує доказування завдяки законодавчій презумпції розміру шкоди, проте нерідко відривається від реального масштабу екологічних втрат [211]; О. А. Трегуб додає, що чинні методики не враховують системного характеру циркулярних порушень – зокрема каскадного ефекту, за якого незаконне розміщення відходів породжує ланцюгову деградацію ресурсів, утрачених для обігу [444]. Тому доцільною є розробка окремих методик обчислення шкоди, завданої порушенням принципів циркулярності, які поєднували б простоту таксового підходу з елементами витратного методу та враховували б вартість ресурсів, виведених із циркулярного обігу.

Особливого значення набуває спосіб відшкодування: стаття 1192 Цивільного кодексу України передбачає відшкодування шкоди в натурі або повне відшкодування збитків [467]. Слушною є думка М. В. Краснової, що в циркулярному контексті перевагу слід надавати натуральному відшкодуванню – рекультивації забруднених ділянок та відновленню стану довкілля [211]; лише за об'єктивної неможливості цього шкода компенсується грошима, а самостійне ліквідування наслідків порушення (прибирання стихійного звалища) не є юридично значущим відшкодуванням без судового рішення. Про неможливість повного «переведення» природних об'єктів у грошовий еквівалент зазначав ще Ю. С. Шемшученко: грошова компенсація не є повністю еквівалентною екологічній шкоді, бо природні об'єкти мають не

лише майнову, а й екосистемну, соціальну та публічно-правову цінність [123]. Оскільки натуральне відшкодування створює складні питання контролю за якістю та строками відновлювальних робіт, воно має визнаватися пріоритетним, а грошова компенсація – застосовуватися субсидіарно.

2. Штрафні санкції. Порушення вимог законодавства у сфері управління відходами тягне за собою передусім застосування заходів адміністративної відповідальності: КУпАП установлює відповідальність, зокрема, за порушення правил поведіння з небезпечними відходами (стаття 82-1) – наприклад, зберігання відпрацьованих акумуляторів чи люмінесцентних ламп поза відведеними місцями; відсутність паспортів на небезпечні відходи чи порушення вимог паспортизації (стаття 82-2); засмічення лісів відходами (стаття 73); несанкціоноване скидання відходів у поверхневі водні об'єкти (стаття 59); порушення правил охорони та використання надр (стаття 57); порушення правил зберігання, транспортування та використання пестицидів і агрохімікатів (стаття 83-1) [193].

Як зазначає Т. Л. Антонова, поширеною практикою Держекоінспекції є оформлення протоколів за ст. 82 КУпАП щодо посадових осіб та підприємців, які здійснюють операції з відпрацьованими мастилами (небезпечними відходами) без ліцензії, зі штрафом від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850–1700 грн) [20]. Такий рівень штрафів є неефективним: витрати на ліцензування та дотримання вимог безпеки значно перевищують потенційний штраф, що формує перекручені стимули. Порівняно з нормами ЄС (Директива 2008/98/ЄС [107]), де розмір санкцій корелює з обсягом відходів, виведених із циркулярного обігу, вітчизняні санкції є символічними, тому штрафи доцільно реформувати на засадах «пропорційності шкоди циркулярному капіталу» – з базовою ставкою залежно від обсягу відходів та класу їх небезпечності.

3. Оперативно-господарські та адміністративно-господарські санкції. На підставі норм ЦК України та Закону «Про управління відходами»

можуть застосовуватися оперативно-господарські санкції: відмова контрагента від прийняття товару, виробленого з порушенням вимог екодизайну; призупинення виконання договірних зобов'язань до усунення порушень; відмова від укладення договору на наступний термін [370; 467]; їх перевагою є оперативність застосування без звернення до суду, а дієвість прямо залежить від якості договірного опрацювання. Адміністративно-господарські санкції застосовуються уповноваженими органами в позасудовому або судовому порядку: за статтею 15 Закону № 4196-IX це, зокрема, анулювання ліцензії на поводження з небезпечними відходами, зупинення дії дозвільних документів, вилучення прибутку (доходу), адміністративно-господарський штраф, заборона окремих видів діяльності [360].

Зупинення дії ліцензії або її анулювання застосовуються за систематичні чи грубі порушення ліцензійних умов [478]. Як зазначають А. Соколова та Є. Алексєєва, протягом 2016–2018 рр. Мінприроди зафіксовано 228 порушень ліцензійних умов у сфері поводження з небезпечними відходами та прийнято 132 рішення про анулювання ліцензій (у 2016 р. – 45, у 2017 р. – 21, у 2018 р. – 66), переважно щодо систематичних порушників [224]. Так, рішенням Міндовкілля анульовано ліцензію ПП «Центр екологічної безпеки» через недостовірні дані щодо матеріально-технічної бази [420]. Водночас Л. В. Хоміч фіксує протилежну тенденцію: упродовж 2020–2021 рр. Держекоінспекція неодноразово зверталася до Міндовкілля з приписами щодо зупинення дії або анулювання ліцензій порушників, однак за 2020–2022 рр. анульовано лише дві ліцензії [464]. А. Войціховська зауважує, що ліцензіат у разі анулювання ліцензії зобов'язаний передати небезпечні відходи зі свого зберігання іншим ліцензованим суб'єктам, що додатково ускладнює застосування цього заходу [64].

Закон № 4196-IX установлює строки застосування таких санкцій – у межах шести місяців із моменту виявлення порушення, але в будь-якому разі не пізніше одного року з дня його вчинення, крім випадків, визначених

законом [360]. В. В. Добровольська підкреслює, що в умовах циркулярної трансформації примусові санкції мають доповнюватися позитивними інструментами – зниженням регуляторного навантаження, спрощеним ліцензуванням для суб'єктів, що відповідають критеріям замкнутого циклу [114]. Поділяємо цю позицію: без розвитку «м'яких», заохочувальних механізмів санкційна політика втрачає здатність формувати сталу мотивацію до циркулярної поведінки.

4. Цивільно-правова відповідальність за правопорушення у сфері поводження з відходами виникає відповідно до загальних норм Цивільного кодексу України (статті 1166–1193) [467] та спеціальних норм природоохоронного законодавства. Особливе практичне значення має стаття 1190 ЦК України про солідарну відповідальність осіб, які спільно завдали шкоди [467]: якщо виробник передав небезпечні відходи перевізникові без належного пакування, перевізник порушив маршрут, а оператор полігона прийняв відходи без дозволу, потерпілий (зокрема громада) вправі вимагати відшкодування від усіх трьох солідарно, не доводячи ступеня вини кожного.

Попри розгалужену нормативну базу, практична реалізація нагляду та відповідальності у досліджуваній сфері стикається з низкою системних перешкод.

Найвагомішим деструктивним чинником є збройна агресія РФ проти України: з лютого 2022 р. значна частина інфраструктури поводження з відходами в зонах бойових дій (Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька, Харківська області) недоступна для інспекторів, а руйнування хімічних підприємств, полігонів та сховищ небезпечних речовин спричинило масштабне забруднення ґрунтів, водойм і повітря [453]. В умовах воєнного стану необхідно запровадити «режим відкладеного нагляду»: фіксувати порушення дистанційно (за даними супутникового моніторингу, публічних звітів, відкритих джерел), а строк притягнення до відповідальності зупиняти на час дії воєнного стану – це дозволить зберегти доказову базу для

майбутнього притягнення до відповідальності та позовів до рф як держави-агресора.

По-друге, суттєвою перешкодою є недостатнє фінансування наглядових органів: брак сучасного лабораторно-аналітичного обладнання, висока вартість екологічних експертиз, низька оплата праці інспекторів і вплив кадрів нерідко надають наглядовим заходам формального характеру. Як наголошує експерт-перший заступник голови Держекоінспекції Д. Каплунов, постійне необґрунтоване скорочення фінансування призводить до деградації органу: дані лабораторно-інструментального контролю часто неточні через застаріле обладнання та нестачу реактивів, а потреба в бюджетних коштах не була повністю забезпечена в жодному році [181]. За даними Міндовкілля, для ефективного виконання функцій Держекоінспекції потрібно близько 8 000 фахівців, тоді як фактична кількість інспекторів є істотно меншою [396]. М. Л. Злотнік зазначає, що значна частка малих і середніх підприємств стикається з браком фінансів, технічними обмеженнями, нестачею знань і недосконалим регулюванням, що ускладнює розуміння ними своїх обов'язків [160]; подібні висновки підтверджують Д. А. Качан і Н. С. Кубишина, виокремлюючи серед бар'єрів інформаційну необізнаність, брак освітніх програм та потребу зміни бізнес-моделі [184]. Першочерговим заходом має бути перегляд фінансування Держекоінспекції та її технічного оснащення відповідно до реальних потреб.

По-третє, зберігаються недоліки нормативної бази: перехідний період після втрати чинності Господарським кодексом України породжує невизначеність, зокрема щодо системи господарських санкцій; відсутній профільний закон про циркулярну економіку; не розроблено методик обчислення «циркулярної» шкоди; штрафи в КУпАП залишаються символічними. Не повністю узгоджений і понятійний апарат: Закон України «Про управління відходами» оперує термінами «оператор системи розширеної відповідальності виробника», «організація розширеної відповідальності виробника» [370], які потребують доктринального узгодження із загальними категоріями господарського права. Як зазначає О. О. Савчук, перспективним

напрямом є вироблення єдиної доктринальної концепції суб'єктного складу правовідносин у цій сфері [397]; з огляду на втрату чинності Господарським кодексом таку концепцію слід закріплювати вже в спеціальному законодавстві про управління відходами та в майбутньому законі про циркулярну економіку.

По-четверте, практику ускладнюють недостатня скоординованість органів державної влади та місцевого самоврядування (особливо у разі виявлення стихійних звалищ), проблеми доказування у справах про відшкодування шкоди довкіллю (складність установлення причинно-наслідкового зв'язку, високі витрати на експертизи, тривалі строки розгляду) та низька обізнаність суб'єктів господарювання щодо нових вимог. Подолання цих недоліків потребує комплексу заходів – не лише нормотворчих, а й організаційних та фінансових.

Отже, державний нагляд (контроль) у сфері циркулярної економіки є комплексним правовим інструментом, що охоплює екологічний, господарський, виробничий і громадський різновиди нагляду, а його зміст виходить за межі традиційного контролю за кінцевою стадією – поводженням із відходами – і поширюється на весь виробничо-споживчий цикл.

Висновки до Розділу 2

Розділ присвячено дослідженню організаційно-правового механізму забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні, на підставі якого сформульовано такі висновки:

1. Запропоновано авторську класифікацію суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки за функціональним критерієм. На відміну від традиційної тривимірної моделі, що охоплює лише суб'єктів господарювання, органи влади та громадян, запропонована розширена класифікація диференціює учасників відповідно до їх ролі у матеріальному ланцюзі: від утворювачів відходів і суб'єктів управління відходами до організацій розширеної відповідальності виробника, торговців і брокерів. Доведено, що зміна правового статусу будь-якого з учасників об'єктивно зумовлює трансформацію правового становища інших, що підтверджує мережеву природу правовідносин у цій сфері. Обґрунтовано також доцільність законодавчого закріплення категорії «суб'єкти господарської діяльності у сфері циркулярної економіки» як самостійного поняття із визначеним спеціальним правовим статусом.

2. Здійснено систематизацію правових інструментів забезпечення циркулярної економіки за двома авторськими критеріями – характером впливу та юридичною формою. За характером впливу виокремлено регуляторні, стимулюючі, обмежувальні та заохочувальні інструменти; за юридичною формою – нормативні, договірні, дозвольні, фінансово-господарські та корпоративні. Доведено, що ця класифікація дозволяє ідентифікувати системні прогалини правового поля України: зокрема, відсутність національної зеленої таксономії, недостатню диференціацію ставок екологічного податку та нерозвиненість договірних конструкцій, специфічних для циркулярної моделі (договори рециклінгу, «product-as-a-service», зворотного приймання продукції).

3. Визначено правову природу та систему зобов'язань суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки. На відміну від традиційної цивілістичної дихотомії «договірні – позадоговірні», запропоновано

класифікацію за підставами виникнення: нормативні, договірні, публічно-управлінські, статусні, деліктні, планово-програмні та судові. Встановлено, що значна частина обов'язків виникає не з волі сторін, а з самого факту включення суб'єкта у матеріальний потік «продукція – споживання – відходи – вторинний ресурс», що зумовлює «передконтрактну» природу значної частини зобов'язань циркулярної економіки та вимагає окремої правової кваліфікації. Систематизовано зобов'язання суб'єктів господарювання щодо відходів війни як самостійну категорію, зумовлену масштабами руйнувань внаслідок збройної агресії РФ проти України. Доведено необхідність запровадження спеціального правового режиму «контрольованої циркуляції» будівельних, промислових та небезпечних відходів від руйнувань, а також введення спеціальних договірних умов для суб'єктів господарювання, залучених до програм повоєнного відновлення.

4. Виявлено та обґрунтовано системні дефекти чинного правового регулювання. Зокрема, встановлено п'ять ключових проблем: фрагментарність законодавства (відсутність єдиного рамкового закону про циркулярну економіку); домінування каральної логіки над стимулюючою; низький рівень імплементації *acquis communautaire* ЄС в частині РВВ, зелених публічних закупівель та ESG-звітності; недостатність економічних стимулів (ставки екологічного податку в рази нижчі за середньоєвропейські); слабкість системи правової відповідальності, що надає принциповим конструкціям декларативного характеру.

5. Розроблено концептуальне визначення державного нагляду (контролю) у сфері циркулярної економіки. На відміну від чинного визначення Закону про нагляд, яке обмежується контролем за кінцевою стадією поводження з відходами, запропоноване визначення поширює наглядову діяльність на весь життєвий цикл матеріального ресурсу – від виробництва до повторного залучення в обіг. Обґрунтовано необхідність переходу від епізодичного точкового контролю до безперервного ризик-орієнтованого моніторингу матеріальних потоків із залученням цифрових інформаційних систем.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

3.1 Особливості господарсько-правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в країнах ЄС

У підрозділі 1.1 ми проаналізували історико-правові передумови формування концепції циркулярної економіки в європейській правовій практиці та простежили еволюцію нормативної бази Європейського Союзу – від Рамкової директиви 2008/98/ЄС про відходи, Першого пакета циркулярної економіки 2015 р., Європейського зеленого курсу 2019 р. і Нового плану дій з циркулярної економіки 2020 р. до регуляторної хвилі 2023–2024 рр., представленої Регламентом про екодизайн сталих продуктів 2024/1781 (ESPR), Регламентом про батареї 2023/1542, Регламентом про перевезення відходів 2024/1157, та оголошеної на 2026 р. ініціативи Circular Economy Act. Відтак постає потреба розкрити ключові принципи функціонування циркулярної економіки ЄС, багаторівневу архітектуру її правового регулювання, суб'єктний склад відповідних правовідносин і практичну реалізацію окремих директив та регламентів у державах-членах.

Як справедливо зауважують А. П. Гетьман та співат., європейська модель правового забезпечення циркулярної економіки відрізняється від інших регіональних моделей насамперед системністю: вона базується не на ситуативному реагуванні на окремі екологічні проблеми, а на єдиній концептуальній основі, що пронизує всі рівні правового регулювання – від первинного права ЄС до муніципальних актів держав-членів [69]. Справді, приблизно за тридцять років циркулярна економіка пройшла в європейській правовій традиції шлях від концепції до повноцінного нормативного інституту, що поєднує єдність регулювання внутрішнього ринку з гнучкістю

на національному рівні. На думку Л. В. Сергієнко, ця модель показово демонструє, як наднаціональне право може формувати єдині регуляторні стандарти, не позбавляючи держави-члени можливості адаптувати їх до власних реалій [408]. Саме це поєднання уніфікації та гнучкості робить європейський досвід найбільш релевантним для України з огляду на потребу наближення вітчизняного законодавства до *acquis* ЄС у межах Угоди про асоціацію та переговорів про членство.

В основі функціонування європейської моделі лежить багаторівнева архітектура правового регулювання, яка, за слушним зауваженням Р. А. Петрова, випливає з самої природи Європейського Союзу, де співіснують наднаціональний, національний та локальний правові рівні, кожен із власною функцією у спільному регуляторному механізмі [307]. У доктрині виокремлюють три рівні: 1) наднаціональний, або власне рівень ЄС, який становлять первинне право Союзу, регламенти, директиви та рішення інституцій ЄС; 2) національний, на якому директиви імплементуються у внутрішнє право і формується законодавство, що деталізує рамкові норми; 3) субнаціональний, або локальний, на якому регіональні та муніципальні органи влади приймають акти для безпосередньої реалізації відповідних правових режимів у громадах [131].

Як зазначає І. В. Яковюк, така трирівнева конфігурація відображає принцип субсидіарності, закріплений у статті 5 Договору про Європейський Союз, за яким Союз діє на наднаціональному рівні лише тоді, коли цілі регулювання не можуть бути ефективно досягнуті державами-членами самостійно [497]. У сфері циркулярної економіки цей принцип особливо значущий: більшість циркулярних практик – від збору побутових відходів до управління промисловими симбіозами – реалізується на місцевому рівні, тоді як гармонізація вимог потрібна для функціонування єдиного внутрішнього ринку.

Перший, наднаціональний рівень складають передусім норми первинного права Союзу та акти вторинного права інституцій ЄС. Як

обґрунтовано вказують М. М. Микієвич та співавт., первинне право закладає аксіологічний фундамент європейської регуляторної моделі через статтю 11 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), яка закріплює принцип інтеграції екологічних міркувань в усі політики Союзу, та статтю 191 ДФЄС із принципами високого рівня охорони довкілля, обережності, превентивної дії, відшкодування шкоди довкіллю насамперед у джерела утворення та «забруднювач платить» [93; 256; 522]. Ці норми мають не лише декларативне, а й регулятивне значення: Суд ЄС неодноразово спирався на них при тлумаченні актів вторинного права, зокрема у справах щодо імплементації директив про відходи.

Так, у справі «ARCO Chemie Nederland Ltd» (C-418/97 та C-419/97) Суд ЄС, тлумачачи поняття «відходи» у Директиві 75/442/ЄЕС (замінена Директивою 2008/98/ЄС [107]), прямо зазначив, що його не можна тлумачити вузько, оскільки це суперечило б екологічним цілям Союзу та принципам ст. 191 ДФЄС, зокрема превентивності та високого рівня захисту довкілля [561]. Саме ця справа стала прецедентною для формування широкого функціонального підходу до визначення відходів у праві ЄС [622].

У справі «Commission v Italy» (C-263/05) Суд, аналізуючи, чи можуть виробничі залишки, що підлягають повторному використанню, автоматично вважатися не відходами, звернувся до ст. 174(2) Договору ЄС (нині – ст. 191(2) ДФЄС [202]) і підтвердив: поняття «відходи» має тлумачитися широко, екологічна політика ЄС базується на принципах обережності та превентивності, а будь-яке вузьке тлумачення підривало б ефективність директив про відходи [562].

Таким чином Суд використав принципи первинного права ЄС для забезпечення ефективності вторинного екологічного законодавства.

На думку В. Л. Качурінер, ці установчі принципи виконують роль конституційного каркасу європейського циркулярного права, забезпечуючи його змістовну єдність попри значну формальну фрагментацію вторинного законодавства [185]. Погоджуючись із цією позицією, додамо, що перехід від

загальних принципів до конкретних регуляторних рішень здійснюється саме через вторинне право – директиви та регламенти, які мають принципово різні юридичні наслідки для держав-членів.

Серед актів вторинного права ключову роль виконує Рамкова директива про відходи 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 р., яка закріпила п'ятиступеневу ієрархію поводження з відходами та сформулювала концепцію розширеної відповідальності виробника [107]. Р. Ю. Семенець зауважує, що Рамкова директива виконує системоутворюючу функцію: всі секторальні директиви (про упаковку, транспортні засоби, акумулятори, електричне та електронне обладнання) інтерпретуються у контексті її загальних положень, а національні плани управління відходами розробляються на її основі [406]. О. В. Фатхутдінова та К. В. Хлабистова додають, що у редакції 2018 р. (внесена Директивою 2018/851 [528]) вона фактично перетворилася на «процесуальний кодекс» циркулярного регулювання, закріпивши не лише матеріальні норми, а й мінімальні процедурні вимоги до національних схем РВВ, моніторингу обігу відходів та інформаційних обов'язків виробників і державних органів [457]. Саме рамковий характер директиви забезпечує узгодженість регуляторних підходів у державах-членах, залишаючи простір для національних особливостей.

Поряд з директивами, які встановлюють загальні цілі, залишаючи державам-членам вибір засобів їх досягнення (стаття 288 ДФЄС [202]), дедалі більшої ваги набувають регламенти – акти прямої дії, що застосовуються однаково в усіх державах-членах без національної імплементації. На думку К. В. Смирнової, перехід від директивного до регламентарного інструментарію відображає посилення інтеграційних процесів: якщо у 2000–2010-х рр. достатньо було рамоквих цілей з огляду на різний стартовий рівень держав-членів, то у 2020-х рр. потреба в однакових правилах гри на внутрішньому ринку зумовила вибір регламенту як основної форми регулювання [418]. Найяскравіші приклади такої еволюції – Регламент (ЄС) 2024/1781 про екодизайн сталих продуктів (ESPR) [595], що встановлює пряму

обов'язковість вимог екодизайну для широкого кола продуктових категорій, та Регламент (ЄС) 2023/1542 про батареї [382], що запровадив обов'язковий цифровий паспорт батареї, мінімальний вміст вторинної сировини та обов'язки виробників щодо збирання використаних батарей.

Другий, національний рівень реалізується через імплементаційні акти держав-членів, які транспонують положення європейських директив у внутрішнє законодавство. Як зазначає Р. А. Петров, цей рівень виконує дві відмінні функції: забезпечує правозастосування європейських стандартів через національну інституційну інфраструктуру (компетентні органи, інспекційні служби, системи моніторингу) та доповнює рамкові норми національними особливостями, що враховують специфіку економічної структури, екологічних викликів і культурних традицій держави [307]. Ця подвійна функціональність пояснює, чому реалізація однієї рамкової директиви у різних державах може суттєво відрізнятися. Показовою є імплементація Директиви 94/62/ЄС про упаковку та відходи упаковки [542]: у Бельгії діє єдина акредитована державою організація FOST Plus [502], що управляє переробкою побутової упаковки за некомерційною монопольною моделлю; у Німеччині паралельно працюють до десяти конкуруючих схем розширеної відповідальності виробника (зокрема Der Grüne Punkt та Lizenzero), через що уряд запровадив жорсткий контроль через Центральний реєстр упаковки (LUCID) [629]; в Австрії конкурують дві основні організації – Altstoff Recycling Austria (ARA) [625] та Interzero [559]. Така диверсифікація є предметом доктринальної дискусії: Р. В. Зварич та І. Я. Зварич оцінюють її позитивно як прояв здорового конкурентного підприємництва у сфері циркулярної економіки [155], тоді як Л. В. Сергієнко застерігає щодо ризиків регуляторної фрагментації та утруднення моніторингу досягнення цілей переробки на загальноєвропейському рівні [407].

Класичним прикладом ефективної імплементації є німецька депозитна система для упаковок напоїв Pfand-Mehrwegsystem [588], запроваджена у 2003 р. на підставі Положення про упаковку 1991 р. (Verpackungsverordnung) і

модернізована Законом про упаковку 2017 р. (Verpackungsgesetz, VerpackG) у межах імплементації Директиви 94/62/ЄС [581]. Як зазначає І. Я. Зварич, система побудована на двох рівнях депозитних зборів – 0,25 євро на одноразові пластикові і металеві ємності та 0,08–0,15 євро на багаторазові скляні пляшки, – які повертаються споживачеві після здавання тари до автоматів зворотного приймання у більшості точок роздрібної торгівлі [150].

Економічний ефект цієї системи виявився настільки переконливим, що норма роздільного збору ПЕТ-пляшок у Німеччині перевищує 98 %, значно випереджаючи цільові показники статті 6 Директиви 94/62/ЄС [542] та статті 9 Директиви (ЄС) 2019/904 (SUP Directive) [529]. На наш погляд, німецький приклад демонструє, як одна й та сама рамкова директива може породжувати принципово різні національні реалізації – від суто адміністративних схем збору до економічно мотивованих ринкових механізмів зі зворотним зв'язком.

Іншим показовим прикладом є французька модель циркулярного регулювання, концентровано виражена у Законі проти відходів та на користь циркулярної економіки (Loi anti-gaspillage pour une économie circulaire, AGEC) від 10 лютого 2020 р. [569]. На думку О. Г. Мельник та співавт., вона цікава тим, що не лише транспонує європейські директиви, а й нерідко випереджає законодавчий рух ЄС, формуючи рішення, які згодом стають загальноєвропейським взірцем [312]. Найяскравіший приклад такої правотворчої «випереджальності» – запроваджений Законом AGEC індекс ремонтпридатності (фр. *indice de réparabilité*): обов'язкове маркування побутової електроніки за п'ятибальною шкалою, що інформує споживача про реальну можливість ремонту пристрою. Цей механізм, чинний у Франції з 1 січня 2021 р., став прообразом загальноєвропейської Директиви (ЄС) 2024/1799 про право на ремонт [530], ухваленої через три роки. Як зауважує М. Я. Ващишин, такий приклад «правового експортування» розкриває двосторонню природу багаторівневої архітектури європейського циркулярного права: інновації народжуються не лише у Брюсселі, а й у державах-членах, з подальшим поширенням на всю територію ЄС [45].

Поряд з інституційно-організаційними особливостями імплементації директив у Бельгії, Німеччині, Австрії та Франції доцільно зупинитися й на змінах у структурі юридичної відповідальності суб'єктів господарювання. Сучасна нормотворчість держав-членів ЄС характеризується поступовим зміщенням акценту з суто кримінально-екологічної на адміністративно-господарську та цивільно-правову відповідальність учасників обігу матеріалів. Ця парадигмальна зміна виявляється у появі нових складів господарських правопорушень – від фіктивного рециклінгу та порушення квот вмісту вторинної сировини до невиконання обов'язків з реєстрації в електронних базах даних виробників і несплати продуктових зборів, – що відповідає властивій циркулярному регулюванню логіці інтерналізації екологічних витрат.

Модель Pfand-Mehrwegsystem є лише складником значно ширшого механізму, який у ФРН утворює, мабуть, найрозвиненішу в ЄС систему правового забезпечення циркулярної економіки. Її основоположним актом є Закон про управління циклічною економікою та відходами (Kreislaufwirtschaftsgesetz, KrWG), що транспонує Рамкову директиву 2008/98/ЄС і формує загальні правила обігу відходів та вторинних матеріалів [555]. Характерною рисою німецького підходу є жорстка регламентація обов'язку виробника проєктувати товари з мінімізацією утворення відходів – т. зв. продуктова відповідальність (Produktverantwortung), яка набуває значення самостійного правового інституту [590]. Відповідальність суб'єктів господарювання реалізується через розгалужену систему майнових санкцій за ухилення від участі у дуальних системах збору упаковки, деталізованих Законом про упаковку 2017 р. Водночас § 326 Кримінального кодексу ФРН зберігає сувору відповідальність за незаконне поводження з відходами, однак фокус правозастосування зміщується на економічні делікти – фіктивний рециклінг, заниження звітних обсягів переробки, порушення квот використання вторинної сировини, – що засвідчує перехід від класичного кримінально-екологічного до комплексного правового підходу [499].

Французький досвід демонструє ще одну характерну рису – безпрецедентне за обсягом втручання публічного права у приватноправові відносини в інтересах циркулярної моделі. Найбільш показовим виявом такого підходу, окрім індексу ремонтпридатності та обмеження права власника на знищення непроданих непродовольчих товарів, є криміналізація т. зв. «запланованого старіння» (фр. *obsolescence programmée*) [520]: використання виробником інженерних рішень для штучного скорочення терміну служби виробу кваліфікується як майнове правопорушення, що тягне суворі адміністративно-господарські санкції та обов'язок відшкодувати збитки споживачам.

На наш погляд, така кваліфікація засвідчує суттєву трансформацію засад договірної й деліктної регулювання у французькому праві: критерії дефекту товару та недобросовісної комерційної практики дедалі частіше формуються з огляду на циркулярну логіку життєвого циклу продукту, а не лише за класичними критеріями якості та безпеки, що робить французьку модель особливо цінним джерелом орієнтирів для вітчизняного правознавства.

Окремий доктринальний інтерес становить і шведський підхід, побудований на інструментах податкового та договірної права. Базовим регуляторним актом тут залишається Екологічний кодекс Швеції (*Miljöbalken*) [578], однак найхарактернішою рисою моделі є цілеспрямована модифікація цивільного обороту через знижену ставку податку на додану вартість на послуги з ремонту одягу, взуття та побутової техніки. З правових позицій це створює преференційний режим, у якому договори підряду на ремонт речей стають економічно та юридично привабливішими за купівлю нових товарів, переорієнтовуючи баланс економічних стимулів на користь циркулярних практик. Доповнюють шведську модель норми про «штрафне забезпечення» виконання нормативів утилізації – масштабні фінансові санкції корпоративного характеру за порушення цільових показників переробки, що підкреслює орієнтацію на інтерналізацію екологічних витрат у господарській собівартості виробництва [495; 547].

Системних трансформацій у напрямі впровадження *acquis* ЄС зазнало й законодавство Республіки Польща. Інститут розширеної відповідальності виробника імплементовано тут передусім через Закон «Про відходи» (*Ustawa o odpadach*) [620], а правопорушення у відповідній сфері кваліфікуються переважно як господарські делікти: ведення діяльності без обов'язкової реєстрації у державній електронній базі даних виробників (*Baza Danych o Odpadach, BDO*) [508] або несплата продуктових зборів тягне значні адміністративно-господарські стягнення, що ефективно стимулює своєчасне виконання нормативних обов'язків. Водночас стаття 183 Кримінального кодексу Польщі зберігає кримінальну відповідальність за незаконне поводження з ресурсами, виконуючи передусім функцію захисту внутрішнього ринку від тіньового імпорту відходів під виглядом «вторинної сировини» [582], – обставина, особливо актуальна й для захисту українського ринку вторинних матеріалів.

Подібні норми відповідальності інтегровано й у законодавство Іспанії та Австрії, де ухилення суб'єкта господарювання від виконання квот на використання вторинної сировини розглядається як порушення ліцензійних умов ведення господарської діяльності і тягне санкції аж до заборони на участь у процедурах публічних закупівель, побудованих на засадах «зелених публічних закупівель» (англ. *Green Public Procurement*) [505; 553; 573; 610]. Цей механізм демонструє, як циркулярні зобов'язання інтегруються у класичний правовий інструмент допуску до державних і муніципальних замовлень, пов'язуючи дотримання екологічних вимог зі збереженням комерційної правосуб'єктності учасника ринку публічних закупівель ЄС.

Третій, субнаціональний (регіональний і муніципальний) рівень забезпечує безпосередню організаційно-правову реалізацію наднаціональних та національних норм у територіальних громадах. Р. Ю. Семенець підкреслює, що саме тут розкривається повна функціональність циркулярного регулювання: переважна більшість циркулярних практик – роздільний збір відходів, сортувальні лінії, муніципальні підприємства з переробки, програми

компостування – реалізується муніципалітетами, регіональними агенціями та органами місцевого самоврядування [406]. Особливо показовою є Фландрія, де регіональна агенція OVAM (Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij) розробила стратегію «Vlaanderen Circulair» і запровадила одну з найрозвиненіших у Європі систем «плати за те, що викидаєш» (PAYT – Pay As You Throw), за якою муніципалітети нараховують платежі за поводження з відходами залежно від ваги або об'єму змішаних відходів кожного домогосподарства [586]. Як зазначає Н. Р. Кобецька, такі схеми мають не лише екологічну, а й соціально-правову природу, безпосередньо реалізуючи принципи персоналізованої екологічної відповідальності та зв'язку прав і обов'язків громадянина у сфері природокористування [190]. Подібні системи діють у Швеції, Італії (зокрема в Тревизо та Пармі), Австрії та значній частині Німеччини, демонструючи декомпозицію національних цілей переробки до рівня окремого домогосподарства.

Розгляд багаторівневої архітектури європейського циркулярного права буде неповним без аналізу суб'єктного складу відповідних правовідносин – інституційних акторів, які реалізують регуляторні повноваження на кожному з рівнів. На наднаціональному рівні провідну роль відіграють Європейський парламент [544] і Рада ЄС [626] як співзаконодавці у звичайній законодавчій процедурі, Європейська комісія – як ініціатор законодавчих пропозицій та орган, що приймає делеговані й імплементаційні акти [540], Європейське агентство з охорони довкілля (EEA) – як орган моніторингу та збору даних [608], а також Європейський суд, що тлумачить європейське право у спорах про неналежну імплементацію директив.

Колектив авторів за редакцією О. Є. Кузьміна, О. Г. Мельник, Н. І. Горбаль зауважує, що поряд з класичними інституціями зростає роль «м'яких» регуляторних структур – зокрема Європейської платформи зацікавлених сторін у сфері циркулярної економіки (ECESP), створеної у березні 2017 р. Європейською Комісією та Європейським економічним і соціальним комітетом (EESC) на виконання Плану дій 2015 р. для координації державних

і приватних суб'єктів, обміну досвідом, технічної допомоги та розробки методичних матеріалів [312]. ECESP не приймає юридично обов'язкових рішень, проте її рекомендації мають значний нормативно-орієнтуючий ефект і часто стають підставою для регуляторних ініціатив Комісії [539].

На національному рівні суб'єктний склад включає, по-перше, профільні міністерства екологічного та промислового спрямування (Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz, nukleare Sicherheit und Verbraucherschutz у Німеччині, Ministère de la Transition écologique у Франції), відповідальні за координацію політики та підготовку національних планів управління відходами; по-друге, спеціалізовані національні агенції (ADEME у Франції, OVAM у Фландрії, Naturvårdsverket у Швеції), що здійснюють моніторинг, акредитацію організацій РВВ, ведення національних реєстрів виробників та фінансування циркулярних інновацій; по-третє, національні організації розширеної відповідальності виробника (PRO) – Der Grüne Punkt і Еко-Punkt у Німеччині, CITEO у Франції, уже згаданий FOST Plus у Бельгії, – які організують збір, сортування і переробку відходів від імені членів-виробників.

Як обґрунтовано стверджує О. О. Саліхов, особливістю національного рівня європейської моделі є одночасна дія публічно-владних структур (міністерств, агенцій, інспекцій) та приватноправових організацій (PRO, асоціацій виробників, переробних підприємств), що утворює характерну для циркулярної економіки публічно-приватну регуляторну архітектуру [400]. Вона суттєво відрізняється від традиційної моделі екологічного управління, де регулятивна функція зосереджувалась у державних органах; саме в цьому полягає одна з найважливіших правових інновацій циркулярного підходу – делегування частини регулятивних повноважень професійним приватним організаціям під наглядом держави.

На субнаціональному рівні провідну роль відіграють регіональні уряди (у децентралізованих державах – Бельгії, Іспанії, Італії, Німеччині), муніципальні органи самоврядування, комунальні підприємства з поводження з відходами та місцеві асоціації переробників і споживачів. Колектив авторів

за редакцією О. Є. Кузьміна, О. Г. Мельник та Н. І. Горбаль підкреслює, що ефективність циркулярної економіки об'єктивно залежить від міцності інституційного зв'язку між цими трьома рівнями: без чіткої координації між наднаціональним регулюванням, національною імплементацією та субнаціональним правозастосуванням навіть найдосконаліша система рамкових норм не дає очікуваних результатів [312]. Це підтверджують і експерти Європейської комісії, які в оглядах імплементації екологічного законодавства ЄС (Environmental Implementation Review) вказують на т. зв. «імплементаційний розрив» (англ. implementation gap) – ситуацію, коли формально транспоновані директиви не виконуються повністю через слабкість муніципальних інституцій або недостатнє фінансування [535]. Розгляд правових засад функціонування циркулярної економіки в ЄС логічно потребує й аналізу системи основоположних принципів, на яких вона базується.

Як зауважує А. П. Гетьман, принципи права у сфері циркулярної економіки виконують не лише декларативно-програмну, а й безпосередньо регулятивну функцію: на них спираються національні законодавці при розробці імплементаційних актів, а Суд ЄС – при тлумаченні правових норм у конкретних справах [70]. Базовим є принцип ієрархії поводження з відходами, закріплений у статті 4 Рамкової директиви 2008/98/ЄС, який встановлює п'ятиступеневу послідовність пріоритетів: «1) запобігання утворенню відходів; 2) підготовка до повторного використання; 3) перероблення (рециклінг); 4) інше відновлення (наприклад, рекуперація енергії); 5) видалення як крайній захід» [107]. Цей принцип, який Р. Ю. Семенець відносить до ключових принципів європейської екологічної політики, що підлягають першочерговому впровадженню у законодавство і практику України [406], переорієнтовує регулювання з реактивного на превентивне, надаючи найвищий пріоритет уникненню утворення відходів. Практичним його виявом є нідерландська Програма «Нідерланди циркулярні до 2050» (Nederland Circulair in 2050) з метою скоротити споживання нових первинних

матеріалів удвічі до 2030 р. [514], або французький Закон AGECS, який з 2022 р. заборонив знищення непроданих непродовольчих товарів, зобов'язавши виробників пожертвувати або переробити їх [569].

Другим фундаментальним принципом є принцип «забруднювач платить» (англ. polluter pays principle), закріплений у пункті 2 статті 191 ДФЄС [202] та статті 14 Рамкової директиви 2008/98/ЄС [107]. На думку Ю. С. Шемшученка, він має не лише функціональне, а й аксіологічне значення для європейської правової традиції, забезпечуючи справедливий розподіл екологічних витрат між суб'єктами, які реально породжують екологічне навантаження, і суспільством [128]. У циркулярній економіці цей принцип реалізується через економічні інструменти – збори за захоронення відходів (англ. landfill taxes), що існують у більшості держав-членів (від 80 євро за тону у Швеції до 30–40 євро у Польщі та Чехії), систему торгівлі квотами на викиди EU ETS та внески виробників у схеми розширеної відповідальності [533]. Показовим прикладом є запроваджений з 1 січня 2021 р. на рівні ЄС внесок за непереробку пластикової упаковки (англ. plastic packaging contribution) у розмірі 0,80 євро за кілограм, який сплачується державами-членами до бюджету Союзу і створює потужний стимул інтенсифікувати переробку [589].

Третім принципом, який, за слушним зауваженням А. Г. Бобкової та співавт., є найбільш революційним правовим внеском доктрини циркулярної економіки [69], є принцип розширеної відповідальності виробника, закріплений у статтях 8 і 8а Рамкової директиви 2008/98/ЄС у редакції 2018 р. [623]: покладення на виробника фінансової та/або організаційної відповідальності за управління відходами продукту після завершення його споживчого циклу. Як зазначають Р. Зварич та І. Зварич, РВВ є механізмом, через який зовнішні витрати від утворення відходів інтерналізуються (інакше кажучи, переносяться – авт. О. Т.) з платників податків на самих виробників, змушуючи їх враховувати екологічні аспекти на етапі проектування продукту [155]. Завдяки РВВ у Європі переробляється до 80 % відходів упаковки, а у

150 країнах світу діє близько 400 організацій розширеної відповідальності виробника, що свідчить про поширення інструменту далеко за межі ЄС [391]. Першими цей механізм на початку 1990-х рр. запровадили Німеччина, Швеція та Франція; згодом він був узагальнений Директивою 94/62/ЄС про упаковку і нині охоплює сім ключових секторів: упаковку, акумулятори, електричне та електронне обладнання, транспортні засоби, що вийшли з експлуатації, мастила, шини, текстиль [109]. Регламент (ЄС) 2023/1542 деталізував РВВ для акумуляторного сектору, запровадивши обов'язкові квоти вмісту вторинної сировини у нових батареях (16 % кобальту, 6 % літію, 6 % нікелю з 2031 р.), що прямо стимулює розвиток галузі переробки відпрацьованих акумуляторів [382].

Четвертий принцип – превентивної дії (англ. preventive action) і запобігання у джерелі утворення (англ. rectification at source), закріплений у статті 191(2) ДФЄС [202], – виконує функцію смислової протидії традиційній постфактній логіці екологічного регулювання. Як зазначають М. М. Микієвич та Н. І. Андрусевич, він означає, що правове регулювання має орієнтуватися на запобігання утворенню відходів і забруднень ще на етапі проєктування продукту, а не на боротьбу з їхніми наслідками [256]. Практичним виявом цього принципу є концепція екодизайну, закріплена в уже згаданому Регламенті ESPR, який встановлює обов'язкові вимоги до довговічності, ремонтпридатності, можливості модернізації, наявності запасних частин, вмісту вторинної сировини, енергоефективності та переробності практично всіх продуктових категорій на ринку ЄС [595]. ESPR пішов значно далі за попередника – Директиву 2009/125/ЄС про екодизайн енергоспоживних продуктів, – поширивши дію на текстиль, меблі, будівельні матеріали, шини, хімічну продукцію та запровадивши цифровий продуктовий паспорт (англ. Digital Product Passport, DPP) зі структурованою інформацією про склад продукту, його екологічний слід та можливості переробки [532].

П'ятим є принцип «припинення статусу відходів» (англ. end-of-waste status), закріплений у статті 6 Рамкової директиви 2008/98/ЄС [623]. Як

підкреслює С. О. Синчанський, він має винятково важливе економічне значення для ринку вторинних матеріалів: речовина або предмет, що раніше вважалися відходами, за визначених юридичних умов отримують статус продукту чи вторинної сировини і можуть вільно обертатися на внутрішньому ринку ЄС без обмежень, застосовуваних до відходів [413]. На основі цієї норми Європейська комісія прийняла спеціальні регламенти з критеріями end-of-waste для окремих категорій матеріалів: Регламент (ЄС) 333/2011 для металобрухту [524], Регламент (ЄС) 1179/2012 для битого скла [385], Регламент (ЄС) 715/2013 для міді [386]. Без цього інструменту переробник, який отримав вторинну сировину, мусив би проходити ті самі дозвільні процедури, що й при поводженні з відходами, що зробило б використання вторинних матеріалів економічно неефективним.

Окрему категорію становлять процедурні і структурні принципи – прозорості та доступу до екологічної інформації (Орхуська конвенція 1998 р. [199], Регламент (ЄС) 1367/2006 [593]), участі громадськості, публічно-приватного партнерства. І. Я. Зварич справедливо зазначає, що ці принципи мають не лише декларативне, а й інструментальне значення: без активного залучення бізнесу, наукових установ і громадянського суспільства жодна централізована регуляторна модель не здатна забезпечити перехід до циркулярної економіки в реальному часі [152]. Найвиразнішим прикладом інституціоналізації цього принципу є нідерландська практика «угод про перехід» (transitieakkoorden), у межах якої держава, бізнес і наукові установи укладають дорожні карти переходу до циркулярних практик у ключових секторах (будівництві, агропродовольчому секторі, споживчих товарах, пластиках, біомасі). Як зазначає В. А. Устименко, ця практика методологічно цінна для України, де пряме адміністративне регулювання часто виявляється неефективним через слабкий правозастосовний механізм, тоді як угоди про перехід поєднують добровільні зобов'язання бізнесу з регуляторною підтримкою держави [330].

Окремої уваги заслуговує підготовка до ухвалення у 2026 р. Закону про циркулярну економіку (Circular Economy Act, CEA) [513], який Європейська комісія розглядає як завершальну ланку нової регуляторної хвилі та інструмент трансформації самої логіки використання ресурсів у Союзі [516]. Ця ініціатива виходить далеко за межі традиційного екологічного регулювання і позиціонується як комплексний правовий інструмент забезпечення економічної безпеки, стратегічної автономії та конкурентоспроможності європейської промисловості. Актуальність CEA зумовлена структурною вразливістю Союзу у постачанні первинної сировини: «рівень переробки літію та рідкоземельних металів у країнах ЄС не перевищує 1 %, тоді як залежність від імпорту окремих критичних матеріалів сягає майже 100 %», що формує потребу у правових механізмах, спроможних зробити відновлення матеріалів із відходів економічно доцільним, а не суто декларативним [468].

Одним із ключових правових викликів, на які має відповісти новий акт, є фрагментація внутрішнього ринку вторинних матеріалів. Як уже зазначалося, у державах-членах нині співіснують 27 різних національних режимів визначення моменту, з якого відходи набувають статусу продукту чи вторинної сировини, що породжує правову невизначеність для суб'єктів господарювання, перешкоджає транскордонному обігу вторинних матеріалів і знижує інвестиційну привабливість переробки [468]. Тому гармонізація правил кваліфікації вторинних матеріалів і формування єдиного європейського ринку вторинної сировини розглядаються як одне зі стратегічних завдань CEA, покликане забезпечити правову визначеність та усунути регуляторні бар'єри між державами-членами.

Принциповою рисою сучасного етапу є політико-правове переосмислення самої циркулярної економіки: з інструменту переважно екологічної політики вона трансформується у складову промислової стратегії Союзу. CEA інкорпорується до ширших ініціатив – Чистого промислового пакта (Clean Industrial Deal) [500] та Курсу на конкурентоспроможність

(Competitiveness Compass) [519], що засвідчує якісно новий підхід законодавця до регулювання обігу ресурсів [468]. Європейський парламент виходить з того, що декарбонізація без конкурентоспроможності об'єктивно веде до деіндустріалізації, тому СЕА розглядається як юридичний механізм одночасного зниження залежності від імпорту сировини, скорочення виробничих витрат і створення нових робочих місць (за прогнозами – до 700 тис. у межах ЄС) [468]. Новелою СЕА є запровадження юридично обов'язкових цілей зі скорочення абсолютних обсягів матеріального споживання: нинішнє споживання в ЄС перевищує 14 тонн на особу на рік, що виходить за межі планетарних можливостей і потребує не лише ефективнішої переробки, а й нормативно закріпленого обмеження ресурсоемності економіки [468].

Це переосмислення знайшло пряме нормативне втілення у Регламенті (ЄС) 2024/1157 про перевезення відходів, який замінив Регламент (ЄС) № 1013/2006 [383; 592]. Новий акт суттєво обмежує експорт відходів за межі Союзу: вивезення відходів, призначених для видалення, до третіх країн заборонено за окремими винятками, а експорт відходів для відновлення до держав – не членів ОЕСР допускається лише за доведеної спроможності країни призначення обробити їх екологічно безпечним способом. Так реалізуються принципи самодостатності (self-sufficiency) та наближеності (proximity), за якими відходи мають перероблятися якомога ближче до місця утворення, а не вивозитися до юрисдикцій зі слабшим контролем. Для України, зобов'язаної за Угодою про асоціацію наблизити національне законодавство до acquis у сфері перевезення відходів, європейська модель є безпосереднім нормотворчим орієнтиром: сучасне регулювання експорту відходів спрямоване не на ізоляцію національного ринку, а на утримання вторинних матеріалів у замкненому циклі як стратегічного ресурсу.

Таким чином, європейська модель правового забезпечення циркулярної економіки характеризується, по-перше, трирівневою архітектурою регулювання – наднаціональним (рівень ЄС), національним та

субнаціональним (регіональним і муніципальним) рівнями, які реалізують принцип субсидіарності у поєднанні з гармонізацією внутрішнього ринку. По-друге, кожен рівень має власний суб'єктний склад: на наднаціональному – інституції ЄС, Європейське агентство з охорони довкілля, Європейська платформа зацікавлених сторін у сфері циркулярної економіки (ECESP); на національному – профільні міністерства, спеціалізовані агенції, національні організації розширеної відповідальності виробника; на субнаціональному – регіональні уряди, муніципалітети, комунальні підприємства з поводження з відходами та місцеві асоціації. По-третє, європейське циркулярне право базується на системі взаємопов'язаних принципів: ієрархії поводження з відходами, «забруднювач платить», розширеної відповідальності виробника, превентивної дії та запобігання у джерелі, припинення статусу відходів, а також процедурних принципах прозорості та публічно-приватного партнерства. По-четверте, європейська модель демонструє послідовний рух від директивного до регламентарного регулювання, від рамкових цілей до конкретних кількісних показників, від екологічно-охоронного до системного циркулярного підходу, що охоплює весь життєвий цикл продукту – від проєктування до утилізації. Такий комплексний характер робить її не лише найдосконалішою з наявних моделей, а й найбільш релевантним джерелом нормотворчих орієнтирів для України з огляду на її євроінтеграційні зобов'язання.

3.2 Проблеми господарсько-правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні

Проблематика правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні не може бути зведена лише до питання поводження з відходами або до технічного запозичення окремих положень права Європейського Союзу. Її сутність полягає у тому, що українське законодавство вже містить окремі циркулярні елементи, але ці елементи не

зібрані в цілісний правовий механізм, здатний впливати на господарську поведінку виробника, імпортера, продавця, споживача, оператора з управління відходами, переробника, органу місцевого самоврядування та державного замовника. Закон України «Про управління відходами» запроваджує ієрархію управління відходами, інститут припинення статусу відходів, правовий режим побічних продуктів, роздільне збирання та розширену відповідальність виробника [370]. Однак цей закон за своєю природою залишається актом про управління відходами, тоді як циркулярна економіка є ширшою правовою моделлю: вона охоплює проєктування продукції, виробництво, обіг, використання, ремонт, модернізацію, повторне використання, рециклінг, припинення статусу відходів і повернення матеріалів у цивільний та господарський оборот.

Вихідна методологічна вада чинного регулювання полягає у фрагментарності. Про це зазначають і низка дослідників, зокрема І. Зварич підкреслює, що циркулярна економіка не є просто модернізованою системою поводження з відходами, а передбачає зміну логіки ресурсного обігу через принципи скорочення використання ресурсів, повторного використання та перероблення [150]. Подібний підхід простежується у працях Л. Дейнеко та О. Ципліцької, які розглядають циркулярну економіку як напрям промислової модернізації, що вимагає перебудови виробничих ланцюгів і створення правових умов для використання вторинної сировини [94]. Зі свого боку Н. Клевцевич наголошує, що циркулярна економіка потребує не лише стратегічних декларацій, а й організаційно-правових інструментів, через які територіальні громади можуть формувати інфраструктуру роздільного збирання, сортування, повторного використання та перероблення [189]. Отже, перевагою позиції цих дослідників вважаємо те, що вони виводять циркулярність за межі вузького «сміттового» підходу і тим самим задають правильний напрям для юридичної конструкції: правове регулювання має охоплювати весь життєвий цикл речі, а не лише завершальну стадію, коли вона вже стала відходом.

Таким чином, центральною проблемою є відсутність самостійної правової конструкції циркулярної економіки. Справедливості заради відзначимо, що чинне законодавство містить норми про відходи, охорону довкілля, технічне регулювання, стандартизацію, публічні закупівлі, екологічний податок, публічно-приватне партнерство, індустриальні парки, оцінку впливу на довкілля та державний нагляд, але ці норми не працюють як єдина система. Як слушно підкреслював В. К. Мамутов у контексті правового регулювання економіки, право має забезпечувати не ізольоване існування окремих приписів, а організацію господарської системи через поєднання публічних і приватноправових інструментів [279, с. 8–10]. В. С. Щербина також виходить із того, що правове регулювання має забезпечувати упорядкування майнових, організаційних і управлінських відносин у сфері господарювання [484, с. 14–25]. З огляду на це можемо констатувати, що циркулярна економіка потребує не лише екологічних заборон, а й правових стимулів, договірних моделей, правил обороту вторинних ресурсів, спеціальних режимів інфраструктури та відповідальності за невиконання циркулярних обов'язків.

Так, першою системною проблемою є невідповідність між європейським вектором України та фактичною фрагментарністю національного регулювання. Рамкова директива 2008/98/ЄС встановлює ієрархію управління відходами, правові підходи до побічних продуктів, припинення статусу відходів та розширеної відповідальності виробника [107]. Регламент (ЄС) 2024/1781 про екодизайн сталих продуктів уже переводить європейське регулювання на новий рівень, адже пов'язує циркулярність із довговічністю, ремонтпридатністю, повторним використанням, можливістю модернізації, переробністю та цифровим паспортом продукту [595]. Тому для нас недостатньо формально зазначити, що національне законодавство «наближається» до *acquis* ЄС. Важливо конкретно визначити, які саме правові обов'язки виникають у суб'єктів господарювання у зв'язку з європейською моделлю циркулярності, а це: обов'язок проектувати ремонтпридатну

продукцію, забезпечувати її сервісне обслуговування, маркувати матеріальний склад, організовувати повернення продукції після завершення строку використання, укладати договори з операторами та не допускати захоронення матеріалів, придатних до відновлення.

У науковій доктрині існує дві позиції. Перша позиція, яку, зокрема, обстоюють Ю. М. Маковецька та Т. Л. Омеляненко, полягає у тому, що Україна має обмежитися імплементацією спеціальних директив ЄС у сфері відходів, упаковки, електронного обладнання, батарей, транспортних засобів і видобувних відходів [231]. Друга позиція, і саме її ми вважаємо більш перспективною для господарського права, обстоювана Т. І. Салашенко та В. С. Самойленком, полягає у створенні рамкового закону про циркулярну економіку разом із пакетом змін до суміжних законів [398]. Це дасть змогу закріпити не лише екологічні вимоги, а й правила господарського обороту вторинних ресурсів, спеціальні договірні конструкції, економічні стимули, вимоги до публічних закупівель, цифрові інструменти простежуваності та відповідальність за порушення циркулярних зобов'язань. Саме такий підхід узгоджується з проєктом Стратегії розвитку циркулярної економіки України до 2035 року та проєктом операційного плану її реалізації на 2026–2028 роки, оприлюдненими Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України [292].

Наступною проблемою є перехідний стан українського господарського законодавства після втрати чинності Господарським кодексом України. Закон України № 4196-IX запровадив оновлену модель регулювання діяльності юридичних осіб певних організаційно-правових форм у перехідний період, у зв'язку з чим Господарський кодекс України припинив свою дію з 28 серпня 2025 року [360]. Це має принципове значення, оскільки значна частина традиційних правових конструкцій – господарські договори, господарські санкції, організаційно-господарські зобов'язання, державне регулювання господарської діяльності – раніше описувалася через категоріальний апарат Господарського кодексу. Після його скасування правове забезпечення

циркулярної економіки не може механічно спиратися на стару кодифікаційну модель. Воно має вибудовуватися через Цивільний кодекс України, спеціальні закони, підзаконні акти, стандарти, технічні регламенти, договори, публічні закупівлі, інститути публічно-приватного партнерства та спеціальне циркулярне законодавство [176].

Зокрема, прихильники цивілістичного підходу, серед яких чільне місце посідає Н. С. Кузнєцова, підкреслюють, що основними регуляторами обороту ресурсів є право власності, договір, зобов'язання, відповідальність за порушення зобов'язання та відшкодування шкоди [387]. Правовий підхід, який розвивали В. К. Мамутов, В. С. Щербина, О. П. Подцерковний, В. А. Устименко, акцентує на тому, що економічні процеси не можуть бути врегульовані лише через автономію волі сторін, оскільки вони потребують публічної організації ринків, встановлення спеціальних режимів, державної підтримки, контролю та стимулів [83; 471; 484]. На наш погляд, ефективнішим є саме правовий підхід у сфері циркулярної економіки, оскільки він дозволяє поєднати приватний інтерес підприємця у прибутковому використанні вторинних ресурсів із публічним інтересом у збереженні довкілля, ресурсній безпеці, зменшенні імпортозалежності та зеленій відбудові.

Ще однією і, по суті, базовою проблемою є невизначеність правового переходу матеріалу з режиму «відходу» у режим «ресурсу» або «продукції». Закон України «Про управління відходами» (ст. 8 і 9) передбачає, що статус відходів може бути припинений після операції з відновлення, якщо дотримано визначених законом умов, а також встановлює правовий режим побічних продуктів [370]. Однак для господарського обороту цього недостатньо, оскільки від правової кваліфікації матеріалу залежить форма договору, момент переходу права власності, необхідність дозволу, порядок обліку, можливість продажу, умови оподаткування, страхування ризиків та відповідальність за шкоду. Якщо вторинний матеріал де-юре залишається «відходом», його продаж як товару створює ризики для переробника і покупця; якщо ж він

визнається продукцією без належного підтвердження якості, виникають ризики для споживача, будівництва, довкілля та добросовісної конкуренції.

Ця проблема вимагає звернення до цивільно-правових категорій. Згідно зі статтями 177, 179, 181 Цивільного кодексу України «об'єктами цивільних прав є речі та інше майно, а річчю визнається предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки» [467]. Відходи, вторинна сировина, побічні продукти, демонтовані будівельні матеріали або металобрухт за своєю природою можуть бути речами, але їх оборотоздатність залежить від спеціального правового режиму. За статтею 178 ЦК України «об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися, якщо вони не вилучені з цивільного обороту або не обмежені в обороті» [467]. Саме тому правове завдання держави полягає не в тому, щоб автоматично поширювати на всі вторинні матеріали режим відходів, а в тому, щоб встановити прозорий алгоритм: ідентифікація матеріалу, класифікація, підтвердження безпечності, відновлення, оголошення припинення статусу відходів, сертифікація або декларування відповідності, після чого матеріал може бути введений у ринковий оборот.

Тобто, з одного боку, у класичній цивілістиці відходи можуть розглядатися як майно, від якого власник відмовився, а тому до них застосовуються конструкції відмови від права власності та набуття права власності на рухому річ, від якої власник відмовився, відповідно до статей 336 і 347 ЦК України [467]. З іншого боку, екологічно-правова доктрина, яку розвивали В. І. Андрейцев, А. П. Гетьман, Г. І. Балюк, М. В. Краснова та ін. виходять із того, що відходи є не просто майном, а потенційним джерелом екологічного ризику, тому їх правовий режим не може бути повністю розчинений у загальних правилах речового права [11; 124; 371]. Тому більш прийнятною є інтегративна позиція: до відходів як до матеріальних об'єктів можуть застосовуватися речово-правові та зобов'язальні конструкції ЦК України, але тільки з урахуванням спеціальних екологічних, технічних і дозвільних вимог. Такий підхід дозволяє одночасно забезпечити

оборотоздатність вторинних ресурсів і не допустити легалізації небезпечних матеріалів під виглядом товару.

Показовою проблемою правового забезпечення циркулярної економіки в Україні є неврегульованість балансу між потребами внутрішнього перероблення та експортом відходів. Склалася парадоксальна ситуація: країна щороку генерує мільйони тонн відходів, проте вітчизняні переробні підприємства (картонно-паперові комбінати, заводи з переробки ПЕТ) відчують гострий дефіцит якісної вторинної сировини. Цей дефіцит виникає внаслідок того, що найбільш ліквідні, первинно відсортовані відходи масово експортуються за кордон, де на них існує високий попит. Законодавство наразі не містить дієвих запобіжників проти такого явища: суб'єкти господарювання мають право експортувати сміття як вторинну сировину, посилаючись на свободу підприємницької діяльності. Більше того, неконтрольований експорт прямо підриває інститут розширеної відповідальності виробника (РВВ). Якщо виробник профінансував збір відходів упаковки в Україні, а ці відходи були експортовані перекупниками без належного обліку, неможливо довести виконання нормативів рециклінгу в межах національної економіки. Як наслідок, Україна експортує циркулярний капітал з мінімальною доданою вартістю, а згодом змушена імпортувати готову продукцію, виготовлену за кордоном із цієї ж сировини. Це свідчить про нагальну необхідність закріплення у профільному законодавстві механізмів захисту внутрішнього ринку та встановлення пріоритету внутрішнього перероблення відходів над їхнім експортом.

Не менш яскравим прикладом є роздільне збирання. Коли фізична особа або підприємство розміщує папір, пластик чи скло у спеціальному контейнері, таку дію неправильно тлумачити лише як «відмову від права власності». У циркулярній моделі це має розглядатися як конклюдентна дія, спрямована на передачу матеріального потоку визначеному оператору або громаді для подальшого відновлення. О. П. Подцерковний також обґрунтовує значення правової визначеності майнових відносин у сфері господарювання,

підкреслюючи, що переробник повинен мати належну правову підставу для набуття прав на отримані матеріали [82]. Тому в майбутньому законі доцільно закріпити презумпцію переходу права володіння і, за визначених умов, права власності на роздільно зібрані вторинні ресурси до оператора або іншого уповноваженого суб'єкта, якщо інше не встановлено договором чи рішенням органу місцевого самоврядування.

Наступна проблема полягає в незавершеності системи правових зобов'язань суб'єктів циркулярної економіки. Закон «Про управління відходами» уже встановлює обов'язки утворювачів відходів, суб'єктів господарювання у сфері управління відходами, органів місцевого самоврядування та виробників у межах розширеної відповідальності виробника [370]. Проте ці обов'язки переважно зосереджені на управлінні відходами, тоді як циркулярна економіка потребує ширшої моделі зобов'язань. Виробник має не лише передати відходи оператору, а й проєктувати продукцію з урахуванням довговічності, ремонтпридатності та можливості повторного використання. Імпортёр має забезпечити виконання вимог РВВ щодо товарів, введених на ринок України. Продавець має надавати споживачу інформацію про ремонт, повернення, гарантійний строк і можливість повторного використання. Оператор має гарантувати якість сортування та відновлення матеріалів. Орган місцевого самоврядування має створити інфраструктуру роздільного збирання. Держава має забезпечити стандарти, стимули, цифровий облік і контроль.

Особливої уваги потребує розширена відповідальність виробника. У праві ЄС вона розглядається як інструмент, що покладає на виробників фінансову та організаційну відповідальність за стадію життєвого циклу продукції після її споживання [623]. У національному праві РВВ має бути сприйнята не лише як екологічний обов'язок, а як спеціальне правове зобов'язання виробників та імпортерів. У цьому контексті Г. І. Балюк акцентує на необхідності поєднання природоохоронних вимог із економічним механізмом охорони довкілля [25]. М. В. Краснова, зі свого боку, також

доводить, що відповідальність у сфері природокористування має ґрунтуватися на принципах повного відшкодування шкоди та «забруднювач платить» [210].

Застосовуючи ці підходи до РВВ, можна стверджувати, що виробник повинен не лише сплачувати внесок, а й реально забезпечувати досягнення нормативів збирання, повторного використання та рециклінгу.

Водночас у сфері РВВ виникає складна договірна проблема: хто має відповідати за невиконання нормативів, якщо виробник передав виконання своїх обов'язків організації розширеної відповідальності виробника? З погляду ЦК України, боржник відповідає за дії осіб, на яких він поклав виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено договором або законом; також можлива субсидіарна відповідальність [467]. Однак у спеціальному законодавстві це питання має бути вирішене прямо, інакше організація РВВ може перетворитися на посередника, через якого виробник фактично уникає відповідальності. Найбільш збалансованим, на наш погляд, є підхід, за якого організація РВВ несе первинну відповідальність за належне виконання колективної системи, але виробники – її учасники – несуть додаткову або пропорційну відповідальність у випадку системного невиконання нормативів. Така модель поєднує інтерес бізнесу у колективному виконанні обов'язків із публічним інтересом у досягненні реальних екологічних результатів.

П'ятою проблемою є відсутність достатніх правових стимулів для циркулярної поведінки бізнесу. Українське право традиційно тяжіло до заборонної та фіскально-каральної моделі: суб'єкт господарювання платить за розміщення відходів або несе відповідальність за порушення вимог. Однак така модель не створює позитивної мотивації для екодизайну, ремонту, повторного використання, промислового симбіозу та інвестування в переробну інфраструктуру. В. А. Устименко у контексті правової моделі сталого розвитку України обґрунтовує значення комплексних правових, організаційних і фінансових заходів, які спрямовують господарську діяльність на досягнення сталого розвитку, а не лише реагують на правопорушення [330]. Цей підхід варто застосувати до циркулярної економіки: право має не просто

карати за відходи, а робити економічно вигідним повторне використання ресурсу.

Одним із таких інструментів має стати правова легалізація договорів промислового симбіозу. У практичному вимірі промисловий симбіоз означає, що побічний продукт або відхід одного підприємства стає сировиною для іншого. Наприклад, відходи харчового виробництва можуть передаватися для виробництва біогазу або органічних добрив; тепло чи пара одного підприємства можуть використовуватися іншим; будівельний бій після сортування і дроблення може використовуватися як вторинний заповнювач у дорожньому будівництві. За чинним ЦК України такі відносини можна будувати через договори купівлі-продажу, поставки, надання послуг, підряду, спільної діяльності або змішані договори на підставі принципу свободи договору [467]. Однак спеціального правового режиму промислового симбіозу в Україні немає, що створює ризики щодо кваліфікації предмета договору, відповідальності за якість матеріалу, моменту переходу ризику та обліку.

У чинному законодавстві України термін «промисловий симбіоз» поки не набув повноцінного легального визначення на рівні закону, що створює ризики щодо кваліфікації предмета договору, відповідальності за якість матеріалу, моменту переходу ризику та обліку. І хоча сам термін використовується у Стратегії розвитку індустріальних парків на 2023–2030 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 р. № 176-р, де промисловий симбіоз розглядається як співпраця підприємств, спрямована на економію ресурсів, скорочення їх споживання та використання синергії між двома і більше підприємствами [369], законодавче закріплення цього поняття все-таки доцільно здійснити в межах окремого закону.

Саме закон про циркулярну економіку, на наш погляд, закріпив би договір промислового симбіозу як непоіменований або спеціально визначений різновид циркулярного договору. Його істотними умовами мають бути: вид і характеристики матеріального потоку, підтвердження статусу побічного продукту або припинення статусу відходів, вимоги до якості, порядок

передачі, розподіл ризиків, відповідальність за невідповідність, інформаційна простежуваність, порядок повернення або вилучення небезпечних компонентів. Перевага такої конструкції полягає в тому, що вона переводить циркулярність із площини декларації у площину договірної обороти, тобто дозволяє суб'єктам господарювання планувати сталі матеріальні потоки.

Недостатня інтеграція циркулярних критеріїв у публічні закупівлі теж становить одну з ключових проблем. Закон України «Про публічні закупівлі» уже дає можливість використовувати критерій вартості життєвого циклу та екологічні характеристики предмета закупівлі [363]. Проте на практиці державні замовники часто орієнтуються на найнижчу ціну, що не стимулює закупівлю продукції з вторинної сировини, ремонтпридатних товарів, матеріалів із підтвердженням рецикльованим вмістом або будівельних матеріалів повторного використання. Це особливо важливо для післявоєнної відбудови: якщо держава закуповуватиме лише первинні будівельні матеріали, ринок перероблення відходів від руйнувань не отримає стабільного попиту. Прикладом є вторинний щебінь, отриманий після дроблення бетону або цегли з відходів руйнувань. Якщо технічні умови закупівлі не допускають такого матеріалу або не встановлюють зрозумілих критеріїв його якості, переробник не може конкурувати з постачальником первинної сировини. Тому доцільно передбачити, що в публічних закупівлях для будівництва, ремонту доріг, благоустрою, закупівлі меблів, офісної техніки, текстилю та упаковки замовник має обґрунтовувати незастосування циркулярних критеріїв, якщо такі критерії є технічно можливими. Такий підхід не означає примусову закупівлю неякісної продукції; навпаки, він вимагає поєднання екологічного критерію з підтвердженням безпечності, стандарту, сертифіката або протоколу випробування.

Окрему проблему становить обмеженість інфраструктурного забезпечення циркулярної економіки. Сортивальні лінії, станції перевантаження, переробні підприємства, ремонтні центри, центри повторного використання, майданчики тимчасового зберігання відходів від

руйнувань, лабораторії контролю якості вторинної сировини, електронні платформи обміну матеріалами – усе це є необхідною матеріальною основою циркулярного господарювання. Проте правовий режим таких об'єктів залишається розпорошеним між земельним, будівельним, екологічним, інвестиційним і дозвільним законодавством. Закон України «Про індустріальні парки» регулює створення і функціонування індустріальних парків [352], але поняття «екотехнопарк» або «циркулярний індустріальний парк» у законодавстві прямо не визначене. Унаслідок цього об'єкти, що забезпечують замкнений матеріальний цикл, не мають спеціального правового режиму, який міг би передбачати податкові, митні, земельні, інфраструктурні або Думка дослідників тут розділилася. Одні, зокрема В. О. Бойко, Л. О. Бойко та І. В. Токмакова, В. Р. Курилович, наполягають на тому, що достатньо використовувати наявний режим індустріальних парків, доповнюючи його екологічними вимогами через концепцію конкретного парку [38; 436]. Інші – С. В. Сєребряк, Л. В. Мартинова, О. І. Воронько – відстоюють позицію про необхідність спеціального правового режиму екотехнопарків або циркулярних індустріальних парків [245; 409]. Вважаємо, що друга позиція є більш слушною, адже циркулярна інфраструктура має не лише виробничу, а й природоохоронну функцію, а тому потребує особливого правового стимулювання. При цьому не обов'язково створювати абсолютно новий інститут з нуля. Можна внести зміни до Закону «Про індустріальні парки», передбачивши спеціалізацію парків на відновленні ресурсів, переробленні відходів, виробництві продукції з вторинної сировини, ремонті й повторному використанні товарів.

Прямим наслідком обмеженості переробної інфраструктури є ще одна системна проблема – структурний вплив вторинних ресурсів за межі України у вигляді необробленої сировини. За браку потужностей із глибокого перероблення значні обсяги металобрухту, макулатури та полімерних відходів вивозяться за кордон як сировина з мінімальною доданою вартістю, тоді як подальші стадії рециклінгу й виготовлення кінцевої продукції відбуваються в

інших державах [524]. У правовому вимірі таке вивезення за своїми наслідками наближається до явища втрати циркулярного капіталу: придатний до повторного використання ресурс залишає національний господарський оборот, а економіка недоотримує доданої вартості, робочих місць і податкових надходжень, які могли б бути створені у вітчизняній переробній галузі. Ситуацію ускладнює недостатня дієвість контролю за транскордонним переміщенням відходів: як засвідчив аудит Рахункової палати України, державний контроль за дотриманням вимог Базельської конвенції тривалий час залишався неналежним, що породжує ризики як неконтрольованого ввезення відходів, так і їх вивезення під виглядом вторинної сировини [156]. Окремої уваги потребує й небезпека потрапляння до експортних потоків металобрухту воєнного походження та матеріалів, забруднених унаслідок руйнувань, безконтрольний рух яких суперечить вимогам Базельської конвенції та інтересам ресурсної безпеки держави [165].

Наступною проблемою є недостатнє використання публічно-приватного партнерства. Новий Закон України «Про публічно-приватне партнерство» 2025 року створює оновлену договірну основу для реалізації суспільно значущих інфраструктурних проєктів [364]. Для циркулярної економіки це має особливе значення, оскільки держава і громади часто не мають достатніх ресурсів для створення сортувальних комплексів, сміттєпереробних заводів, центрів повторного використання або потужностей з перероблення відходів від руйнувань. Водночас приватний інвестор потребує гарантій доступу до матеріального потоку, тарифної або платіжної моделі, довгострокового договору, прозорого розподілу ризиків і зрозумілої відповідальності публічного партнера.

Правова проблема полягає у тому, що проєкти у сфері циркулярної економіки мають оцінюватися не лише за фінансовими показниками, а й за екологічними результатами. Тому в договорах ППП доцільно передбачати обов'язкові показники ефективності: частку відходів, спрямованих на повторне використання або рециклінг; зменшення обсягу захоронення; обсяг

виробленої вторинної сировини; кількість створених пунктів роздільного збирання; рівень прозорості обліку; доступність послуг для громади. Такий підхід відповідає ідеї В. А. Устименка, який зазначав про необхідність поєднання правових, фінансових та організаційних інструментів сталого розвитку [330]. Без таких показників ППП може перетворитися на звичайний інфраструктурний договір, який не гарантує циркулярного результату.

Слід акцентувати увагу і на проблемі недосконалості фінансово-правових і податкових стимулів. Екологічний податок в Україні здебільшого виконує фіскальну функцію, тоді як його стимулювальний ефект залишається обмеженим. Правова логіка циркулярної економіки вимагає, щоб платежі за забруднення та розміщення відходів були пов'язані з фінансуванням природоохоронних заходів, розвитку інфраструктури управління відходами, цифрових систем обліку, підтримки переробників та закупівлі обладнання для громад. М. В. Краснова справедливо наголошує на компенсаційній природі екологічної відповідальності та необхідності реального відновлення порушеного стану довкілля [211]. Тому кошти, отримані від «зелених» платежів, не повинні розчинятися у загальних бюджетних потребах без зв'язку з цілями, заради яких вони справляються. Для вирішення цієї проблеми доцільно закріпити принцип, за яким видатки на природоохоронні та циркулярні заходи на відповідному рівні бюджету не можуть бути меншими за обсяг надходжень від екологічних платежів, якщо інше не обґрунтовано надзвичайними умовами. Додатково потрібні стимули для підприємств, які використовують вторинну сировину: прискорена амортизація обладнання для рециклінгу; компенсація частини кредитної ставки; гранти для модернізації; пріоритет у публічних закупівлях; податкові стимули для ремонтних і повторно-використовувальних бізнес-моделей; підтримка лабораторій контролю якості вторинних матеріалів. Йдеться не про безумовні пільги, а про правові стимули, пов'язані з досягненням вимірюваного циркулярного результату.

Проблемою є й цифрова непрозорість матеріальних потоків. Ефективна циркулярна економіка неможлива без інформації про те, де утворюється матеріал, який він має склад, хто є його власником або розпорядником, чи є він безпечним, чи пройшов він відновлення, кому переданий, чи припинено його статус відходів і чи може він бути використаний як продукція. Регламент (ЄС) 2024/1781 передбачає цифровий паспорт продукту як інструмент доведення відповідності та простежуваності [595]. Національний план управління відходами до 2033 року визнає необхідність розвитку сучасної системи управління відходами та переходу до ресурсоефективної моделі. Проте на практиці інформаційні системи, реєстри та звітність не формують повноцінного «ринку даних» про вторинні ресурси. В Україні продовжує функціонувати Національна платформа «ЕкоСистема» [1], але навіть в її роботі часто фіксуються технічні труднощі, пов'язані з оновленням функціоналу [316].

Як зазначає В. С. Щербина, досліджуючи правовий режим майна у сфері господарювання, правова визначеність об'єкта та правомочностей суб'єктів є передумовою стабільності господарського обороту [486]. Застосовуючи цей висновок до цифрової інфраструктури, можна стверджувати, що без достовірного обліку вторинних ресурсів суб'єкт господарювання не може планувати виробничий цикл, укладати довгострокові договори або інвестувати у перероблення. Тому майбутнє циркулярне законодавство має визначити правовий статус електронної системи обліку відходів і вторинних ресурсів, статус операторів електронних майданчиків, правила верифікації даних, відповідальність за недостовірну інформацію, порядок доступу бізнесу до агрегованих даних і захист комерційної таємниці.

У контексті цього доречно вказати й про проблему недостатньої координації публічного управління. Політика циркулярної економіки перетинає повноваження Міністерства економіки, довілля та сільського господарства України, Державної екологічної інспекції, Міністерства розвитку громад та територій, органів місцевого самоврядування,

Антимонопольного комітету України, Міністерства фінансів, органів стандартизації та органів державного ринкового нагляду. Така множинність суб'єктів сама по собі не є недоліком, адже циркулярна економіка є міжсекторальною. Проблема ж виникає тоді, коли відсутній законодавчо визначений координатор, система обміну інформацією, єдині показники результативності та механізм відповідальності за невиконання стратегічних документів.

А. П. Гетьман підкреслює значення системності функцій управління природокористуванням і охороною довкілля [331]. Екологічне право ефективне лише тоді, коли норми поєднані з інституційним механізмом їх реалізації [47]. З огляду на це циркулярна економіка потребує не просто розподілу компетенції між міністерствами, а створення координаційного механізму: урядової міжвідомчої ради або іншого органу, який відповідатиме за реалізацію стратегії, узгодження нормативних змін, моніторинг показників і підготовку щорічного звіту про прогрес циркулярної трансформації. Без такого механізму навіть якісний рамковий закон може залишитися декларативним.

Ще однією проблемою є слабка інтеграція місцевого рівня. Закон «Про управління відходами» покладає на органи місцевого самоврядування повноваження щодо організації управління побутовими відходами, розроблення місцевих планів, створення пунктів роздільного збирання та визначення суб'єктів, що здійснюють відповідні операції [370]. Однак місцевий план часто має програмний характер і не завжди пов'язаний із договорами, тарифами, закупівлями, місцевими інвестиційними програмами, земельними рішеннями та механізмами контролю. У результаті громада може формально мати план, але не мати пунктів приймання речей для повторного використання, сортувальної інфраструктури, договорів з операторами чи фінансової моделі підтримки перероблення.

Позиція Н. А. Клевцевич щодо організаційно-правових аспектів циркулярної економіки на місцевому рівні є тут особливо слушною, оскільки

показує, що саме громада є місцем, де абстрактний принцип циркулярності перетворюється на конкретну інфраструктуру і договірні відносини [189]. Перевага цього підходу полягає в його практичності: циркулярна економіка починається не з декларації, а з контейнера для роздільного збирання, майданчика повторного використання, договору з оператором, тарифу, місцевої закупівлі та відповідальності за змішування ресурсів. Тому рамковий закон має передбачити мінімальні обов'язкові елементи місцевого циркулярного планування і пов'язати їх із бюджетним фінансуванням, публічними закупівлями та цифровою звітністю.

Надважливою та актуальною є проблема правового режиму відходів від руйнувань і ширше – відходів війни. Воєнний стан, введений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 і затверджений Законом України № 2102-IX, радикально змінив матеріальну основу проблеми [336]. Україна отримала не лише традиційні побутові й виробничі відходи, а й масові відходи зруйнованих житлових будинків, промислових об'єктів, доріг, мостів, енергетичної інфраструктури, залишки техніки, небезпечні компоненти, уламки, скло, бетон, цеглу, метал, деревину, азбестовмісні матеріали, паливно-мастильні залишки та потенційно вибухонебезпечні предмети. Постановою Кабінету Міністрів України № 1073 від 27 вересня 2022 року було затверджено окремий порядок поводження з відходами, що виникають унаслідок пошкодження чи зруйнування будівель і споруд в результаті бойових дій, терористичних актів, диверсій або під час ліквідації їх наслідків [350]. Однак цей порядок не вирішує всіх правових питань їх подальшого використання як ресурсу.

Д. М. Токарчук, аналізуючи специфіку утворення відходів та особливості поводження з ними в умовах воєнних дій, пропонує розглядати такі відходи як особливу категорію, що поєднує екологічну небезпеку та ресурсний потенціал [435]. О. В. Таран у дослідженні поняття «відходи від руйнувань» за законодавством України обґрунтовує необхідність уточнення цього поняття та розмежування його з близькими категоріями «відходи війни»

і «будівельні відходи» [432]. Внаслідок руйнувань в Україні накопичилися мільйони тонн будівельних відходів, а перешкодами для їх перероблення є інфраструктура, стандартизація, регулювання і попит [206]. Таким чином, найбільш перспективним є підхід, за якого відходи від руйнувань не поглинаються загальною категорією будівельного сміття, а отримують спеціальний правовий режим з урахуванням воєнного походження, небезпечності, власності, обліку та можливості повторного використання.

Суть цієї проблеми полягає у необхідності визначити, хто є власником або розпорядником матеріалів після демонтажу зруйнованого об'єкта, хто має право укласти договір на їх сортування, чи може підрядник отримати частину матеріалу як оплату або компенсацію, які документи підтверджують безпечність вторинного щебеню, яким чином такий матеріал може потрапити до публічних закупівель, хто відповідає за змішування небезпечних і безпечних компонентів. Без відповідей на ці питання відходи від руйнувань залишатимуться або екологічною проблемою, або нелегальним ресурсом, який використовується без належної простежуваності. Тому у законі про циркулярну економіку та у змінах до законодавства про будівництво і закупівлі необхідно буде передбачити спеціальний алгоритм: обстеження об'єкта, демінування, демонтаж, первинне сортування, встановлення власника або уповноваженого розпорядника, паспортизація, лабораторний контроль, передача оператору, перероблення, підтвердження якості, використання у відбудові або безпечне видалення. При цьому принципово важливо не допустити спрощеного гасла «усе має бути повернуто в обіг». Частина матеріалів дійсно може бути цінним ресурсом: бетон, цегла, інертні будівельні матеріали, метал, деревина, скло, окремі полімери. Однак матеріали, забруднені азбестом, важкими металами, вибухонебезпечними предметами, паливно-мастильними речовинами або токсичними компонентами, мають підпадати під спеціальний режим безпеки. Саме тому циркулярна економіка в умовах війни має будуватися не на максимальному повторному використанні будь-якою ціною, а на правовому балансі між ресурсною ефективністю та

екологічною безпекою. У цьому проявляється й перевага еколого-господарського підходу над суто економічним: він не ігнорує вартість ресурсу, але підпорядковує його використання вимогам безпеки, простежуваності та відповідальності.

Проблемою є також недостатня дієвість державного нагляду і відповідальності. Чинне законодавство передбачає адміністративну відповідальність за порушення правил у сфері управління відходами, а також цивільно-правове відшкодування шкоди. Однак спеціального механізму відповідальності за невиконання циркулярних обов'язків фактично немає. Наприклад, якщо суб'єкт господарювання захоронює матеріали, придатні до рециклінгу, або виробник не досягає нормативів РВВ, або підрядник із демонтажу змішує придатні до повторного використання матеріали з небезпечними, то відповідальність має бути прив'язана не лише до факту порушення правил поводження з відходами, а й до втрати ресурсу, порушення ієрархії управління відходами та завдання шкоди циркулярному обороту.

М. В. Краснова обґрунтовує, що юридична відповідальність у сфері екології має виконувати не лише каральну, а й компенсаційну та відновну функції [211]. Дослідниця акцентує на зв'язку відповідальності з функціями управління охороною довкілля. В. С. Щербина у сфері господарського права розглядає відповідальність як інструмент забезпечення належної поведінки учасників господарського обороту [485]. З огляду на це, вважаємо, що відповідальність у сфері циркулярної економіки має бути спрямована не тільки на покарання за забруднення, а й на відновлення втраченого ресурсного потенціалу. Тому доцільно передбачити спеціальні санкції за порушення нормативів рециклінгу, необґрунтоване захоронення матеріалів, фальсифікацію даних про відновлення, незаконне використання маркування «перероблено», невиконання обов'язків РВВ і порушення вимог до поводження з відходами від руйнувань.

І нарешті, проблема нормативної невизначеності майбутнього спеціального закону. Потреба в законі про циркулярну економіку не повинна

обґрунтовуватися лише тим, що «так вимагає ЄС». Такий закон потрібний тому, що нинішня система правового регулювання не створює єдиного правового режиму циркулярного обороту ресурсів. Національний план управління відходами до 2033 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1353-р від 27 грудня 2024 року, є важливим програмно-плановим документом, але сам по собі не встановлює повної системи обов'язків і стимулів для суб'єктів господарювання [345]. Проект Стратегії розвитку циркулярної економіки України до 2035 року засвідчує перехід від вузької логіки управління відходами до ширшої логіки ресурсоефективності [427]. Однак стратегія також не замінює закону прямої дії.

Таким чином, правове забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні перебуває у стані системної кризи, подолання якої вимагає не точкових, а комплексних правових рішень концептуального характеру. Ухвалення рамкового Закону України «Про циркулярну економіку» стане саме таким рішенням, оскільки воно одночасно усуває виявлені нами групи проблем – від концептуально-категоріальної невизначеності до викликів післявоєнної відбудови – і створює правову передумову для синхронізації національного законодавства з європейським Circular Economy Act 2026 р. [543]. Без такого системного кроку Україна об'єктивно не зможе ані повноцінно виконати свої євроінтеграційні зобов'язання у сфері циркулярної економіки, ані забезпечити ефективну післявоєнну відбудову на циркулярних засадах, ані сформувати конкурентоспроможну економіку у довгостроковій перспективі.

3.3 Шляхи удосконалення господарсько-правового механізму забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні

Системний аналіз проблем правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні, проведений нами у попередньому підрозділі, дає підстави стверджувати, що одним з головних недоліків чинного

правового регулювання є не повна відсутність нормативної бази, а її фрагментарність, розпорошеність і нездатність сформувати цілісний механізм впливу на господарську поведінку суб'єктів ринку. Закон України «Про управління відходами» уже містить окремі елементи циркулярної логіки – ієрархію управління відходами, припинення статусу відходів, правовий режим побічних продуктів, роздільне збирання, розширену відповідальність виробника, – однак він за своєю природою залишається спеціальним актом у сфері управління відходами, тоді як циркулярна економіка охоплює значно ширший комплекс господарських відносин: проєктування продукції, виробництво, введення в обіг, споживання, ремонт, модернізацію, повторне використання, рециклінг, повернення матеріалів у господарський оборот, формування ринку вторинної сировини, договірні моделі промислового симбіозу, зелені публічні закупівлі, цифрову простежуваність матеріальних потоків і спеціальний режим відходів від руйнувань. Саме тому ключовим напрямом удосконалення вважаємо прийняття спеціального рамкового Закону України «Про циркулярну економіку».

Потреба в такому законі посилюється і змінами у системі господарського законодавства України. Після втрати чинності Господарським кодексом України нормативна значущість спеціальних законів істотно зростає, адже саме вони мають перебрати на себе функцію галузевої конкретизації правил господарювання у тих сферах, де загальні положення Цивільного кодексу України є недостатніми для регулювання складних майново-організаційних відносин. Закон № 4196-IX офіційно закріпив нову перехідну модель регулювання діяльності юридичних осіб, а тому господарські відносини у сфері циркулярної економіки вже не можуть спиратися на попередню кодифікаційну логіку [360]. Відповідно, розроблений нами проєкт Закону України «Про циркулярну економіку» (додаток Б) має виконати подвійну функцію: по-перше, спеціалізувати загальні цивільно-правові конструкції щодо майна, договорів, відповідальності та зобов'язань у сфері циркулярного обороту ресурсів; по-друге, сформувати самостійний

правовий режим циркулярної діяльності, який охоплює не лише приватноправові, а й публічно-організаційні, стимулюючі, контрольні та інформаційні елементи.

Впровадження такого комплексного акта повністю узгоджується із засадами вітчизняної правової доктрини, в яких дослідниками уже було сформульовано окремі пропозиції щодо вдосконалення цієї сфери. Так, І. В. Подрез-Ряполова та співавт. пропонують шлях удосконалення через нормативне закріплення нових підходів безпосередньо до виробничих процесів, зміщуючи регуляторний акцент із ліквідації відходів на створення продукції та послуг, які запобігають їх утворенню на етапі проектування [8]. Т. Л. Антонова у дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правове регулювання поводження з відходами» (2017 р.) обґрунтувала необхідність нормативного закріплення «дефініції державна політика у сфері поводження з відходами» та запропонувала розглядати «контроль як засіб адміністративно-правового регулювання», що передбачає застосування особливих управлінських форм – спостереження, перевірки, інспекції та аудиту [20]. Н. О. Максименцева у кандидатській дисертації «Правове забезпечення поводження з небезпечними відходами» (2006 р.) однією з перших у вітчизняній юридичній науці запропонувала концептуальні засади спеціального правового режиму небезпечних відходів, що зберігають релевантність для сучасної моделі управління циркулярним капіталом [233]. М. М. Потіп у дослідженні «Правове регулювання використання відходів війни як ресурсу для відновлення України» (2023 р.) обґрунтував пропозицію доповнити статтю 1 Закону України «Про управління відходами» поняттям «відходи війни», запропонував їх класифікацію з відповідним коригуванням національного класифікатора відходів, а також заміну у підзаконних актах терміна «безхазяйні відходи» на «відходи, власник яких не встановлений» [328]. У монографічному дослідженні І. Я. Зварич «Глобальна циркулярна економіка: “економіка ковбоїв” vs “економіка космічного корабля”» (2019 р.) запропоновано «напрями імплементації моделі глобальної інклюзивної

циркулярної економіки та обґрунтовано методи подолання «гепу циркулярності» через впровадження альтернативних бізнес-сма́рт моделей» [150].

Н. Єремєєва, у свою чергу, запропонувала запровадити нормативно закріплені критерії сталості використання вторинних ресурсів (економіко-технічні, соціальні, екологічні) як основу полісистемного комплексу норм їх правового забезпечення [132]. А. Токунова обґрунтувала юридичні засоби сприяння використанню вторинних енергетичних ресурсів у переході до циркулярної економіки [437]. О. Ілларіонов розробив економіко-правові аспекти залучення відходів вуглевидобування до вторинного використання в енергетиці [172]. В. Сидоренко ж системно проаналізувала основні проблеми правового регулювання економіки замкненого циклу в Європейському Союзі та шляхи їх імплементації [69]. О. Мінгела сформулював засади економічного стимулювання вторинного ресурсокористування (рециклінгу) [264]. О. Ліллемає обґрунтувала державну допомогу як інструмент стимулювання вторинного ресурсокористування [223]. О. Трегуб запропонував механізми планування вторинного ресурсокористування на прикладі відходів [444]. В. Олюха – правове стимулювання використання відходів деревини в енергетиці [290]. Узагальнення зазначених наукових пропозицій засвідчує, що окремі науково обґрунтовані рішення не здатні замінити цілісного правового механізму: розрізнені пропозиції щодо термінологічного апарату, контрольних повноважень, режиму відходів війни, критеріїв сталості, державної допомоги та планування набувають практичної ефективності лише за умови їх системного об'єднання в межах єдиного рамкового акта – запропонованого Закону України «Про циркулярну економіку».

З огляду на вказане вище, розроблений законопроект виступає не декларативним екологічним маніфестом, а правовим актом прямої дії, що переводить макроекономічну концепцію у площину конкретних суб'єктів, зобов'язань, договорів та економічних стимулів. Сучасне розуміння циркулярної економіки зарубіжними вченими (М. Geissdoerfer, J. Kirchherr, J.

Korhonen) також підтверджує, що вона не може зводитися лише до рециклінгу відходів, а вимагає системної зміни бізнес-моделей, поведінки споживачів та відповідальності виробників на усіх етапах [552; 563; 564].

У докторському дослідженні В. В. Нагайчук трансформація національного господарства до моделі циркулярної економіки розглядається як стратегічний процес, що має охоплювати типологізацію стратегій переходу, оцінювання ефективності їх упровадження на мікро- і макрорівнях, залучення корпоративної соціальної відповідальності, державне і наднаціональне стимулювання, регіональну політику та моделювання комплексного механізму використання вторинних ресурсів [275]. Тобто авторка фактично відходить від вузького бачення циркулярної економіки як сукупності операцій з відходами і пропонує розглядати її як стратегію перебудови всього господарського порядку. Відповідно, спеціальний законопроект не може обмежуватися нормами про перероблення, а повинен охоплювати планування, координацію, індикатори, стимули, ринки вторинних ресурсів і поведінку суб'єктів господарювання.

Р. Ю. Семенець, аналізуючи правове регулювання поводження з відходами в Україні та Європейському Союзі, наголошував на необхідності формування цілісного еколого-правового механізму управління відходами. Він також звертав увагу на недоліки чинної нормативно-методичної бази, недостатню ефективність економічних інструментів залучення відходів у господарський обіг і низький рівень стимулювання участі приватного капіталу в цій сфері [406]. Тобто відходи можуть виступати економічним ресурсом для промислових підприємств через повторне використання, а запобігання утворенню відходів має здійснюватися «до того, як речовина, матеріал або продукт набудуть статусу відходів» [370]. Отже, дослідник фактично пропонував правовий рух від карально-утилізаційної моделі до превентивної та ресурсної моделі. Це безпосередньо корелює зі статтями нашого законопроекту про циркулярний дизайн, цифровий паспорт продукту, право на ремонт і критерії припинення статусу відходів.

Регіональний та інституційний вимір удосконалення детально розкритий у наукових працях О. В. Дзюбинської та Г. О. Решетілова. О. В. Дзюбинська, аналізуючи механізм використання ресурсного потенціалу побутових відходів регіону, пропонувала будувати його через тріаду «інтерес – діяльність – стимул», тобто через поєднання економічної вигоди, належної господарської організації та стимулювання учасників обігу ресурсів [50]. Серед конкретних шляхів авторка називала імплементацію інструментів підтримки соціальних підприємців у регіональні програми поводження з побутовими відходами та програми підтримки підприємництва, створення асоціацій соціальних підприємців з інформаційною, інвестиційно-інноваційною, заготівельною, переробною і маркетинговою складовими, а також формування логістичних мереж територіальних громад для заготівлі ресурсоцінних компонентів побутових відходів [50]. Г. О. Решетілов, у свою чергу, пропонував для регіонального рівня систему індикаторів циркулярності за етапами життєвого циклу, картування відходів, створення регіонального освітнього хабу, «Зеленої ради» при органах місцевого самоврядування, розроблення Стратегії зеленої відбудови на засадах субсидіарності та запровадження екологічного страхування [388]. Ці підходи показують, що рамковий закон має бути не лише актом центрального регулювання, а й правовою основою для місцевих програм, регіональних планів, індикаторів, цифрового картування матеріальних потоків та інструментів зеленої відбудови.

Отож фундаментальним кроком до формування дієвого правового механізму є вирішення проблеми понятійної та категоріальної невизначеності. Як зазначала Л. В. Сергієнко, доки правове поле оперує винятково категоріями «відходи» чи «оброблення», неможливо адекватно регулювати інноваційні відносини [407]. Цю прогалину покриває стаття 3 законопроекту, яка легалізує поняття «циркулярна продукція», «циркулярний дизайн», «цифровий паспорт продукту», «режим контрольованої циркуляції». Завдяки цій нормі створюється повноцінна юридична «мова» циркулярної економіки. Водночас

стаття 6 закріплює ієрархію циркулярної економіки за моделлю R-стратегій (від R0 «відмова» до R10 «видалення»). Її правозастосовне значення полягає у тому, що ієрархія поводження з матеріалами стає імперативним юридичним критерієм оцінки господарських дій: необґрунтоване захоронення придатного до відновлення ресурсу розглядається як протиправна дія, що виводить матеріальний капітал із господарського обороту. Таку позицію відстоювала також І. Я. Зварич, зазначаючи про необхідність зміни інституційних і ринкових правил гри для успішного переходу до нової моделі [150].

Крім того, подолання інституційної розпорошеності, за якої питання відходів, технічного регулювання та відбудови належать до різних відомств і блокують одне одного, зможе вирішитися за допомогою норма статей 7–12 законопроекту. Вони виводять стратегічне планування на рівень обов'язкових правових інструментів, запроваджуючи Національну стратегію циркулярної економіки та створюючи Міжвідомчу координаційну раду. Згідно з поглядами А. П. Гетьмана щодо системності управління природокористуванням [70] та Н. Р. Малишевої про критичну необхідність інституційного забезпечення екологічних норм [240], ці статті пов'язують приватну господарську поведінку із загальними завданнями держави, формуючи єдиний координаційний центр.

Як уже зазначалося у попередніх підрозділах, перехід від лінійної до циркулярної моделі потребує нормативного визнання новітніх форм підприємництва та значного розширення кола суб'єктів. Замість фокусування лише на утворювачах та переробниках відходів, стаття 14 нашого законопроекту легалізує статус ремонтних підприємств, ресайклерів, організацій розширеної відповідальності виробника (PBB), торговців і брокерів. Так, стаття 20 нормативно визнає такі циркулярні бізнес-моделі, як *product-as-a-service* (продукція як послуга), економіка спільного використання, промисловий симбіоз та зворотна логістика. Впровадження цієї норми втілює економічну концепцію про «економіку функціонування» (англ. *performance economy*), за якої додана вартість створюється через подовження строку використання речей та збереження права власності за виробником [152]. Тобто

ця стаття забезпечить суб'єктам господарювання отримання легітимних юридичних форм для отримання прибутку від надання довгострокових послуг ремонту та оновлення, а не лише від разового продажу товарів.

Підприємницький вимір удосконалення циркулярної економіки деталізовано у дисертаціях М. Л. Злотнік та Т. О. Маслак. М. Л. Злотнік запропонувала модель вибору стратегій впровадження та розвитку циркулярної економіки на підприємствах з урахуванням технологічної, ринкової, екологічної та продуктової позицій підприємства, а також механізм вибору стратегій управління матеріальними зворотними потоками у межах рециклінгу, продовження життєвого циклу продукту, відновлення матеріалів і багаторазового використання продуктів у виробничих циклах [160]. Т. О. Маслак обґрунтовувала, що виробнича стратегія підприємства в умовах циркулярної економіки має спиратися на раціональний товарний асортимент, зменшення відходів, оптимізацію ресурсів, раціоналізацію бізнес-процесів і партнерську взаємодію; авторка також сформулировала тривимірну модель вибору виробничої стратегії залежно від моделі поведінки підприємства, рівня його інтеграційних можливостей і виду циркулярної бізнес-моделі [246]. У контексті нашого законопроекту це означає, що статті про product-as-a-service, промисловий симбіоз, зворотну логістику, ремонт, ресайклінг та інші циркулярні бізнес-моделі не є декларативними: вони створюють юридичні форми саме для тих стратегічних управлінських рішень, які вже обґрунтовані в українських дисертаційних дослідженнях.

Функціонування зазначених бізнес-моделей вимагає належної договірної оформленості, що забезпечується нормами статей 21–30 законопроекті. Загальні положення Цивільного кодексу України про свободу договору не здатні повноцінно врегулювати специфічні питання підтвердження статусу вторинної сировини, простежуваності та розподілу екологічних ризиків. О. А. Беяневич та О. П. Подцерковний доводять, що у складних сферах економіки, що зачіпають публічні інтереси та безпеку, загальна свобода договору потребує обов'язкової нормативної конкретизації

[30; 82]. З огляду на це стаття 22 імперативно встановлює істотні умови циркулярних господарських договорів (цільові показники циркулярного результату, момент переходу ризиків, умови лабораторного контролю). Наступні статті легалізують поіменовані договори рециклінгу, зворотного приймання, надання продукції як послуги та промислового симбіозу, перетворюючи обіг вторинних матеріалів із ризикової діяльності на юридично передбачуваний та захищений господарський процес.

Принциповим концептуальним зрушенням є зміщення центру правового впливу з етапу поводження з відходами на стадію проєктування та виробництва продукції. Проблема ігнорування життєвого циклу товарів вирішується статтею 31, яка встановлює імперативні вимоги до циркулярного дизайну (ремонтпридатність, можливість розбирання, наявність визначеної частки вторинної сировини), та статтями 33–34, що імплементують цифровий паспорт продукту та право на ремонт. Ці норми синхронізують українське правове поле з європейськими стандартами, зокрема Регламентом (ЄС) 2024/1781 про екодизайн [384] та Директивою (ЄС) 2024/1799 про право на ремонт [530]. Для того щоб забезпечити реальне виконання цих вимог, стаття 39 докорінно трансформує розширену відповідальність виробника, запроваджуючи екомодуляцію внесків. РВВ перетворюється з квазіфіскального механізму на інструмент прямого фінансового впливу: чим складніша продукція в переробленні та чим більше вона містить небезпечних компонентів, тим вищим є фінансове навантаження на виробника. Це, на нашу думку, створює пряму економічну мотивацію до правомірної циркулярної поведінки ще на стадії розроблення продукту.

Формування прозорого ринку вторинних матеріалів неможливе без ліквідації правової невизначеності щодо моменту, коли відхід юридично перетворюється на товар. Стаття 42 законопроекту розв'язує цю проблему, запроваджуючи деталізовані національні критерії припинення статусу відходів («кінця відходу») для ключових категорій: металобрухту, пластику, паперу, вторинного щебеню. Це знімає так би мовити тягар екологічної

небезпеки з ресурсу та мінімізує інвестиційні ризики для бізнесу. Водночас для подолання проблеми слабого ринкового попиту стаття 47 вводить обов'язкові циркулярні критерії у систему зелених публічних закупівель. Держава як найбільший макроекономічний замовник бере на себе функцію формування стабільного попиту на продукцію з вмістом вторинної сировини, спираючись на оцінку вартості її життєвого циклу.

Унікальним і критично важливим для України є також вирішення проблеми поводження з відходами від руйнувань, спричинених воєнними діями. Загальний режим управління відходами не враховує специфіки матеріалів, які одночасно становлять мінну чи хімічну небезпеку і є цінним будівельним ресурсом. Законопроект долає цей правовий вакуум через запровадження у статтях 49–50 спеціального «режиму контрольованої циркуляції». Цей механізм встановлює жорсткий алгоритм: обов'язкове обстеження, демінування, сортування та паспортизацію матеріалів перед їх допуском у відбудову. Для забезпечення стабільності господарського обороту вирішальне значення має стаття 51, яка знімає проблему «безхазяйного майна», чітко регламентуючи питання права власності та розпорядження відходами від руйнувань. Вона відкриває шлях до легального укладання договорів на демонтаж і виробництво вторинного щебеню.

Жодна система регулювання не може бути ефективною без інтеграції інструментів контролю та економічного стимулювання. Проблема відсутності цифрової простежуваності розв'язується статтями 67–68, які запроваджують Національну інформаційну систему циркулярної економіки та відповідні індикатори. Завдяки цьому рух матеріальних потоків стає прозорим і вимірюваним. Потреба у таких інструментах підтверджується висновками Н. М. Майстренко, яка у своїх наукових публікаціях пропонує шлях удосконалення механізмів управління через впровадження системи ключових показників ефективності (KPI) екологічних процесів, а також багатокритеріального аналізу витрат на поводження з відходами з метою стимулювання безвідходного виробництва [149].

У площині юридичної відповідальності стаття 71 здійснює концептуальний прорив, впроваджуючи Методику обчислення шкоди, завданої циркулярному капіталу. Шкода зможе вимірюватися не лише рівнем забруднення довкілля, але й економічною вартістю ресурсу, що був незаконно виведений із господарського обороту (наприклад, через фальсифікацію даних про перероблення або «greenwashing»). Економічна база для запровадження циркулярних практик забезпечується нормами статей 58–60 (податкові пільги, прискорена амортизація рециклінгового обладнання, створення Фонду циркулярної економіки). Про це свого часу наголошував і В. К. Мамутова, акцентуючи на нерозривності правової форми та засобів економічного стимулювання.

Фінансово-інвестиційний напрям удосконалення, який має принципове значення для реального запуску циркулярної економіки, розкритий у дисертації Т. В. Кожухової [195]. Дослідниця пропонує розглядати фінансування циркулярної економіки як систему формування, розподілу та використання грошових ресурсів на всіх етапах життєвого циклу циркулярних бізнес-моделей; серед інструментів він виокремлює власне фінансування, бюджетні інвестиції, субсидії, бюджетні стимули, схеми гарантування кредитів, змішане фінансування, кредитні ресурси, венчурне фінансування, міжнародне та пільгове фінансування, гранти, краудфандинг і венчурну філантропію [195]. Ця позиція безпосередньо підсилює норми статей 58–60 законопроекту, оскільки доводить, що податкові пільги, прискорена амортизація, Фонд циркулярної економіки та інші стимули мають розглядатися не як додатковий фіскальний бонус, а як правовий спосіб створення інвестиційної екосистеми циркулярного переходу. Показовим є і підхід О. М. Віленчук, який пропонує диференціювати страхові платежі залежно від відповідності діяльності підприємства природоохоронним вимогам і динаміки екологічного ризику, що робить екологічне страхування не лише компенсаторним, а й стимулюючим інструментом екомодернізації [52].

Комплексність законопроекту підсилюється його Прикінцевими та перехідними положеннями, що забезпечують органічну інтеграцію нових норм у загальну правову систему. Внесення змін до статті 178 Цивільного кодексу України, – зокрема статтю 178 доповнити частиною такого змісту: «Особливості обігу вторинної сировини, побічних продуктів виробництва та матеріалів, які набули статусу “кінця відходу”, визначаються законодавством про управління відходами та законодавством про циркулярну економіку.», а статтю 336 доповнити приміткою такого змісту: «Особливості правового режиму матеріалів, утворених внаслідок руйнувань, власник яких не встановлений, визначаються Законом України “Про циркулярну економіку”», – остаточно легалізує вторинну сировину як об’єкт цивільних прав. Зміни до Податкового кодексу (див. Додаток Б) гарантують інвестиційні преференції, а коригування законодавства про управління відходами (див. Додаток Б), публічно-приватне партнерство та індустриальні парки усуває наявні нормативні колізії та створює інфраструктурні передумови для циркулярної відбудови.

Така архітектура повністю відповідає стратегічним цілям Європейської Комісії щодо формування єдиного ринку вторинної сировини та розробки майбутнього Circular Economy Act [543], водночас залишаючись глибоко адаптованою до українських реалій воєнного стану та повоєнної реконструкції.

Важливість такого багаторівневого підходу обґрунтовується у дисертаційному дослідженні А. В. Лозінського «Глобальні детермінанти розвитку циркулярної економіки в умовах системної кризи світового господарства», у якому серед напрямів удосконалення автор пропонує розглядати циркулярну економіку як ключову модель забезпечення стійкості виробничо-споживчих систем і ланцюгів створення вартості в умовах системної кризи світового господарства, розробивши науково-методичний підхід до оцінювання рівня циркулярності країни з декомпозицією індикаторів за макро-, мезо- та мікрорівнями [225].

Таким чином, законопроект «Про циркулярну економіку» формує системний правовий механізм функціонування циркулярної економіки. На противагу так би мовити «точковому латанню» екологічного законодавства, він пропонує цілісний інструментарій прямої дії. Вирішення ключових проблем правового регулювання досягається через формування спеціального понятійного апарату, легалізацію сучасних бізнес-моделей та циркулярних договорів, зміщення правового впливу на стадію екодизайну з використанням екомодуляції РВВ, створення легального ринку вторинної сировини та запровадження жорсткого режиму контрольованої циркуляції відходів від руйнувань, підкріпленого інститутом відповідальності за втрату циркулярного капіталу.

Саме таким шляхом можна подолати фрагментарність чинного правового регулювання, забезпечити правову визначеність циркулярного обороту ресурсів, створити стимули для бізнесу, сформувати прозорий ринок вторинної сировини, інтегрувати принципи циркулярності у публічні закупівлі та повоєнну відбудову, а також наблизити українське законодавство до сучасної європейської моделі циркулярного права. Прийняття такого закону не повинно розглядатися лише як виконання євроінтеграційного зобов'язання; воно є внутрішньою потребою української правової системи, яка в умовах післявоєнної трансформації має перейти від фрагментарного управління відходами до комплексного правового забезпечення замкнених матеріальних циклів.

Висновки до Розділу 3

Розділ присвячено формуванню цілісної концепції удосконалення правового механізму забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні. На підставі цього сформульовано зокрема такі висновки:

1. Встановлено, що європейська модель правового забезпечення циркулярної економіки характеризується трирівневою архітектурою (наднаціональний, національний та субнаціональний рівні), яка реалізує принцип субсидіарності у поєднанні з гармонізацією внутрішнього ринку. Доведено, що ця модель ґрунтується на взаємопов'язаних принципах ієрархії поводження з відходами, «забруднювач платить», розширеної відповідальності виробника, превентивної дії, припинення статусу відходів та публічно-приватного партнерства, а також послідовно еволюціонує від директивного до регламентарного регулювання, що робить її найбільш релевантним джерелом нормотворчих орієнтирів для України.

2. Систематизовано та обґрунтовано тринадцять взаємопов'язаних проблем чинного правового забезпечення циркулярної економіки в Україні: фрагментарність законодавства, перехідний стан правової доктрини після втрати чинності Господарським кодексом України, невизначеність статусу вторинних ресурсів, незавершеність системи зобов'язань суб'єктів, слабкість РВВ, дефіцит позитивних стимулів, обмеженість циркулярних публічних закупівель, нерозвиненість інфраструктури, відсутність цифрової простежуваності матеріальних потоків, розпорошеність публічного управління, слабка інтеграція місцевого рівня, специфіка відходів від руйнувань та неефективність відповідальності за порушення циркулярних зобов'язань.

3. Аргументовано позицію щодо неможливості вирішення цих проблем шляхом точкового запозичення окремих директив ЄС та обґрунтовано необхідність прийняття самостійного рамкового Закону України «Про циркулярну економіку», який має одночасно спеціалізувати загальні цивільно-

правові конструкції щодо обігу вторинних ресурсів та сформувати самостійний правовий режим циркулярної діяльності, що поєднує приватноправові, публічно-організаційні, стимулюючі, контрольні та інформаційні елементи в межах єдиної регуляторної архітектури.

4. Розроблено та запропоновано авторський проєкт Закону України «Про циркулярну економіку» (додаток Б), який системно вирішує виявлені проблеми через легалізацію понять «циркулярна продукція», «циркулярний дизайн», «цифровий паспорт продукту», «режим контрольованої циркуляції»; закріплення ієрархії R-стратегій (R0–R10); визнання нових бізнес-моделей (product-as-a-service, промисловий симбіоз, зворотна логістика); запровадження поіменованих циркулярних договорів; екомодуляцію внесків у системі РВВ; національні критерії припинення статусу відходів та обов'язкові циркулярні критерії у зелених публічних закупівлях.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні цілісного наукового уявлення про господарсько-правові засади функціонування циркулярної економіки в Україні, визначенні особливостей, закономірностей і проблем її правового забезпечення, а також обґрунтуванні напрямів удосконалення господарського законодавства у цій сфері. За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки науково-теоретичного та практичного характеру:

1. З'ясовано, що сучасна модель замкненого циклу використання ресурсів є результатом тривалого еволюційного процесу, який охоплює чотири послідовні етапи: 1) інтелектуально-концептуальний (1960–1980-ті рр., праці К. Боулдінга, В. Штагеля, Р. Фроша, Д. Пірса, М. Браунгарта); 2) політико-програмний (1990–2000-ті рр., Стокгольмська декларація 1972 р., Брундтландська доповідь 1987 р., документи Ріо-1992, Базельська конвенція 1989 р.); 3) нормативно-стратегічний (2010-ті рр., Цілі сталого розвитку 2015 р., Паризька угода, Перший пакет ЄС з циркулярної економіки); 4) інституційно-консолідуєчий (2020-ті рр., Європейський зелений курс, Регламент 2024/1781 про екодизайн, Регламент 2023/1542 про батареї, анонсований Circular Economy Act 2026 р.). Дослідження становлення провідних національних моделей (ЄС, КНР, Японії, Республіки Корея, Великої Британії, Нідерландів, Франції, Бразилії, Канади) виявило їхню типологічну різноманітність – від наднаціонального інтегрованого регулювання до директивно-планової та секторально-договірної моделей, тоді як українська траєкторія характеризується «компресованим розвитком» (2014–2024 рр.) під впливом євроінтеграційних зобов'язань: від Конституції 1996 р. і Законів «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 р. та «Про відходи» 1998 р., через Господарський кодекс 2003 р. (втратив чинність 28.08.2025 р.) і Угоду про асоціацію з ЄС 2014 р., до рамкового Закону «Про управління

відходами» 2022 р., який здійснив рецепцію Директиви 2008/98/ЄС; при цьому особливим чинником сучасного етапу є вплив повномасштабної російської агресії, що утворила безпрецедентний обсяг відходів руйнувань (понад 10–12 млн тонн) і парадоксально перетворила циркулярні принципи з абстрактного ідеалу європейської інтеграції на прагматичну необхідність повоєнної відбудови, тоді як набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС (23.06.2022 р.) та відкриття переговорів (25.06.2024 р.) остаточно трансформували рецепцію циркулярного *acquis* на пряме юридичне зобов'язання.

2. Розкриття теоретико-методологічних засад дало змогу обґрунтувати інтегративний міжгалузевий підхід, що поєднує еколого-правову (визначає ціннісні орієнтири – екологічну безпеку, раціональне природокористування, реалізацію конституційного права на безпечне довкілля), правову (розкриває циркулярну економіку як модель організації ринків, виробничих ланцюгів, промислового симбіозу та державного стимулювання) і цивільно-правову (забезпечує майновий оборот вторинних ресурсів і побічних продуктів через договірні та зобов'язальні конструкції) доктрини в умовах якісної трансформації системи джерел права після втрати чинності Господарським кодексом України.

Систематизовано три основні наукові підходи до правової природи циркулярної економіки – еколого-правовий, функціонально-правовий та концепцію «циркулярного права», внаслідок чого доведено, що циркулярне право не утворює відокремленої галузі, а функціонує як комплексний міжгалузевий режим, у межах якого взаємодіють норми цивільного, екологічного, адміністративного, фінансового, податкового, конкурентного й кримінального законодавства. Методологічну основу дослідження утворюють системний, функціональний, діалектичний, інституційний, порівняльно-правовий, аксіологічний і життєво-цикловий методи, а систему принципів поділено на загальноправові (верховенство права, пропорційність, превентивність, сталий розвиток, свобода господарської діяльності, баланс

приватних і публічних інтересів, правова визначеність, стимулювання економічної ініціативи) та спеціальні (ієрархія управління відходами як «нормативне ядро», екодизайн, розширена відповідальність виробника, оцінка життєвого циклу продукції, простежуваність матеріальних потоків, інформаційна прозорість, «забруднювач платить» у превентивному значенні, справедливий розподіл екологічних витрат). Зокрема принцип ієрархії управління відходами трансформує загальну ідею сталого розвитку у нормативно обов'язкову модель поведінки учасників господарського обороту й переорієнтовує право з постфактного реагування на превентивну логіку, що охоплює стадію проєктування продукції (на якій формується до 80 % її екологічного впливу), уможливлюючи перехід від фрагментарного поводження з відходами до правової організації замкнених ресурсних циклів в умовах євроінтеграції та повоєнної відбудови України.

3. Сформульовано авторські визначення ключових категорій: правові відносини у сфері циркулярної економіки – це суспільні відносини, врегульовані нормами господарського права, що виникають між спеціальними суб'єктами у процесі провадження господарської діяльності, спрямованої на замкнення матеріальних і енергетичних циклів, мінімізацію відходів та перехід від лінійної до циркулярної моделі господарювання;

правове регулювання циркулярної економіки – це системний вплив норм господарського, екологічного, адміністративного, фінансового та конкурентного законодавства, а також програмних і договірних механізмів на відносини з організації господарської діяльності, спрямованої на запобігання утворенню відходів, продовження життєвого циклу продукції, її підготовку до повторного використання, ремонт, рециклінг, інше відновлення ресурсів та формування ринків вторинної сировини, що передбачає переосмислення статусу відходів як вузла ресурсного циклу (а не «кінцевого залишку»), розширення кола учасників регулювання (виробник, імпортер, дистриб'ютор, споживач, організація РВВ, перевізник, сортувальник, переробник, орган місцевого самоврядування, інвестор, держава) та поєднання імперативних

інструментів зі стимулюючими (податкові пільги, пільгове кредитування, субсидії, депозитні схеми, переваги у публічних закупівлях).

Виявлено та систематизовано специфічні ознаки таких правовідносин: виникнення на підставі специфічних юридичних фактів (здійснення діяльності з поводження з відходами, укладення договорів про переробку, впровадження циркулярних технологій, отримання ліцензії, реалізація програм РВВ); розширений багатосуб'єктний склад; динамічний правовий статус матеріальних об'єктів у тріаді «відхід – побічний продукт – вторинний ресурс»; спрямованість на реалізацію принципів сталого розвитку; поєднання публічно-правових і приватноправових механізмів; забезпеченість можливістю державного примусу; запропоновано класифікацію цих правовідносин за видами (договірні, нормативні, адміністративно-господарські), функціональним призначенням (збирання та сортування відходів, переробка та відновлення матеріалів, повторне використання продуктів, модель «продукт як послуга», промисловий симбіоз, екологічне проєктування) та характером дій зобов'язаного суб'єкта (активні й пасивні), а також доведено, що ефективне регулювання у цій сфері потребує забезпечення балансу публічних інтересів (замкненість ресурсних циклів, мінімізація відходів) і приватних інтересів (економічна вигода, свобода вибору контрагентів, захист комерційної таємниці циркулярних технологій), а також постійного оновлення нормативної бази у зв'язку з розвитком цифрових платформ, технологій блокчейну та «цифрового двійника».

4. Охарактеризовано суб'єктно-інституційну систему забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні як таку, що перебуває у процесі становлення та має багаторівневий, функціонально диференційований характер. Запропоновано авторську класифікацію учасників відповідних правовідносин за функціональним критерієм – залежно від їх ролі у матеріальному ланцюзі «продукція – споживання – відходи – вторинний ресурс – нова продукція», яка, на відміну від традиційної тривимірної моделі (суб'єкти господарювання – органи влади – громадяни), охоплює: утворювачів

відходів; суб'єктів господарювання у сфері управління небезпечними відходами (на ліцензійному режимі); суб'єктів господарювання у сфері управління побутовими відходами (на конкурсному-договірному режимі); суб'єктів, які здійснюють інші операції з відходами (рециклінг, відновлення, оброблення будівельних відходів, металобрухту тощо); виробників продукції, на яку поширюється розширена відповідальність виробника, та створювані ними організації індивідуальної (ОІРВВ) і колективної (ОКРВВ) розширеної відповідальності виробника; адміністраторів послуги з управління побутовими відходами; торговців і брокерів відходів; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Доведено, що зміна правового статусу будь-якого з учасників об'єктивно зумовлює трансформацію правового становища інших, що підтверджує мережеву природу правовідносин циркулярної економіки.

Визначення місця і ролі учасників системи дозволило встановити, що суб'єкти господарювання виступають первинною ланкою циркулярного ресурсообігу, реалізуючи функції утворювачів, власників і операторів відходів та постачальників вторинної сировини; організації розширеної відповідальності виробника (ОРВВ) становлять новий вид суб'єктів господарювання з подвійною правовою природою – функціонуючи як юридичні особи приватного права (переважно у формі неприбуткових організацій), вони водночас виконують суспільно значущі функції (приймання та збирання відходів, фінансування систем управління відходами, ведення обліку та звітності), що відповідає європейській концепції «public-private hybrid governance» і свідчить про делегування приватним особам по суті адміністративних функцій; оператори управління відходами (професійні учасники ринку – на ліцензійному, дозвільному або конкурсному режимі) забезпечують технологічну реалізацію операцій з відходами; органи державної влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, Держекоінспекція, НКРЕКП, місцеві державні адміністрації) формують і реалізують державну політику,

здійснюють ліцензування, дозвільну діяльність, нагляд (контроль) і ведення державних реєстрів; органи місцевого самоврядування забезпечують найбільш практично орієнтований комплекс зобов'язань – організацію управління побутовими відходами на території громади, визначення виконавців послуги та адміністраторів, затвердження місцевих планів і тарифів, ліквідацію несанкціонованих звалищ; допоміжні учасники (торговці, брокери, аудитори, лабораторії, цифрові оператори) забезпечують обіг вторинних ресурсів, верифікацію показників та простежуваність матеріальних потоків. Водночас системі властиві три ключові дефекти: фрагментарність законодавчого закріплення статусу нових суб'єктів (ОПВВ, торговці і брокери, адміністратори послуги залишаються предметом фрагментарного регулювання через зволікання з ухваленням секторальних законів), недосконалість інструментів державного нагляду й контролю (дублювання повноважень між органами) та слабка інституційна спроможність органів місцевого самоврядування. З огляду на це обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення категорії «суб'єкти господарської діяльності у сфері циркулярної економіки» як підприємств, організацій та державних інституцій, які впроваджують моделі виробництва і споживання, спрямовані на подовження життєвого циклу продукції, зменшення відходів та повторне використання матеріалів, а також конституційно-правового закріплення суб'єктивного права громадян на участь у формуванні та функціонуванні циркулярної економіки. Подальша модернізація цієї сфери має здійснюватися за принципом «системної когерентності» – забезпечення внутрішньої узгодженості між правовим статусом суб'єктів господарювання, повноваженнями органів публічної влади та правами громадян щодо безпечного довкілля та сталого використання ресурсів

5. Правові інструменти забезпечення циркулярної економіки в Україні визначено як систему передбачених господарським законодавством та похідних від нього регуляторних, дозвільних, договірних, фінансово-господарських, корпоративно-правових та організаційно-управлінських

засобів, за допомогою яких держава і суб'єкти господарювання забезпечують перехід від лінійної моделі «видобуток – виробництво – споживання – захоронення» до моделі замкнених матеріально-сировинних циклів. На відміну від адміністративно-, фінансово- та екологічно-правових засобів, такі інструменти мають організаційно-господарську спрямованість і впливають саме на господарську діяльність із обігу ресурсів, відходів, вторинної сировини та екологічних інновацій. Здійснено їх авторську класифікацію за характером впливу (регуляторні, стимулюючі, обмежувальні, заохочувальні) та за юридичною формою (нормативні, договірні, дозвоільні, фінансово-господарські, корпоративні), що дозволяє ідентифікувати системні прогалини національного правового поля та обґрунтовано формулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Аналіз показав, що найбільш перспективними для України є інструменти розширеної відповідальності виробника, інтегрованого довкілцевого дозволу, зелених публічних закупівель, екологічного оподаткування, зеленого фінансування (зокрема зелених облігацій та національної зеленої таксономії), публічно-приватного партнерства та еко-індустріальних парків, а також новітні господарсько-договірні конструкції – договори рециклінгу, зворотного приймання продукції, «product-as-a-service», енергосервісні договори, договори постачання вторинної сировини й ESG-клаузули. Водночас їх ефективність обмежують неприйняття секторальних законів (зокрема «Про упаковку та відходи упаковки», «Про відходи електричного та електронного обладнання», «Про батареї та акумулятори»), відсутність національної зеленої таксономії, недостатня диференціація ставок екологічного податку (істотно нижчих за середньоевропейські) та фрагментарність економіко-стимулюючого блоку.

6. Обґрунтовано, що зобов'язання суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки становлять комплекс правових відносин, у яких суб'єкт господарювання, виступаючи зобов'язаною стороною, на підставі закону, договору або адміністративного акта зобов'язаний вчинити дії,

спрямовані на запобігання утворенню відходів, забезпечення їх безпечного збирання, перевезення, оброблення, відновлення та видалення відповідно до принципів ієрархії управління відходами, або утриматися від дій, що спричиняють шкоду довкіллю. Такі зобов'язання мають комплексний приватноправовий і публічно-правовий характер. На відміну від традиційної цивілістичної дихотомії «договірні – позадоговірні», запропоновано класифікацію зобов'язань за підставами виникнення (нормативні, договірні, публічно-управлінські, статусні, деліктні, планово-програмні, судові), за змістом (майнові, організаційні, технологічні, інформаційні, фінансові, контрольні й відновлювально-компенсаційні), за функціональним призначенням та за суб'єктним складом, що відображає об'єктивну неоднорідність зобов'язальних відносин у відповідній сфері в умовах втрати чинності Господарським кодексом України.

Доведено, що значна частина обов'язків у сфері циркулярної економіки виникає не з волі сторін, а з самого факту включення суб'єкта у матеріальний потік «продукція – споживання – відходи – вторинний ресурс – нова продукція», що зумовлює «передконтрактну» природу значної її частини й вимагає окремої правової кваліфікації. Зобов'язання утворювачів і власників відходів, виробників продукції в межах розширеної відповідальності виробника та ОРВВ, операторів управління небезпечними й побутовими відходами, ресайклерів, торговців і брокерів, а також органів публічної влади мають мережевий, а не лінійний характер: жоден учасник не може діяти ізольовано, що становить суть правового механізму. Окремо систематизовано зобов'язання щодо відходів війни як самостійну категорію, зумовлену масштабами руйнувань внаслідок збройної агресії РФ проти України, та обґрунтовано доцільність запровадження спеціального правового режиму «контрольованої циркуляції» будівельних, промислових і небезпечних відходів від руйнувань, із встановленням особливих умов договірних відносин між замовниками робіт з повоєнного відновлення та суб'єктами господарювання, які залучаються до відповідних програм

7. Запропоновано авторське визначення державного нагляду (контролю) у сфері циркулярної економіки як інтегрованої, безперервної та ризик-орієнтованої діяльності уповноважених органів виконавчої влади, їх територіальних органів і органів місцевого самоврядування, спрямованої на спостереження за дотриманням суб'єктами господарювання обов'язкових вимог ресурсоефективності, мінімізації відходоутворення, повторного використання, перероблення та відновлення матеріальних ресурсів на всіх стадіях виробничо-споживчого циклу, із застосуванням як коригувальних (примусових), так і стимулювальних заходів впливу. Ключовою новацією такого підходу є поширення нагляду на весь життєвий цикл матеріального ресурсу, а не лише на завершальну стадію поводження з відходами. Виокремлено основні різновиди нагляду (державний екологічний, господарський, виробничий і громадський), окреслено їх цільові функції (превентивну, інформаційну, примусову та стимулювальну), а також обґрунтовано необхідність запровадження поіменних переліків об'єктів державного екологічного нагляду й переходу від точкових перевірок до безперервного відстеження матеріальних потоків через електронні реєстри (ЕкоСистема).

Правову відповідальність у сфері циркулярної економіки визначено як самостійний за змістом, але міжгалузевий за природою інститут, що поєднує компенсаційну (правовідновлювальну) та превентивно-каральну функції з пріоритетом відновлення виведеного з обігу ресурсу. Систематизовано чотири основні види санкцій – відшкодування збитків (з пріоритетом натурального способу), штрафні, оперативно-господарські та адміністративно-господарські санкції (з урахуванням норм статті 15 Закону № 4196-IX після втрати чинності Господарським кодексом України) та цивільно-правова відповідальність. Водночас встановлено системні дефекти чинного регулювання: збройна агресія РФ (потребує запровадження «режиму відкладеного нагляду» з дистанційною фіксацією порушень та зупиненням строків притягнення до відповідальності), хронічне недофінансування Держекоінспекції та її низька

технічна оснащеність, символічні розміри адміністративних штрафів у КУПАП, відсутність методик обчислення «циркулярної» шкоди й профільного закону про циркулярну економіку, фрагментація повноважень між Держекоінспекцією, Держпродспоживслужбою та органами місцевого самоврядування, а також непослідовна імплементація *acquis* ЄС. Подолання зазначених недоліків потребує комплексу нормотворчих, організаційних і фінансових заходів, реформування штрафних санкцій за принципом «пропорційності шкоди циркулярному капіталу» та паралельного розвитку «м'яких» (заохочувальних) інструментів, без яких санкційна політика втрачає здатність формувати сталу мотивацію до циркулярної поведінки суб'єктів господарювання.

8. Дослідження європейської моделі правового забезпечення циркулярної економіки засвідчує її принципову системність та трирівневу архітектуру, у межах якої наднаціональний (рівень ЄС), національний (рівень держав-членів) і субнаціональний (регіональний та муніципальний) рівні взаємодіють на засадах принципу субсидіарності, поєднаного з принципом гармонізації внутрішнього ринку. Кожному з цих рівнів властивий специфічний суб'єктний склад: інституції ЄС, Європейське агентство з охорони довкілля та Європейська платформа зацікавлених сторін у сфері циркулярної економіки (ECESP) – на наднаціональному рівні; профільні міністерства, спеціалізовані агенції (ADEME, OVAM, Naturvårdsverket) та національні організації розширеної відповідальності виробника (PRO) – на національному; регіональні уряди, муніципалітети та комунальні підприємства з поводження з відходами – на субнаціональному. Така архітектура формує характерну для циркулярної економіки публічно-приватну регуляторну модель, у якій частина регулятивних повноважень делегується професійним приватним структурам під загальним наглядом держави, що є однією з найважливіших правових інновацій циркулярного підходу.

Європейське циркулярне право базується на системі взаємопов'язаних принципів – ієрархії поводження з відходами, «забруднювач платить», розширеної відповідальності виробника, превентивної дії, припинення статусу відходів, а також процедурних принципах прозорості та публічно-приватного партнерства, – які виконують не лише декларативну, а й безпосередньо регулятивну функцію. Сучасний етап розвитку європейської моделі характеризується послідовним рухом від директивного до регламентарного регулювання (Регламент 2024/1781 ESPR, Регламент 2023/1542 про батареї, Регламент 2024/1157 про перевезення відходів), від рамкових цілей до конкретних кількісних показників, та від суто екологічно-охоронного підходу до системного циркулярного підходу, що охоплює весь життєвий цикл продукту. Національні моделі держав-членів (німецька Pfand-Mehrwegsystem та продуктова відповідальність за KrWG, французька AGECS з індексом ремонтпридатності та криміналізацією запланованого старіння, шведська податково-договірна модель, польська система BDO, іспанські та австрійські механізми зв'язку циркулярних зобов'язань із зеленими публічними закупівлями) демонструють як уніфікаційний, так і експериментально-«випереджальний» потенціал національного рівня. Анонсована на 2026 р. ініціатива Circular Economy Act позиціонує циркулярну економіку вже не як інструмент екологічної політики, а як складову промислової стратегії Союзу та правовий механізм забезпечення економічної безпеки, що робить європейський досвід найбільш релевантним джерелом нормотворчих орієнтирів для України з огляду на її євроінтеграційні зобов'язання.

9. Проблеми правового забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні мають не випадковий, а системний характер, що зумовлено передусім фрагментарністю чинного регулювання та відсутністю самостійної правової конструкції циркулярної економіки. Закон України «Про управління відходами» хоча й закріплює окремі циркулярні елементи (ієрархію управління відходами, інститут припинення статусу відходів, правовий режим побічних продуктів, розширену відповідальність виробника),

проте за своєю природою залишається актом про управління відходами, тоді як циркулярна економіка охоплює значно ширший комплекс відносин – від проєктування продукції до повернення матеріалів у господарський оборот. Перехідний стан правової доктрини після втрати чинності Господарським кодексом України 28 серпня 2025 р. та запровадження нової моделі регулювання Законом № 4196-IX додатково ускладнює ситуацію, оскільки правове забезпечення циркулярної економіки не може механічно спиратися на стару кодифікаційну логіку, а має вибудовуватися через спеціальні закони, підзаконні акти, технічні регламенти, договірні конструкції та інститути публічно-приватного партнерства у поєднанні з нормами Цивільного кодексу України.

Системний аналіз дозволив виявити такі взаємопов'язані проблеми: невизначеність правового переходу матеріалу з режиму «відходу» у режим «ресурсу» або «продукції»; незавершеність системи правових зобов'язань суб'єктів циркулярної економіки, особливо у сфері розширеної відповідальності виробника; брак позитивних правових стимулів для циркулярної поведінки бізнесу та відсутність легального режиму договорів промислового симбіозу; недостатня інтеграція циркулярних критеріїв у публічні закупівлі; обмеженість інфраструктурного забезпечення та відсутність спеціального правового режиму циркулярних індустріальних парків (екотехнопарків); недостатнє використання потенціалу публічно-приватного партнерства; недосконалість фінансово-правових і податкових стимулів; цифрова непрозорість матеріальних потоків; розпорошеність публічного управління та брак законодавчо визначеного координатора; слабка інтеграція місцевого рівня; неврегульованість правового режиму відходів від руйнувань як особливої категорії, що поєднує екологічну небезпеку з ресурсним потенціалом; неефективність державного нагляду та відповідальності за порушення циркулярних зобов'язань. Подолання цих проблем неможливе через точкові законодавчі зміни, а потребує комплексного правового підходу, який поєднує цивільно-правові договірні конструкції,

спеціальні режими, публічне планування, економічні стимули, стандартизацію, цифровий облік, контроль і відповідальність та створює правову передумову для синхронізації національного законодавства з європейським Circular Economy Act 2026 р.

10. Ключовим напрямом удосконалення правового механізму забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні є прийняття спеціального рамкового Закону України «Про циркулярну економіку», розробленого нами як правовий акт прямої дії (додаток Б). Такий закон має виконати подвійну функцію: по-перше, спеціалізувати загальні цивільно-правові конструкції щодо майна, договорів, відповідальності та зобов'язань у сфері циркулярного обороту ресурсів; по-друге, сформулювати самостійний правовий режим циркулярної діяльності, який охоплює не лише приватноправові, а й публічно-організаційні, стимулюючі, контрольні та інформаційні елементи.

Архітектура запропонованого правового механізму передбачає: формування спеціального понятійного апарату (стаття 3 законопроекту легалізує поняття «циркулярна продукція», «циркулярний дизайн», «цифровий паспорт продукту», «режим контрольованої циркуляції»); нормативне закріплення ієрархії циркулярної економіки за моделлю R-стратегій (стаття 6); стратегічне планування й створення Міжвідомчої координаційної ради (статті 7–12); розширення кола суб'єктів циркулярної економіки та легалізацію сучасних бізнес-моделей – product-as-a-service, економіки спільного використання, промислового симбіозу, зворотної логістики (статті 14, 20); запровадження поіменованих циркулярних господарських договорів з імперативно визначеними істотними умовами (статті 21–30); встановлення вимог циркулярного дизайну, цифрового паспорта продукту, права на ремонт та екомодуляції внесків РВВ (статті 31, 33–34, 39); деталізовані національні критерії припинення статусу відходів для металобрухту, пластику, паперу, вторинного щебеню (стаття 42); обов'язкові циркулярні критерії у системі зелених публічних закупівель (стаття 47);

спеціальний режим контрольованої циркуляції відходів від руйнувань з вирішенням питання права власності (статті 49–51); Національну інформаційну систему циркулярної економіки та індикатори циркулярності (статті 67–68); методику обчислення шкоди, завданої циркулярному капіталу (стаття 71); економічні стимули – податкові пільги, прискорену амортизацію, Фонд циркулярної економіки (статті 58–60). Комплексність законопроекту підсилюється Прикінцевими та перехідними положеннями, які забезпечують внесення узгоджених змін до Цивільного кодексу України (легалізація вторинної сировини як об'єкта цивільних прав через статтю 178), Податкового кодексу, законодавства про управління відходами, публічно-приватне партнерство та індустріальні парки, що дозволяє подолати фрагментарність чинного правового регулювання, забезпечити правову визначеність циркулярного обороту ресурсів, сформувати прозорий ринок вторинної сировини та наблизити українське законодавство до європейської моделі циркулярного права в контексті майбутнього Circular Economy Act 2026 р., післявоєнної відбудови та довгострокової ресурсної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «е-Відходи». ЕкоСистема (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України). URL: <https://eco.gov.ua/categories/e-vidhodi>.
2. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні : монографія / Б. В. Буркинський, Т. П. Галушкіна, В. Є. Реутов ; Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Одеса : Підприємство «Фенікс», 2011. 348 с.
3. 5 популярних запитань про зелені публічні закупівлі та відповіді на них. Інфобокс Prozorro. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/5-populyarnih-zapitan-pro-zeleni-publichni-zakupivli-ta-vidpovidi-na-nih-1>.
4. Аблєєва І. Ю. Науково-теоретичні основи системного підходу до підвищення рівня екологічної безпеки нафтовидобувних територій : дис. ... д-ра техн. наук : 21.06.01 / Сумський державний університет. Суми, 2023. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0523U100006>.
5. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), І. М. Балакареєва, І. В. Бойко та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2020. 392 с.
6. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1 : Загальна частина / ред. кол.: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юридична думка, 2007. 592 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Averianov_Vadym/Administratyvne_pravo_Ukrainy_Tom_1_Zahalna_chastyna/.
7. Алимов Олександр Миколайович / Г. О. Москаленко. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2001, оновл. 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-43773>. DOI: 10.5281/zenodo.19853096.

8. Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект) : монографія / С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманова, І. В. Подрез-Ряполова та ін. ; за ред. С. В. Глібка. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/MonoMSP20/MonoMSP20_10.pdf.
9. Андрейцев В. І. Екологічне право (Особлива частина) : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. : повний акад. курс / за ред. акад. АПрН України В. І. Андрейцева. Київ : Істина, 2001. 544 с.
10. Андрейцев В. І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики : монографія. Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2011. 373 с.
11. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. Київ : Знання-Прес, 2002. 332 с.
12. Андрейцев В. І. Теоретичні проблеми правового забезпечення ефективності екологічної експертизи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. Київ, 1992. URL: https://apynu.kharkiv.org/Academics/Andreycev_V_I.html.
13. Андрієнко М. В. Розвиток державного управління у сфері пожежної безпеки в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Акад. муніцип. упр. Київ, 2015. 36 с. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1051>.
14. Андрійко О. Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Київ : Наук. думка ; ІДП НАН України, 2004. 304 с.
15. Андрусевич Н. Формування початкової переговорної позиції України за Розділом 27 «Довкілля і зміна клімату» переговорів про вступ до ЄС : аналітична записка / Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». Львів, 2025. URL: <https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2025/09/racse-negotiating-position-chapter-27-2025-ukr.pdf>.

16. Андрусів У. Я., Зелінська Г. О. Трансформація корпоративної соціальної відповідальності бізнесу на засадах циркулярної економіки. Теоретичні проблеми економіки та управління (Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості). 2024. № 2 (30). С. 52–60. DOI: 10.31471/2409-0948-2024-2(30)-52-60. URL: <https://www.eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/download/701/431>.

17. Анісімова Г. В. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення екологічних інтересів у державній політиці України. Теорія і практика правознавства. 2018. Вип. 2 (14). С. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2018.14.144601>. URL: <https://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/144601/155344>.

18. Анісімова Г. В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Харків : Право, 2019. 672 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/items/c4c495e3-ad9d-46bb-99c6-dd2c7e653d3f>.

19. Антонова Т. Л. Адміністративно-правове регулювання поводження з відходами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 20 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/1932>.

20. Антонова Т. Л. Адміністративно-правове регулювання поводження з відходами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 233 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/4068>.

21. Антонова Т. Л. Загальна характеристика операцій поводження з відходами в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. № 5. С. 79–83.

22. Апанасенко К. І. Дозвільні правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики : монографія. Київ : ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України», 2020. 430 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/12/Апанасенко_монографія_остання-ред-secured1.pdf.

23. Балобанов О. Г., Шпарло А. О. Правове регулювання поведження з відходами в Україні та ЄС. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2020. № 4 (73). С. 67–78. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2020-4-67-78>.
24. Балюк Г. І. Екологічне право України. Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частини) : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 192 с.
25. Балюк Г. І. Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми. Екологічне право України. 2017. № 3–4. С. 8–15. URL: <https://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2017/3-4/3.pdf>.
26. Балюк Г. І. Проблеми формування та становлення ядерного права України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0500U000145>.
27. Балюк Г. І. Світоглядні та еколого-правові засади взаємодії людини і природи. Екологічне право України. 2017. № 1–2. С. 8–13.
28. Бараннік В. О., Дмитренко Т. В. Системний аналіз довкілля. Системний аналіз : конспект лекцій / Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків : ХНАМГ, 2011. 110 с. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/22817/>.
29. Бевз С. І. Адміністративно-правове регулювання державного управління у сфері господарської діяльності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Нац. авіац. ун-т. Київ, 2020. 425 с. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/43634>.
30. Беяневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 592 с. URL: <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/handle/765432198/159>.
31. Берзіна С. В., Борецько В. Є., Бузан Г. С. Громадський екологічний контроль : посіб. для громадських інспекторів з охорони довкілля / за заг. ред. І. О. Яковлева. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 150 с. (Бібліотека екологічних знань). URL: <https://iem.org.ua/images/librery/7.pdf>.

32. Бігун Т., Полтавець Ф., Туліна Е. Екологічний аудит в Україні: шляхи вирішення деяких проблем. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 11. С. 92–97. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.11.15>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/16.pdf>.
33. Бобкова А. Г. Правове забезпечення рекреаційної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04, 12.00.06 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2001. 39 с. URL: <https://esu.com.ua/article-35616>.
34. Бобкова А. Г. Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва у контексті доктрин господарського та екологічного права. Правова доктрина України : у 5 т. Т. 4 : Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права / редкол.: В. Я. Тацій та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2013. С. 216–251. URL: <https://plaw.nlu.edu.ua/article/download/85035/83458>.
35. Бобкова А. Г., Захарченко А. М. Види організаційно-господарських відносин. Право України. 2019. № 8. С. 65–80. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2019_8_s4.pdf.
36. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2005. С. 21–34.
37. Бойко В. І. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері поводження з відходами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2015. 20 с. URL: <https://dglb.nubip.edu.ua/items/d1435006-7e24-44ef-a13e-3fa3ae16b034>.
38. Бойко В. О., Бойко Л. О. Індустріальні парки — ефективний механізм залучення інвестицій для відновлення економіки у післявоєнний період. Економіка та суспільство. 2023. № 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-23>.
39. Борисочева Н. Теоретичні підходи до розуміння системи органів виконавчої влади. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 6. С. 111–

116. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.18>. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/18.pdf>.

40. Бредіхіна В. Л. Конституційні засади права громадян на безпечне навколишнє природне середовище : монографія. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2008. 168 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1302>.

41. Бредіхіна В. Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 198 с.

42. Буканов Г. М. Формування та реалізація державної екологічної політики на регіональному рівні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2021. 459 с. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/dis_%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2.pdf.

43. Буркинський Б. В. Економічні засади формування технологічної політики : дис. ... д-ра екон. наук : 08.06.01 / Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Одеса, 1993.

44. В Україні внаслідок війни утворилося 10–12 мільйонів тонн відходів – Міндовкілля. Радіо Свобода. 20.06.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraine-viyna-smittia-dovkillia/32467305.html>.

45. Ващишин М. Я. Правове забезпечення формування та функціонування екомережі України: теоретичні та практичні аспекти : монографія / ред. М. В. Михалюк. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 415 с. URL: <https://odnb.odessa.ua/vnn/book/11571>.

46. Веклич О. О. Еколого-економічні протиріччя : дис. ... д-ра екон. наук : 08.01.01 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. Київ, 1996.

47. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 14 : Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст.

голови), Н. Р. Малишева та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 776 с.

48. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 15 : Господарське право / редкол.: В. А. Устименко (голова), Д. В. Задихайло, Р. А. Джабраїлов та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2019. 784 с. URL: <https://nals.com.ua/velyka-ukrayinska-yurydychna-encyklopediya-u-20-ty-tomah/>.

49. Виконавча влада і адміністративне право : монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Вид. Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.

50. Використання потенціалу твердих побутових відходів регіону на засадах кругової економіки (на прикладі Волинської області) : монографія / О. В. Дзюбинська, Ю. Г. Фесіна, А. В. Дзюбинський, М. В. Смаль. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 276 с. URL: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2023-11/Монографія_ВІПТІВ.pdf.

51. Вишебаба П. Чим шкідливі хутрові ферми для людей та довкілля: українські приклади. Українська правда. Життя. 2018. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/5bd41fdcd8ee4/>.

52. Віленчук О. М. Концептуальні засади розвитку екологічного страхування в господарстві. Фінанси України. 2017. № 5. С. 105–113.

53. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій (загальна частина). Київ : Ліра-К, 2017. 240 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/gospodarske-pravo-kurs-lekciy-%28zagalna-chastina%29.pdf>.

54. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій. Київ : Атіка, 2004. 624 с. URL: <https://ualibrarium.narod.ru/pravo/gosp/gosprvin.html>.

55. Вінник О. М. Господарське право : навч. посіб. 2-ге вид., змін. та доп. Київ : Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2009. 766 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/406-gospodarske-pravo-vnnik-om.html>.

56. Вінник О. М. Право цифрової економіки : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 350 с. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/200>.
57. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення : монографія. Київ : Атіка, 2003. 352 с.
58. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 32 с. URL: <https://dir.ukrintei.ua/view/okd/20a9fb02b8e93d9329b1419d55d59060>.
59. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2004. 631 с.
60. Віхров О. П. Господарські правові відносини: сутність і функціональне призначення. Економіка та право. 2007. № 2 (18). С. 87–90. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economiclaw/article/view/10353>.
61. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Ін-т економіко-правових дослідж. НАН України. Донецьк, 2009. 35 с. URL: <https://mydisser.com/ua/avtoref/view/16446.html>.
62. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 512 с.
63. Возняковська К. А. Право неспроможності банків: проблеми теорії та практики : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2018. 360 с.
64. Войціховська А. Все про ліцензування небезпечних відходів: акцентуємо увагу. ECOBUSINESS. Екологія підприємства. 2022. № 5. URL: <https://ecolog-ua.com/consultation/koly-rishennya-pro-anulyuvannya-licenziyi-na-povodzhennya-z-nebezpechnymy-vidhodamy>.

65. Впорядкування Броницького полігону та боротьба з несанкціонованими сміттєзвалищами: як комунальники налагоджують процеси збору ТПВ. Дрогобицька міська рада. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/vporyadkuvannya-bronitskogo-poligonu>.

66. Галушкіна Т. П. Економічні інструменти екологічного менеджменту (теорія і практика) : дис. ... д-ра екон. наук : 08.08.01 / Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Одеса, 2000.

67. Геєць В. М. Прогнозування динаміки та структури суспільного виробництва (на матеріалах Української РСР) : дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 1988.

68. Гелетуша О. М. Державне регулювання ринку зелених облігацій в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.9.9>. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/download/2117/2144/5493>.

69. Гетьман А. П. Впровадження циркулярної економіки в законодавство України відповідно до вимог ЄС: критичний аналіз. Нормативно-інституційне забезпечення сприяння господарській діяльності в інноваційному суспільстві : монографія / Є. М. Білоусов, І. В. Борисов, Н. М. Вапнярчук та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, О. О. Дмитрик, К. О. Токаревої. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. С. 168–216. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/MonoMSP20/MonoMSP20_10.pdf.

70. Гетьман А. П. Доктрина екологічного права та законодавства України : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2019. 336 с. (Серія «Харківська наукова школа екологічного права»). URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16889/1/Getman_Doktrina_mon-2019.pdf.

71. Гетьман А. П. Екологічна функція держави в сучасних глобалізаційних процесах. Проблеми законності. 2015. Вип. 130. С. 145–153. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8475>.

72. Гетьман А. П. Еколого-процесуальна правова теорія: проблеми становлення і розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1995. URL: https://nals.com.ua/academics/getman_a_p/.

73. Голубєва Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 642 с.

74. Горбаль Н. І. Оцінка і формування витрат на рекламну діяльність в системі маркетингу підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2001. 166 с.

75. Горбаль Н. І., Ломага Ю. Р. Циркулярна економіка – основа сталого розвитку підприємств. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління. 2022. Т. 6, № 1. С. 9–24. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/apr/27434/220198verstka-11-26.pdf>.

76. Горбаль Н. І., Сліпачик С. В. Циркулярна економіка: особливості та перспективи впровадження в Україні в умовах війни. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2023. № 2 (9). С. 257–268. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/dec/32720/menedzhment223maket-257-268.pdf>.

77. Горецька Х. В., Фіцик С. О. Особливості зобов'язання як цивільно-правової категорії, реципованої з римського приватного права. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 91–93. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/19.pdf.

78. Господарське законодавство України: перспективи модернізації на засадах сталого розвитку : монографія / за заг. ред. В. А. Устименка ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Київ : НАН України, 2019. 320 с. URL: https://www.iepd.kiev.ua/?page_id=675.

79. Господарське право (Загальна частина) : підручник / за ред. В. С. Щербини, В. В. Резнікової. Київ : Ліра-К, 2023. 588 с.

80. Господарське право : навч.-метод. посіб. / О. П. Подцерковний, В. В. Добровольська, Д. В. Зятіна, Г. М. Будурова. Одеса : Фенікс, 2021. 244 с.
81. Господарське право : підручник / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін. ; за заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова. Харків : Право, 2012. 696 с.
82. Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, В. Г. Олюха, О. О. Квасніцька та ін. ; за ред. О. П. Подцерковного. 4-те вид., доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2024. 584 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5358&download_id=1871.
83. Господарське право : підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, А. В. Смітюх та ін. ; за ред. О. П. Подцерковного. 2-ге вид., доп. і перероб. Харків : Одиссей, 2012. 640 с.
84. Господарський договір: що треба знати про порядок укладання, зміни та розірвання. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/gospodarskiy-dogovir-shcho-treba-znati-pro-poryadok-ukladannya-zmini-ta-rozirvannya.html>.
85. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18–22. Ст. 144 (втратив чинність 28.08.2025 на підставі Закону № 4196-IX від 09.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
86. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
87. Гулько А. Інтегрований довкіллевий дозвіл онлайн: як в Україні зменшуватимуть промислове забруднення. Економічна правда. 2023. 13 верес. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2023/09/13/704265/>.
88. Гурець Л. Л. Науково-методологічні основи екологічної безпеки при забрудненні атмосферного повітря газопиловими викидами промислових підприємств : дис. ... д-ра техн. наук : 21.06.01 / Сумський державний університет. Суми, 2017.

89. Гурочкіна В. В. Фінансові та інтеграційні механізми розвитку промислових підприємств в емерджентній економіці : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2020. URL: <https://nauka.khmnpu.edu.ua/en/perelik-dysertaczij-d70-052-01/>.

90. Гурочкіна В. В., Будзинська М. С. Циркулярна економіка: українські реалії та можливості для промислових підприємств. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2020. Вип. 5. С. 52–64. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.5.2020.52-64>.

91. Гуськов А. Правове регулювання поведінки з відходами в Україні та Європейському Союзі. Молодий вчений. 2019. № 10 (74). С. 134–136. DOI: 10.32839/2304-5809/2019-10-74-31. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1681>.

92. Данилишин Б. М. Еколого-економічні проблеми забезпечення сталого розвитку продуктивних сил України (на прикладі АПК України) : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.10.01 / НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. Київ, 1997. 62 с.

93. Данилюк Л. Р. Правові засади охорони довкілля в Європейському Союзі. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 2, № 4. С. 24–31. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.3>.

94. Дейнеко Л. В., Ципліцька О. О. Циркулярна економіка як напрям промислової модернізації: європейський досвід. Економіка: реалії часу. 2018. № 5 (39). С. 30–40. URL: <https://economics.op.edu.ua/en/files/archive/2018/No5/30.pdf>.

95. Демченко С. Ф. Організаційно-правове забезпечення раціонального використання матеріальних ресурсів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / С. Ф. Демченко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 1999. 186 с.

96. Деревянко Б. В. Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Інститут

економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2014. 36 с. URL: <http://kumr.edu.ua/derevyanko-bogdan-volodymyrovych/>.

97. Дерій Ж. В., Бутенко Н. В., Зосименко Т. І. Впровадження концепції циркулярної економіки: проблеми та перспективи. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 1 (25). С. 54–62. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/236005>.

98. Деякі питання віднесення речовин або предметів до побічних продуктів : постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2023 № 1214. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1214-2023-%D0%BF>.

99. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства : постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 № 903. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-%D0%BF>.

100. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 № 614. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF>.

101. Деякі питання оголошення припинення статусу відходів : постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2023 р. № 827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2023-%D0%BF>.

102. Деякі питання подання декларації про відходи : постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 556. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2022-%D0%BF>.

103. Джабраїлов Р. А. Господарська правосуб'єктність міста : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Донецьк, 2012. 36 с. URL: <https://esu.com.ua/article-885006>.

104. Дзюбенко О. М. Інвестиційно-інноваційне забезпечення розвитку лісового сектору України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.06 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021. 503 с.

105. Директива 2000/53/ЄС Європейського парламенту та Ради від 18 вересня 2000 року щодо транспортних засобів, що вийшли з експлуатації – заяви Комісії. Official Journal of the European Communities. 2000. L 269 (21 жовт.). С. 34–43. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2000/53/oj>.

106. Директива 2006/66/ЄС Європейського парламенту та Ради від 6 вересня 2006 року про батареї та акумулятори і відходи батарей та акумуляторів та про скасування Директиви 91/157/ЄЕС (текст із значенням для ЄСП). Official Journal of the European Union. 2006. L 266 (26 верес.). С. 1–14. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:266:0001:0014:EN:PDF>.

107. Директива 2008/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. про відходи та скасування деяких директив (Waste Framework Directive). Official Journal of the European Union. 2008. L 312. С. 3–30. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj>.

108. Директива 2012/19/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 4 липня 2012 р. про відходи електричного та електронного обладнання (WEEE) (переглянута редакція). Official Journal of the European Union. 2012. L 197. С. 38–71.

109. Директива 94/62/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 20 грудня 1994 р. про упаковку та пакувальні відходи (Packaging and Packaging Waste). Official Journal of the European Communities. 1994. L 365. С. 10–23.

110. Директива Європейського парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-10#Text.

111. Директива Ради 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 року про захоронення відходів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_925#Text.

112. Директор підприємства організував схему на утилізації відходів УЗ. Korrespondent.net. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4858129-dyrekтор-pidpryiemstva-orhanizuvav-skhemu-na-utyilizatsii-vidkhodiv-uz>.

113. Добробог Л. М. Закономірності виникнення, розвитку та функціонування комплексної галузі права як елемента системи права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 40 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2561>.

114. Добровольська В. В. Господарсько-правові стимули: теоретико-правовий аспект. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2025. Вип. 4 (36). С. 6–11. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4\(36\)-6-11](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2025-4(36)-6-11). URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/5299>.

115. Договір як універсальна правова конструкція : монографія / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, М. В. Шульга та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2012. 432 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFII_2013/dogovor_2012.pdf.

116. Драгомерецький М. М. Міжгалузові інститути права у правовому розвитку : дис. ... д-ра філос. : 081 / Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.». Одеса, 2023. 213 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/996b40be-1c87-4cfc-9651-2f20ded86555>.

117. ДСТУ ISO 14001:2015. Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування (ISO 14001:2015, IDT). Чинний від 2016-07-01. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2015. Затв. наказом ДП «УкрНДНЦ» від 21.12.2015 № 203. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=64015.

118. ДСТУ ISO 14024:2018. Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та процедури (ISO 14024:2018, IDT). Чинний від 2020-01-01. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2018. Затв. наказом ДП

«УкрНДНЦ» від 18.12.2018 № 500. URL:
https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=80757.

119. ДСТУ ISO 14040:2013. Екологічне управління. Оцінювання життєвого циклу. Принципи та структура (ISO 14040:2006, IDT). Чинний від 2014-07-01. Київ : Мінекономрозвитку України, 2013. URL:
https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=70997.

120. Дубель М. В. Розвиток циркулярної економіки в умовах цифрової трансформації : автореф. дис. ... д-ра філософії : 051 / Донец. нац. ун-т ім. В. Стуса. Вінниця, 2021.

121. Дубневич Ю. Я., Войнич Л. Й., Дубневич Н. В. Ієрархія управління відходами: європейська та українська моделі. Аграрна економіка. 2022. Т. 15, № 1–2. С. 53–60. DOI: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2022.01-02.053>.

122. Екологічна інспекція виявила стихійні сміттєзвалища. Державна екологічна інспекція Карпатського округу. URL:
<https://karpatireg.dei.gov.ua/post/495>.

123. Екологічна шкода. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998–2004. URL:
https://leksika.com.ua/16330826/legal/ekologichna_shkoda.

124. Екологічне право : підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2021. 552 с. URL:
<https://library.nlu.edu.ua/senmk/item/185-ekolohichne-pravo.html>.

125. Екологічне право : підручник / за ред. Ю. С. Шемшученка ; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 528 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2018/Ekol_pravo_2018.pdf.

126. Екологічне право України : підручник / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків : Право, 2009. 328 с. URL:
https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/Ekologija_2009.pdf.

127. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / Г. І. Балюк, М. В. Краснова, Ю. С. Шемшученко та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Київ. ун-т права. 2-ге вид. Київ : Юридична думка, 2008. 720 с. URL: https://www.studmed.ru/shemshuchenko-yu-s-red-ekolog-chne-pravo-ukra-ni-akadem-chniy-kurs_036dd1fa4bc.html.

128. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2015. 847 с.

129. Ель-Рабай'а Д. Т. Д. Організаційно-економічне забезпечення управління твердими побутовими відходами : дис. ... д-ра філософії : 051 / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т ім. Ігоря Сікорського». Київ, 2023. 239 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/63299>.

130. Європейська Комісія. Новий План дій з циркулярної економіки для чистішої та більш конкурентоспроможної Європи : COM(2020) 98 final. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0098>.

131. Європейське право: право Європейського союзу : підручник : у трьох кн. Кн. 1. Інституційне право Європейського союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун ; за заг. ред. В. І. Муравйова. Київ : Ін Юре, 2015. 312 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/833----.pdf.

132. Єремєєва Н. Основні напрями правового забезпечення вторинного ресурсокористування в енергетиці. Економіко-правові засоби вторинного ресурсокористування в енергетиці : матеріали круглого столу, м. Київ, 16 верес. 2021 р. / упоряд. О. Ілларіонов ; НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України». Київ, 2021. С. 7–13. URL: https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/147/Vtottesursy_energy_2021.pdf?isAllowed=y&sequence=1.

133. Єфанов В. А. Використання принципів циркулярної економіки та замкнутих циклів у виробництві для мінімізації відходів та зменшення навантаження на навколишнє середовище. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-95>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3991>.

134. Жарова Л. В. Макроекономічне регулювання природоохоронної діяльності : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.06 / Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. Київ, 2011.

135. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія. Харків : Юрайт, 2012. 454 с.

136. Задихайло Д. В. Економічна політика держави в системі правового і законодавчого забезпечення. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3 (74). С. 214–221. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-214-221.pdf.

137. Задихайло Д. В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 38 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0513U000839>.

138. Задихайло Д. Д. Екологічне господарювання у системі екологічних відносин: проблема правової інституціоналізації. Проблеми законності. 2016. Вип. 135. С. 95–103. URL: <https://plaw.nlu.edu.ua/article/download/85035/83458>.

139. Закон України «Про відходи» (втратив чинність на підставі Закону № 2320-IX від 20.06.2022). Відомості Верховної Ради України. 1998. № 36–37. Ст. 242. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

140. Закон України «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України». Відомості Верховної Ради України. 2021. № 31. Ст. 252.

141. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Відомості Верховної Ради України. 2019. № 16. Ст. 70.

142. Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики». Відомості Верховної Ради України. 2025. № 9. Ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>.

143. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». Відомості Верховної Ради України. 2025. № 28–29. Ст. 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.

144. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. Верховна Рада України. URL: https://zakononline.ua/documents/show/155298___773348.

145. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». Відомості Верховної Ради України. 2017. № 29. Ст. 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>.

146. Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку». Відомості Верховної Ради України. 2018. № 16. Ст. 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>.

147. Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022 № 2320-IX. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=98422.

148. Замрига А. В., Черненко О. В. Публічне адміністрування надання послуг з управління побутовими відходами. DICTUM FACTUM. 2025. № 2 (18). С. 197–203. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-2-18-197-203>. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/450>.

149. Замула І. В., Майстренко Н. М. Обліково-аналітичне забезпечення як основа для управління провадженням підприємствами циркулярної економіки. Економіка, управління та адміністрування. 2024. № 3 (109). С. 53–

66. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2024-3\(109\)-53-66](https://doi.org/10.26642/ema-2024-3(109)-53-66). URL: <https://ema.ztu.edu.ua/article/view/313566>.

150. Зварич І. Я. Глобальна циркулярна економіка: «економіка ковбоїв» vs «економіка космічного корабля»: монографія. Тернопіль : ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2019. 337 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstreams/3c4ce7fc-6af0-4857-ba0b-04f868d438ae/download>.

151. Зварич І. Я. Імплементація Плану дій ЄС у сфері циркулярної економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 25, ч. 1. С. 93–98. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/25_1_2019ua/25_1_2019.pdf.

152. Зварич І. Я. Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / Західноукраїнський національний університет (Тернопільський національний економічний університет). Тернопіль, 2019. 512 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/1237f2b3-7ce0-4ae8-a23b-beed86d2e78b>.

153. Зварич І. Я. Циркулярна економіка і глобалізоване управління відходами. Журнал європейської економіки. 2017. Т. 16, № 1. С. 41–57. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/914>.

154. Зварич І., Барилівський В., Ванкевич І. Циркулярна економіка та її інноваційні підходи. Міжнародна економіка в умовах кліматичних змін: пандемічний та постпандемічний період : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молод. вчених, м. Тернопіль, 27 квіт. 2023 р. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 65–67.

155. Зварич Р., Зварич І. Розширена відповідальність виробника в концепції розвитку циркулярної економіки. Світ фінансів. 2019. № 3 (60). С. 76–86. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37106>.

156. Звіт про результати аудиту ефективності використання державних коштів, спрямованих на досягнення цілей Базельської конвенції про контроль

за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням : затв. рішенням Рахункової палати від 03.12.2019 № 36-3. Київ : Рахункова палата, 2019. 60 с. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2019/36-3_2019/Zvit_36-3_2019.pdf.

157. Звіт про результати проведення публічного громадського обговорення, електронних консультацій з громадськістю проєкту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку циркулярної економіки України на період до 2035 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026–2028 роках». Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d97db61c-f270-4c9e-96cc-6ab35ac8705b>.

158. Зелена таксономія в Україні : звіт. Київ : Програма розвитку ООН в Україні, 2022. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-UA-green-taxonomy-report-UKR.pdf>.

159. Зіновчук Н. В. Організаційно-економічний механізм формування екологічної політики в аграрному секторі економіки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.06 / Львів. нац. аграр. ун-т. Львів, 2008.

160. Злотнік М. Л. Стратегічне управління підприємствами в умовах циркулярної економіки : дис. ... д-ра філософії : 073 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2023. 234 с. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/dissertation/19297/dysertaciya_zlotnik.pdf.

161. Злотнік М., Ткачук Б. Переваги впровадження циркулярної економіки для українських підприємств в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-36>.

162. Знаменський Г. Економічна політика і законодавство. Право України. 2008. № 7. С. 38–43.

163. Знаменський Г. Л. Господарське право України: сучасний стан та перспективи. Юридична Україна. 2015. № 10–12. С. 91–97.

164. Zobov'yzalne pravo Ukraїni : pidruchnik / Naц. un-t «Odes'ka yuridичna akademіya» ; za red. Є. O. Харитонова, Н. Ю. Голубєвої. Київ : Істина, 2011. 848 с.

165. Зуєв В. А. Міжнародно-правове регулювання поводження з відходами. Міжнародне право ХХІ століття: сучасний стан та перспективи розвитку (до 60-ліття проф. В. М. Репецького) / за ред. М. М. Микієвича. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. С. 259–272.

166. Зуєв В. А. Право поводження з відходами: проблеми формування та систематизації. Актуальні проблеми становлення й розвитку права екологічної безпеки в Україні : матеріали наук.-практ. круглого столу, 28 берез. 2014 р., м. Київ / редкол.: М. В. Краснова та ін. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Чернівці : Кондратьєв А. В., 2014. 156 с.

167. Зуєв В. А. Правове регулювання поводження з відходами в Україні: проблеми та перспективи систематизації та розвитку. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні : колективна монографія / відп. ред.: Т. Є. Харитонова, І. І. Каракаш. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 548–568.

168. Зуєв В. А. Проблеми гармонізації господарсько-правового та еколого-правового регулювання у сфері поводження з відходами. Правова позиція. 2017. № 1 (18). С. 109–119. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2910/1/11.%203уєв.pdf>.

169. Зуєв В. А. Проблеми формування еколого-господарського правопорядку у сфері поводження з відходами. Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. 2015. № 2 (15). С. 122–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2015_2_18.

170. Зуєв В. А., Трегуб О. А. Впровадження циркулярної економіки в законодавство України відповідно до вимог ЄС: критичний аналіз. Малі і середні підприємства як суб'єкти господарювання: правовий аспект : монографія / за заг. ред. О. П. Подцерковного. Київ : НДІ приватного права і

підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. С. 168–211. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/MonoMSP20/MonoMSP20_10.pdf.

171. Ігнатенко О. П. Державне регулювання сфери благоустрою населених пунктів : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ, 2016. 471 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/138/files/3b78f53c-c8aa-4c46-b00e-69b6035c0a8a.pdf>.

172. Ілларіонов О. Ю. Відходи вуглевидобування: економіко-правові аспекти залучення до вторинного використання в енергетиці. Економіко-правові засоби вторинного ресурсокористування в енергетиці : матеріали круглого столу, м. Київ, 16 верес. 2021 р. / упоряд. О. Ілларіонов ; НАН України, ДУ «Ін-т екон.-прав. дослідж. ім. В. К. Макутова НАН України». Київ, 2021. С. 24–25. URL: https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/147/Vtottesursy_energy_2021.pdf.

173. Ілляш О. Є., Бредун В. І., Чухліб Ю. О. Управління відходами : навч. посіб. Ч. 1. Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2021. 187 с. URL: <https://reposit.nupr.edu.ua/bitstream/PoltNTU/13628/1/ПОСІБНИК%20-%20Управління%20відходами%202021.%20Ілляш%20О.Е.%2С%20Бредун%20В.І.%2С%20Чухліб%20Ю.О..pdf>.

174. Індустріальні парки перетворюють на еко-індустріальні. LexInform. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/industrialni-parky-peretvoryat-na-eko-industrialni/>.

175. Інженерна екологія : підручник / В. М. Ісаєнко, К. О. Бабікова, Ю. М. Саталкін, М. С. Романов ; за заг. ред. В. М. Ісаєнка. 2-ге вид., актуалізоване на принципах сприяння сталому інноваційному розвитку та засадах синергетичного і компетентнісного підходів. Київ : НАУ, 2019. 452 с. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/items/6b69f8fd-74c1-44d8-9f0c-2c94981abeca>.

176. Інноваційні напрями економіко-правового забезпечення «зеленої» трансформації України : монографія / В. Л. Бредіхіна, А. П. Гетьман, Н. М. Внукова та ін. ; за заг. ред. В. Л. Бредіхіної, А. В. Стріжкової. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2025. 170 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2025/12/mono_ecology.pdf.

177. Інтегрована система еко-індустріальних парків — проєкт вартових цивілізації (еко-поселенців) / Ю. Загороднюк, К. Загороднюк, О. Бондар, Е. Брук-Левінсон, Т. Галушкіна та ін. Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ» : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. «Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realtà domestiche» (Болонья, Італія, 26 квіт. 2024 р.). Bologna : European Scientific Platform, 2024. С. 21–27. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-26.04.2024.002>.

178. Іщенко В. А. Наукові засади управління, рециклінгу та ресурсного потенціалу небезпечних компонентів побутових відходів : дис. ... д-ра техн. наук : 21.06.01 / Вінницький національний технічний університет. Вінниця, 2026. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0526U000054>.

179. Кабінет Міністрів України. Постанова від 3 березня 2021 р. № 179 «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>.

180. Камінська І. Функціональні принципи права Європейського Союзу: поняття та класифікація. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2020. Вип. 70. С. 132–139. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/download/11018/11286>.

181. Каплунов Д. Реформа, про яку говорять роками: чи стане Держекоінспекція ефективним органом? РБК-Україна. 02.05.2024. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/reforma-ku-govoryat-rokami-chi-stane-derzhekoinspektsiya-1714653226.html>.

182. Карвацька Н. С., Габай В. І., Глабчастий Н. Ю. Управління економічною безпекою підприємства в умовах циркулярної економіки.

Development Service Industry Management. 2025. № 9 (21). С. 154–159. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-9\(21\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-9(21)).

183. Карпенко О. В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2016. 340 с.

184. Качан Д. А., Кубишина Н. С. Циркулярна економіка як рушійна сила розвитку малого і середнього бізнесу в умовах воєнного стану. Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки : матеріали XXIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2024 р.). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2024. URL: <https://conf-keip.kpi.ua/article/view/347903>.

185. Качурінер В. Л. Правове регулювання екологічної політики Європейського Союзу у сфері виробництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2016. 243 с. URL: <http://hdl.handle.net/11300/5926>.

186. Квасній Л. Г. Теоретико-методологічні засади управління економічною стійкістю підприємств у нестабільному середовищі : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Львів. комерц. акад. Львів, 2015.

187. Київміськвотресурси. Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Київміськвотресурси>.

188. Кишко-Єрлі О. Б. Адаптація екологічного законодавства України до права навколишнього середовища Європейського Союзу. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 215–219.

189. Клевцевич Н. А. Циркулярна економіка як умова сталого розвитку ОТГ. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2021. Вип. 43. С. 17–20. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2021-43-2>. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1985/ХДУ%20№43_2021.pdf.

190. Кобецька Н. Р. Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / НАН

України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 419 с. URL: [https://lib-](https://lib-old.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/2642/1/дисертація%20Кобецька.pdf)

[old.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/2642/1/дисертація%20Кобецька.pdf](https://lib-old.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/2642/1/дисертація%20Кобецька.pdf).

191. Кобецька Н. Р. Екологічне право України : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 352 с.

192. Кобецька Н. Р. Система принципів права охорони довкілля в українській та польській правових доктринах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 76, ч. 2. С. 9–15. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.1>.

193. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-Х. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

194. Кодекс України про надра : Кодекс України від 27.07.1994 № 132/94-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80>.

195. Кожухова Т. В. Формування глобальної системи фінансування сталого розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2017. 40 с. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/4205>.

196. Колодійчук І. А. Формування територіально збалансованих систем управління відходами: регіональний вимір : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2020. 524 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200003.pdf>.

197. Колпаков В. К. Предмет адміністративного права: сучасний вимір. Питання адміністративного права. Кн. 2 / відп. ред. Н. Б. Писаренко. Харків : Право, 2018. С. 29–39. URL: <https://er.ucu.edu.ua/bitstreams/82e1dbc0-baad-486c-9b3b-5f37504879d1/download>.

198. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого.

Харків, 2012. URL: <https://dpu.edu.ua/navch-lab-obl-analit?view=article&id=5910:komarnytskyi-vitalii-marianovych&catid=143>.

199. Конвенція ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) : міжнародний документ від 25.06.1998. URL: <http://www.unece.org>.

200. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року : ратифік. Законом України № 257/94-ВР від 29.11.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030.

201. Кондратюк Т. М., Єрмоленко В. М. Принципи управління відходами. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Вип. 04, ч. 2. С. 46–50. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/8-1.pdf>.

202. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) : офіц. вид. / пер. з англ. ; за заг. ред. О. А. Вишнякова. Київ : К.І.С., 2010. 416 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.

203. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

204. Копча В. В. Методологія дослідження правового явища: поняття, структура, інструментарій. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 54–58. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2020.08>. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/254>.

205. Корпоративне лідерство у сталих закупівлях: чому майбутнє бізнесу залежить від ланцюгів постачання, орієнтованих на ESG. URL: <https://ua.linkedin.com/pulse/corporate-leadership-sustainable-procurement-why-5rf5e?tl=uk>.

206. Коссе І. О. Перероблення будівельних відходів: виклики та можливості для України. VoxUkraine. URL:

<https://voxukraine.org/pereroblennya-budivelnyh-vidhodiv-vyklyky-ta-mozhlyvosti-dlya-ukrayiny>.

207. Кравченко М. Г. Стратегія та тактика державної політики у сфері управління відходами в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. № 114. С. 17–22. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/kravchenko_114.pdf.

208. Кравченко М. Г. Управління побутовими відходами в Україні (адміністративно-правовий вимір) : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 467 с. URL: https://knushop.com.ua/index.php?route=product/product&product_id=3546.

209. Краснова М. В. Договори в екологічному праві України : навч. посіб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Алерта, 2012. 216 с.

210. Краснова М. В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 439 с.

211. Краснова М. В. Проблеми компенсації шкоди за екологічним законодавством України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 440 с. URL: <https://dir.ukrintei.ua/view/okd/49921341c67d21ff30eae711b65bf19f>.

212. Краснова М. В., Краснова Ю. А. Екологічне право України. Загальна частина : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 190 с. URL: <https://dglb.nubip.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d2900bc1-b764-44ae-a809-c26c8f2142fe/content>.

213. Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки України: теоретичні аспекти : монографія. Київ : НУБіП України, 2017. 589 с. URL: <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/handle/765432198/187>.

214. Краснова Ю. А. Правові проблеми цифровізації даних екологічного обліку. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. Т. 12, № 4. С. 36–44. DOI: <https://doi.org/10.31548/law2021.04.05>.

215. Кривенко С. Модернізація системи управління відходами у контексті циркулярної економіки. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 68. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5010>.
216. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
217. Критерій «Екологічні вимоги» вже в Prozorro. Як проводити зелені закупівлі. *E-Tender*. URL: <https://e-tender.ua/news/kriterij-ekologichni-vimogi-vzhe-v-prozorro-yak-provoditi-ze-1265>.
218. Кронда О. Ю. Правове регулювання поводження з радіоактивними відходами в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 206 с.
219. Кузуб О. О., Єрмолаєва Т. В., Козьміна Ю. Г. До питання щодо вирішення проблемних аспектів правового регулювання управління відходами в контексті адаптації екологічного законодавства України до ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 3, № 86. С. 114–125. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.17>.
220. Курман Т. В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення : монографія. Харків : Юрайт, 2018. 376 с.
221. Лаущенко О. Упаковка – ресурс, а не сміття. Що таке розширена відповідальність виробника. *Економічна правда*. 2021. 10 черв. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2021/06/10/674719/>.
222. Липницька Є. О. Екологізація господарського законодавства як засіб забезпечення сталого розвитку (на прикладі Господарського кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 111–115. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/26>.
223. Ліллемяе О. Е. Державна допомога як інструмент реалізації стимулюючого потенціалу правової моделі сталого розвитку України. *Правова модель сталого розвитку України : монографія / за заг. ред. чл.-кор.*

НАН України В. А. Устименка. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон.-прав. дослідж. ім. В. К. Макутова НАН України», 2021. С. 128–139. URL: https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/148/Pravova_model_mono_2021.pdf.

224. Ліцензування діяльності поводження з небезпечними відходами 2016–2019: фінал. *Екологія підприємства*. 2019. URL: <http://ecoindustry.pro/specproekty/licenzuvannya-diyalnosti-povodzhennya-z-nebezpechnymy-vidhodamy-2016-2019-final>.

225. Лозінський А. В. Глобальні детермінанти розвитку циркулярної економіки в умовах системної кризи світового господарства : дис. ... д-ра філософії : 292 / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2026. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/19744>.

226. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія. Суми : Університетська книга, 2006. 367 с.

227. Лутковська С. М. Модернізація системи екологічної безпеки сталого розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Вінницький національний аграрний університет. Вінниця, 2020. 40 с. URL: <https://vsau.org/assets/images/content/nauka/specrady/aref-lutkovska.pdf>.

228. Льовкіна В., Вишебаба П. Село Шульгівка: від битви проти промислової звіроферми до громадського екомоніторингу. *Центр екологічних ініціатив «Екодія»*. URL: <https://ecoaction.org.ua/selo-shulhivka.html>.

229. Мазур Н. А., Кушнір О. К. Нормативно-правова база розвитку циркулярної економіки в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 16. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-16-03-03>.

230. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. Том 1. Вступ у цивільне право : навч. посіб. Київ : Алерта, 2012. 472 с. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/477-tsivlne-pravo-maydanik-PA.html>.

231. Маковецька Ю. М. Поточний стан адаптації українського законодавства до європейського у сфері управління відходами. *Ефективна економіка*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.84>. URL: https://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2022/86.pdf.

232. Максименцева Н. О. Правове забезпечення поводження з небезпечними відходами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 16 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/AVTOREF/Maksimenceva-2006.pdf.

233. Максименцева Н. О. Правове забезпечення поводження з небезпечними відходами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 227 арк.

234. Максименцева Н. О. Публічне адміністрування у галузі використання і охорони надр в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018.

235. Малиш Н. А. Ефективні механізми формування державної екологічної політики : монографія. Київ : К.І.С., 2011. 348 с.

236. Малишева Н. Р. Гармонізація екологічного законодавства в Європі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 1996. URL: <https://esu.com.ua/article-63088>.

237. Малишева Н. Р. Гармонізація екологічного законодавства. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 14 : Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко, А. П. Гетьман та ін. Харків : Право, 2018. С. 150–153.

238. Малишева Н. Р. Проблеми організаційно-правового забезпечення екологічної безпеки України. *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. Т. 4 : Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права. Харків : Право, 2008. С. 220–235.

239. Малишева Н. Р. Стан та основні тенденції розвитку міжнародного права навколишнього середовища. *Міжнародне право навколишнього*

середовища: стан та перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : Обрії, 2010. С. 12–20.

240. Малишева Н. Р., Єрофєєв М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Харків : Право, 2017. 416 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/naukovo-praktychni-komentari/naukovo-praktichnii-komentar-do-zakonu-ukrayini-pro-okhoronu-navkolishn-ogo-prirodnogo-seredovishcha>.

241. Малолітнева В. К. Господарсько-правовий інститут публічних закупівель : монографія. Київ : ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України», 2020. 412 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/05/Монографія_Малолітнева_В.15pdf-secured.pdf.

242. Малолітнева В. К. Особливості правового регулювання циркулярних публічних закупівель. *Господарсько-правовий інститут публічних закупівель* : монографія. Київ : ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України», 2020. С. 189–200.

243. Мальований М. С. Теоретичні основи процесів автокаталітичного розчинення сірки та розроблення технології полісульфідів натрію : дис. ... д-ра техн. наук : 05.17.08 ; 05.17.01 / Державний університет «Львівська політехніка». Львів, 1997.

244. Мамутов В. К. Економіка і право : зб. наук. праць. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

245. Мартинова Л. В., Воронько О. І. Економіко-правові аспекти діяльності еко-індустріальних парків в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2020. № 1 (39). С. 81–90. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461-2020-39-1-81-90>.

246. Маслак Т. О. Формування виробничої стратегії підприємства в умовах циркулярної економіки : дис. ... д-ра філософії : 051 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2025. URL:

<https://lpnu.ua/sites/default/files/2025/radaphd/31240/disertaciya-maslak-final-1.pdf>.

247. Маслюківська О. І. Передумови запровадження екологічно орієнтованої податкової реформи в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2009. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2070>.

248. Мельник Л. Г. Теорія розвитку систем : монографія. Суми : Університетська книга, 2016. 416 с.

249. Мельник О. Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств : полікритеріальна концепція та інструментарій : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2011.

250. Мельник О. Г., Руда М. В. Циркулярна економіка : ілюстрований конспект лекцій. Львів : Львівська політехніка, 2021. 244 с. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/f4b18bb4-f3f2-4413-8207-5e4e37da2e52/Circular_Economy_EU_illustrative_handbook.pdf.

251. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Баїте, 2014. 376 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/c/358156.pdf>.

252. Мельникова М. В. Промисловий симбіоз як чинник соціально-економічного та екологобезпечного розвитку міста. *Економіка та право*. 2021. № 4 (63). С. 123–130. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.04.123>.

253. Мельникова М. Промисловий симбіоз в умовах повоєнного відновлення економіки міста. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-106>.

254. Мельничук М. О., Мельничук О. Ф., Пипяк М. І. Особливості договору про надання послуг (виконання робіт) у сфері інформатизації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 168–171. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/38>.

255. Мета діяльності. *Державна екологічна інспекція України* : офіц. вебсайт. URL: <https://dei.gov.ua/post/42>.

256. Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. Європейське право навколишнього середовища : навч. посіб. Львів : Благодійний фонд «Екоправо-Львів», 2004. 256 с. URL: https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/EUROPEAN_UNION_ENVIRONMENTAL_LAW_02.pdf.

257. Мікічурова О. В. Інституційно-правові засади розвитку циркулярної економіки країн європейського регіону. *Київський юридичний журнал*. 2024. Вип. 6. С. 85–96. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.11>.

258. Мілаш В. С. Господарське право : курс лекцій : у 2 ч. Ч. 1. Харків : Право, 2008. 496 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/KursLekGospod.pdf.

259. Мілаш В. С. Господарське право : навч. посіб. для підготовки до іспитів. 3-тє вид., змін. Харків : Право, 2016. С. 44–58. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/224/1-20.pdf>.

260. Мілаш В. С. Комерційний договір у господарському праві: теоретичні проблеми становлення та розвитку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 430 с.

261. Мілаш В. С. Окремі питання, пов'язані з укладанням господарських договорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 1. С. 63.

262. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання : монографія. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2014. 227 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33756496.pdf>.

263. Мільйонні збитки довіллю за порушення екологічних норм: у Запоріжжі судитимуть посадовця підприємства. *Запорізька обласна прокуратура / ZPRZ.city*. URL: <https://zprz.city/news/view/otruili-povitrya-ta-runt-u-zaporizhzhzhi-suditimut-posadovtsya-pidpriemstva-yake-zavdalo-shkodi-dovkilliyu-foto>.

264. Мінгела О. Засади економічного стимулювання вторинного ресурсокористування (рециклінгу) в енергетиці. *Економіко-правові засоби*

вторинного ресурсокористування в енергетиці : матеріали круглого столу, м. Київ, 16 верес. 2021 р. / упоряд. О. Ілларіонов ; НАН України, ДУ «Ін-т екон.-прав. дослідж. ім. В. К. Макутова НАН України». Київ, 2021. С. 47–52. URL: https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/147/Vtottesursy_energy_2021.pdf.

265. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. Довідкова інформація щодо реалізації проєкту «Глобальна програма еко-індустріальних парків в Україні: реалізація на місцевому рівні». URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2c3e1be5-a8da-4e35-b51a-4486f22edee8&title=ModelEkoindustrialnogoParkuVUkraini>.

266. Міністерство юстиції України. Правова позиція щодо введення в дію Закону України № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». 2025. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2025/08/28/20250828122656-70.pdf>.

267. Міщенко В. С., Виговська Г. П. Організаційно-економічний механізм поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення : монографія. Київ : Наукова думка, 2009. 295 с. URL: <http://ecos.kiev.ua>.

268. Міщенко В. С., Виговська Г. П., Маковецька Ю. М., Омеляненко Т. Л. Удосконалення системи управління відходами в Україні в контексті європейського досвіду : монографія / за ред. В. С. Міщенка. Київ : Лазурит-Поліграф, 2012. 120 с. URL: http://ecos.kiev.ua/share/upload/Mishchenko_2012_book.pdf.

269. Міщенко В. С., Маковецька Ю. М., Омеляненко Т. Л. Інституціональний розвиток сфери поводження з відходами в Україні: на шляху європейської інтеграції : монографія. Київ : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. 192 с.

270. Моторний А. П., Кабачій В. В. Світовий досвід з переробки побутових відходів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту. Серія:*

Технічні науки. 2024. № 4. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/49229/24014.pdf>.

271. На Харківщині виявили найбільше стихійних звалищ: скільки вже ліквідували. *Суспільне. Харків.* 19.02.2021. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/104119-na-harkivsini-viavili-najbilse-stihijnih-zvalis-castina-poligoniv-pracuut-bez-dokumentiv/>.

272. Набок Р. Ю. Механізми державного регулювання формування та розвитку циркулярної економіки : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ, 2021. 20 с. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7553>.

273. Набока Р. Ю. Концептуальні засади державного регулювання розвитку циркулярної економіки в Україні. *Інвестиції: практика та досвід.* 2021. № 15. С. 136–139. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7553&i=19>.

274. Нагайчук В. В. Розвиток підприємств в умовах циркулярної економіки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Вінниця, 2024. 40 с. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/16437/16327>.

275. Нагайчук В. В. Стратегія трансформації національного господарства до моделі циркулярної економіки : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2024. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/16438>.

276. Нагара М. Б. Управління людськими ресурсами підприємств на засадах коучингу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2011.

277. Нагара М. Б. Циркулярна економіка: генезис, структура, особливості. *Економіка та держава.* 2021. № 10. С. 68–73. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.10.68>.

278. Надежденко А. О. Механізми державного управління реалізацією екологічної політики сталого розвитку : автореф. дис. ... канд. наук з держ.

упр. : 25.00.02 / Донецький державний університет управління. Донецьк, 2014. 20 с.

279. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Г. Л. Знаменський, Д. Х. Липницький, В. К. Мамутов та ін. ; за заг. ред. В. К. Мамутова. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 688 с. URL: <http://radnuk.info/komentar/gky.html>.

280. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / О. А. Беянович, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін. ; за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 776 с.

281. Науково-практичний коментар до статті 55 Господарського кодексу України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KK003821>.

282. Національний перелік відходів. *ЕкоСистема (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України)*. URL: <https://eco.gov.ua/registers/natsionalnyi-perelik-vidkhodiv>.

283. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.

284. Нікітченко О. Ю. Конспект лекцій з дисципліни «Промислова екологія» (для студентів 3 курсу денної форми навчання за напрямом підготовки 6.170202 «Охорона праці») / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків : ХНАМГ, 2013. 164 с. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/31508/1/2012%20печ%2090%20Л%20%20ПРОМИСЛОВА%20ЕКОЛОГІЯ-1.pdf>.

285. Новак Т. С., Єрмоленко В. М. Окремі аспекти правового забезпечення управління відходами, що утворилися через пошкодження (руйнування) будівель та споруд внаслідок бойових дій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 7. С. 363–370. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/61.pdf>.

286. Нормативно-інституційне забезпечення сприяння господарській діяльності в інноваційному суспільстві : монографія / Є. М. Білоусов, І. В. Борисов, Н. М. Вапнярчук та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, О. О. Дмитрик, К. О. Токаревої. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. 312 с. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/MonoMSP20/MonoMSP20.pdf>.

287. Оверковська Т. К. Правові засади охорони земель від забруднення та псування в Україні : монографія. Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2010. 220 с.

288. Огляд за результатами вивчення судової практики вирішення КГС ВС спорів, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав / Верховний Суд. Київ, 2021. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_dovkillya_ekolog_prava_2021_11_17.pdf.

289. Оглядовий стратегічний форсайт циркулярної економіки в Україні: фінальний звіт. Відень : ЮНІДО, 2024. 116 с. URL: https://www.recpc.org/wp-content/uploads/2024/08/CE-Foresight_UKR-FF-online.pdf.

290. Олюха В. Г. Господарсько-правове стимулювання використання відходів деревини у енергетиці. *Економіко-правові засоби вторинного ресурсокористування в енергетиці* : матеріали круглого столу, м. Київ, 16 верес. 2021 р. / упоряд. О. Ілларіонов ; НАН України, ДУ «Ін-т екон.-прав. дослідж. ім. В. К. Макутова НАН України». Київ, 2021. С. 57–62. URL: https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/147/Vtottesursy_energy_2021.pdf.

291. Омаров А. Е. О. Механізми формування та реалізації державної політики екологічної безпеки України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.05 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2019. 437 с.

292. Оприлюднено проєкт Стратегії розвитку циркулярної економіки України до 2035 року. *Федерація роботодавців України*. URL:

<https://fru.ua/ua/media-center/news/business-news/oprilyudneno-proekt-strategiji-rozvitku-tsirkulyarnoji-ekonomiki-ukrajini-do-2035-roku>.

293. Організаційно-економічні засади формування систем управління відходами в регіонах України : наук.-аналіт. доповідь / наук. ред. І. А. Колодійчук. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2022. 170 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220038.pdf>.

294. Орлова О. С. Правове регулювання господарської діяльності в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 77, ч. 1. С. 195–201. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.31>.

295. Осінська О. А. Окремі аспекти впливу цифровізації на розвиток господарських правовідносин. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. С. 290–295. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.50>.

296. Оскірко А. О. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері поводження з відходами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2015. 19 с. URL: <https://dglb.nubip.edu.ua/handle/123456789/553>.

297. Основні завдання та функції. *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП)*. URL: <https://www.nerc.gov.ua/pro-nkrekp/osnovni-zavdannya-ta-funkciyi>.

298. Офіс сталих рішень. ESG-звітність стане обов'язковою: що потрібно знати бізнесу вже сьогодні. URL: <https://ukraine-oss.com/esg-zvitnist-stane-obovyazkovoyu-shho-potribno-znaty-biznesu-vzhe-sogodni/>.

299. Офіс сталих рішень. Відсоток ставки екологічного податку зростає з 1 січня 2024 року. URL: <https://ukraine-oss.com/vidsotok-stavky-ekologichnogo-podatku-zrostaye-z-1-sichnya-2024-roku/>.

300. Офіс сталих рішень. Еко-індустріальні парки: можливості для циркуляційної економіки. URL: <https://ukraine-oss.com/eko-industrialni-parky-mozhlyvosti-dlya-czyrkulyaczijnoyi-ekonomiky1>.

301. Офіс сталих рішень. Інформаційна система управління відходами: перші кроки в адмініструванні управління відходів. URL: <https://ukraine-oss.com/articles/informaczijnoyi-systemy-upravlinnya-vidhodamy-pershi-kroky-v-administruvanni-upravlinnya-vidhodiv/>.

302. Офіс сталих рішень. Розширена відповідальність виробника: кого стосується? URL: <https://ukraine-oss.com/rozshyrena-vidpovidalnist-vyrobnyka-kogo-stosuyetsya/>.

303. Павлюченко Ю. М. Господарсько-правове забезпечення аграрного ринку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2021. 470 с. URL: https://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/07/Дисертація_Павлюченко.pdf.

304. Паризька угода. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text.

305. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ : Юридична думка, 2008. 336 с.

306. Петренко А. А. Акти ОЕСР як інструменти м'якого міжнародного права. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 398–402. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2020.74>.

307. Петров Р. А. Правова природа «Acquis» Європейського Союзу та його транспозиція у правові системи третіх країн : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. 38 с. URL: <https://www.academia.edu/6976408/>.

308. Петрук В. Г. Спектрофотометрія світлорозсіювальних середовищ (теорія і практика оптичного вимірювального контролю) : дис. ... д-ра техн. наук / Вінницький державний технічний університет. Вінниця, 1999.

309. Петруненко Я. В. Концептуальні засади господарсько-правових засобів забезпечення ефективного використання державних коштів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Національний університет «Одеська юридична академія». Київ, 2021. 463 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/05/Дисертація_ПетруненкоЯВ.pdf.

310. Петруненко Я. В., Джабраїлов Р. А. Межі державного впливу на економіку в умовах війни у контексті дотримання та реалізації соціально-економічних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 1, № 82. С. 406–412. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.65>.

311. Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2006. 20 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/831>.

312. Підвищення конкурентоспроможності ЄС: циркулярна економіка : монографія / за ред. О. Є. Кузьміна, О. Г. Мельник, Н. І. Горбаль. Львів : Міські інформаційні системи, 2021. 190 с.

313. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність : підручник / за заг. ред. І. М. Сотник, Л. М. Таранюка ; Маценко О. М., Сотник І. М., Мельник Л. Г. та ін. Суми : Університетська книга, 2018. 572 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/72839>.

314. Плохий В. М. Адміністративно-правовий режим поводження з техногенними відходами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2021. 223 с.

315. Пляцук Л. Д. та ін. Екологічна біотехнологія: принципи створення біотехнологічних виробництв : навч. посіб. Суми : СумДУ, 2018. 293 с.

316. Повідомлення про тимчасові технічні труднощі під час замовлення послуг на платформі «ЕкоСистема». *ЕкоСистема*. URL: <https://eco.gov.ua/news/timchasovi-tehnichni-trudnoshchi-v-roboti-platformy-ekosystema>.

317. Погребняк С. П. Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2001. 19 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0401U002305>.

318. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

319. Подцерковний О. П. Грошові зобов'язання господарського характеру: проблеми теорії і практики : монографія. Київ : Юстініан, 2006. 424 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10146>.

320. Подцерковний О. П. Грошові зобов'язання учасників господарських відносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Київ, 2007. 36 с. URL: https://nals.com.ua/correspondent_members/podcerkovniy_o_p/.

321. Подцерковний О. П. Подальша кодифікація та компактизація господарського законодавства на базі Господарського кодексу України. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія: Правознавство*. 2007. Т. 12, вип. 11. С. 42–54. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d761f522-38ab-4a89-927c-f298df770b47/content>.

322. Подцерковний О. П., Войнарівський М. М. Адміністративно-господарські санкції під час воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 1, № 5. С. 400–406. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.66>.

323. Понад 80 % коштів на держзакупівлях витрачаються через систему Prozorro, – Мінекономіки. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/289352-bolee-80-sredstv-na-goszakupkakh-tratyatsya-cherez-sistemu-prozorro-minekonomiki>.

324. Порядок денний на XXI століття. Глава 4. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21_ch4.shtml.

325. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13 квітня 2018 р. у справі № 904/6886/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73438580>.

326. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 30 січня 2025 р. у справі № 922/618/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125129863>.

327. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої» економіки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01 / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ, 2014. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-06/Avtoreferat-Potapenko.pdf>.

328. Потіп М. М. Правове регулювання використання відходів війни як ресурсу для відновлення України. *Нове українське право*. 2023. Вип. 3. С. 106–114. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.15>.

329. Похиленко І. С. Новели Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» : виклики та наслідки. *Фінансова політика : теоретичні та практичні аспекти юридичної науки. Збалансування приватних прав та публічного інтересу в умовах воєнного стану* : зб. тез VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ірпінь, 3 квіт. 2025 р. Ірпінь : ДПУ, 2025. С. 164–166. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/handle/123456789/15712>.

330. Правова модель сталого розвитку України : монографія / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. А. Устименка. Київ : НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України», 2021. 296 с. URL: <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/handle/765432198/148>.

331. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / А. П. Гетьман, А. К. Соколова, Г. В. Анісімова та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2014. 784 с. URL: <https://dSPACE.nlu.edu.ua/handle/123456789/7029>.

332. Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки) : монографія / А. Г. Бобкова, Р. Ф. Гринюк, І. Ф. Коваль та ін. ; за заг. ред. А. Г. Бобкової ; Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 230 с.

333. Правове регулювання державно-приватного партнерства в галузі житлово-комунального господарства України : монографія / І. І. Килимник, Т. А. Коляда, А. В. Домбровська та ін. ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 131 с.

334. Правові засади досягнення балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю : колект. монографія / В. А. Устименко та ін. ; під заг. ред. В. А. Устименка ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Київ : НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень, 2018. 144 с. URL: https://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/01/zasadi_block_144str_70ekz.pdf.

335. Приймак А. Принцип правової визначеності. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2010. Т. 103. С. 53–56. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/a3528eec-9013-4c68-9810-35a71be6597d/download>.

336. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

337. Про визнання протиправним та скасування висновку : постанова Верховного Суду від 25 квітня 2023 р. у справі № 520/15117/2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110485625>.

338. Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо діяльності Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства : постанова Кабінету Міністрів України від 13 листоп. 2025 р. № 1465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1465-2025-%D0%BF>.

339. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>.

340. Про екологічний аудит : Закон України від 24.06.2004 № 1862-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 500. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15#Text>.

341. Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації : Закон України від 09.04.2015 № 327-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 26. Ст. 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-19#Text>.

342. Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Порядок управління медичними відходами, у тому числі вимоги щодо безпечності для здоров'я людини під час утворення, збирання, зберігання, перевезення, оброблення таких відходів» : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31.10.2024 № 1827. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1938-24#Text>.

343. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з управління небезпечними відходами : постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2023 № 1278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1278-2023-%D0%BF>.

344. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27.10.1997 № 171, зареєстр. в Міністерстві юстиції України 05.05.1998 за № 285/2725. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>.

345. Про затвердження Національного плану управління відходами до 2033 року та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів :

розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2024 № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2024-%D1%80#Text>.

346. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 № 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF>.

347. Про затвердження Порядку визначення суб'єктів господарювання, які здійснюють відновлення та видалення побутових відходів : постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 № 941. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/941-2023-%D0%BF>.

348. Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів : постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2023 № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2023-%D0%BF>.

349. Про затвердження Порядку створення та адміністрування інформаційної системи управління відходами : постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2023 № 1279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1279-2023-%D0%BF#Text>.

350. Про затвердження Порядку управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text>.

351. Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з поводження з побутовими відходами : постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2006 № 1010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2006-%D0%BF>.

352. Про індустриальні парки : Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 22. Ст. 212. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>.

353. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення : Закон України від 16.07.2024 № 3855-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text>.

354. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.

355. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

356. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України від 22.09.2016 № 1540-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-19>.

357. Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України : Закон України від 01.06.2021 № 1489-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-IX>.

358. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

359. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>.

360. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20>.

361. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

362. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>.

363. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.

364. Про публічно-приватне партнерство : Закон України від 19.06.2025 № 4510-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 43–45. Ст. 192. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#n1065>.

365. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38.

366. Про Службу. *Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів*. URL: <https://dpss.gov.ua/sluzhba/prosluzhbu>.

367. Про стан виконання законодавства у сфері поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення : постанова Верховної Ради України від 06.10.2005 № 2967-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2967-15>.

368. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250431699>.

369. Про схвалення Стратегії розвитку індустріальних парків на 2023–2030 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 № 176-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text>.

370. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 39. Ст. 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20>.

371. Проблеми права екологічної безпеки : навч. посіб. / М. В. Краснова, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова та ін. ; за заг. ред. М. В. Краснової та Р. С. Кіріна ; відп. ред. В. І. Андрейцев. Дніпро : Національний гірничий

університет, 2016. 576 с. URL:
<https://ir.nmu.org.ua/entities/publication/8473cb2e-154f-4761-bafe-4769066aad12>.

372. Проєкт Закону про відходи електричного та електронного обладнання : проєкт Закону України від 30.10.2019 № 2350 (IX скликання). URL:
<https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67234&pf35401=507238>.

373. Проєкт Закону про упаковку та відходи упаковки : реєстр. № 10066 від 18.09.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/42812>.

374. Проєкт Закону України «Про упаковку та відходи упаковки» від 29.09.2023 № 10066-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II10035A>.

375. Проєкт Закону України «Про управління відходами видобувної промисловості» : реєстр. № 12180 від 05.11.2024. URL:
<https://ips.ligazakon.net/document/II11865A>.

376. Прокопенко М. Вплив державного регулювання на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2024. URL:
<https://ppb.khadi.kharkov.ua/article/view/317363/307915>.

377. Публічний звіт т. в. о. Голови Державної екологічної інспекції України за 2023 рік. Київ : Держекоінспекція України, 2024. URL:
<https://www.dei.gov.ua/post/2834>.

378. Радченко О. О. Екологічна безпека сучасних держав в умовах глобальних викликів і загроз. *Публічне урядування*. 2022. № 3 (28). С. 73–81. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3\(28\)-11](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3(28)-11).

379. Раїмов Р. І. Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів природних монополій у сферах енергетики та комунальних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Сум. держ. ун-т. Суми, 2020. 235 с. URL:
<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/77998>.

380. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : Конвенція ООН від 09.05.1992 (ратифікована Законом України №

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.

381. Регламент (ЄС) 2020/852 Європейського парламенту і Ради від 18 червня 2020 року про встановлення рамок для сприяння сталим інвестиціям та внесення змін до Регламенту (ЄС) 2019/2088. *Official Journal of the European Union*. 2020. L 198, 22 черв. Р. 13–43. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2020/852/oj>.

382. Регламент (ЄС) 2023/1542 Європейського Парламенту та Ради від 12 липня 2023 року про батареї та використанні батареї, що вносить зміни до Директиви 2008/98/ЄС і Регламенту (ЄС) 2019/1020 і скасовує Директиву 2006/66/ЄС. *Official Journal of the European Union*. 2023. L 191. Р. 1–117. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1542/oj>.

383. Регламент (ЄС) 2024/1157 Європейського парламенту і Ради від 11 квітня 2024 року про перевезення відходів, що вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 1257/2013 і (ЄС) 2020/1056 та скасовує Регламент (ЄС) № 1013/2006. *Official Journal of the European Union*. 2024. L, 2024/1157, 30 квіт. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1157/oj>.

384. Регламент (ЄС) 2024/1781 Європейського парламенту і Ради від 13 червня 2024 року, що встановлює рамки для визначення вимог екодизайну до сталих продуктів, вносить зміни до Директиви (ЄС) 2020/1828 і Регламенту (ЄС) 2023/1542 та скасовує Директиву 2009/125/ЄС. *Official Journal of the European Union*. 2024. L, 2024/1781, 28 черв. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1781/oj>.

385. Регламент Комісії (ЄС) № 1179/2012 від 10 грудня 2012 року, що встановлює критерії, які визначають, коли склобій перестає бути відходами відповідно до Директиви 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради. *Official Journal of the European Union*. 2012. L 337. Р. 31–36. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012R1179>.

386. Регламент Комісії (ЄС) № 715/2013 від 25 липня 2013 року, що встановлює критерії, які визначають, коли мідний брухт перестає бути

відходами відповідно до Директиви 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради. *Official Journal of the European Union*. 2013. L 201. P. 14–20. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013R0715>.

387. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 690 с. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Monografiya-Rekodyfikatsiya-tsyvilnogo-zakonodavstva-Ukrayiny.-Vyklyky-chasu.-Pershe-vydannya.-2021.pdf>.

388. Решетілов Г. О. Розвиток циркулярної економіки регіону : дис. ... д-ра філософії : 051 / Миколаїв. нац. аграр. ун-т. Миколаїв, 2023. 165 с. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/13340>.

389. Роздільне збирання відходів. *Сильно (Silpo) — екодружність*. URL: <https://silpo.ua/about/ekodruzhnist-silpo/sortuvannya-v-magazynax>.

390. Розширена відповідальність виробника : policy brief. Zero Waste Alliance Ukraine. 2023. URL: https://zerowaste.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/rozshyrena_vidpovidalnist_vyrobnyka.pdf.

391. Розширена відповідальність виробника: європейський досвід. *Екологія Право Людина (EPL)*. URL: <https://epl.org.ua/announces/rozshyrena-vidpovidalnist-vyrobnyka-yevropejskyj-dosvid/>.

392. Розширена відповідальність виробника: Уряд схвалив законопроект про упаковку та відходи упаковки. *Юридична газета online*. 18.09.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/rozshyrena-vidpovidalnist-vyrobnyka-uryad-shvaliv-zakonoproekt-pro-upakovku-ta-vidhodi-upakovki.html>.

393. Росохата Д. І. Правові засади державного екологічного контролю в умовах євроінтеграції України : дис. ... д-ра філософії : 081 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2026. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/12/0826U000093_okd_Rosokhata-1.pdf.

394. Руда М. В. Розвиток кластерних структур у системі забезпечення конкурентоспроможності національної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2014.

395. Руда М. В., Яремчук Т. С., Бортнікова М. Г. Циркулярна економіка в Україні: адаптація європейського досвіду. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. Т. 3, № 1. С. 212–222. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-3-nomer-1-2021/cyrkulyarna-ekonomika-v-ukrayini-adaptaciya-yevropeyskogo>.
396. Руслан Стрілець: Реформа Державної екологічної інспекції України — один із пріоритетів на 2024 рік. *Кабінет Міністрів України* : офіц. вебсайт. 25.01.2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ruslan-strilets-reforma-derzhavnoi-ekolohichnoi-inspektsii-ukrainy-odyn-iz-priorytetiv-na-2024-rik>.
397. Савчук О. О. Суб'єкти екологічних інновацій: сучасні правові виклики. *Право та інновації*. 2024. № 3 (47). С. 78–83. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/en/article/download/1189/899/2606>.
398. Салашенко Т. І., Самойленко В. С. Нормативно-правове забезпечення розбудови циркулярного підходу в Україні. *Бізнес Інформ*. 2024. № 10. С. 159–174. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-10-159-174>.
399. Саліхов О. О. Адміністратор послуги з управління побутовими відходами: новела Закону України «Про управління відходами». *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 516–523. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.86>.
400. Саліхов О. О. Організації розширеної відповідальності виробника як неприбуткові організації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 327–333. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.51>.
401. Самойлов О. О. Зарубіжний досвід управління твердими побутовими відходами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 19. С. 45–50. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.19.45>.
402. Сахарук Т. Євроінтеграція і сталий розвиток: наскільки Україна готова до європейських стандартів. *NV.ua*. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/staliy-rozvitok-yak-ukrajinci-ta-yevropey-ci-spriymayut-esg-principi-a-biznes-adaptuyetsya-do-vimog-yes-50565888.html>.

403. Сахарук Т. Сталий розвиток — тепер вимога закону. До чого готуватися українському бізнесу? Що таке нефінансова звітність компаній, як і кому її подавати. *Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/openmind/20273979-stalij-rozvitok-teper-vimoga-zakonu-do-chogo-gotuvatisya-ukrayinskomu-biznesu>.

404. Свиноус І. В., Гаврик О. Ю., Соколюк С. Ю., Шевчук Н. В. Екологічне оподаткування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 24–29. URL: https://www.investplan.com.ua/pdf/15_2021/5.pdf.

405. Сегал Є. А. Причини та наслідки скасування Господарського кодексу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83, ч. 1. С. 385–390. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/59.pdf>.

406. Семенець Р. Ю. Правове регулювання поведження з відходами за екологічним законодавством України та Європейського Союзу : дис. ... д-ра філософії : 081 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2021. 248 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/d64/e23gn12q6jsiuocrta7zhvr1s3ezo04k/dis_Semenets%20R.Y..pdf.

407. Сергієнко Л. В. Впровадження циркулярної економіки в Україні: державно-управлінський аспект : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир, 2017. 40 с. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/8110>.

408. Сергієнко Л. В. Впровадження циркулярної економіки в Україні: державно-управлінський аспект : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир, 2017. 537 с. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/6952>.

409. Сєребряк С. В. Концептуальні засади спеціального режиму господарювання у сучасних умовах розвитку держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України». Київ, 2023. 489 с. URL: <https://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2024/02/1.-ДР-Сєребряк-С.В..pdf>.

410. Сидор В. І. Оцінка впливу на довкілля: закон працює, проблеми залишаються. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 142–146. URL: <https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/25.pdf>.

411. Синчанський С. О. Правове регулювання управління небезпечними відходами в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84, ч. 2. С. 228–237. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.32>.

412. Синчанський С. О. Правовий режим відходів війни, що утворилися внаслідок воєнних дій в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 89, ч. 2. С. 299–305. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.45>.

413. Синчанський С. О. Приведення законодавства України щодо управління небезпечними відходами у відповідність з вимогами права Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86, ч. 3. С. 180–189. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.27>.

414. Система управління відходами в циркулярній економіці: фінансові, соціальні, екологічні та енергетичні детермінанти : монографія / Н. Є. Летуновська та ін. ; за ред. А. С. Росохатої, М. Г. Мінченко. Суми : Сумський державний університет, 2023. 313 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/94661>.

415. Сібільов М. Динаміка договірних зобов'язань після їх виникнення. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1 (40). С. 79–89. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstreams/464ca8ca-1b1a-4a0c-ace6-b0447c525bf9/download>.

416. Сінявський К. П. Зобов'язання як теоретико-правова категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 39, т. 2. С. 25–31. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2020/12/No.39-2.pdf>.

417. Скоробагатько Т. О. Ризик-орієнтований підхід у державному регулюванні техногенної безпеки України. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 3 (9). С. 199–214. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-3\(9\)-199-214](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-3(9)-199-214).

418. Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу: новітні тенденції розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 90–97. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/prukr_2017_6_12.pdf.

419. Смолин Г. В., Туркот О. А., Хомко Л. В. Господарське право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 484 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1051/1/gosp%20pravo.pdf>.

420. Соколова А., Алексєєва Є. Поводження з небезпечними відходами в Україні : аналіт. записка / Міжнародна благодійна організація «Екологія–Право–Людина». Львів, 2018. URL: <http://epl.org.ua/environment/analitichna-zapyska-povodzhennya-z-nebezpechnymy-vidhodamy-v-ukrayini/>.

421. Сотник І. М. Формування еколого-економічного механізму управління ресурсозбереженням : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.06 / Сум. держ. ун-т. Суми, 2010. 36 с.

422. Сотник І. М., Дегтярьова І. Б., Литвиненко С. Управління ресурсоефективністю на мікрорівні: стратегії ресурсозбереження та циркулярної економіки у бізнес-процесах промислових підприємств України. *Mechanism of an Economic Regulation*. 2025. № 3–4. С. 55–60. URL: <https://mer-journal.sumy.ua/index.php/journal/article/view/633>.

423. Спасибо-Фатєєва І. В. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації). *Судово-юридична газета*. 2019. 23 груд. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiyi-schodo-modernizatsiyi-tsivilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyi>.

424. Споживач послуг не зобов'язаний укладати договір, який не є типовим. *Сьомий апеляційний адміністративний суд* : офіц. вебсайт. 10.07.2020. URL: <https://7aa.court.gov.ua/sud4856/pres-centr/news/967153/>.

425. Стаднік І. В. Механізм правового регулювання господарських відносин: теоретико-юридичний аспект : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 236 с. URL: <https://yurincom.com/files/contents/mehanizm-pravovogo-regulyuvannya-gospodarskih-vidnosin-teoretiko-yuridichnij-aspekt.pdf>.

426. Стан та правове регулювання малого та середнього інноваційного підприємництва: регіональний аспект : монографія / І. В. Борисов, С. Р. Водорезова, С. В. Глібоко та ін. ; за ред. С. В. Глібка. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 206 с. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/7528>.

427. Стратегія розвитку циркулярної економіки України до 2035 року : проєкт. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. 06.01.2026. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail/60453e42-c0a6-40de-ae37-70fde8c4a85e?lang=uk-UA&title=StrategiiaRozvitkuTsirkuliarnoiEkonomikiUkrainiDo2035-Roku>.

428. Стрельник В. В., Либань О. О. Проблеми правового регулювання утилізації побутових відходів в Україні: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90 (3). С. 67–73. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_90\(3\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_90(3)_11).

429. Ступак В. В. Імплементация Угоди про асоціацію Україна–ЄС: Угода АСАА. *Наукові записки студентів та аспірантів. Серія «Міжнародні відносини»*. 2020. Вип. 5. С. 299–306. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8293/1/34.pdf>.

430. Суєтнов Є. П., Лазебна А. В. Нормативно-правове регулювання поводження з відходами: аналіз, проблеми та напрями вирішення. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2020. № 33. С. 102–108. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2020-33-09>.

431. Сушик О. В. Правові засади забезпечення радіаційної безпеки за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2010. 20 с.

432. Таран О. В. Поняття «відходи від руйнувань» за законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90, ч. 3. С. 74–81. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.3.10>.

433. Татомир І. Л. Мотивація науково-педагогічних працівників в умовах трансформаційної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2010.

434. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за наук. ред. В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2020. 531 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf>.

435. Токарчук Д. М. Особливості утворення і поводження з відходами під час воєнних дій: досвід України. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 2. С. 109–122. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-2-8>.

436. Токмакова І. В., Курилович В. Р. Дослідження факторів розвитку екоіндустріальних парків в контексті забезпечення сталого розвитку підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2024. № 85. С. 92–103.

437. Токунова А. В. Вторинні енергетичні ресурси у переході до циркулярної економіки: актуальність та засоби сприяння використанню. *Вторинні енергетичні ресурси у переході до циркулярної економіки : зб. матеріалів круглого столу*. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон.-прав. дослідж. ім. В. К. Макутова НАН України», 2021. С. 78–83. URL: https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/147/Vtottesursy_energy_2021.pdf.

438. Топонар О. І. Нормативна та організаційна складові функціонування циркулярної економіки в Україні. *Науковий вісник публічного*

та приватного права. 2025. Вип. 3. С. 146–150. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.26>.

439. Трагедія Грибовицького сміттєзвалища. Хронологія подій. *Portal Lviv UA*. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2016/05/31/tragediya-gribovitskogo-smittyezvalishha-hronologiya-podiy>.

440. Трегуб О. А. Адміністративно-господарські санкції за правопорушення у сфері поводження з відходами: передумови і перспективи застосування. *Економіка та право*. 2017. № 1 (46). С. 61–66. URL: <https://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/download/33/18>.

441. Трегуб О. А. Галузева природа правовідносин у сфері поводження з відходами. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 3 (79). С. 174–183. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/421>.

442. Трегуб О. А. Колізії та «сірі зони» у правовому регулюванні відносин у сфері поводження з відходами. *Економіка та право*. 2017. № 3. С. 81–87. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2017.03.081>.

443. Трегуб О. А. Поводження з відходами від руйнувань, що утворюються внаслідок воєнних дій: проблеми правового забезпечення : за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 10 липня 2024 р. *Вісник Національної академії наук України*. 2024. № 9. С. 73–79. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2024.09.073>.

444. Трегуб О. А. Правове забезпечення поводження з відходами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Київ, 2018. 234 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/?page_id=13263.

445. Трегуб О. А. Правове регулювання відносин права власності на відходи : наук. доп. Київ : НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України», 2016. 23 с. URL: <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/handle/765432198/152>.

446. У Чернівцях чотири дні не вивозять сміття. *Korrespondent.net*. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4174181-u-chernivtsiakh-chotyry-dni-ne-vyvoziat-smittia>.

447. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

448. Україна масштабуватиме переробку відходів від руйнувань. *UA.NEWS*. URL: <https://ua.news.ua/ukraine/ukrayina-masshtabuvatime-pererobku-vidkhodiv-vid-ruinuvan>.

449. Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. 24.06.2022. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/news/4302/>.

450. Україна офіційно почала переговори про вступ до ЄС. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-ofitsiyno-pochala-peregovori-vstup-1719304977.html>.

451. УКРЕкоАльянс. Розширена відповідальність виробника. URL: <https://ukrecoalliance.com.ua/rozshyrena-vidpovidal-nist-vyrobnyka/>.

452. Управління відходами в Україні: нове правове регулювання. *DLF attorneys-at-law* : офіц. сайт. 20.09.2023. URL: <https://dlf.ua/ua/upravlinnya-vidhodami-v-ukrayini-nove-pravove-regulyuvannya/>.

453. Управління відходами під час війни: вирішення проблеми військового сміття. URL: <https://ndu.kr.ua/909-upravlinnya-vidkhodami-pid-chas-vijni-virishennya-problemi-vijskovogo-smittya>.

454. Уроки післявоєнного відновлення: чого Україна і ЄС можуть навчитися на прикладі тридцятирічного відновлення Боснії і Герцеговини. *IPG Journal*. URL: <https://www.ipg-journal.io/ua/regioni/jevropa/uroki-pisljavojennogo-vidnovlennja-2212/>.

455. Устименко В. А. Власність територіальної громади міста (господарсько-правові аспекти) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 /

НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк, 2007. 38 с. URL: https://nals.com.ua/correspondent_members/ustymenko_v_a/.

456. Фадєєв М. Особливості європейського управління у контексті багаторівневого врядування. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 2 (68). С. 140–144. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-20](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-20).

457. Фатхутдінова О. В., Хлабистова К. В. Розширена відповідальність виробника як базовий принцип сучасної системи управління відходами: перспективи правового регулювання в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 19–26. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201152.19>.

458. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Регулятивні правовідносини: приватно-правовий та публічно-правовий виміри : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 24–37.

459. Харічков С. К. Економічні засади раціонального ресурсокористування в умовах становлення ринкового господарства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.08.01 / Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Одеса, 1999.

460. Хаустова М. Г. Тенденції розвитку права в умовах глобалізації. *Проблеми законності*. 2013. № 124. С. 3–15. URL: <https://plaw.nlu.edu.ua/article/view/52488>.

461. Хвесик М. А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально-економічного піднесення України : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 496 с.

462. Хвесик М., Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України. *Економіка України*. 2012. № 6. С. 4–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_6_2.

463. Хлобистов Є. В. Проблеми забезпечення екологічної безпеки в умовах трансформації економіки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.08.01 /

НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. Київ, 2004. 440 с. URL: <https://esu.com.ua/article-884360>.

464. Хоміч Л. В. Перевірки ліцензіатів: чому такі різні результати перевірок, які здійснює один і той самий орган? *Офіс сталих рішень* : сайт. 08.02.2024. URL: <https://ukraine-oss.com/perevirky-licenziativ-chomu-taki-rizni-rezultaty-perevirok-yaki-zdijsnyuye-odyn-i-toj-samyj-organ/>.

465. Хумарова Н. І., Коджебаш А. П. Цілі сталого розвитку і транспортно-логістична складова поводження з відходами в Україні. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1–2. С. 176–181. URL: <https://inneco.org/index.php/innecoen/article/view/113>.

466. Цалин Р. В. Юридичне посвідчення права власності на відходи. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2020. № 1 (1). С. 91–98. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2020-1-1-12>.

467. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

468. Циркулярна економіка як інструмент безпеки і конкурентоспроможності. *Робота народних депутатів в Криворізькому окрузі*. 27.01.2026. URL: <https://ndu.kr.ua/886-tsirkulyarna-ekonomika-yak-instrument-bezpeki-i-konkurentospromozhnosti>.

469. Черевко Г. Циркулярна економіка: еволюція поняття. *Аграрна економіка*. 2022. Т. 15, № 3–4. С. 51–59. URL: https://agrarianeconomy.lnup.edu.ua/images/docs/ae_2022_15_3-4/AE-15_3-4_6.pdf.

470. Черкашина М. К. Правове регулювання поводження з небезпечними відходами в Україні. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я* : тези доп. XXI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29–31 трав. 2013 р.). Харків, 2013. Ч. 3. С. 270. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3790>.

471. Четверті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р.) : зб. наук. праць / наук. ред. В. А. Устименко.

Київ–Одеса–Чернігів : Десна Поліграф, 2023. 256 с. URL: https://hozpravoreposit.kyiv.ua/bitstream/handle/765432198/195/V._Mamutov_4_Readings.pdf.

472. Чопко Х. Громадський екологічний контроль: правові аспекти його здійснення та особливості. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Вип. 77. С. 235–241. DOI: <https://doi.org/10.30970/vla.2023.77.235>.

473. Чуріканова О. Ю. Управління економічним розвитком та формування регіональної політики : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро, 2021.

474. Шаповалова О. В. Адаптація господарського законодавства до вимог сталого розвитку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2007. 36 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/0003943>.

475. Шаповалова О. В. Господарське законодавство у системі забезпечення вимог сталого економічного розвитку України. *Правове забезпечення адаптації інвестиційної моделі розвитку економіки України та ринків фінансових послуг до права Європейського Союзу* : монографія / за ред. С. В. Глібка, Н. М. Внукової, О. О. Дмитрик. Харків : Право, 2017. Розд. 8. С. 290–315. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/15868>.

476. Швидка Т. І. Договірні та організаційно-правові інструменти реалізації економічної політики держави: господарсько-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Т. 2, № 93. С. 132–137. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.2.15>.

477. Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Навроцький В. М. Екологічний аудит : монографія. Київ : Вища школа, 2000. 344 с.

478. Шеремет А. П. Екологічне право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020. С. 142–145.

479. Шкурат М. Є., Лозінський А. В. Трансформаційні процеси у виробничих галузях в умовах розвитку циркулярної економіки: глобальні тенденції. *Проблеми економіки*. 2024. № 4 (62). С. 44–55. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-4-44-55>.

480. Шкуренко О. В. Інтеграція сталого розвитку та розвитку бізнесу як домінантна основа моделі циркулярної економіки: теоретичний аспект. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2021. Вип. 13. С. 152–165. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2021-13-16>.

481. Шомпол О. А. Вдосконалення законодавства України про екологічну безпеку в контексті міжнародно-правових зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. 18 с.

482. Шостак Л. Б. Регуляторні механізми сталого природокористування в умовах ринкової трансформації економіки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.08.01 / Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. Київ, 1999.

483. Шуптар-Пориваєва Н. Й., Белаковський Л. М., Шапошніков Д. С., Заборський Л. О. Urban mining: ресурси для кругової відбудови України. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 5 (5). С. 810–822. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5\(5\)-810-822](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5(5)-810-822).

484. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/408-gospodarske-pravo-scherbina-vs.html>.

485. Щербина В. С. Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 10–15.

486. Щербина В. С. Поняття та склад майна господарського призначення. *Право і суспільство*. 2020. Вип. 1, ч. 1. С. 194–200. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-1.29>.

487. Щербина В. С. Правове регулювання діяльності суб'єктів господарювання в перехідний період. *Економіка та право*. 2025. Т. 76, № 1. С. 18–24. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2025.01.018>.

488. Щербина В. С. Проблеми попередження господарських правопорушень в умовах становлення ринкової економіки : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1996. 50 с. URL: https://nals.com.ua/academics/shcerbyna_v_s/.

489. Щербина В. С., Рєзнікова В. В. Господарське право (Загальна частина) : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. С. 132–140. URL: <https://jurkniga.ua/contents/gospodarske-pravo-zagalna-chastina.pdf>.

490. Що таке Індустріальний парк Калундборг у Данії? URL: <https://kred.parta.cx.ua/ukraincyam/shho-take-industrialniy-park-kalundborg-u-danii.html>.

491. Що таке Цілі сталого розвитку? *Програма розвитку ООН в Україні (UNDP)*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.

492. Щодо втрати чинності Господарського кодексу України. *Infobox Prozorro*. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/shchodo-vtrati-chinnosti-gospodarskogo-kodeksu-ukrajini>.

493. Юрескул В. О. Правове регулювання поведження з побутовими відходами в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 19 с.

494. Як бізнес впливає на економіку та суспільство – приклад Coca-Cola. *European Business Association* : офіц. сайт. 14.05.2021. URL: <https://eba.com.ua/yak-biznes-vplyvaye-na-ekonomiku-ta-suspilstvo-pryklad-coca-cola/>.

495. Як у Швеції реалізували екологічно відповідальний підхід до виробництва? *ECOBUSINESS*. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-u-shveciyi-realizuvaly-ekologichno-vidpovidalnyy-pidhid-do-vyrobnyctva>.

496. Якимишин Л., Фалович В., Краузе О. Інтеграція принципів циркулярної економіки в управління ланцюгами постачання виробничих підприємств. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2025. Т. 33, № 2. С. 127–142. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2025/25ylyome.pdf>.

497. Яковюк І. В. Субсидіарність як принцип взаємовідносин національних держав і Європейського Союзу. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 4 (39). С. 22–30. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/4859>.

498. Ярмистий М. Місцеві органи влади в умовах воєнного стану: повноваження та співпраця військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування. *Буковинський вісник*. URL: <https://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/2059/>.

499. § 326 Unerlaubter Umgang mit Abfällen. Strafgesetzbuch (StGB). URL: <https://dejure.org/gesetze/StGB/326.html>.

500. A Clean Industrial Deal for competitiveness and decarbonisation in the EU. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_550.

501. A Pioneer of Closed-Cycle Economy. Der Grüne Punkt. URL: <https://www.gruener-punkt.de/en/company/about-us>.

502. About Fost Plus. Who we are. Fost Plus. URL: <https://www.fostplus.be/en/about-fost-plus/who-we-are>.

503. Agenda 21 : adopted by the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3–14 June 1992. United Nations. URL: <https://www.un.org/esa/dsd/agenda21/Agenda%2021.pdf>.

504. Amidst the debris: Environmental impact of conflict in Syria could be disastrous. ReliefWeb. URL: <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/amidst-debris-environmental-impact-conflict-syria-could-be-disastrous>.

505. Austria on the path to a sustainable and circular society. The Austrian Circular Economy Strategy. European Circular Economy Stakeholder Platform. URL: https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/2023-10/Austrian_CES.pdf.

506. Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal : Convention, Basel, 22 Mar. 1989. Entry into force: 5 May 1992. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-3&chapter=27&clang=_en.

507. Basic Act on Establishing a Sound Material-Cycle Society : Act No. 110 of 2 June 2000. Ministry of the Environment, Japan. 2000. URL: <https://www.env.go.jp/en/laws/recycle/12.pdf>.

508. BDO: co to jest i na czym polega? ASEKOL. URL: <https://asekol.pl/blog/bdo-co-to-jest-i-na-czym-polega/>.

509. Boulding K. E. The Economics of the Coming Spaceship Earth. Environmental Quality in a Growing Economy / ed. H. Jarrett. Baltimore : Resources for the Future / Johns Hopkins University Press, 1966. P. 3–14.

510. Building Back Better in Bosnia and Herzegovina. International Recovery Platform (IRP) / PreventionWeb. URL: <https://recovery.preventionweb.net/publication/building-back-better-bosnia-and-herzegovina>.

511. Bureau Veritas : official website. URL: <https://group.bureauveritas.com>.

512. CirCLER. Циркулярна економіка. URL: <https://circler-furniture.eu/ua/tsyrkulyarna-ekonomika>.

513. Circular economy act. European Parliamentary Research Service. Briefing PE 782.628. January 2026. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2026/782628/EPRS_BRI\(2026\)782628_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2026/782628/EPRS_BRI(2026)782628_EN.pdf).

514. Circular economy by 2050. Government of the Netherlands. URL: <https://www.government.nl/themes/economy/sustainable-economy/circular-economy-by-2050>.

515. Circular Economy Promotion Law of the People's Republic of China : Law of the PRC of 29 August 2008. Ministry of Ecology and Environment of the People's Republic of China. 2009. URL: https://english.mee.gov.cn/Resources/laws/envir_elatedlaws/201712/t20171212_427823.shtml.

516. Circular Economy. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/circular-economy_en.

517. Commission Regulation (EU) No 1179/2012 of 10 December 2012 establishing criteria determining when glass cullet ceases to be waste under Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council. Official Journal of the European Union. L 337. 11.12.2012. P. 31–36. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/1179/oj>.

518. Commission Regulation (EU) No 715/2013 of 25 July 2013 establishing criteria determining when copper scrap ceases to be waste under Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council. Official Journal of the European Union. L 201. 26.07.2013. P. 14–20. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/715/oj>.

519. Competitiveness Compass. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/competitiveness-compass_en.

520. Comprendre l'obsolescence programmée en 5 points clés. Greenly. URL: <https://greenly.earth/blog/secteurs/obsolescence-programmee-quel-impact-sur-la-planete>.

521. Conflict-driven environmental and health risks in Kherson region: findings from area-based assessment (November 2023). REACH Initiative. URL: https://zoinet.org/wp-content/uploads/2024/01/REACH-IMPACT-Kherson-report_EN.pdf.

522. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. 2016. C 202. P. 47–199. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016E/TXT>.

523. Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste. Official Journal of the European Communities. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/1999/31/oj>.

524. Council Regulation (EU) No 333/2011 of 31 March 2011 establishing criteria determining when certain types of scrap metal cease to be waste under Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council. EUR-Lex (legislation.gov.uk). URL: <https://www.legislation.gov.uk/eur/2011/333>.

525. De Sadeleer N. Droit des déchets de l'UE : de l'élimination à l'économie circulaire. Bruxelles : Bruylant, 2016. 714 p.

526. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment : Stockholm, 16 June 1972. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>.

527. Deposit of Poisonous Waste Act 1972 : Act of Parliament of the United Kingdom, 1972 Chapter 21, 30 March 1972. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1972/21/enacted>.

528. Directive (EU) 2018/851 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive 2008/98/EC on waste. Official Journal of the European Union. 2018. L 150. P. 109–140. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2018/851/oj>.

529. Directive (EU) 2019/904 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on the reduction of the impact of certain plastic products on the environment. Official Journal of the European Union. L 155. 12.06.2019. P. 1–19. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/904/oj/eng>.

530. Directive (EU) 2024/1799 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on common rules promoting the repair of goods and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directives (EU) 2019/771 and (EU)

2020/1828 (Text with EEA relevance). EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024L1799>.

531. Directive 2006/66/EC of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on batteries and accumulators and waste batteries and accumulators and repealing Directive 91/157/EEC. Official Journal of the European Union. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2006/66/oj>.

532. Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-related products (recast) (Text with EEA relevance). Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/125/oj/eng>.

533. Economic instruments and separate collection systems – key strategies to increase recycling. European Environment Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/economic-instruments-and-separate-collection>.

534. Environment Act 2021. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2021/30/notes/division/2/index.htm>.

535. Environmental Implementation Review 2025 : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions / European Commission. Brussels, 2025. URL: https://environment.ec.europa.eu/publications/2025-environmental-implementation-review_en.

536. Environmental Implementation Review. European Commission – Environment. URL: https://environment.ec.europa.eu/law-and-governance/environmental-implementation-review_en.

537. ESG: нефінансова звітність зі сталого розвитку. Eco-Kyiv. URL: <https://eco.kiev.ua/poslугy/esg-rozrobka-nefinansovoyi-zvitnosti-zi-stalogo-rozvytku/>.

538. EU Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD). Climate Disclosure Standards Board (CDSB). URL: <https://www.cdsb.net/what-we-do/policy-work/eu-sustainability-reporting>.

539. European Circular Economy Stakeholder Platform : a joint initiative by the European Commission and the European Economic and Social Committee. URL: <https://circulareconomy.europa.eu/platform/en>.

540. European Commission : official website. URL: https://commission.europa.eu/index_en.

541. European Commission. Key actions launched to advance the circular economy. Brussels, 02.07.2025. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_25_1710/IP_25_1710_EN.pdf.

542. European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste. Official Journal of the European Communities. 1994. L 365. P. 10–23. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1994/62/oj/eng>.

543. European Parliament. Circular Economy Act (legislative initiative, announced in the European Commission Work Programme 2026). 2026. URL: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-plan-for-europe-s-sustainable-prosperity-and-competitiveness/file-circular-economy-act>.

544. European Parliament. European Parliament legislative resolution of 24 April 2024 on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 (COM(2022)0071 – C9-0050/2022 — 2022/0051(COD)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0329_EN.html.

545. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>.

546. EUROPEN. Extended Producer Responsibility. URL: <https://www.europen-packaging.eu/policy-area/extended-producer-responsibility>.

547. Extended Producer Responsibility in Sweden. One Planet Network. URL: <https://www.oneplanetnetwork.org/knowledge-centre/policies/extended-producer-responsibility-sweden>.

548. First Circular Economy Action Plan. Brussels : European Commission, 2015. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/circular-economy-topics/first-circular-economy-action-plan_en.

549. Fitch-Roy O., Benson D., Monciardini D. Going Around in Circles? Conceptual Recycling, Patching and Policy Layering in the EU Circular Economy Package. *Environmental Politics*. 2020. Vol. 29, No. 6. P. 983–1003. DOI: <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1673996>.

550. France's Repairability Index inches toward circular economy. International Telecommunication Union (ITU) Hub. 2021. 25 Oct. URL: <https://www.itu.int/hub/2021/10/frances-repairability-index-inches-toward-circular-economy/>.

551. Frosch R. A., Gallopoulos N. E. Strategies for Manufacturing. *Scientific American*. 1989. Vol. 261, No. 3. P. 144–152. DOI: <https://doi.org/10.1038/scientificamerican0989-144>.

552. Geissdoerfer M., Savaget P., Bocken N. M. P., Hultink E. J. The Circular Economy — A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*. 2017. Vol. 143. P. 757–768. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048>.

553. General information on waste prevention and sorting. [oesterreich.gv.at](https://www.oesterreich.gv.at/en/themen/bauen_und_wohnen/abfall/Seite.3790051). URL: https://www.oesterreich.gv.at/en/themen/bauen_und_wohnen/abfall/Seite.3790051.

554. Gesetz über die Beseitigung von Abfällen (Abfallbeseitigungsgesetz – AbfG) : Gesetz der Bundesrepublik Deutschland vom 7. Juni 1972. *Bundesgesetzblatt*. 1972. Teil I. S. 873. URL: https://dejure.org/BGBI/1972/BGBI_I_S_873.

555. Gesetz zur Förderung der Kreislaufwirtschaft und Sicherung der umweltverträglichen Bewirtschaftung von Abfällen (Kreislaufwirtschaftsgesetz – KrWG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/krwg/>.

556. Hibiki A. Recycling Laws and Their Evaluation in Japan. Introduction to Environmental Economics and Policy in Japan. Singapore : Springer, 2024. P. 91–106. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-97-2187-0_7.

557. How Philips innovated from product to service. Circle Economy Foundation (blog). URL: <https://legacy.circle-economy.com/blog/how-philips-innovated>.

558. IKEA Buyback & Resell Service. IKEA Circular Economy. URL: <https://www.ikea.com/no/en/second-hand/sell-to-ikea/>.

559. Interzero – partner for closed-loop solutions and innovative plastics recycling. Interzero. URL: <https://www.interzero.de/en/our-company/about-us/>.

560. Janczuk-Gorywoda A. Public-Private Hybrid Governance for Electronic Payments in the European Union. German Law Journal. 2012. Vol. 13, No. 12. P. 1438–1458. DOI: <https://doi.org/10.1017/S2071832200017934>.

561. Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 15 June 2000 in Joined Cases C-418/97 and C-419/97, ARCO Chemie Nederland Ltd v Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer and Vereniging Dorpsbelang Hees and others v Directeur van de dienst Milieu en Water van de provincie Gelderland. European Court Reports. 2000. P. I-04475. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:61997CJ0418>.

562. Judgment of the Court (Third Chamber) of 18 December 2007 in Case C-263/05, Commission of the European Communities v Italian Republic. European Court Reports. 2007. I-11745. ECLI: ECLI:EU:C:2007:808. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62005CJ0263>.

563. Kirchherr J., Reike D., Hekkert M. Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. Resources, Conservation and Recycling. 2017. Vol. 127. P. 221–232. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005>.

564. Korhonen J., Honkasalo A., Seppälä J. Circular Economy: The Concept and its Limitations. Ecological Economics. 2018. Vol. 143. P. 37–46. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.06.041>.

565. Kovacic Z., Strand R., Völker T. *The Circular Economy in Europe: Critical Perspectives on Policies and Imaginaries*. London ; New York : Routledge, 2019. 192 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429061028>.

566. Krämer L., Badger C. *EU Environmental Law*. 9th ed. Oxford : Hart Publishing, 2024. 648 p. (Chapter 10: Waste). ISBN: 9781509974443. URL: <https://www.bloomsbury.com/uk/kramers-eu-environmental-law-9781509969074/>.

567. Kryla-Cudna K. *Sales Contracts and the Circular Economy*. *European Review of Private Law*. 2020. Vol. 28, Iss. 6. P. 1207–1230. DOI: <https://doi.org/10.54648/erpl2020073>.

568. Kulczycka J. (red.). *Gospodarka o obiegu zamkniętym w polityce i badaniach naukowych*. Kraków : Wydawnictwo IGSMiE PAN, 2019. 218 s. ISBN 978-83-955544-5-2. URL: <https://min-pan.krakow.pl/wydawnictwo/en/ksiazki/gospodarka-w-obiegu-zamknietym-w-polityce-i-badaniach-naukowych/>.

569. *La loi anti-gaspillage pour une économie circulaire*. Ministère de la Transition écologique. URL: <https://www.ecologie.gouv.fr/loi-anti-gaspillage-economie-circulaire>.

570. Laufs P. *Politische Ziele, Entwicklungen und rechtliche Aspekte der Abfallwirtschaft. Einführung in die Kreislaufwirtschaft: Planung – Recht – Verfahren* / hrsg. von M. Kranert. 5. Aufl. Wiesbaden : Springer Vieweg, 2017. S. 1–46. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-8348-2257-4>.

571. Lee K., Cha J. Recent developments in Korea's Framework Act on Resource Circulation: toward a resource-circulating society. *Journal of Material Cycles and Waste Management*. 2018. Vol. 20. P. 1986–1998. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10163-018-0756-z>.

572. LEI Nº 12.305, DE 2 DE AGOSTO DE 2010 : Institui a Política Nacional de Resíduos Sólidos; altera a Lei no 9.605, de 12 de fevereiro de 1998; e dá outras providências. Brasília, 2010. URL: https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2007-2010/2010/lei/112305.htm.

573. Ley 7/2022, de 8 de abril, de residuos y suelos contaminados para una economía circular. Boletín Oficial del Estado (BOE). URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2022-5809>.

574. Lindhqvist T. Extended Producer Responsibility in Cleaner Production: Policy Principle to Promote Environmental Improvements of Product Systems : doctoral dissertation. Lund : Lund University, 2000. 189 p. URL: <https://portal.research.lu.se/files/4433708/1002025.pdf>.

575. LOI n° 2020-105 du 10 février 2020 relative à la lutte contre le gaspillage et à l'économie circulaire. Journal officiel de la République française. 2020. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000041553759/>.

576. Matsueda N., Nagase Y. Waste management regulation: Policy solutions and policy shortcomings. Resource and Energy Economics. 2012. Vol. 34, No. 4. P. 608–627. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2012.06.003>.

577. McDonough W., Braungart M. Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things. New York : North Point Press, 2002. 193 p.

578. Miljöbalken — Sweden's Most Important Environmental Law. GoClimate. URL: <https://www.goclimat.com/knowledge/miljobalken>.

579. Minamata Convention on Mercury : Convention, Kumamoto, 10 Oct. 2013. Entry into force: 16 Aug. 2017. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-17&chapter=27&clang=_en.

580. Nestle та 10 міжнародних компаній в Україні вперше створюють організацію розширеної відповідальності виробників : пресреліз. Nestle Україна : офіційний сайт. 27.05.2021. URL: <https://www.nestle.ua/media/article/nestle-ta-10-mizhnarodnih-kompanij-v-ukrajini-vperше-stvorjuyut-organi-zaciu-rozshiro-noj>.

581. Neues Verpackungsgesetz verbessert Abfallvermeidung und Recycling. Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz, nukleare Sicherheit und Verbraucherschutz. URL: <https://www.bundesumweltministerium.de/pressemitteilung/neues-verpackungsgesetz-verbessert-abfallvermeidung-und-recycling>.

582. Nielegalne składowanie i transportowanie odpadów – odpowiedzialność karna za przestępstwo z art. 183 k.k. Chmielniak. URL: <https://chmielniak.com.pl/blog/nielegalne-skladowanie-i-transportowanie-odpadow-odpowiedzialnosc-karna-za-przestepstwo-z-art-183-k-k>.

583. Nogueira A. Are Soft Legal Measures in Circular Economy Action Plans Enough to Permeate EU Strong Economic Core Regulations Bringing Systemic Sustainable Change? Circular Economy and Sustainability. 2023. Vol. 3, No. 3. P. 1545–1568. DOI: <https://doi.org/10.1007/s43615-022-00227-0>.

584. Ocean Plastics Charter. Government of Canada. URL: <https://www.canada.ca/en/environment-climate-change/services/managing-reducing-waste/international-commitments/ocean-plastics-charter.html>.

585. OECD. Extended Producer Responsibility: A Guidance Manual for Governments. Paris : OECD Publishing, 2001. 164 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264189867-en>. URL: https://www.oecd.org/en/publications/extended-producer-responsibility_9789264189867-en.html.

586. Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij. Vlaanderen.be. URL: <https://www.vlaanderen.be/organisaties/administratieve-diensten-van-de-vlaamse-overheid/beleidsdomein-omgeving/openbare-vlaamse-afvalstoffenmaatschappij>.

587. Pearce D. W., Turner R. K. Economics of Natural Resources and the Environment. London : Harvester Wheatsheaf, 1990. 378 p.

588. Pfand auf Mehrweggetränkebehälter in Deutschland. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Pfand_auf_Mehrweggetr%C3%A4nkebeh%C3%A4lter_in_Deutschland.

589. Plastics own resource. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027/revenue/own-resources/plastics-own-resource_en.

590. Produktverantwortung. Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz, nukleare Sicherheit und Verbraucherschutz. URL:

<https://www.bundesumweltministerium.de/themen/kreislaufwirtschaft/abfallpolitik/pr-oduktverantwortung>.

591. Registration of waste transporters, collectors, dealers, and brokers (VIHB). Business.gov.nl. URL: <https://business.gov.nl/regulations/registration-waste-transporters-collectors-dealers-brokers/>.

592. Regulation (EC) No 1013/2006 of the European Parliament and of the Council of 14.06.2006 on shipments of waste. Official Journal of the European Union. 2006. L 190. P. 1–98. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1013/oj>.

593. Regulation (EC) No 1367/2006 of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on the application of the provisions of the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters to Community institutions and bodies. Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1367/oj/eng>.

594. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088 (Text with EEA relevance). Official Journal of the European Union. 2020. L 198. P. 13–43. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32020R0852>.

595. Regulation (EU) 2024/1781 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for sustainable products, amending Directive (EU) 2020/1828 and Regulation (EU) 2023/1542 and repealing Directive 2009/125/EC. Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1781/oj>.

596. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. Official Journal of the European Union. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>.

597. Renault's remanufacturing of spare parts. Circulary. URL: <https://www.circulary.eu/project/renault-spare-parts/>.

598. Resource Conservation and Recovery Act of 1976 : Public Law 94-580, 94th Congress, October 21, 1976. United States Statutes at Large. 1976. Vol. 90. P. 2795–2841. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-90/pdf/STATUTE-90-Pg2795.pdf>.

599. Resource Recovery and Circular Economy Act, 2016, S.O. 2016, c. 12, Sched. 1. Government of Ontario. URL: <https://www.ontario.ca/laws/statute/16r12>.

600. Rio Declaration on Environment and Development : adopted by the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3–14 June 1992. United Nations. URL: <https://www.un-documents.net/rio-dec.htm>.

601. SGS : офіційний сайт компанії. URL: <https://www.sgs.com/uk-ua>.

602. Stahel W. R. The Product-Life Factor. An Inquiry into the Nature of Sustainable Societies: The Role of the Private Sector : зб. пр. конк. Mitchell Prize / ed. S. G. Orr. Houston : HARC, 1982. P. 72–105.

603. Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants : Convention, Stockholm, 22 May 2001. Entry into force: 17 May 2004. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-15&chapter=27&clang=_en.

604. Supplier Logistics Manual. Version 5.0. Bosch Group. URL: https://assets.bosch.com/media/global/bosch_group/purchasing_and_logistics/information_for_business_partners/downloads/logistics_docs/supplier-manual-previous-version.pdf.

605. Syria — the toxic footprint of war. The Ecologist. URL: <https://theecologist.org/2014/jul/13/syria-toxic-footprint-war>.

606. TerraCycle 'Loop' is the First Circular Shopping System. Clean the Sky. URL: <https://www.cleanthesky.com/innovation/circular-shopping>.

607. The ecological crisis in Lviv. Centre for Eastern Studies (OSW). URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-06-15/ecological-crisis-lviv>.

608. The European Environment Agency (EEA). Who we are. European Environment Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/en/about/who-we-are>.

609. Tischner U., Charter M. Sustainable Solutions: Developing Products and Services for the Future. Sheffield : Greenleaf Publishing, 2001. 469 p. URL: <https://www.routledge.com/Sustainable-Solutions-Developing-Products-and-Services-for-the-Future/Charter-Tischner/p/book/9781874719366>.
610. TNU: A Case to Improve Green Public Procurement of Tyres. Retreading Business. URL: <https://www.retreadingbusiness.com/tnu-a-case-to-improve-green-public-procurement-of-tyres/>.
611. Tojo N. Extended Producer Responsibility as a Driver for Design Change – Utopia or Reality? : doctoral dissertation. IIIIEE Dissertations 2004:2. Lund : Lund University, 2004. 304 p.
612. Towards the Circular Economy: Economic and business rationale for an accelerated transition. Vol. 1. Ellen MacArthur Foundation, 2013. 98 p. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/towards-the-circular-economy-vol-1-an-economic-and-business-rationale-for-an>.
613. Transforming our world : the 2030 Agenda for Sustainable Development : resolution / adopted by the General Assembly. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3923923?v=pdf>.
614. TÜV SÜD and Our Beliefs. TÜV SÜD – Our Brand / About Us. URL: <https://www.tuvsud.com/en/about-us/our-belief>.
615. U.S. Environmental Protection Agency. URL: <https://www.epa.gov/>.
616. U-LEAD з Європою. Набуває чинності закон «Про управління відходами». URL: <https://u-lead.org.ua/news/237>.
617. Umweltbundesamt. URL: <https://www.umweltbundesamt.de/das-uba/was-wir-tun>.
618. United Nations Framework Convention on Climate Change : adopted in New York on 9 May 1992. United Nations. URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/united-nations-framework-convention-on-climate-change>.
619. United Nations Industrial Development Organization (UNIDO). Циркулярна економіка для індустріального розвитку в Україні : базовий звіт.

Відень, 2024. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/unido-publications/2024-08/Baseline%20report%20ENG_web.pdf.

620. Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach. Dziennik Ustaw. 2013. Poz. 21. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20130000021>.

621. Vakkuri J., Johanson J.-E., Pinheiro R., Erkkilä T. (eds.). Public Policies for Hybrid Governance. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2025. 384 p. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781035311637>.

622. van Calster G. Case Law: Arco Chemie. Columbia Journal of European Law. 2001. Vol. 7. P. 273. URL: <https://cjel.law.columbia.edu/print/2001/case-law-arco-chemie/>.

623. Waste Framework Directive. European Commission. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/waste-framework-directive_en.

624. Wet milieubeheer. Geldend van 01-01-2026 t/m heden. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0003245/2026-01-01>.

625. What ARA's Role is. ARA (Altstoff Recycling Austria). URL: <https://www.ara.at/en/>.

626. What the Council does. Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/what-the-council-does/>.

627. Winter G. (ed.). Multilevel Governance of Global Environmental Change: Perspectives from Science, Sociology and the Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 700 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720888>.

628. World Commission on Environment and Development. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. New York : United Nations, 1987. 374 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/139811>.

629. Zentrale Stelle Verpackungsregister (ZSVR). URL: <https://www.verpackungsregister.org/>.

630. Zosym Махум. Оцінка життєвого циклу (Life cycle assessment – LCA). URL: <https://www.maxzosim.com/otsinka-zhittevogo-tsiklu/>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:*

1. Топонар О. І. Нормативна та організаційна складові функціонування циркулярної економіки в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 3. С. 146–150. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.26>
2. Топонар О. І. Теоретико-методологічні основи господарсько-правового регулювання циркулярної економіки. *Право.ua*. 2025. № 4. С. 486–499. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.4.68>
3. Топонар О. І. Становлення та розвиток правового регулювання циркулярної економіки: міжнародний і національний вимір. *Наше право*. 2026. № 1. С. 470–483. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2026.1.65>

*Статті у наукових періодичних виданнях проіндексованих
наукометричними базами даних Scopus:*

4. Gorokhova T., Shpatakova O., **Toponar O.**, Zolotarova O., Pavliuk S. Circular Economy as an Alternative to the Traditional Linear Economy: Case Study of the EU. *Revista de Gestão Social e Ambiental*. 2023. Vol. 17, No. 5. P. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n5-002>
5. **Toponar O.**, Shpatakova O., Kopchak Y., Klievtsievych N., Miniailenko I. Integrating the Circular Economy into Business Processes to Reduce Waste and Increase Environmental Sustainability. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2024. Vol. 7, No. 2. P. 140–159. DOI: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.070207>

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Топонар О. Провідний досвід ЄС щодо правового регулювання циркулярної економіки. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 6 (74). С. 131–135. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.6.19>

Тези доповідей на науково-практичних конференціях:

7. Топонар О. І. Проблеми рейдерства в Україні: правові та організаційні засади протидії. *Scientific research in the modern world: proceedings of the XI International scientific and practical conference* (Toronto, Canada, August 24–26, 2023). Toronto: Perfect Publishing, 2023. Р. 387–390.

8. Топонар О. І. Історична трансформація правових механізмів у сфері циркулярної економіки: міжнародний та національний досвід. *Безпека в інтелектуальному вимірі: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 22 квітня 2026 р.). Київ, 2026. С. 66–71.

9. Топонар О. І. Методологія господарсько-правового регулювання циркулярної економіки в Україні. *Юридична наука в умовах глобалізації та євроінтеграції: виклики, цифровізація та права людини: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 1 травня 2026 р.) / упоряд. М.О. Денисюк. Київ: Видавництво Людмила, 2026. С. 202–205.

10. Топонар О. І. Правове регулювання циркулярної економіки як необхідність (виклик) сучасності. *Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 8 травня 2026 р.). Київ, 2026. С. 347–351.

ПРОЕКТ

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про циркулярну економіку

Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування циркулярної економіки в Україні, спрямований на створення господарсько-правового механізму переходу національної економіки від лінійної моделі «видобути – виробити – спожити – викинути» до моделі замкнених матеріальних циклів, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, реалізації похідного від статті 50 Конституції України права громадян на участь у циркулярній економіці, виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері сталого розвитку, Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, імплементації Європейського зеленого курсу, Регламенту (ЄС) 2024/1781 (ESPR), Регламенту (ЄС) 2023/1542 щодо батарей, Регламенту (ЄС) 2024/1157 про перевезення відходів та поступової адаптації національного законодавства до *acquis communautaire* у сфері циркулярної економіки, а також правового забезпечення повоєнного відновлення України на циркулярних засадах.

Розділ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Сфера дії Закону

1. Цей Закон регулює відносини, що виникають у процесі господарської діяльності, пов'язаної із впровадженням принципів циркулярної економіки на всіх етапах життєвого циклу продукції – від проектування і виробництва до споживання, повторного використання, ремонту, відновлення, перероблення матеріалів та утилізації, а також відносини щодо повоєнного відновлення України на циркулярних засадах.
2. Дія цього Закону поширюється на суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян та фізичних осіб у частині їх діяльності у сфері циркулярної економіки.
3. Особливості провадження господарської діяльності щодо окремих видів продукції, відходів, природних ресурсів регулюються спеціальними законами з урахуванням принципів, визначених цим Законом.

Стаття 2. Законодавство України про циркулярну економіку

1. Законодавство України про циркулярну економіку складається з Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № 4196-IX (далі – Закон № 4196-IX), Податкового кодексу України, Законів України «Про управління відходами», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про публічні закупівлі», «Про публічно-приватне партнерство», «Про індустріальні парки», «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», «Про основні засади державної кліматичної політики», цього Закону, інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

2. Господарські відносини, що до 28 серпня 2025 року регулювалися Господарським кодексом України, після втрати ним чинності регулюються Цивільним кодексом України, Законом № 4196-IX, цим Законом та спеціальним законодавством.
3. Якщо міжнародним договором України, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, застосовуються правила міжнародного договору.

Стаття 3. Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

циркулярна економіка – модель організації економічної діяльності, що передбачає максимальне утримання продукції, матеріалів та ресурсів у господарському обороті за рахунок продовження їх життєвого циклу, повторного використання, ремонту, відновлення, рециклінгу та регенерації природних систем, з метою мінімізації утворення відходів і негативного впливу на довкілля;

суб'єкти господарської діяльності у сфері циркулярної економіки – підприємства, організації та державні інституції, які впроваджують моделі виробництва та споживання, спрямовані на подовження життєвого циклу продукції, зменшення відходів та повторне використання матеріалів;

циркулярна (циркулярність) продукції – сукупність характеристик продукції, що забезпечують її довговічність, можливість ремонту, повторного використання, модернізації, розбирання, оновлення та перероблення;

циркулярна бізнес-модель – спосіб організації господарської діяльності суб'єкта господарювання, орієнтований на створення доданої вартості за рахунок продовження життєвого циклу продукції, спільного користування, надання продукції як послуги, утилізації побічних продуктів, рециклінгу або інших циркулярних практик;

циркулярний дизайн (екологічний дизайн) – процес проектування продукції, за якого вже на стадії розробки враховуються вимоги щодо її довговічності, можливості ремонту, оновлення, повторного використання, рециклінгу, а також мінімізації споживання первинних ресурсів і утворення відходів;

вторинна сировина (вторинні матеріали) – матеріали, отримані внаслідок підготовки до повторного використання, перероблення або відновлення відходів, що відповідають установленим вимогам і можуть використовуватися замість первинної сировини;

промисловий симбіоз – форма господарської взаємодії суб'єктів господарювання, за якої побічні продукти, відходи, енергія, вода або інші ресурси одного підприємства використовуються як ресурс для виробничої діяльності іншого підприємства;

розширена відповідальність виробника (РВВ) – сукупність господарсько-правових обов'язків виробника продукції щодо її екологічної безпеки, інформаційного супроводження, фінансування та організації збирання, повторного використання, перероблення і утилізації продукції після завершення її споживчого використання;

цифровий паспорт продукту – електронний документ, що містить структуровану інформацію про склад, походження, екологічні характеристики, можливості ремонту, повторного використання, перероблення та утилізації продукції протягом її життєвого циклу;

право на ремонт – сукупність прав споживачів та суб'єктів господарювання на доступ до запасних частин, технічної документації, програмного забезпечення та інструментів, необхідних для ремонту, обслуговування і модернізації продукції;

циркулярне підприємство – суб'єкт господарювання, що відповідає встановленим критеріям циркулярності та зареєстрований у відповідному державному реєстрі;

циркулярний індустриальний парк – індустриальний парк, концепція якого передбачає обмін матеріальними, енергетичними та водними потоками між його учасниками за принципом промислового симбіозу;

зелені (циркулярні) державні закупівлі – публічні закупівлі товарів, робіт і послуг, у технічних специфікаціях, критеріях оцінки тендерних пропозицій або умовах виконання договору яких враховано вимоги циркулярності;

статус «кінця відходу» (end-of-waste) – правовий статус, набуття якого матеріалом, утвореним з відходів, означає припинення поширення на нього режиму поводження з відходами після виконання встановлених критеріїв;

побічний продукт виробництва – речовина або предмет, що утворюється у результаті виробничого процесу, основною метою якого не є його виготовлення, і який відповідає критеріям, встановленим законодавством;

індикатор циркулярності – кількісний або якісний показник, що характеризує рівень упровадження принципів циркулярної економіки на рівні продукції, суб'єкта господарювання, сектора економіки, регіону або держави в цілому;

торговець відходами – суб'єкт господарювання, який виконує функції принципала з купівлі та подальшого продажу відходів, у тому числі тих, що не перебувають у його фактичному володінні;

брокер відходів – суб'єкт господарювання, який організовує процес оброблення відходів від імені інших осіб без набуття таких відходів у фактичне володіння;

адміністратор послуги з управління побутовими відходами – виконавчий орган сільської, селищної, міської ради або визначене ним підприємство, що організовує надання послуги з управління побутовими відходами на відповідній території;

відходи від руйнувань – відходи, що утворилися внаслідок повного або часткового пошкодження, знесення чи руйнування об'єктів нерухомого майна, інфраструктури, обладнання внаслідок збройної агресії, бойових дій, терористичних актів, диверсій, надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, ліквідації їх наслідків, а також внаслідок планового або примусового демонтажу пошкоджених таким чином об'єктів;

відходи війни – категорія відходів від руйнувань, що утворилися безпосередньо або опосередковано внаслідок збройної агресії проти України, включаючи відходи зруйнованих житлових, промислових, інфраструктурних об'єктів, залишки військової техніки, боєприпасів, паливно-мастильних та токсичних матеріалів, забруднені ґрунти;

режим контрольованої циркуляції – спеціальний правовий режим господарювання з відходами від руйнувань та відходами війни, що передбачає обов'язкове обстеження об'єкта, демінування, демонтаж, первинне сортування, встановлення власника або уповноваженого розпорядника, паспортизацію, лабораторний контроль, передачу оператору, перероблення, підтвердження якості та використання у відбудові або безпечне видалення;

циркулярний господарський договір – господарський договір, предметом якого є відносини, що опосередковують реалізацію циркулярних бізнес-моделей, обіг вторинної сировини, побічних продуктів, відновленої продукції, послуг з ремонту, відновлення, перероблення, промислового симбіозу або інші відносини у сфері циркулярної економіки;

циркулярна публічна інфраструктура – сукупність об'єктів та споруд, призначених для забезпечення замкненого матеріального циклу, у тому числі сортувальні лінії, станції перевантаження, переробні підприємства, ремонтні центри, центри повторного використання, майданчики тимчасового зберігання відходів від руйнувань, лабораторії контролю якості вторинної сировини, електронні платформи обміну матеріалами.

2. Інші терміни вживаються у значеннях, наведених у Цивільному кодексі України, Законі № 4196-IX, Законах України «Про управління відходами», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про публічні закупівлі», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» та інших нормативно-правових актах.

Стаття 4. Мета і завдання державної політики у сфері циркулярної економіки

1. Метою державної політики у сфері циркулярної економіки є створення сприятливих господарсько-правових, економічних та інституційних умов для переходу України до моделі замкнених матеріальних циклів, забезпечення сталого економічного зростання за умови зменшення тиску на довкілля, раціонального використання природних ресурсів та реалізації принципу зеленої повоєнної відбудови.

2. Основними завданнями державної політики у сфері циркулярної економіки є:

розбудова національної нормативно-правової бази циркулярної економіки відповідно до права Європейського Союзу;

зменшення обсягів утворення відходів та обсягів використання первинних природних ресурсів на одиницю валового внутрішнього продукту;

стимулювання впровадження циркулярного дизайну, циркулярних бізнес-моделей, промислового симбіозу та циркулярних інновацій;

формування ринку вторинних матеріалів та усунення регуляторних бар'єрів для його розвитку;

запровадження систем розширеної відповідальності виробника у визначених категоріях продукції;

розвиток циркулярних державних закупівель;

забезпечення відновлення України після збройної агресії за принципами циркулярної економіки, зокрема щодо повторного використання матеріалів зруйнованої інфраструктури у режимі контрольованої циркуляції;

створення координаційного механізму реалізації державної політики у сфері циркулярної економіки з покладенням обов'язку щорічного звітування;

запровадження державної реєстрації торговців і брокерів відходів та інших допоміжних учасників ринку вторинних ресурсів;

закріплення системи спеціальних циркулярних господарських договорів та правового режиму їх виконання;

забезпечення інформаційного, освітнього та наукового супроводу впровадження циркулярної економіки.

Стаття 5. Принципи функціонування циркулярної економіки

1. Господарська діяльність у сфері циркулярної економіки ґрунтується на таких принципах:

принцип запобігання утворенню відходів – пріоритетність дій, спрямованих на запобігання утворенню відходів, перед усіма іншими способами поводження з ними;

принцип ієрархії циркулярності – застосування підходів циркулярної економіки у послідовності, визначеній цим Законом;

принцип «забруднювач платить» – покладення на суб'єктів господарювання, які своєю діяльністю спричиняють негативний вплив на довкілля, обов'язку нести пов'язані з цим витрати;

принцип розширеної відповідальності виробника – поширення обов'язків виробника на весь життєвий цикл продукції;

принцип передбачуваності державної політики – забезпечення стабільності і прогнозованості правового регулювання у сфері циркулярної економіки;

принцип технологічної нейтральності – застосування правового регулювання, що не надає необґрунтованих переваг окремим технологіям;

принцип цифровізації та простежуваності – використання цифрових інструментів (цифровий паспорт продукту, реєстри, інформаційні системи) для забезпечення прозорості та простежуваності матеріальних потоків;

принцип регіональної збалансованості та субсидіарності – урахування особливостей соціально-економічного розвитку регіонів та розподіл наглядових і регуляторних повноважень за рівнем значущості об'єкта;

принцип партнерства держави, бізнесу та громадянського суспільства – залучення суб'єктів господарювання, наукових установ, об'єднань громадян до формування і реалізації державної політики;

принцип безпеки та якості вторинних матеріалів – забезпечення безпечності для життя і здоров'я людини, охорони довкілля під час обігу вторинної сировини;

принцип пропорційності шкоди циркулярному капіталу – встановлення санкцій з урахуванням обсягу ресурсу, виведеного з циркулярного обігу, та класу його небезпечності;

принцип контрольованої циркуляції відходів від руйнувань – обов'язковість поетапної процедури обстеження, безпекового контролю та паспортизації матеріалів, що утворилися внаслідок руйнувань;

принцип зеленої повоєнної відбудови – пріоритетність циркулярних рішень у проектуванні, фінансуванні та реалізації проектів повоєнного відновлення України.

Стаття 6. Ієрархія циркулярної економіки

1. Під час планування і провадження господарської діяльності суб'єкти господарювання, органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані застосовувати такі підходи у наступному порядку пріоритетності (ієрархія циркулярності, R-стратегії):

R0 – відмова (Refuse): відмова від використання надлишкових ресурсів, продукції чи послуг, які не є необхідними;

R1 – переосмислення (Rethink): переосмислення моделі споживання, зокрема через спільне використання продукції;

R2 – зменшення (Reduce): підвищення ефективності використання матеріалів та енергії;

R3 – повторне використання (Reuse): використання продукції за прямим призначенням після першого власника;

R4 – ремонт (Repair): відновлення функціональності продукції;

R5 – оновлення (Refurbish): відновлення продукції до стану, придатного для подальшого використання;

R6 – повторне виробництво (Remanufacture): використання компонентів продукції у новій продукції з тією самою функцією;

R7 – перепрофілювання (Repurpose): використання продукції або її компонентів у новій продукції з іншою функцією;

R8 – перероблення (Recycle): перероблення матеріалів для одержання вторинної сировини;

R9 – відновлення енергії (Recover): використання матеріалів для отримання енергії;

R10 – видалення (Dispose): видалення відходів, що є останнім допустимим заходом.

2. Відхилення від ієрархії циркулярності допускається, якщо це обґрунтовано результатами оцінки життєвого циклу продукції, технологічними, економічними або соціальними чинниками у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.
3. Невиправдане виведення придатного до перероблення матеріалу з циркулярного обігу (зокрема його захоронення замість передачі оператору перероблення) є підставою для застосування заходів реагування з боку органів державного нагляду (контролю), у тому числі стягнення шкоди, завданої циркулярному капіталу, у порядку, визначеному цим Законом.

Розділ II. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КООРДИНАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ У СФЕРІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття 7. Повноваження Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України

1. Верховна Рада України визначає засади державної політики у сфері циркулярної економіки, ухвалює закони та здійснює парламентський контроль за їх виконанням.
2. Кабінет Міністрів України:

забезпечує реалізацію державної політики у сфері циркулярної економіки;

затверджує Національну стратегію циркулярної економіки України та національний план дій з її реалізації;

затверджує порядок ведення державних реєстрів, передбачених цим Законом, у тому числі Реєстру торговців і брокерів відходів;

затверджує критерії визначення статусу «кінця відходу» для окремих категорій матеріалів та статусу побічного продукту виробництва;

встановлює мінімальні обов'язкові циркулярні критерії публічних закупівель;

затверджує цільові показники розширеної відповідальності виробника за категоріями продукції;

затверджує Порядок формування та ведення поіменних переліків об'єктів державного екологічного нагляду (контролю);

затверджує Методику обчислення шкоди, завданої циркулярному капіталу;

координує діяльність центральних органів виконавчої влади у сфері циркулярної економіки;

затверджує особливості застосування циркулярних підходів у сфері повоєнного відновлення.

Стаття 8. Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері циркулярної економіки

1. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері циркулярної економіки (далі – уповноважений орган), визначається Кабінетом Міністрів України.

2. До повноважень уповноваженого органу належить:

розроблення проектів нормативно-правових актів у сфері циркулярної економіки;

методологічне забезпечення оцінки життєвого циклу продукції та оцінки циркулярності;

ведення Національної інформаційної системи циркулярної економіки та відповідних державних реєстрів;

затвердження методик розрахунку індикаторів циркулярності;

проведення моніторингу впровадження принципів циркулярної економіки;

координація діяльності організацій розширеної відповідальності виробника;

державна реєстрація торговців і брокерів відходів та контроль за дотриманням ними встановлених вимог;

затвердження накази поіменних переліків об'єктів державного екологічного нагляду (контролю) загальнодержавного значення;

співробітництво з компетентними органами Європейського Союзу та інших держав;

виконання повноважень компетентного органу у сфері транскордонного перевезення відходів відповідно до Базельської конвенції;

інформування суспільства про результати реалізації державної політики.

Стаття 9. Повноваження органів місцевого самоврядування

1. Сільські, селищні, міські, районні, обласні ради та їх виконавчі органи у межах своїх повноважень:

затверджують місцеві (регіональні) програми циркулярної економіки;

затверджують поіменні переліки об'єктів державного екологічного нагляду (контролю) регіонального та місцевого значення;

сприяють створенню циркулярних індустріальних парків та центрів промислового симбіозу;

забезпечують впровадження принципів циркулярних державних закупівель на місцевому рівні;

визначають адміністратора послуги з управління побутовими відходами;

сприяють розвитку інфраструктури повторного використання, ремонту, перероблення відходів;

залучають місцевих суб'єктів господарювання, об'єднання громадян та наукові установи до реалізації принципів циркулярної економіки;

забезпечують реалізацію права громадян на участь у циркулярній економіці, передбаченого статтею 13 цього Закону.

Стаття 10. Національна стратегія циркулярної економіки України

1. Національна стратегія циркулярної економіки України (далі – Стратегія) є основоположним документом стратегічного планування у відповідній сфері, що затверджується Кабінетом Міністрів України на період не менше десяти років з визначенням етапів її реалізації.

2. Стратегія визначає:

пріоритетні сектори впровадження циркулярної економіки;

національні цілі та кількісні цільові показники циркулярності;

інструменти господарсько-правового забезпечення;

інструменти фінансування переходу;

механізми координації між центральними і місцевими органами влади;

механізми моніторингу та оцінювання результатів;

зв'язок із плануванням повоєнного відновлення та національним планом управління відходами.

3. На виконання Стратегії Кабінет Міністрів України затверджує національні плани дій з циркулярної економіки, які переглядаються не рідше одного разу на п'ять років.

Стаття 11. Міжвідомча координаційна рада з питань циркулярної економіки

1. При Кабінеті Міністрів України створюється Міжвідомча координаційна рада з питань циркулярної економіки (далі – Координаційна рада) як постійно діючий орган з виконавчо-координаційними функціями, до складу якого входять представники центральних органів виконавчої влади, національних регуляторів, наукових установ, бізнес-асоціацій, об'єднань громадян та органів місцевого самоврядування.

2. Координаційна рада:

координує діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері реалізації державної політики циркулярної економіки;

забезпечує узгодження проектів нормативно-правових актів, що стосуються циркулярної економіки;

здійснює моніторинг виконання Національної стратегії циркулярної економіки України та національних планів дій;

забезпечує координацію реалізації проектів повоєнного відновлення на циркулярних засадах;

готує та подає Кабінету Міністрів України щорічну Національну доповідь про стан циркулярної економіки України;

розглядає звернення суб'єктів господарювання, об'єднань громадян та органів місцевого самоврядування з питань реалізації цього Закону.

3. Положення про Координаційну раду, її персональний склад та регламент роботи затверджуються Кабінетом Міністрів України.
4. Щорічна Національна доповідь про стан циркулярної економіки України оприлюднюється у форматі відкритих даних не пізніше 1 червня року, наступного за звітним.

Стаття 12. Консультативно-дорадчі органи

1. Для забезпечення громадського обговорення проектів стратегічних документів та поточних питань реалізації державної політики у сфері циркулярної економіки при Координаційній раді та уповноваженому органі можуть утворюватися громадські, експертні та інші консультативно-дорадчі органи у порядку, встановленому законодавством.

Розділ III. СУБ'ЄКТИ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС

Стаття 13. Право громадян на участь у циркулярній економіці

1. Громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають похідне від конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля (стаття 50 Конституції України) суб'єктивне право на участь у циркулярній економіці, що включає:

право на доступ до систем повторного використання ресурсів, роздільного збирання, ремонту та повторного використання продукції на території громади;

право на достовірну інформацію про циркулярні характеристики продукції, її матеріальний склад, можливості ремонту, повторного використання та перероблення;

право на участь у формуванні та реалізації державної і місцевої політики у сфері циркулярної економіки, у тому числі через громадські обговорення, експертні консультації, роботу в дорадчих органах;

право на доступ до інформації Національної інформаційної системи циркулярної економіки та інших публічних реєстрів у порядку, передбаченому законодавством;

право на участь у системах депозитного повернення тари, маркування продукції, право на ремонт та інших циркулярних інструментах, передбачених цим Законом;

право на судовий захист порушеного права на участь у циркулярній економіці у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України та іншими процесуальними кодексами.

2. Об'єднання громадян, неприбуткові організації, наукові установи мають право брати участь у реалізації принципів циркулярної економіки, у тому числі через здійснення громадського екологічного контролю відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».
3. Держава та органи місцевого самоврядування створюють необхідні організаційні, інформаційні та інфраструктурні умови для реалізації права громадян на участь у циркулярній економіці.

Стаття 14. Суб'єкти циркулярної економіки

1. Суб'єктами циркулярної економіки є:

виробники продукції;

імпортери та особи, що вперше вводять продукцію в обіг на території України;

дистриб'ютори та продавці продукції;

суб'єкти господарювання, що здійснюють збирання, сортування, перероблення, повторне використання, ремонт або іншу господарську діяльність у сфері циркулярної економіки (оператори перероблення, ресайклери);

суб'єкти господарювання у сфері управління небезпечними відходами, які діють на підставі ліцензії, виданої Кабінетом Міністрів України;

суб'єкти господарювання у сфері управління побутовими відходами, визначені у конкурсному порядку;

адміністратори послуги з управління побутовими відходами;

організації розширеної відповідальності виробника (індивідуальні та колективні);

торговці відходами;

брокери відходів;

акредитовані лабораторії, аудитори, консультанти та цифрові оператори інформаційних систем у сфері циркулярної економіки;

оператори циркулярних індустріальних парків та центрів промислового симбіозу;

циркулярні підприємства;

споживачі продукції;

громадяни та їх об'єднання у частині реалізації права, передбаченого статтею 13 цього Закону;

органи державної влади та органи місцевого самоврядування у частині виконання покладених на них функцій.

Стаття 15. Торговці та брокери відходів

1. Господарська діяльність торговців і брокерів відходів підлягає обов'язковій державній реєстрації шляхом внесення відомостей до Реєстру торговців і брокерів відходів, ведення якого здійснюється уповноваженим органом.
2. Реєстрація торговця (брокера) відходів здійснюється на підставі заяви суб'єкта господарювання з поданням відомостей про:

види відходів, з якими планується здійснювати господарські операції;

наявність необхідних договорів з ліцензованими операторами оброблення відходів;

відомості про осіб, які відповідають за дотримання вимог законодавства про управління відходами;

інформацію про відсутність систематичних порушень законодавства у сфері поводження з відходами протягом останніх трьох років.

3. Торговець (брокер) відходів зобов'язаний:

здійснювати господарські операції лише з тими видами відходів, які зазначені в Реєстрі;

забезпечувати простежуваність матеріальних потоків і подавати звітність у порядку, встановленому уповноваженим органом;

укладати договори з суб'єктами господарювання, що мають належні дозволи (ліцензії) на здійснення операцій з оброблення відповідних відходів;

нести субсидіарну відповідальність за дотримання вимог законодавства фактичним перевізником або оператором оброблення в обсязі, передбаченому договором, у разі, якщо торговець (брокер) виступав організатором відповідної операції з відходами.

4. Порядок реєстрації, ведення Реєстру торговців і брокерів відходів, а також підстави і порядок виключення з Реєстру встановлюються Кабінетом Міністрів України.
5. Здійснення діяльності торговцем (брокером) відходів без державної реєстрації є підставою для застосування заходів реагування відповідно до статті 70 цього Закону.

Стаття 16. Адміністратор послуги з управління побутовими відходами

1. Адміністратор послуги з управління побутовими відходами здійснює організацію надання послуги з управління побутовими відходами на території відповідної громади за моделлю публічно-приватного гібридного врядування.

2. До повноважень адміністратора належить:

укладення з визначеними у конкурсному порядку суб'єктами господарювання договорів на надання послуги з управління побутовими відходами;

укладення з утворювачами побутових відходів договорів про надання послуги;

ведення обліку обсягів утворення, збирання, перероблення та видалення побутових відходів на відповідній території;

здійснення контролю якості надання послуги;

взаємодія з організаціями розширеної відповідальності виробника на території громади;

інформування громадськості про порядок поводження з побутовими відходами, у тому числі небезпечними компонентами.

3. Договори, що укладаються адміністратором з утворювачами побутових відходів, є публічними у розумінні статті 633 Цивільного кодексу України та укладаються з урахуванням обов'язкових вимог, встановлених Законом України «Про управління відходами».
4. Адміністратор послуги несе відповідальність за неналежну організацію надання послуги відповідно до закону та укладених договорів. Бездіяльність адміністратора (зокрема невизначення виконавця послуги, незатвердження схеми санітарного очищення) є підставою для притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності.

Стаття 17. Права суб'єктів господарювання у сфері циркулярної економіки

1. Суб'єкти господарювання у сфері циркулярної економіки мають право на:
 - вільне здійснення господарської діяльності з впровадження циркулярних бізнес-моделей;
 - доступ до інформації, що міститься у Національній інформаційній системі циркулярної економіки, у порядку, встановленому законодавством;
 - отримання державної підтримки у порядку, визначеному цим Законом та іншими актами законодавства;
 - участь у формуванні державної політики у сфері циркулярної економіки шляхом громадських обговорень, експертних консультацій, участі у роботі дорадчих органів;
 - доступ до публічних закупівель, що передбачають циркулярні критерії, на недискримінаційних засадах;
 - захист прав інтелектуальної власності на циркулярні технології та інновації;
 - спрощений режим оподаткування, прискорену амортизацію обладнання для рециклінгу та інші стимули в порядку, передбаченому Податковим кодексом України та цим Законом.

Стаття 18. Обов'язки суб'єктів господарювання

1. Суб'єкти господарювання у сфері циркулярної економіки зобов'язані:
 - дотримуватися принципів циркулярної економіки, визначених статтею 5 цього Закону;
 - виконувати вимоги ієрархії циркулярності, передбачені статтею 6 цього Закону;
 - забезпечувати достовірність інформації про циркулярні характеристики продукції, у тому числі під час маркування і реклами (заборона «зеленої омани»);
 - подавати звітність про обсяги використання первинних і вторинних матеріалів, утворення та поводження з відходами у порядку, встановленому уповноваженим органом;
 - виконувати обов'язки розширеної відповідальності виробника у визначених категоріях продукції;
 - у разі провадження діяльності, що підлягає ліцензуванню або іншим формам державного контролю, – отримувати відповідні дозвільні документи;
 - забезпечувати простежуваність матеріальних потоків через Електронний реєстр відходів та інші інформаційні системи.

Стаття 19. Циркулярне підприємство

1. Циркулярним підприємством визнається суб'єкт господарювання, який відповідає одночасно таким критеріям:

понад 50 відсотків вартості готової продукції утворюється за рахунок використання вторинної сировини, побічних продуктів виробництва, повторно використовуваних компонентів або інших матеріалів, що походять з циркулярних джерел; або

основна господарська діяльність полягає у наданні послуг з ремонту, оновлення, повторного використання, рециклінгу, перероблення продукції або у реалізації моделі «продукція як послуга», «спільне використання», «зворотна логістика» тощо;

забезпечує впровадження системи управління відходами та індикаторів циркулярності, що відповідають вимогам, визначеним уповноваженим органом.

2. Циркулярні підприємства включаються до Реєстру циркулярних підприємств, ведення якого здійснюється уповноваженим органом.
3. Циркулярні підприємства користуються заходами державної підтримки, передбаченими цим Законом та іншими актами законодавства, зокрема пріоритетним доступом до програм фінансової підтримки, інструментів зеленого фінансування, послуг циркулярних індустріальних парків.
4. Використання статусу «циркулярне підприємство» суб'єктом господарювання, що не зареєстрований у Реєстрі циркулярних підприємств або не відповідає встановленим критеріям циркулярності, забороняється і тягне за собою відповідальність, встановлену статтею 70 цього Закону.

Стаття 20. Циркулярні бізнес-моделі

1. До циркулярних бізнес-моделей належать, зокрема:

модель «продукція як послуга» (product-as-a-service);

модель спільного використання (sharing economy);

модель продовження життєвого циклу продукції (ремонт, оновлення, повторне виробництво, перепродаж);

модель замкнених матеріальних циклів (closed-loop);

модель ресурсного відновлення та промислового симбіозу;

модель зворотного приймання продукції (зворотна логістика);

модель депозитного повернення тари.

2. Особливості укладення, виконання та припинення господарських договорів, що опосередковують циркулярні бізнес-моделі, регулюються Цивільним кодексом України, Законом № 4196-ІХ, цим Законом та іншими актами законодавства.

Розділ IV. ЦИРКУЛЯРНІ ГОСПОДАРСЬКІ ДОГОВОРИ

Стаття 21. Поняття та види циркулярних господарських договорів

1. Циркулярний господарський договір – це господарський договір, предметом якого є відносини, що опосередковують реалізацію циркулярних бізнес-моделей, обіг вторинної сировини, побічних продуктів, відновленої продукції, послуг з ремонту,

відновлення, перероблення, промислового симбіозу або інші відносини у сфері циркулярної економіки.

2. До циркулярних господарських договорів належать, зокрема:

договір рециклінгу;

договір зворотного приймання продукції;

договір про надання продукції як послуги (product-as-a-service);

договір промислового симбіозу;

договір постачання вторинної сировини;

договір організації розширеної відповідальності виробника;

договір ремонту, відновлення або модернізації продукції;

енергосервісний договір у сфері циркулярної економіки;

договір депозитного повернення тари;

договір про виконання робіт з демонтажу, сортування та перероблення відходів від руйнувань.

3. Циркулярні господарські договори регулюються положеннями Цивільного кодексу України, цього Закону та іншими актами законодавства. Особливості укладення, виконання та припинення окремих видів циркулярних господарських договорів визначаються цим Законом. Інші договори у сфері циркулярної економіки можуть укладатися відповідно до принципу свободи договору.

4. До циркулярних господарських договорів застосовуються положення про забезпечення виконання зобов'язань, відповідальність за порушення зобов'язань та інші положення Цивільного кодексу України, якщо інше не встановлено цим Законом.

Стаття 22. Істотні умови циркулярних господарських договорів

1. До істотних умов циркулярних господарських договорів, окрім умов, передбачених законом для відповідного виду договору, належать:

вид, обсяг та якісні характеристики матеріального потоку (вторинної сировини, побічного продукту, продукції, що повертається тощо);

підтвердження статусу матеріалу (відхід, побічний продукт, продукція, що набула статусу «кінця відходу»);

цільові показники циркулярного результату (рівень рециклінгу, повторного використання, ремонту, відновлення);

порядок передачі матеріального потоку, момент переходу права власності та ризику випадкового знищення (пошкодження);

вимоги до простежуваності матеріальних потоків та інформаційного супроводу;

умови щодо лабораторного контролю якості та безпечності матеріалу;

розподіл відповідальності за невідповідність матеріалу встановленим вимогам та за змішування з небезпечними компонентами;

порядок повернення або вилучення небезпечних компонентів;

умови припинення договору у разі невиконання циркулярних показників.

2. У циркулярних господарських договорах рекомендується передбачати оперативно-господарські санкції (відмова контрагента від прийняття продукції, виробленої з порушенням вимог екодизайну; призупинення виконання договірних зобов'язань до усунення порушень; відмова від укладення договору на наступний строк), застосовні на підставі статей 611, 615, 627, 628 Цивільного кодексу України.

Стаття 23. Договір рециклінгу

1. За договором рециклінгу одна сторона (утворювач відходів або власник відходів) зобов'язується передати визначений обсяг відходів у власність або в обробку іншій стороні (суб'єкту господарювання у сфері управління відходами, що має відповідну ліцензію або дозвіл), а інша сторона зобов'язується здійснити перероблення відходів з досягненням визначених цільових показників відновлення матеріалів та звітувати про досягнуті показники.
2. До істотних умов договору рециклінгу, окрім зазначених у статті 22 цього Закону, належать:

цільові показники рециклінгу за видами матеріалів;

вимоги до якості одержаної вторинної сировини;

порядок надання звітності про досягнуті показники;

умови розпорядження отриманою вторинною сировиною (повернення утворювачу, реалізація третім особам, спільне розпорядження);

умови щодо облікового документування передачі відходів через Електронний реєстр відходів.

Стаття 24. Договір зворотного приймання продукції

1. За договором зворотного приймання продукції одна сторона (виробник, імпортер або продавець) зобов'язується приймати від іншої сторони (споживача, оператора або організації розширеної відповідальності виробника) продукцію, що завершила своє споживче використання, на умовах, передбачених системою розширеної відповідальності виробника або депозитною системою, а інша сторона зобов'язується передавати таку продукцію у належному стані з дотриманням встановлених вимог.

2. Договір зворотного приймання продукції може передбачати:

грошову компенсацію (депозит) за повернену продукцію;

обмін на нову продукцію зі знижкою (trade-in);

безкоштовне приймання з покладенням витрат на виробника або імпортера;

змішані моделі.

3. Виробники продукції, на яку поширюється розширена відповідальність виробника, не можуть відмовити споживачу у зворотному прийманні відповідної продукції, якщо інше не встановлено законом.

Стаття 25. Договір про надання продукції як послуги (product-as-a-service)

1. За договором про надання продукції як послуги одна сторона (виробник або провайдер) зберігає за собою право власності на продукцію та надає її іншій стороні (користувачу) на умовах сервісної моделі (оренди, лізингу, підписки) разом із обслуговуванням, ремонтом та забезпеченням функціональності продукції протягом строку дії договору.

2. До істотних умов договору про надання продукції як послуги належать:

ідентифікація продукції, що передається, її матеріальний склад та циркулярні характеристики (відсилання до цифрового паспорта продукту);

строк надання послуги та порядок продовження;

розмір періодичних платежів та умови їх перегляду;

обсяг і періодичність сервісного обслуговування, у тому числі ремонту, модернізації та оновлень програмного забезпечення;

умови повернення продукції та її подальшого зворотного приймання, ремонту, повторного використання або перероблення;

розподіл ризиків та відповідальності;

права споживача на ремонт, оновлення і модернізацію продукції.

3. Передача продукції за договором про надання продукції як послуги не є переходом права власності в розумінні Цивільного кодексу України, якщо інше прямо не встановлено договором.

Стаття 26. Договір промислового симбіозу

1. За договором промислового симбіозу два або більше суб'єктів господарювання встановлюють сталий взаємний обмін матеріальними, енергетичними, водними або іншими ресурсами, у межах якого побічні продукти, відходи, тепла або електрична енергія, вода чи інші ресурси одного учасника передаються та використовуються іншим учасником як ресурс для його господарської діяльності.

2. До істотних умов договору промислового симбіозу належать:

види і характеристики матеріального (енергетичного, водного) потоку;

підтвердження статусу побічного продукту або припинення статусу відходів;

вимоги до якості і безпечності матеріального потоку;

порядок передачі, обліку та простежуваності потоку;

розподіл ризиків та відповідальності за невідповідність матеріалу;

порядок повернення або вилучення небезпечних компонентів;

інформаційна простежуваність через Електронний реєстр відходів та Національну інформаційну систему циркулярної економіки;

розрахунок взаємних зобов'язань (грошових, бартерних або компенсаційних).

3. Договір промислового симбіозу може бути двостороннім або багатостороннім (за участю кількох виробників, оператора циркулярного індустріального парку, місцевого органу самоврядування, оператора об'єкта оброблення відходів).

Стаття 27. Договір постачання вторинної сировини

1. За договором постачання вторинної сировини одна сторона (постачальник) зобов'язується передати у власність другій стороні (покупцю) вторинну сировину, що відповідає вимогам припинення статусу відходів (статус «кінця відходу»), а друга сторона зобов'язується прийняти таку сировину і сплатити за неї встановлену плату.
2. Істотною умовою договору постачання вторинної сировини є підтвердження статусу «кінця відходу» партії, а також відповідність вторинної сировини технічним умовам, стандартам або іншим вимогам, погодженим сторонами.
3. До договору постачання вторинної сировини застосовуються положення Цивільного кодексу України про поставку, з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом та законодавством про управління відходами.

Стаття 28. Енергосервісний договір у сфері циркулярної економіки

1. За енергосервісним договором у сфері циркулярної економіки одна сторона (енергосервісний виконавець) зобов'язується здійснити заходи з підвищення ресурсо- та енергоефективності, впровадження циркулярних технологій або відновлення енергії з відходів, а інша сторона (замовник) – оплатити такі заходи з частини зекономлених або вироблених ресурсів.
2. Енергосервісний договір у сфері циркулярної економіки укладається з урахуванням Закону України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» та цього Закону.

Стаття 29. ESG-клаузули у господарських договорах

1. Сторони господарських договорів, що укладаються у сфері циркулярної економіки або зачіпають її предмет, можуть включати ESG-клаузули – умови про дотримання сторонами екологічних, соціальних та управлінських стандартів (environmental, social, governance), у тому числі вимог Директиви (ЄС) 2024/1760 (CSDDD) та Директиви (ЄС) 2022/2464 (CSRD) для контрагентів, які мають господарські зв'язки з резидентами Європейського Союзу.
2. ESG-клаузули можуть передбачати:

обов'язок сторони здійснювати нефінансову (ESG) звітність відповідно до встановлених стандартів;

обов'язок сторони не використовувати продукцію або сировину, отриману з порушенням принципів циркулярної економіки;

право сторони припинити договір у разі систематичного недотримання іншою стороною ESG-вимог;

механізми незалежного аудиту виконання ESG-зобов'язань.

3. Невиконання ESG-клаузул, включених до договору, є підставою для застосування договірних санкцій у порядку, передбаченому Цивільним кодексом України та умовами договору.

Стаття 30. Договір про виконання робіт з демонтажу, сортування та перероблення відходів від руйнувань

1. За договором про виконання робіт з демонтажу, сортування та перероблення відходів від руйнувань одна сторона (виконавець) зобов'язується здійснити роботи з обстеження об'єкта, його демінування, демонтажу, первинного сортування, паспортизації, лабораторного контролю та перероблення відходів від руйнувань відповідно до режиму контрольованої циркуляції, а інша сторона (замовник) – забезпечити належний доступ до об'єкта, оплату робіт та виконання інших передбачених договором обов'язків.
2. Договір укладається з урахуванням вимог розділу IX цього Закону та обов'язково повинен містити:

умови щодо попередньої екологічної експертизи та оцінки безпечності об'єкта;

умови щодо безпечного поводження з вибухонебезпечними та хімічно забрудненими відходами;

розподіл витрат на знешкодження небезпечних компонентів;

гарантії якості робіт з рекультивації;

умови страхування відповідальності за можливі екологічні наслідки;

порядок розпорядження матеріалами, придатними до повторного використання, у тому числі можливість передачі частини матеріалів виконавцю як оплати або компенсації витрат;

обов'язок інформаційного супроводу через Електронний реєстр відходів.

3. Договори про виконання робіт з демонтажу та перероблення відходів від руйнувань, фінансовані з державного або місцевого бюджету, державних спеціальних фондів, коштів міжнародної технічної допомоги, у тому числі Ukraine Facility, укладаються виключно з суб'єктами господарювання, які зареєстровані відповідно до вимог цього Закону та законодавства про управління відходами.

Розділ V. ЦИРКУЛЯРНИЙ ДИЗАЙН ПРОДУКЦІЇ. ЦИФРОВИЙ ПАСПОРТ ПРОДУКТУ. ПРАВО НА РЕМОНТ

Стаття 31. Вимоги до циркулярного (екологічного) дизайну продукції

1. Продукція, що вводиться в обіг на території України, повинна відповідати вимогам циркулярного дизайну, які встановлюються технічними регламентами для відповідних категорій продукції відповідно до Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності».
2. Вимоги циркулярного дизайну включають, зокрема, такі параметри:

довговічність продукції та її компонентів;

можливість ремонту, оновлення та повторного використання;

можливість розбирання продукції на компоненти;

вміст переробленого матеріалу;

придатність продукції до перероблення;
 обмеження вмісту небезпечних речовин;
 енергоефективність та ресурсоефективність протягом життєвого циклу;
 вуглецевий і матеріальний слід продукції.

3. Кабінет Міністрів України затверджує перелік пріоритетних категорій продукції, для яких розробляються технічні регламенти з вимогами циркулярного дизайну, з урахуванням гармонізації з Регламентом Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/1781 (ESPR – Ecodesign for Sustainable Products Regulation).

Стаття 32. Заборона запланованого старіння

1. Виробникам, імпортерам та продавцям продукції забороняється застосовувати конструктивні, програмні або інші рішення, що штучно скорочують термін придатності продукції, погіршують її функціональні характеристики після завершення гарантійного строку або обмежують можливість ремонту і модернізації, якщо це не зумовлено об'єктивними технічними або міркуваннями безпеки.
2. Порушення вимог частини першої цієї статті є підставою для притягнення винних осіб до відповідальності у порядку, встановленому законом, а також підставою для позовних вимог споживачів та об'єднань споживачів про відшкодування завданої шкоди.

Стаття 33. Цифровий паспорт продукту

1. Цифровий паспорт продукту є обов'язковим для категорій продукції, визначених Кабінетом Міністрів України з урахуванням пріоритетів, передбачених Регламентом ESPR.

2. Цифровий паспорт продукту містить, зокрема:

ідентифікаційні дані продукції;

відомості про матеріальний склад продукції, вміст переробленого матеріалу та небезпечних речовин;

інструкції щодо безпечного використання, ремонту та утилізації;

відомості про доступність запасних частин і програмних оновлень;

показники впливу продукції на довкілля протягом життєвого циклу;

відомості про можливості повторного використання, перероблення, відновлення.

3. Інформація з цифрового паспорта продукту повинна бути доступною споживачам, ремонтним підприємствам, операторам перероблення, органам державного контролю шляхом сканування машиночитаного коду (QR-коду або іншого ідентифікатора).
4. Технічні вимоги до цифрових паспортів продуктів, порядок їх ведення та надання доступу затверджуються Кабінетом Міністрів України.
5. Невиконання вимог щодо ведення цифрового паспорта продукту, надання у ньому недостовірної інформації або відмова у наданні доступу до інформації з цифрового паспорта є порушенням законодавства про циркулярну економіку та тягне відповідальність, встановлену статтею 70 цього Закону.

Стаття 34. Право на ремонт

1. Споживачі та незалежні ремонтні підприємства мають право на:

доступ до запасних частин до продукції протягом строку, не меншого ніж 7 років з моменту припинення її виробництва (для побутової техніки, електроніки, транспортних засобів – за переліком Кабінету Міністрів України);

доступ до технічної документації, інструкцій з ремонту та діагностичного програмного забезпечення на справедливих, прозорих, недискримінаційних умовах;

доступ до програмних оновлень та оновлень безпеки протягом установленого строку;

вибір ремонтного підприємства без втрати гарантії виробника, якщо ремонт виконано з дотриманням установлених вимог.

2. Виробникам забороняється встановлювати договірні, технічні чи програмні обмеження, що позбавляють споживачів права на ремонт, передбаченого цією статтею.

Стаття 35. Маркування і протидія «зеленій омані» (greenwashing)

1. Маркування продукції, що містить твердження про її циркулярні або екологічні характеристики, повинно ґрунтуватися на перевірюваних, достовірних і документально підтверджених даних відповідно до методик, затверджених уповноваженим органом.
2. Забороняється використання у рекламі, маркуванні і комерційних повідомленнях недоведених тверджень про екологічну, циркулярну або кліматичну користь продукції, її компонентів або діяльності суб'єкта господарювання.
3. Контроль за дотриманням вимог цієї статті здійснюють центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та Антимонопольний комітет України в межах їх компетенції.
4. Подання недостовірних відомостей про циркулярні або екологічні характеристики продукції (greenwashing) є самостійним складом правопорушення, передбаченим статтею 70 цього Закону.

Розділ VI. РОЗШИРЕНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИРОБНИКА

Стаття 36. Загальні засади розширеної відповідальності виробника

1. Розширена відповідальність виробника (далі – РВВ) є господарсько-правовим інструментом, що полягає у покладенні на виробників та імпортерів продукції обов'язків організаційного, фінансового та інформаційного характеру щодо її поводження після завершення споживчого використання.
2. Виробник, на якого поширюється режим РВВ, зобов'язаний:

забезпечити збирання, транспортування, оброблення продукції, що стала відходом, у межах установлених цільових показників;

фінансувати заходи з оброблення відходів від продукції, на яку поширюється РВВ;

інформувати споживачів про порядок повернення продукції після використання;

забезпечувати маркування продукції відповідно до встановлених вимог;

подавати звітність про виконання обов'язків РВВ;

укладати договір зворотного приймання продукції з організацією РВВ або реалізовувати індивідуальну РВВ.

3. Виробник несе господарсько-правову відповідальність за невиконання обов'язків РВВ навіть у разі їх передачі організації РВВ. Організація РВВ несе первинну відповідальність за належне виконання колективної системи, а виробники – її учасники – несуть додаткову (субсидіарну) або пропорційну відповідальність у випадку системного невиконання нормативів.

Стаття 37. Категорії продукції, на які поширюється РВВ

1. РВВ застосовується щодо таких категорій продукції:

упаковка та відходи упаковки;

електричне та електронне обладнання;

батареї та акумулятори;

транспортні засоби, що завершили експлуатацію;

шини;

оливи (мастильні матеріали);

текстильна продукція та одяг;

будівельні матеріали (поетапно);

меблі;

рибальське знаряддя, що містить пластик;

інші категорії продукції, визначені Кабінетом Міністрів України.

2. Особливості функціонування системи РВВ для кожної категорії продукції, цільові показники збирання, повторного використання, перероблення та утилізації встановлюються спеціальними нормативно-правовими актами з урахуванням положень цього Закону та вимог ас'юї Європейського Союзу.

Стаття 38. Організації розширеної відповідальності виробника

1. Для виконання колективних зобов'язань РВВ виробники можуть створювати організації розширеної відповідальності виробника (далі – організації РВВ) – юридичні особи приватного права, що діють як неприбуткові організації, або колективні системи виконання обов'язків РВВ.

2. Організації РВВ підлягають авторизації уповноваженим органом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Відомості про авторизовані організації РВВ вносяться до відповідного державного реєстру.

3. Організації РВВ:

укладають договори з виробниками про передачу їм виконання обов'язків РВВ;

укладають договори з суб'єктами господарювання, що здійснюють збирання, транспортування, оброблення відходів;

розраховують і збирають внески виробників на засадах прозорості та недискримінації;

забезпечують екомодуляцію внесків – диференціацію розміру внеску виробників залежно від циркулярних характеристик продукції;

звітують перед уповноваженим органом про досягнення цільових показників.

4. Організації РВВ підлягають обов'язковому щорічному незалежному екологічному аудиту відповідно до Закону України «Про екологічний аудит». Результати аудиту оприлюднюються у Національній інформаційній системі циркулярної економіки.

Стаття 39. Екомодуляція внесків

1. Внески виробників в межах систем РВВ диференціюються залежно від:
довговічності продукції;

придатності продукції до ремонту та повторного використання;

вмісту переробленого матеріалу;

придатності продукції до перероблення;

наявності у продукції небезпечних речовин;

наявності та повноти інформації у цифровому паспорті продукту.

2. Методика екомодуляції внесків затверджується Кабінетом Міністрів України.

Розділ VII. ВТОРИННА СИРОВИНА, СТАТУС «КІНЦЯ ВІДХОДУ», ПОБІЧНИЙ ПРОДУКТ, ПРОМИСЛОВИЙ СИМБІОЗ

Стаття 40. Розвиток ринку вторинної сировини

1. Держава сприяє розвитку ринку вторинної сировини шляхом:
встановлення мінімального обов'язкового вмісту переробленого матеріалу для окремих категорій продукції;
усунення регуляторних бар'єрів для обігу вторинних матеріалів;
стандартизації якості вторинної сировини;
розвитку інформаційних платформ обміну вторинною сировиною;
застосування заходів державної підтримки відповідно до законодавства про державну допомогу;
розвитку мережі регіональних публічних лабораторій контролю якості вторинної сировини з пільговими тарифами для малого та середнього підприємництва.

Стаття 41. Статус «кінця відходу» (end-of-waste)

1. Матеріал, утворений з відходів, втрачає статус відходу і набуває статусу вторинної сировини у разі одночасного дотримання таких умов:
матеріал використовується для конкретних цілей;
існує ринок або попит на такий матеріал;

матеріал відповідає технічним вимогам, що застосовуються до відповідної продукції, і вимогам законодавства про продукцію;

використання матеріалу не призводитиме до загального негативного впливу на довкілля або здоров'я людини.

2. Кабінет Міністрів України затверджує національні критерії «кінця відходу» для окремих категорій матеріалів з урахуванням норм Європейського Союзу.

Стаття 42. Національні критерії «кінця відходу» за категоріями матеріалів

1. Національні критерії «кінця відходу» затверджуються Кабінетом Міністрів України щонайменше для таких категорій матеріалів:

металобрухт чорних та кольорових металів – з урахуванням Регламенту Ради (ЄС) № 333/2011, що встановлює критерії визначення, коли певні види металобрухту перестають вважатися відходами;

скло (склобій) – з урахуванням Регламенту Комісії (ЄС) № 1179/2012;

мідний брухт і відходи з вмістом міді – з урахуванням Регламенту Комісії (ЄС) № 715/2013;

вторинний пластик за основними видами полімерів (ПЕТ, ПЕ, ПП, ПС);

вторинний папір та картон;

вторинний щебінь та інертні будівельні матеріали, отримані з відходів від руйнувань, з урахуванням особливостей режиму контрольованої циркуляції, передбаченого розділом IX цього Закону;

компост і дигестат, що утворюються з біовідходів;

вторинна гума з відпрацьованих шин;

відновлені текстильні матеріали;

інші категорії – за рішенням Кабінету Міністрів України.

2. Національні критерії «кінця відходу» визначають для кожної категорії матеріалу:

походження вихідних відходів, з яких може бути утворений матеріал;

допустимі та заборонені види вихідних відходів;

технологічні процеси, що мають бути застосовані;

якісні показники одержаного матеріалу та допустимі домішки;

вимоги до системи управління якістю;

вимоги до документального супроводу та маркування;

вимоги до підтвердження відповідності (декларування або сертифікації).

3. До набрання чинності національних критеріїв «кінця відходу» для відповідної категорії матеріалу втрата статусу відходу здійснюється у порядку, передбаченому Законом України «Про управління відходами», на підставі індивідуального рішення уповноваженого органу.

Стаття 43. Презумпція переходу прав на роздільно зібрані вторинні ресурси

1. Розміщення фізичною або юридичною особою матеріалів, придатних до повторного використання або перероблення (паперу, картону, пластику, скла, металу, біовідходів, текстилю, електричного та електронного обладнання, інших визначених категорій), у спеціально відведених контейнерах системи роздільного збирання або їх передача оператору системи роздільного збирання визнається конклюдентною дією, що тягне за собою перехід права володіння такими матеріалами до адміністратора послуги з управління побутовими відходами або визначеного оператора системи роздільного збирання.
2. За визначених порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України, умов до адміністратора послуги або оператора системи роздільного збирання переходить право власності на роздільно зібрані вторинні ресурси, якщо інше не встановлено договором, рішенням органу місцевого самоврядування або не впливає з характеру взаємовідносин.
3. Презумпція, встановлена цією статтею, не застосовується до:

небезпечних відходів, для яких законодавством встановлено інший порядок передачі;

будівельних відходів та відходів від руйнувань – щодо них застосовуються положення розділу IX цього Закону;

об'єктів, які мають культурну, історичну або іншу особливу цінність.

4. Адміністратор послуги або оператор системи роздільного збирання, до яких перейшли права на роздільно зібрані вторинні ресурси, мають право відчужувати такі ресурси шляхом укладення договорів постачання вторинної сировини або інших циркулярних господарських договорів, передбачених цим Законом.

Стаття 44. Побічний продукт виробництва

1. Речовина або предмет, що утворюється у результаті виробничого процесу, основною метою якого не є його виготовлення, визнається побічним продуктом за одночасного дотримання таких умов:

подальше використання речовини або предмета є визначеним;

речовина або предмет може використовуватися безпосередньо без додаткового перероблення, що виходить за межі звичайних промислових практик;

речовина або предмет виробляється як невід'ємна частина виробничого процесу;

подальше використання є законним, тобто речовина або предмет відповідає всім вимогам щодо продукції, охорони довкілля та здоров'я людини.

2. Підставою для надання матеріалу статусу побічного продукту є рішення уповноваженого органу, що приймається у порядку, встановленому Законом України «Про управління відходами».
3. Зловмисне віднесення відходів до побічних продуктів з метою ухилення від виконання обов'язків у сфері поводження з відходами є самостійним складом правопорушення, передбаченим статтею 70 цього Закону.

Стаття 45. Промисловий симбіоз

1. Промисловий симбіоз є пріоритетною формою організації господарської діяльності у сфері циркулярної економіки.
2. Держава сприяє розвитку промислового симбіозу шляхом:

створення інформаційних платформ обміну ресурсами;

методичної підтримки суб'єктів господарювання;

фінансової підтримки пілотних проектів промислового симбіозу;

стимулювання утворення кластерів і циркулярних індустріальних парків;

легалізації спеціального правового режиму договору промислового симбіозу відповідно до статті 26 цього Закону.

Стаття 46. Циркулярні індустріальні парки

1. Циркулярним визнається індустріальний парк, концепція якого передбачає:

обмін матеріальними, енергетичними та водними потоками між учасниками парку;

застосування технологій із низьким вуглецевим слідом;

інтеграцію систем повторного використання, ремонту, перероблення відходів;

досягнення встановлених індикаторів циркулярності.

2. До циркулярних індустріальних парків застосовуються заходи державного стимулювання, передбачені Законом України «Про індустріальні парки», з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Розділ VIII. ЦИРКУЛЯРНІ (ЗЕЛЕНІ) ДЕРЖАВНІ ЗАКУПІВЛІ

Стаття 47. Принципи циркулярних державних закупівель

1. Замовники у сфері публічних закупівель зобов'язані враховувати критерії циркулярності під час планування, проведення процедур закупівель та виконання договорів про закупівлю.
2. Кабінет Міністрів України встановлює перелік товарів, робіт і послуг, для яких застосування циркулярних критеріїв є обов'язковим, а також мінімальні циркулярні вимоги.
3. Циркулярні критерії можуть включати:

вимоги до вмісту переробленого матеріалу;

вимоги до можливості ремонту, оновлення, розбирання продукції;

вимоги до довговічності;

вартість життєвого циклу;

наявність цифрового паспорта продукту;

застосування моделі «продукція як послуга».

4. У публічних закупівлях для будівництва, ремонту доріг, благоустрою, закупівлі меблів, офісної техніки, текстилю та упаковки замовник зобов'язаний обґрунтовувати незастосування циркулярних критеріїв, якщо такі критерії є технічно можливими. Незастосування циркулярних критеріїв без обґрунтування є порушенням законодавства про публічні закупівлі.
5. Замовники у публічних закупівлях зобов'язані допускати участь у закупівлях продукції, виготовленої з вторинної сировини, якщо така продукція відповідає технічним умовам, стандартам та підтверджена сертифікатом або протоколом випробування.

Розділ IX. ЦИРКУЛЯРНА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ ТА СПЕЦІАЛЬНИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІДХОДІВ ВІД РУЙНУВАНЬ

Стаття 48. Загальні засади циркулярної відбудови

1. Циркулярна відбудова – це система організаційних, господарсько-правових, фінансових та технічних заходів, спрямованих на відновлення України після збройної агресії з пріоритетним використанням принципів циркулярної економіки, повторного використання матеріалів зруйнованої інфраструктури, енергоефективних і ресурсоефективних рішень.
2. У процесі повоєнного відновлення України, реалізації проектів розбудови інфраструктури, житла, об'єктів соціальної сфери замовники зобов'язані забезпечувати:

пріоритетне використання вторинних будівельних матеріалів, отриманих у результаті перероблення відходів від руйнувань;

повторне використання компонентів зруйнованої інфраструктури з дотриманням вимог безпеки;

застосування проектних рішень, що передбачають довговічність, можливість ремонту і повторного використання.

3. Особливості застосування циркулярних підходів у сфері повоєнного відновлення визначаються Кабінетом Міністрів України з урахуванням положень цього розділу.

Стаття 49. Спеціальний правовий режим відходів від руйнувань (режим контрольованої циркуляції)

1. До відходів від руйнувань та відходів війни застосовується спеціальний правовий режим – режим контрольованої циркуляції, який передбачає обов'язкове виконання поетапного алгоритму поводження з такими відходами та особливі правила господарського обороту матеріалів, отриманих у результаті такого поводження.
2. Режим контрольованої циркуляції не охоплюється виключно категорією будівельних відходів та має самостійне правове регулювання, що враховує:

воєнне (надзвичайне) походження відходів;

наявність небезпечних компонентів (азбест, важкі метали, паливно-мастильні залишки, потенційно вибухонебезпечні предмети);

невизначеність первинного власника матеріалу;

потребу прискорених процедур з посиленням *post factum* контролем;

ресурсний потенціал відходів для зеленої відбудови.

3. Загальне регулювання поводження з будівельними відходами, що утворилися у звичайних умовах, здійснюється на підставі Закону України «Про управління відходами» та цього Закону без застосування режиму контрольованої циркуляції, передбаченого цим розділом.

Стаття 50. Алгоритм поводження з відходами від руйнувань

1. Поводження з відходами від руйнувань здійснюється у наступному обов'язковому порядку:
 - 1) **обстеження об'єкта** – встановлення стану об'єкта, оцінка можливості його збереження, виявлення наявності небезпечних компонентів, документування доказової інформації, у тому числі для майбутніх позовних вимог до держави-агресора;
 - 2) **демінування** – здійснюється силами Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Збройних Сил України або уповноважених організацій з гуманітарного розмінування у порядку, передбаченому Законом України «Про протимінну діяльність в Україні»;
 - 3) **демонтаж** – здійснюється з дотриманням вимог техніки безпеки, охорони праці та з пріоритетом методу розбирання (*deconstruction*) перед методом знесення для забезпечення максимального збереження матеріалів, придатних до повторного використання;
 - 4) **первинне сортування** – відокремлення матеріалів за категоріями (бетон, цегла, метал, деревина, скло, пластик, інертні матеріали) з виокремленням небезпечних компонентів;
 - 5) **встановлення власника або уповноваженого розпорядника** – визначається відповідно до статті 51 цього Закону;
 - 6) **паспортизація матеріалів** – складання паспорта на партію матеріалів з фіксацією походження, складу, обсягу, наявності або відсутності небезпечних компонентів;
 - 7) **лабораторний контроль** – здійснюється акредитованою лабораторією щодо вмісту небезпечних речовин (азбесту, важких металів, радіоактивних елементів, паливно-мастильних залишків);
 - 8) **передача оператору** – передача матеріалу суб'єкту господарювання у сфері управління відходами, що має відповідну ліцензію або дозвіл, на підставі договору, передбаченого статтею 30 цього Закону;
 - 9) **перероблення** – здійснення технологічних операцій, спрямованих на отримання вторинної сировини, у тому числі вторинного щебеню, відновленої цегли, металобрухту;
 - 10) **підтвердження якості** – оформлення документа, що засвідчує відповідність одержаної вторинної сировини національним критеріям «кінця відходу» (стаття 42 цього Закону) і технічним умовам, стандартам або іншим вимогам;
 - 11) **використання у відбудові або безпечне видалення** – застосування одержаної вторинної сировини у проектах повоєнного відновлення або безпечне видалення тих матеріалів, що не підлягають відновленню.

2. Документація, що утворюється на кожному етапі алгоритму, підлягає внесенню до Електронного реєстру відходів та зберігається не менше десяти років.
3. Порухення алгоритму, передбаченого цією статтею, у тому числі змішування придатних до повторного використання матеріалів з небезпечними компонентами, є самостійним складом правопорушення, передбаченим статтею 70 цього Закону.

Стаття 51. Власність та розпорядження відходами від руйнувань

1. Право власності на матеріали, що утворилися внаслідок руйнування об'єкта, належить власнику зруйнованого об'єкта, якщо інше не встановлено законом або не випливає з обставин виникнення відходів.
2. У разі, якщо власник зруйнованого об'єкта не може бути встановлений або не здійснює відповідних дій протягом строку, встановленого Кабінетом Міністрів України, право розпорядження матеріалами набуває:

орган місцевого самоврядування – щодо об'єктів, розташованих на території громади;

Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України – щодо об'єктів загальнодержавного значення;

місцева або військова адміністрація – щодо об'єктів, розташованих на територіях, де діє воєнний стан, у порядку, встановленому законодавством.

3. До правовідносин щодо матеріалів, власник яких не встановлений, застосовуються положення статей 335 і 336 Цивільного кодексу України про правовий режим безхазяйної речі з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.
4. Підрядник, який здійснює роботи з демонтажу, сортування та перероблення відходів від руйнувань, може за договором, передбаченим статтею 30 цього Закону, отримати частину одержаних матеріалів як оплату або компенсацію витрат за умови дотримання вимог безпеки та підтвердження якості матеріалу.

Стаття 52. Особливості господарювання з небезпечними компонентами

1. Матеріали, забруднені азбестом, важкими металами, вибухонебезпечними предметами, паливно-мастильними речовинами або іншими токсичними компонентами, підпадають під спеціальний режим безпеки, передбачений законодавством про управління небезпечними відходами.
2. Забороняється використання таких матеріалів у проектах повоєнного відновлення без виконання усіх процедур, передбачених алгоритмом контрольованої циркуляції, включаючи лабораторний контроль та підтвердження якості.
3. Замішування небезпечних компонентів з безпечними матеріалами з метою їх легалізації як вторинної сировини або з будь-якою іншою метою, що порушує вимоги безпеки, є грубим порушенням законодавства про циркулярну економіку та тягне за собою відповідальність, встановлену цим Законом та іншими актами законодавства, у тому числі цивільно-правову відповідальність за шкоду, завдану довкіллю та здоров'ю людей.

Стаття 53. Прискорені процедури та режим відкладеного нагляду

1. У період дії воєнного стану та протягом п'яти років після його припинення (скасування) щодо суб'єктів господарювання, які беруть участь у проектах повоєнного відновлення з використанням режиму контрольованої циркуляції, застосовуються прискорені процедури:

скорочені строки видачі дозвільних документів у сфері поводження з відходами;

спрощені процедури оцінки впливу на довкілля для пілотних проектів перероблення відходів від руйнувань (на умовах, що визначаються Кабінетом Міністрів України);

скорочені строки конкурсних процедур визначення суб'єкта господарювання, що надає послугу з управління відходами на територіях, де діяв воєнний стан.

2. Прискорені процедури супроводжуються посиленням *post factum* контролем з боку Державної екологічної інспекції України, центрального органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та інших уповноважених органів.
3. У період дії воєнного стану на територіях активних бойових дій і на територіях, що перебувають у тимчасовій окупації, запроваджується режим відкладеного нагляду:

фіксація виявлених порушень здійснюється дистанційно (за даними супутникового моніторингу, публічних звітів, відкритих джерел);

строк притягнення до відповідальності зупиняється на час дії воєнного стану і відновлюється після звільнення відповідних територій;

збереження доказової бази здійснюється для майбутнього притягнення до відповідальності, у тому числі для пред'явлення позовів до держави-агресора у міжнародних інстанціях.

Стаття 54. Циркулярна публічна інфраструктура повоєнного відновлення

1. Об'єкти циркулярної публічної інфраструктури повоєнного відновлення (майданчики тимчасового зберігання відходів від руйнувань, мобільні комплекси перероблення, лабораторії контролю якості, центри повторного використання компонентів інфраструктури тощо) можуть створюватися в межах територій територіальних громад на ділянках, визначених рішенням органу місцевого самоврядування або військової адміністрації.
2. Для створення та функціонування об'єктів циркулярної публічної інфраструктури повоєнного відновлення можуть застосовуватися механізми публічно-приватного партнерства відповідно до Закону України «Про публічно-приватне партнерство», з обов'язковим закріпленням у договорі ППП циркулярних показників ефективності (частка відходів, спрямованих на повторне використання або рециклінг; обсяг виробленої вторинної сировини; кількість створених пунктів роздільного збирання тощо).
3. Фінансування об'єктів циркулярної публічної інфраструктури повоєнного відновлення здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, Фонду циркулярної економіки (стаття 58 цього Закону), коштів Ukraine Facility, міжнародної технічної допомоги, інших джерел, не заборонених законом.

Розділ X. ТРАНСКОРДОННЕ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВІДХОДІВ І ВТОРИННОЇ СИРОВИНИ

Стаття 55. Загальні засади транскордонного перевезення відходів

1. Транскордонне перевезення відходів здійснюється з урахуванням Базельської конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 року, Регламенту (ЄС) 2024/1157 Європейського Парламенту і

Ради від 11 квітня 2024 року про перевезення відходів (що скасовує Регламент (ЄС) № 1013/2006) та цього Закону.

2. Уповноваженим органом у сфері транскордонного перевезення відходів виступає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері циркулярної економіки.
3. Імпорт небезпечних відходів в Україну з метою їх видалення (захоронення) забороняється. Імпорт небезпечних відходів з метою відновлення (рециклінгу) допускається у виключних випадках і виключно за умови наявності в Україні необхідних потужностей з належними дозволами та з дотриманням процедури попередньої письмової згоди (prior informed consent), передбаченої Базельською конвенцією.
4. Експорт небезпечних відходів з України з метою їх видалення (захоронення) забороняється. Експорт небезпечних відходів з метою відновлення допускається лише у держави, що мають належні потужності з безпечного оброблення, з дотриманням процедури попередньої письмової згоди.

Стаття 56. Заборони та обмеження транскордонного перевезення окремих категорій відходів

1. Забороняється експорт як відходів:

відпрацьованого електричного та електронного обладнання, що не пройшло сертифікацію як вторинна сировина або як відновлений товар;

відпрацьованого текстилю, який не відповідає вимогам безпеки чи якості;

інших категорій відходів, експорт яких заборонено законом або міжнародними договорами України.

2. Забороняється транскордонне перевезення відходів від руйнувань до територій, де відсутні відповідні потужності з безпечного оброблення з дотриманням вимог Базельської конвенції.
3. Несанкціоноване ввезення відходів на територію України (зокрема під виглядом вторинної сировини) є самостійним складом правопорушення, передбаченим статтею 70 цього Закону, та підставою для проведення позапланових заходів державного нагляду (контролю) і відкриття кримінального провадження у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України.

Стаття 57. Дозволи на транскордонне перевезення

1. Транскордонне перевезення небезпечних відходів здійснюється виключно на підставі дозволу, виданого уповноваженим органом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України з урахуванням норм Базельської конвенції та Регламенту (ЄС) 2024/1157.
2. Електронна процедура подання заявок, видачі дозволів та простежуваності транскордонного перевезення відходів забезпечується через Національну інформаційну систему циркулярної економіки з інтеграцією до європейських інформаційних систем у порядку, передбаченому міжнародними договорами України.

Розділ XI. ЕКОНОМІЧНІ СТИМУЛИ ТА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Стаття 58. Економічні інструменти стимулювання циркулярної економіки

1. До економічних інструментів стимулювання циркулярної економіки належать:
 - податкові стимули у порядку, встановленому Податковим кодексом України;
 - пільгові ставки екологічного податку для суб'єктів господарювання, що впроваджують циркулярні технології;
 - прискорена амортизація обладнання для рециклінгу, ремонту та повторного використання;
 - диференціація плати за поводження з відходами;
 - інструменти зеленого фінансування (зелені облігації, зелені кредити);
 - державна підтримка у формі грантів, компенсацій, гарантій, відшкодування відсоткових ставок;
 - пільгові умови оренди земельних ділянок і нежитлових приміщень для суб'єктів циркулярної економіки на території циркулярних індустріальних парків;
 - компенсація частини витрат на обов'язковий лабораторний контроль вторинної сировини для малого та середнього підприємництва.

Стаття 59. Фонд циркулярної економіки

1. Створюється Фонд циркулярної економіки України як спеціальний фонд державного бюджету, що формується за рахунок:
 - частини коштів, отриманих від екологічного податку;
 - коштів, що надходять у межах систем розширеної відповідальності виробника, у частині, визначеній законом;
 - коштів міжнародних фінансових організацій;
 - коштів, що надходять у межах міжнародної технічної допомоги, зокрема Ukraine Facility;
 - коштів, отриманих внаслідок відшкодування шкоди, завданої циркулярному капіталу;
 - інших джерел, не заборонених законом.
2. Кошти Фонду спрямовуються на:
 - фінансування пілотних проектів циркулярної економіки;
 - фінансування об'єктів циркулярної публічної інфраструктури повоєнного відновлення;
 - підтримку малого та середнього підприємництва, що впроваджує циркулярні бізнес-моделі;
 - розвиток інфраструктури повторного використання, ремонту та перероблення;
 - наукові дослідження та інновації у сфері циркулярної економіки;
 - освітні та інформаційні заходи;

фінансування мережі регіональних публічних лабораторій контролю якості вторинної сировини.

3. Видатки на природоохоронні та циркулярні заходи на відповідному рівні бюджету не можуть бути меншими за обсяг надходжень від екологічних платежів цього рівня, якщо інше не обґрунтовано надзвичайними умовами.

Стаття 60. Зелене фінансування циркулярної економіки

1. Держава сприяє розвитку інструментів зеленого фінансування проектів циркулярної економіки, зокрема:

емісії зелених облігацій;

впровадженню стандартів сталого фінансування фінансовими установами;

застосуванню таксономії сталого фінансування, гармонізованої з Регламентом (ЄС) 2020/852;

розвитку публічно-приватного партнерства у проектах циркулярної економіки.

2. Кошти, залучені шляхом емісії зелених облігацій, можуть використовуватися виключно на фінансування проектів, що відповідають критеріям національної зеленої таксономії. Невиконання вимоги цільового використання коштів є підставою для застосування договірних санкцій та притягнення винних осіб до відповідальності.

Розділ XII. СЕКТОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття 61. Циркулярна економіка у сфері будівництва

1. У сфері будівництва забезпечується:

запровадження вимог щодо вмісту переробленого матеріалу у будівельних виробках;

обов'язкове складання інвентаризації матеріалів об'єктів капітального будівництва (matériaux passport) для нових об'єктів;

пріоритетне розбирання (deconstruction) перед знесенням об'єктів;

стимулювання використання вторинних будівельних матеріалів, у тому числі отриманих з відходів від руйнувань у режимі контрольованої циркуляції;

допуск вторинного щебеню, отриманого внаслідок дроблення бетону або цегли з відходів руйнувань, до публічних закупівель за умови його відповідності національним критеріям «кінця відходу» та технічним вимогам.

Стаття 62. Циркулярна економіка в агропродовольчому секторі

1. В агропродовольчому секторі забезпечується:

запобігання харчовим втратам і харчовим відходам на всіх етапах ланцюга створення вартості;

встановлення цільових показників скорочення харчових втрат;

сприяння використанню побічних продуктів сільськогосподарського виробництва як ресурсів для біоекономіки;

розвиток біогазового виробництва та компостування.

Стаття 63. Циркулярна економіка у сфері електричного та електронного обладнання

1. У сфері електричного та електронного обладнання застосовуються:
вимоги циркулярного дизайну, право на ремонт, цифровий паспорт продукту;
обов'язкові системи РВВ;
цільові показники збирання, повторного використання і перероблення відходів електричного та електронного обладнання;
заходи протидії експорту відпрацьованого електронного обладнання як відходів відповідно до розділу Х цього Закону.

Стаття 64. Циркулярна економіка у сфері пластмас та упаковки

1. У сфері пластмас та упаковки забезпечується:
обмеження одноразової пластикової продукції;
встановлення обов'язкового вмісту переробленого пластику в окремих видах продукції;
впровадження систем депозитного повернення тари;
стандартизація придатності упаковки до перероблення.

Стаття 65. Циркулярна економіка у сфері текстилю

1. У сфері текстилю забезпечується:
поширення режиму РВВ на текстильну продукцію;
запровадження вимог до маркування щодо складу матеріалів та можливості перероблення;
розвиток інфраструктури повторного використання та перероблення текстилю;
обмеження експорту відпрацьованого текстилю як відходів відповідно до розділу Х цього Закону.

Стаття 66. Циркулярна економіка у сфері транспортних засобів і батарей

1. У сфері транспортних засобів і батарей застосовуються вимоги:
обов'язкового збирання та перероблення транспортних засобів, що завершили експлуатацію;
встановлення цільових показників відновлення матеріалів з батарей, насамперед літію, кобальту, нікелю;
цифрового паспорта батарей з відомостями про їх склад, вуглецевий слід та технічний стан, у відповідності до Регламенту (ЄС) 2023/1542 щодо батарей;
обмеження вмісту небезпечних речовин у батареях.

Розділ XIII. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, МОНІТОРИНГ, ОСВІТА ТА НАУКА

Стаття 67. Національна інформаційна система циркулярної економіки

1. Створюється Національна інформаційна система циркулярної економіки, яка містить:

Реєстр циркулярних підприємств;

Реєстр організацій розширеної відповідальності виробника;

Реєстр торговців і брокерів відходів;

Реєстр цифрових паспортів продуктів;

Реєстр критеріїв «кінця відходу» та побічних продуктів;

поіменні переліки об'єктів державного екологічного нагляду (контролю);

відомості про обсяги утворення, використання і поводження з відходами та вторинними матеріалами;

результати моніторингу впровадження циркулярної економіки;

інтегрований модуль обліку відходів від руйнувань у межах режиму контрольованої циркуляції.

2. Доступ до відомостей Національної інформаційної системи здійснюється на безоплатній основі, крім випадків, передбачених законом.
3. Подання недостовірних відомостей до Національної інформаційної системи циркулярної економіки є самостійним складом правопорушення, передбаченим статтею 70 цього Закону.

Стаття 68. Індикатори циркулярності та моніторинг

1. Уповноважений орган забезпечує проведення моніторингу впровадження циркулярної економіки за такими групами індикаторів:

виробництво і споживання (споживчий слід, продуктивність використання ресурсів);

управління відходами (рівень перероблення, рівень захоронення);

вторинна сировина (частка переробленого матеріалу в економіці);

конкурентоспроможність та інновації (інвестиції, патенти, робочі місця у циркулярних секторах);

глобальна стійкість і циркулярність (вуглецевий слід, матеріальний слід);

циркулярна відбудова (обсяги перероблених відходів від руйнувань, частка вторинних матеріалів у проектах повоєнного відновлення).

2. Методики розрахунку індикаторів гармонізуються з методологіями Євростату та Європейського агентства з охорони довкілля.
3. Щорічно Координаційна рада спільно з уповноваженим органом готує та оприлюднює Національну доповідь про стан циркулярної економіки України.

Стаття 69. Освіта, наука та інновації

1. Держава забезпечує:

включення компетентностей з циркулярної економіки до стандартів вищої та професійної освіти;

підтримку наукових досліджень у сфері циркулярної економіки;

розвиток інноваційної інфраструктури для впровадження циркулярних технологій;

інформаційні кампанії для популяризації принципів циркулярної економіки.

Розділ XIV. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ. ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД

Стаття 70. Відповідальність за порушення законодавства про циркулярну економіку

1. Особи, винні у порушенні законодавства про циркулярну економіку, несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну, господарсько-правову або кримінальну відповідальність відповідно до закону.
2. До спеціальних складів правопорушень у сфері циркулярної економіки належать:
 - 1) невиконання нормативів збирання, повторного використання, перероблення в межах систем розширеної відповідальності виробника;
 - 2) фальсифікація даних про обсяги збирання, перероблення, повторного використання продукції в межах систем РВВ;
 - 3) подання недостовірної інформації про циркулярні або екологічні характеристики продукції (greenwashing);
 - 4) невиконання обов'язків щодо ведення цифрового паспорта продукту або подання у ньому недостовірної інформації;
 - 5) незаконне використання статусу «циркулярного підприємства»;
 - 6) здійснення діяльності торговцем (брокером) відходів без державної реєстрації, передбаченої статтею 15 цього Закону;
 - 7) порушення правил режиму контрольованої циркуляції відходів від руйнувань (стаття 50 цього Закону), у тому числі змішування придатних до повторного використання матеріалів з небезпечними компонентами;
 - 8) необґрунтоване виведення з циркулярного обігу матеріалів, придатних до перероблення, у тому числі шляхом їх захоронення замість передачі оператору перероблення;
 - 9) зловмисне віднесення відходів до побічних продуктів з метою ухилення від виконання обов'язків у сфері поводження з відходами;
 - 10) несанкціоноване ввезення відходів на територію України під виглядом вторинної сировини;

- 11) подання недостовірних відомостей до Національної інформаційної системи циркулярної економіки;
- 12) порушення ESG-зобов'язань, що включені до договору, у разі коли таке порушення спричинило шкоду іншій стороні або третім особам.
3. До господарсько-правових санкцій за порушення вимог цього Закону, що застосовуються у порядку, передбаченому статтею 15 Закону № 4196-IX та цим Законом, належать, зокрема:

адміністративно-господарський штраф;

обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання у випадках, передбачених законом;

анулювання ліцензії на провадження господарської діяльності з управління небезпечними відходами;

виключення з Реєстру торговців і брокерів відходів та Реєстру циркулярних підприємств;

відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю, споживачам та циркулярному капіталу;

вилучення прибутку (доходу), отриманого внаслідок порушень;

інші господарські санкції, передбачені законом та договором.

4. Розмір санкцій за порушення законодавства про циркулярну економіку встановлюється з урахуванням принципу пропорційності шкоди циркулярному капіталу – обсягу ресурсу, виведеного з циркулярного обігу, та класу його небезпечності, відповідно до методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України.
5. Спеціальні склади правопорушень, передбачені цією статтею, підлягають закріпленню у Кодексі України про адміністративні правопорушення з визначенням конкретних розмірів стягнень, що мають корелювати з реальною шкодою, завданою циркулярному капіталу, та забезпечувати реальний (а не символічний) стримуючий ефект.

Стаття 71. Методика обчислення шкоди, завданої циркулярному капіталу

1. Шкода, завдана циркулярному капіталу, обчислюється з урахуванням:

вартості ресурсу, виведеного з циркулярного обігу (за ринковою ціною вторинної сировини відповідної категорії);

каскадного ефекту, тобто ланцюгової деградації матеріальних ресурсів, що утрачені для подальшого обігу;

класу небезпечності матеріалу або відходу;

обсягу матеріалу, виведеного з обігу;

витрат, необхідних для відновлення матеріалу або компенсації втраченого ресурсного потенціалу.

2. Методика обчислення шкоди, завданої циркулярному капіталу, затверджується Кабінетом Міністрів України.

3. Стягнення шкоди, завданої циркулярному капіталу, здійснюється на користь Фонду циркулярної економіки України та використовується на цілі, передбачені статтею 59 цього Закону.
4. Відшкодування шкоди в naturі (відновлення матеріального потоку, рекультивація земельної ділянки) має пріоритет перед грошовою компенсацією. Грошова компенсація застосовується субсидіарно – коли відновлення в naturі є об'єктивно неможливим або не забезпечує повного усунення шкоди.

Стаття 72. Державний контроль (нагляд) у сфері циркулярної економіки

1. Державний контроль (нагляд) у сфері циркулярної економіки – це інтегрована, безперервна та ризик-орієнтована діяльність уповноважених органів виконавчої влади, їх територіальних органів і органів місцевого самоврядування, спрямована на спостереження за дотриманням суб'єктами господарювання обов'язкових вимог ресурсоефективності, мінімізації відходоутворення, повторного використання, перероблення та відновлення матеріальних ресурсів на всіх стадіях виробничо-споживчого циклу, а також на запобігання, виявлення і припинення порушень таких вимог із застосуванням як коригувальних (примусових), так і стимулювальних заходів впливу.
2. Державний контроль (нагляд) за дотриманням законодавства про циркулярну економіку здійснюється Державною екологічною інспекцією України, центральним органом виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів, Антимонопольним комітетом України, центральним органом виконавчої влади у сфері ринкового нагляду, іншими уповноваженими органами в межах їх компетенції з урахуванням розподілу, передбаченого поіменними переліками об'єктів державного екологічного нагляду (контролю).
3. Здійснення державного контролю (нагляду) у сфері циркулярної економіки відбувається з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, передбаченого Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», та принципу субсидіарності за рівнями нагляду (загальнодержавний, регіональний, місцевий).

Стаття 73. Поіменні переліки об'єктів державного екологічного нагляду (контролю)

1. З метою операціоналізації ризик-орієнтованого підходу, усунення дублювання повноважень контролюючих органів та закриття наглядових прогалин запроваджуються поіменні переліки об'єктів державного екологічного нагляду (контролю) у сфері циркулярної економіки.
2. Поіменний перелік – це формалізований реєстр, у якому кожен конкретний об'єкт (підприємство-утворювач відходів, полігон, об'єкт оброблення чи утилізації відходів, оператор системи розширеної відповідальності виробника, об'єкт перероблення відходів від руйнувань тощо) поіменно віднесено до визначеного рівня нагляду та закріплено за конкретним наглядовим органом.
3. Поіменні переліки затверджуються:

на загальнодержавному рівні – наказами уповноваженого органу;

на регіональному рівні – рішеннями обласних рад;

на місцевому рівні – рішеннями сільських, селищних, міських рад.

4. Кожний запис поіменного переліку повинен містити:
найменування та місцезнаходження об'єкта;
відомості про оператора (власника);
вид господарської діяльності;
категорію екологічного ризику;
рівень нагляду (загальнодержавний, регіональний або місцевий);
уповноважений наглядовий орган;
рекомендовану періодичність планових заходів.
5. Поіменні переліки є публічними і оприлюднюються у форматі відкритих даних на офіційному веб-порталі Національної інформаційної системи циркулярної економіки. Переліки переглядаються та оновлюються щонайменше один раз на рік.
6. Порядок формування та ведення поіменних переліків об'єктів державного екологічного нагляду (контролю), у тому числі критерії віднесення об'єкта до певного рівня нагляду, затверджується Кабінетом Міністрів України.
7. До набрання чинності спеціального профільного Закону України «Про державний екологічний контроль» рамкові засади поіменних переліків встановлюються цим Законом та Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Стаття 74. Особливості державного нагляду в умовах воєнного стану

1. У період дії воєнного стану на територіях, де ведуться активні бойові дії, та на територіях тимчасової окупації застосовується режим відкладеного нагляду, передбачений статтею 53 цього Закону.
2. Контрольні функції щодо об'єктів повоєнного відновлення, що використовують режим контрольованої циркуляції, здійснюються Державною екологічною інспекцією України у координації з Державним агентством відновлення та розвитку інфраструктури України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, місцевими та військовими адміністраціями.

Стаття 75. Громадський контроль у сфері циркулярної економіки

1. Громадяни, об'єднання громадян, наукові установи мають право здійснювати громадський контроль у сфері циркулярної економіки відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Орхуської конвенції та цього Закону.
2. Громадські інспектори мають право фіксувати порушення законодавства про циркулярну економіку, у тому числі шляхом фото- та відеофіксації, з подальшим переданням матеріалів уповноваженим органам.
3. Уповноважені органи зобов'язані розглянути повідомлення громадських інспекторів та інших осіб у строки, встановлені законодавством, і повідомити заявника про результати розгляду.

Розділ XV. ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

4. Цей Закон набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування, крім положень, для яких цим Законом установлені інші строки набрання чинності.
5. Кабінету Міністрів України протягом дванадцяти місяців з дня опублікування цього Закону:
 - 1) затвердити Національну стратегію циркулярної економіки України на період до 2035 року;
 - 2) розробити та подати на розгляд Верховної Ради України проекти законів, необхідних для імплементації положень цього Закону, зокрема щодо внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Цивільного кодексу України, Податкового кодексу України;
 - 3) затвердити нормативно-правові акти, передбачені цим Законом, у тому числі:
 - Положення про Міжвідомчу координаційну раду з питань циркулярної економіки;
 - Порядок ведення Реєстру торговців і брокерів відходів;
 - Порядок ведення Реєстру циркулярних підприємств;
 - Порядок формування та ведення поіменних переліків об'єктів державного екологічного нагляду (контролю);
 - Методику обчислення шкоди, завданої циркулярному капіталу;
 - Методику екомодуляції внесків у системах розширеної відповідальності виробника;
 - Національні критерії «кінця відходу» для категорій матеріалів, визначених статтею 42 цього Закону;
 - Порядок поводження з відходами від руйнувань у режимі контрольованої циркуляції;
 - Перелік пріоритетних категорій продукції, для яких розробляються технічні регламенти з вимогами циркулярного дизайну;
 - Технічні вимоги до цифрових паспортів продуктів;
 - Перелік товарів, робіт і послуг, для яких застосування циркулярних критеріїв у публічних закупівлях є обов'язковим;
 - 4) забезпечити створення Національної інформаційної системи циркулярної економіки;
 - 5) привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом і забезпечити приведення у відповідність із цим Законом нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.
3. Внести зміни до таких законодавчих актів України:
 - 1) у Цивільному кодексі України:

статтю 178 доповнити частиною такого змісту: «Особливості обігу вторинної сировини, побічних продуктів виробництва та матеріалів, які набули статусу „кінця відходу”, визначаються законодавством про управління відходами та законодавством про циркулярну економіку.»;

статтю 336 доповнити приміткою такого змісту: «Особливості правового режиму матеріалів, утворених внаслідок руйнувань, власник яких не встановлений, визначаються Законом України „Про циркулярну економіку”»;

2) у Законі України «Про управління відходами»:

статтю 1 доповнити визначеннями понять «торговець відходами», «брокер відходів», «адміністратор послуги з управління побутовими відходами», «відходи від руйнувань», «відходи війни», «режим контрольованої циркуляції» у редакції, що відповідає статті 3 Закону України «Про циркулярну економіку»;

статтю 3 доповнити пунктом такого змісту: «принципи циркулярної економіки, визначені Законом України „Про циркулярну економіку”, є основоположними для регулювання відносин у сфері управління відходами»;

розділ, що визначає правовий статус суб'єктів у сфері управління відходами, доповнити статтями про правовий статус торговців і брокерів відходів та адміністратора послуги з управління побутовими відходами;

статтю про припинення статусу відходів привести у відповідність з статтею 42 Закону України «Про циркулярну економіку» (національні критерії «кінця відходу» за категоріями матеріалів);

3) у Законі України «Про публічні закупівлі»:

статтю 5 доповнити частиною такого змісту: «під час планування та проведення закупівель замовники застосовують циркулярні критерії, встановлені Законом України „Про циркулярну економіку”, з обов'язковим обґрунтуванням їх незастосування»;

частину про підстави відмови учаснику в участі у закупівлі доповнити підставою «надання учасником недостовірних відомостей про циркулярні характеристики предмета закупівлі»;

4) у Податковому кодексі України передбачити:

інвестиційні податкові пільги для проектів циркулярної економіки, у тому числі для обладнання з рециклінгу, ремонту, повторного використання;

прискорену амортизацію основних засобів, що використовуються у циркулярних бізнес-моделях;

диференційовані ставки екологічного податку залежно від ієрархії циркулярності (з пониженими ставками для рециклінгу та повторного використання порівняно з захороненням);

пільги для циркулярних підприємств, зареєстрованих у відповідному реєстрі;

5) у Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачити:

спеціальні склади правопорушень, перелічені в частині 2 статті 70 Закону України «Про циркулярну економіку», із встановленням розмірів штрафів, що відповідають принципу пропорційності шкоди циркулярному капіталу та забезпечують реальний стримуючий ефект;

окремий розмір штрафів за порушення правил режиму контрольованої циркуляції відходів від руйнувань, які мають бути суттєво вищими за чинні розміри стягнень за порушення правил поводження з відходами;

- 6) у Законі України «Про публічно-приватне партнерство» передбачити особливості реалізації проектів циркулярної економіки та об'єктів циркулярної публічної інфраструктури повоєнного відновлення, у тому числі обов'язкові циркулярні показники ефективності у договорах ППП;
- 7) у Законі України «Про індустріальні парки» передбачити особливості функціонування циркулярних індустріальних парків та екотехнопарків, у тому числі спеціалізацію парків на відновленні ресурсів, переробленні відходів, виробництві продукції з вторинної сировини, ремонті й повторному використанні товарів;
- 8) у Законі України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» забезпечити можливість встановлення обов'язкових вимог циркулярного дизайну для пріоритетних категорій продукції відповідно до Регламенту (ЄС) 2024/1781;
- 9) у Законі України «Про стандартизацію» забезпечити пріоритетне розроблення національних стандартів якості вторинної сировини за категоріями, передбаченими статтею 42 Закону України «Про циркулярну економіку»;
- 10) у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» забезпечити можливість запровадження поіменних переліків об'єктів державного екологічного нагляду (контролю) як інструменту субсидіарного розподілу наглядових повноважень;
- 11) у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» доповнити розділ про державний екологічний контроль положеннями про поіменні переліки об'єктів державного екологічного нагляду (контролю);
- 12) у Законі України «Про екологічний аудит» передбачити обов'язковість екологічного аудиту для організацій розширеної відповідальності виробника та операторів об'єктів циркулярної публічної інфраструктури повоєнного відновлення;
- 13) у державних будівельних нормах забезпечити можливість застосування вторинного щебеню, відновленої цегли та інших вторинних будівельних матеріалів, отриманих з відходів від руйнувань у режимі контрольованої циркуляції, з визначенням технічних вимог до таких матеріалів.
4. Для окремих категорій продукції, на які поширюється розширена відповідальність виробника, встановлюються такі строки введення в дію відповідних режимів:

упаковка, електричне та електронне обладнання, батареї та акумулятори – з 1 січня 2027 року;

транспортні засоби, оливи, шини – з 1 січня 2028 року;

текстиль, будівельні матеріали, меблі – з 1 січня 2029 року.

5. Положення цього Закону щодо обов'язкового цифрового паспорта продукту вводяться в дію поетапно, відповідно до переліків категорій продукції, затверджених Кабінетом Міністрів України, з урахуванням строків імплементації відповідних делегованих актів Європейської Комісії, прийнятих на виконання Регламенту (ЄС) 2024/1781.
6. Положення цього Закону щодо режиму контрольованої циркуляції відходів від руйнувань (розділ IX) застосовуються з дня набрання чинності цього Закону. До прийняття актів Кабінету Міністрів України, передбачених розділом IX цього Закону, режим контрольованої циркуляції здійснюється з урахуванням постанови

Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 року № 1073 та інших актів законодавства.

7. Положення цього Закону щодо обов'язкової державної реєстрації торговців і брокерів відходів (стаття 15) вводяться в дію з 1 січня 2027 року. До цього часу торговці і брокери відходів зобов'язані подати заявки на реєстрацію відповідно до порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України.
8. До прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом, застосовуються чинні нормативно-правові акти у частині, що не суперечить цьому Закону.
9. Положення цього Закону, що стосуються застосування господарсько-правових санкцій та механізмів господарсько-правової відповідальності, реалізуються з урахуванням норм статті 15 Закону № 4196-IX, Цивільного кодексу України та спеціального законодавства.

Президент України _____

м. Київ «__» _____ 20__ року № ____ — IX

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проекту Закону України «Про циркулярну економіку»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Україна як держава-кандидат на членство в Європейському Союзі взяла на себе зобов'язання щодо наближення національного законодавства до *acquis* ЄС, зокрема у сфері навколишнього середовища і сталого розвитку. Європейський зелений курс (European Green Deal, 2019) та Новий план дій з циркулярної економіки (Circular Economy Action Plan, 2020) визначили циркулярну економіку як ключовий елемент сталого зростання Європи. Адаптація норм Регламенту (ЄС) 2024/1781 щодо екодизайну (ESPR), поступова імплементація Регламенту (ЄС) 2023/1542 щодо батарей, адаптація Регламенту (ЄС) 2024/1157 щодо перевезення відходів, а також оголошена на 2026 рік ініціатива Circular Economy Act утворили новий нормативний контекст, у якому Україна повинна буде не лише імплементувати окремі директиви та регламенти, а й створити цілісну рамкову модель циркулярної економіки. Чинне законодавство України не передбачає системного господарсько-правового регулювання відносин у сфері циркулярної економіки: Закон «Про управління відходами» 2022 року є рамковим, але фокусується саме на відходах і не охоплює всього життєвого циклу продукції.

Окремою системною обставиною є втрата чинності з 28 серпня 2025 року Господарського кодексу України на підставі Закону № 4196-IX. У зв'язку з цим господарсько-правовий механізм циркулярної економіки має вибудовуватися через Цивільний кодекс України, Закон № 4196-IX, спеціальне законодавство, у тому числі цей Закон.

Прийняття цього Закону також зумовлене безпрецедентними викликами повоєнного відновлення України: масштаби руйнувань створюють як критичні проблеми (мільйони тонн відходів від руйнувань, наявність азбесту, важких металів, вибухонебезпечних компонентів), так і унікальну можливість запровадити циркулярні принципи відразу у фазі відбудови, без проходження «лінійної» фази розвитку.

2. Цілі та завдання прийняття акта

Створити єдиний господарсько-правовий механізм переходу України до циркулярної економіки шляхом регулювання поведінки виробників, імпортерів, продавців, споживачів продукції, операторів управління відходами, торговців і брокерів відходів, адміністраторів послуги з управління побутовими відходами, організацій розширеної відповідальності виробника, а також органів державної влади та органів місцевого самоврядування на всіх етапах життєвого циклу продукції; забезпечити повноцінну імплементацію відповідних положень Угоди про асоціацію Україна-ЄС та подальшого *acquis*; створити спеціальний правовий режим відходів від руйнувань (режим контрольованої циркуляції) для забезпечення зеленої повоєнної відбудови.

3. Загальна характеристика та основні положення проекту

Проект Закону складається з п'ятнадцяти розділів, що системно охоплюють:

I – загальні положення (термінологія, мета, принципи, ієрархія R-стратегій);

II – державне регулювання та координаційний механізм (з виконавчо-координаційними функціями Міжвідомчої координаційної ради);

III – правовий статус суб'єктів циркулярної економіки (з виокремленням торговців і брокерів відходів, адміністратора послуги з управління побутовими відходами);

закріпленням похідного від статті 50 Конституції України суб'єктивного права громадян на участь у циркулярній економіці);

IV – циркулярні господарські договори (рециклінгу, зворотного приймання, product-as-a-service, промислового симбіозу, постачання вторинної сировини, ESG-клаузули, енергосервісні);

V – циркулярний дизайн, цифровий паспорт продукту, право на ремонт;

VI – розширена відповідальність виробника;

VII – ринок вторинної сировини, статус «кінця відходу» (з національними критеріями за категоріями: металобрухт, скло, мідь, пластик, папір, вторинний щебінь, компост, гума, текстиль), презумпція переходу прав на роздільно зібрані ресурси, промисловий симбіоз і циркулярні індустріальні парки;

VIII – циркулярні (зелені) державні закупівлі;

IX – циркулярна відбудова та спеціальний правовий режим відходів від руйнувань (режим контрольованої циркуляції), включаючи поетапний алгоритм поводження з ними, правила власності та розпорядження, прискорені процедури та режим відкладеного нагляду;

X – транскордонне перевезення відходів і вторинної сировини (з урахуванням Базельської конвенції та Регламенту (ЄС) 2024/1157);

XI – економічні стимули, фінансове забезпечення та Фонд циркулярної економіки;

XII – секторальні особливості (будівництво, агропродовольчий сектор, ЕЕО, упаковка, текстиль, транспорт і батареї);

XIII – інформаційне забезпечення та моніторинг;

XIV – відповідальність та державний контроль (з конкретними складами правопорушень, методикою обчислення шкоди, завданої циркулярному капіталу, та поіменними переліками об'єктів державного екологічного нагляду);

XV – прикінцеві та перехідні положення з конкретними редакціями змін до Цивільного кодексу України, Закону «Про управління відходами», Податкового кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законів «Про публічні закупівлі», «Про публічно-приватне партнерство», «Про індустріальні парки», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», «Про стандартизацію», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічний аудит» та державних будівельних норм.

4. Стан нормативно-правової бази у відповідній сфері

Окремі аспекти циркулярної економіки врегульовано Законами України «Про управління відходами», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», «Про публічні закупівлі», «Про публічно-приватне партнерство», «Про індустріальні парки», «Про основні засади державної кліматичної політики», Податковим кодексом України. З втратою чинності Господарського кодексу України (28 серпня 2025 року) відповідні господарські відносини регулюються Цивільним кодексом України, Законом № 4196-IX та спеціальним законодавством. Проте відсутність окремого рамкового закону про циркулярну економіку обмежує комплексність регулювання і створює фрагментарність національної моделі.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація Закону передбачає створення Фонду циркулярної економіки, кошти якого формуватимуться переважно за рахунок частини екологічного податку, внесків у системах розширеної відповідальності виробника, коштів міжнародної технічної допомоги (Європейський інвестиційний банк, фонди ЄС в межах Ukraine Facility, IFC, EBRD), коштів від стягнення шкоди, завданої циркулярному капіталу. За оцінками Європейської Комісії, перехід ЄС до циркулярної економіки створює додаткове зростання ВВП на 0,5 %. Для України потенціал економії природних ресурсів та зменшення обсягів відходів від руйнувань внаслідок воєнних дій робить такий перехід стратегічно доцільним: за оцінками експертів, перероблення відходів від руйнувань може забезпечити до 30 % потреб у будматеріалах при відбудові.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття акта

Очікуваними результатами є: зменшення обсягів утворення відходів на одиницю ВВП; розвиток ринку вторинної сировини; створення нових робочих місць у секторах ремонту, повторного використання, перероблення, перероблення відходів від руйнувань; підвищення енергетичної та ресурсної безпеки; реалізація принципів зеленої повоєнної відбудови України; виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію Україна-ЄС та забезпечення синхронізації національного законодавства з європейським Circular Economy Act 2026 року; покращення інвестиційної привабливості завдяки гармонізації регуляторного середовища з нормами ЄС; усунення дублювання повноважень контролюючих органів та закриття наглядових прогалин через поіменні переліки об'єктів державного екологічного нагляду; ефективна реалізація конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля (стаття 50 Конституції України) у його циркулярному вимірі.

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ з питань економічного розвитку

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008, www.rada.gov.ua

ТОПОНАРУ О. І.

03127, м. Київ, вул. Васильківська,
53/1, кв. 10

Шановний Олексію Ігоровичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань економічного розвитку розглянуто Ваші пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері функціонування циркулярної економіки, підготовлені за результатами дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», а також проєкт Закону України «Про циркулярну економіку».

За результатами опрацювання зазначених матеріалів повідомляємо, що заслуговують на увагу пропозиції, спрямовані на формування цілісних законодавчих засад функціонування циркулярної економіки, розвиток ринку вторинної сировини, створення умов для впровадження промислового симбіозу, розширеної відповідальності виробника, права на ремонт, а також інших сучасних механізмів, що сприятимуть підвищенню ресурсоефективності національної економіки.

Окремий інтерес становлять пропозиції щодо застосування циркулярних критеріїв у сфері публічних закупівель, розвитку механізмів публічно-приватного партнерства, а також запровадження економічних стимулів для суб'єктів господарювання, які впроваджують циркулярні бізнес-моделі. Реалізація таких підходів може сприяти підвищенню ефективності використання матеріальних ресурсів, розвитку конкурентного середовища та наближенню національного законодавства до сучасних європейських підходів у сфері сталого економічного розвитку.

З огляду на викладене інформуємо, що внесені Вами пропозиції доведено до відома народних депутатів України – членів Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку та можуть бути враховані під час подальшого опрацювання законодавчих ініціатив у сфері економічного розвитку, промислової політики та підтримки сталого підприємництва.

З повагою

Заступник Голови Комітету

О.В. МОВЧАН

ЄАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Мовчан Олексій Васильович
Сертифікат: 3FAA9288358EC0030400000093E22E006FA0DC00
Дійсний до: 12.12.2026 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
351д9/10-2026/187061 від 10.08.2026

2309436

БУЧАНСЬКА МІСЬКА РАДА

вул.Енергетиків, 12, м. Буча, Бучанський район, Київська область, 08292,

тел.(04597) 48-690; 40-041

e.-mail: gromada@bucha-rada.gov.ua, web: bucha-rada.gov.ua

Код ЄДРПОУ 04360586

26.06.2026 № 12.1-09/4216

ДОВІДКА**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Топонара Олексія Ігоровича**

Видана Топонару Олексію Ігоровичу в тому, що основні наукові результати, висновки та практичні рекомендації його дисертаційного дослідження на тему «Господарсько-правове забезпечення функціонування циркулярної економіки в Україні», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», були використані в інформаційно-аналітичній, просвітницькій та проєктній діяльності Бучанської міської ради Київської області.

Результати дисертаційного дослідження мають практичне значення для розвитку територіальних громад, оскільки спрямовані на формування сучасної моделі господарювання, заснованої на принципах циркулярної економіки, ресурсної ощадності, зменшення утворення відходів, повторного використання матеріалів, рециклінгу, розвитку промислового симбіозу, екологічно відповідального підприємництва та сталої післявоєнної відбудови України.

У практичній діяльності Бучанської міської ради використано наукові положення дисертації щодо господарсько-правових інструментів забезпечення та стимулювання циркулярної економіки, зокрема під час підготовки концептуальних матеріалів, обговорення напрямів сталого розвитку територіальних громад, формування підходів до раціонального використання місцевих ресурсів, розвитку партнерства між громадою, бізнесом, громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування.

Окреме практичне значення для діяльності Бучанської міської ради мають висновки дисертанта щодо необхідності впровадження на місцевому рівні заходів із роздільного збирання відходів, повторного використання ресурсів, компостування органічних відходів, підтримки локальних ініціатив з перероблення, застосування циркулярних публічних закупівель, цифрового обліку матеріальних потоків, а також залучення суб'єктів господарювання до реалізації екологічно відповідальних моделей виробництва і споживання.

Рекомендації, сформульовані в дисертації, були враховані під час обговорення можливостей удосконалення місцевих програм розвитку громад, екологічних ініціатив, просвітницьких заходів і практичних механізмів взаємодії громадськості та суб'єктів господарювання у сфері сталого розвитку. Особливо важливими для Бучанської міської ради є положення про те, що циркулярна економіка має розглядатися не лише як система поводження з відходами, а як ширша модель організації господарського життя громади, у якій ресурси, майно, продукція, вторинна сировина та відходи включаються в замкнений цикл правового, економічного й соціально відповідального використання.

Висновки та пропозиції Топонара О. І. можуть бути використані як інформаційно-аналітична основа для підготовки місцевих стратегій сталого розвитку, програм управління відходами, заходів з екологічної просвіти населення, розвитку партнерських проєктів у сфері циркулярної економіки, а також для формування практичних рекомендацій щодо зеленої та ресурсоефективної повоєнної відбудови територіальних громад України.

Науково-практичні результати дисертаційного дослідження Топонара О. І. є актуальними, мають прикладне значення для діяльності Бучанської міської ради та можуть надалі використовуватися в процесі підготовки аналітичних матеріалів, громадських ініціатив, освітньо-просвітницьких заходів і проєктів, спрямованих на формування в Україні екологічної культури на засадах сталого розвитку, екологічної відповідальності, ресурсної безпеки та циркулярної економіки.

**Заступник
міського голови**

Дмитро ЧЕЙЧУК